МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра загальної психології, психодіагностики та психотерапії

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ОК 04 МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ПСИХОЛОГІЇ

(шифр і назва навчальної дисципліни)

освітньо-наукова програма «Психологія»
освітній ступінь доктор філософії (PhD) з психології
спеціальність С4 Психологія
галузь знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини
відділ аспірантури та докторантури
(назва відділу, інституту, факультету)

Рівне – 2025

Методичні рекомендації до виконання здобувачами освіти самостійної роботи з ОК04 Методологія та технологія наукового дослідження з психології. Освітньо-наукова програма «Психологія». Освітній ступінь доктор філософії (PhD) з психології. Спеціальність С4 Психологія. Галузь знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини. Рівне: РДГУ, 2025. 290 с.

Розробники: Наталія МИХАЛЬЧУК, доктор психологічних наук, професор

Рецензенти:
Ліана ОНУФРІЄВА, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету
Вадим ЯМНИЦЬКИЙ, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Методичні рекомендації затверджені на засіданні кафедри загальної психології, психодіагностики та психотерапії
Протокол від "02" вересня 2025 року № 10

Методичні рекомендації схвалено науково-технічною радою Рівненського державного гуманітарного університету
Протокол від "16" вересня 2025 року № 7

Методичні рекомендації до виконання здобувачами освіти самостійної роботи з ОК04 Методологія та технологія наукового дослідження з психології розроблено відповідно до Освітньо-наукової програми «Психологія» освітнього ступеню доктор філософії (PhD) з психології, спеціальності С4 Психологія, галузі знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини та навчальних планів підготовки психологів ступеня вищої освіти «Доктор філософії (PhD)». Методичні рекомендації містять загальну інформацію щодо виконання здобувачами освіти самостійної роботи, перелік тем із індивідуально-дослідних завдань, методичні поради по роботі з дистанційним курсом, тести для виконання здобувачами освіти та глосарій з даного курсу. Інформацію щодо особливостей даного курсу представлено в робочій програмі ОК04 Методологія та технологія наукового дослідження з психології.

Наталія МИХАЛЬЧУК, 2025
© РДГУ, 2025

ЗМІСТ

Пояснювальна записка 4

Організація самостійної роботи: 7

Наука як сфера людської діяльності 7

Основні психосоціальні функції науки та їхня характеристика 7

Якісні та кількісні методи досліджень у психології 7

Особливості використання методу експерименту у вивченні соціально-психологічних проблем 8

Специфіка використання методу опитування в психології 8

Особливості застосування методу спостереження в процесі дослідження психосоціальних явищ і процесів 8

Специфіка використання методу тестування в психології 8

Проблемна ситуація як початковий етап процесу психологічного дослідження 22

Маніпулювання масовою свідомістю за допомогою результатів психологічних досліджень 22

Методичні рекомендації (поради) по роботі з дистанційним курсом 25

Завдання для індивідуальної роботи 28

Тестові завдання для здобувачів освіти 29

Глосарій з дисципліни 52

Список рекомендованої літератури 284

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Основною **метою** курсу "Методологія та технологія наукового дослідження з психології" є вирішення конкретних питань з підготовки теоретичного та практичного матеріалу щодо загальних питань наукової методології та використання технологій наукового дослідження з психології. Так, здобувач вищої освіти, вивчаючи даний ОК, спрямовує попередню теоретичну підготовку з психологічних дисциплін на здійснення власних, авторських наукових досліджень з психології, формулювання теоретико-методологічних основ психологічного дослідження, моделювання теоретичних концепцій з психології, планування та проведення наукових досліджень, формулювання емпіричних гіпотез, здійснення емпіричної перевірки певного психологічного явища, кількісної та якісної обробки результатів даного дослідження, формулювання висновків та методичних рекомендацій з урахуванням отриманих у науковому дослідженні результатів.

2.2. Завдання курсу:

- опанування здобувачами освіти предмету та задач методології науки та технологія здійснення наукового дослідження з психології;
- набуття здобувачами освіти знань методології психології як самостійної галузі психологічного знання;
- набуття здобувачами освіти вмінь проводити наукові дослідження, знання його принципів, типів та структури;
- набуття здобувачами освіти знань методів та етапів пздійснення наукового дослідження;
- набуття здобувачами освіти знань, вмінь і навичок, необхідних для організації та проведення наукових досліджень, обробки, узагальнення та тлумачення його емпіричних результатів.

Згідно вимог освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти повинні набути таких компетентностей:

Інтегральна компетентність

Здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати значущі комплексні проблеми професійної та/або дослідницько-інноваційної, діяльності у сфері психології, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК4. Здатність розв'язувати комплексні проблеми психології на основі системного наукового світогляду та загального культурного світогляду із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)

СК1. Здатність виокремлювати, систематизувати та прогнозувати актуальні психологічні проблеми, чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження.

СК2. Здатність планувати та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у психології та дотичних до неї міждисциплінарних напрямах, та забезпечувати якість виконуваних досліджень.

СК3. Здатність ініціювати, розробляти і реалізовувати комплексні інноваційні проєкти в сфері психології та дотичні до неї міждисциплінарні проєкти, лідерство та відповідальність під час їх реалізації; забезпечувати дотримання прав інтелектуальної власності.

СК4. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті.

СК6. Здатність застосовувати нові технології та інструменти, сучасні цифрові технології, бази даних та інші ресурси, спеціалізоване програмне забезпечення у науковій та викладацькій діяльності.

СК7. Уміння толерувати невизначеність і доводити унікальність власного наукового пошуку в умовах інформаційного/цифрового суспільства.

Очікувані результати навчання

Освітньо-науковою програмою передбачено досягнення наступних *програмних результатів навчання (РН*):

РН1. Мати передові концептуальні та методологічні знання щодо обраної для дослідження проблеми у сфері психології / на межі предметних галузей, а також дослідницькі уміння, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні світових досягнень з психології.

РН2. Розуміти загальні принципи та методи психології, а також методологію наукових досліджень, застосовувати їх у власних дослідженнях у сфері психології та у викладацькій практиці.

РН3. Виокремлювати, систематизувати, розв’язувати, критично осмислювати та прогнозувати значущі психологічні проблеми, формулювати і перевіряти гіпотези, визначати чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження.

РН4. Планувати і виконувати експериментальні та/або теоретичні дослідження з психології та дотичних міждисциплінарних напрямів із дотриманням норм професійної та академічної етики.

РН5. Застосовувати сучасні інструменти і технології пошуку, оброблення та аналізу інформації, статистичні методи аналізу даних, спеціалізовані бази даних та інформаційні системи, розробляти інноваційні дослідницькі методи у сфері психології, перевіряти їх ефективність.

РН6. Критично і системно оцінювати результати власної науково-дослідної роботи і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми, визначати перспективи подальших наукових розвідок.

РН7. Розробляти та реалізовувати наукові та/або інноваційні проєкти у сфері психології, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв’язувати значущі наукові та прикладні проблеми психології з урахуванням соціальних, економічних, етичних і правових аспектів.

РН9. Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми психології державною та іноземною мовами, готувати результати досліджень у вигляді наукових публікацій.

РН10. Організовувати і здійснювати освітній процес у сфері психології, його наукове, навчально-методичне та нормативне забезпечення, застосовувати ефективні методики викладання навчальних дисциплін.

У результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні:

знати:

– зміст основних понять курсу (наука; наукова діяльність; методологія; парадигма; теорія; категорія; принцип; концепція; гіпотеза; модель; метод; технологія; наукове дослідження);

– вимоги, принципи та типи наукових досліджень з психології та основні вимоги щодо їх здійснення;

– зміст основних принципів, категорій та напрямків психології як науки;

– методи психологічного дослідження (не експериментальні та експериментальні).

вміти:

застосовувати набуті знання у:

– формулюванні проблеми;

– виборі типу науково-психологічного дослідження;

– визначенні парадигми, формулюванні концепції та гіпотези дослідження;

– обґрунтуванні методів та психодіагностичних методик здійснення емпіричного дослідження;

– організації та проведенні емпіричного дослідження (визначення його етапів, способів обробки даних та узагальнення емпіричних даних);

– інтерпретації результатів наукового дослідження.

Інформація про те, для кого призначений курс. Курс «Методологія та технологія наукового дослідження з психології» призначений для здобувачів вищої освіти аспірантури спеціальності С4 Психологія у 2 семестрі.

Форма вихідного контролю: передбачено підсумкове тестування та іспит.

Як працювати з дистанційним курсом: Дистанційний курс «Методологія та технологія наукового дослідження з психології» розрахований на опрацювання здобувачами вищої освіти упродовж 10 тижнів 2 семестру 2025-2026 н.р.

За вказаний час здобувачі вищої освіти зобов'язані:

- ✓ ознайомитись та опанувати теоретичний матеріал, поданий у лекціях (у період навчання 1-6 тиждень навчання);
- ✓ виконати практичні завдання, що подано у практичних заняттях (4-8 тижні навчання);
- ✓ вивчити основні поняття та терміни глосарію (1-8 тижні навчання);
- ✓ виконати усі завдання, передбачені для самостійного опрацювання (2-9 тижні);
- ✓ виконати усі завдання, передбачені для індивідуального опрацювання (5-9 тижні навчання);
- ✓ виконання тестових завдань із даного ОК (10-й тиждень);
- ✓ здати іспит з даного курсу (10-й тиждень).

Організація самостійної роботи (20 балів)

Методичні рекомендації: виконання самостійної роботи передбачає виконання **семи завдань із дев'яти тем**, що подано нижче. **Вимоги до форматування:** вправи виконуються і фото виконання необхідно прикріпити в системі Moodle.

Тема 1: **Наука як сфера людської діяльності (9 год.).**

1. Поняття «наука»: виникнення та еволюція.
2. Фундаментальні та прикладні науки, їх значення у суспільстві.
3. Наука XX-поч. XXI ст.: характерні особливості.
4. Наукова ідея та наукові поняття та принципи.
5. Організація наукової діяльності в Україні.

Завдання здобувачам освіти:

1. Опрацювати теоретичні питання.
2. Оформити реферат на тему «Історія народження й розвитку науки».
3. Підготуватися до дискусії на тему: «Наукове та ненаукове психологічне знання».

Форма контролю: Опитування, перевірка рефератного повідомлення, дискусія.

Тема 2: **Основні психосоціальні функції науки та їхня характеристика (9 год.).**

1. Наука. Класифікація наукових напрямків.
2. Наука як соціальний інститут.
3. Наукознавство. Основні завдання наукознавства.
4. Наукове дослідження – основна форма розвитку науки.

Завдання здобувачам освіти:

1.Опрацювати теоретичні питання.
2.Оформити реферат на тему **«**Суттєві пізнавальні елементи наукової парадигми**».**
3.Підготуватися до евристичної бесіди на тему: «Напрямки або підходи до вивчення психічних явищ (описовий; біхевіористський; когнітивний; психоаналітичний; гуманістичний)».

Форма контролю: Опитування, перевірка рефератного повідомлення, евристична бесіда.

Тема 3: **Якісні та кількісні методи досліджень у психології (9 год.).**

1. Якісні та кількісні методи досліджень.
2. Мета якісних досліджень.
3. Збір та аналіз даних в якісних дослідженнях.
4. Кількісно-якісні дискусії.

Завдання здобувачам освіти:

1. Перерахуйте кілька способів, якими якісне дослідження відрізняється від кількісних досліджень в психології.
2. Охарактеризуйте сильні та слабкі сторони якісних досліджень у психології порівняно з кількісними дослідженнями.
3. Наведіть приклади якісних досліджень в психології.

Форма контролю: Проведення комунікативного тренінгу, опитування згідно тем.

Тема 4: **Особливості використання методу експерименту у вивченні соціально-психологічних проблем (8 год.).**

1. Підберіть потрібні Вам методики та проведіть експеримент з проблеми: «Соціологія російської злочинності на Україні».
2. Підберіть потрібні Вам методики та проведіть експеримент з проблеми: «Соціологія сім'ї як одна з найважливіших галузей соціального знання».

Використовуйте такий план проведення експериментального дослідження:

1) визначення мети експерименту;
2) вибір об'єкта (об'єктів), що використовується в якості експериментальної, а також контрольної групи (груп);
3) виділення предмету експерименту;
4) вибір контрольних, факторних і нейтральних ознак;
5) визначення умов експерименту і створення експериментальної ситуації;
6) формулювання гіпотез і визначення завдань;
7) вибір індикаторів і способу контролю протікання експерименту;
8) визначення методу фіксації результатів;
9) вибір критерію оцінки ефективності експерименту.

Форма контролю: Перевірка описаного експериментального дослідження, аналізу його результатів. Групова дискусія.

Тема 5: **Специфіка використання методу опитування в психології (9 год.).**

1. Розробіть авторську анкету та проведіть анкетування на тему: «Проблеми адаптації дітей із внутрішньо переселених осіб до освітньої діяльності у закладах середньої освіти» (в анкетуванні можуть брати участь як діти, так і батьки, вчителі тощо).

Врахуйте, що метод соціального експерименту – метод дослідження, під час якого отримують інформацію про кількісні та якісні зміни характеристик, діяльності та поведінки соціального об'єкта (індивіда, групи, спільноти) під дією певних факторів, у спеціально створених умовах, підконтрольних експериментаторові.

Форма контролю: Перевірка реферативного повідомлення, обговорення розроблених здобувачами освіти анкет та їхніх результатів. Групова дискусія.

Тема 6: **Особливості застосування методу спостереження в процесі дослідження соціальних явищ і процесів (9 год.).**

1. Проведіть соціологічне спостереження як метод збору наукової інформації, сутність якого полягає в безпосередній реєстрації фактів, явищ, процесів, що відбуваються у соціальній реальності на тему: «Проблеми внутрішньо переселених осіб в Україні».

Врахуйте види спостереження.

Види спостереження:
1) За ступенем формалізації:
- структуроване (проводиться за чітко розробленим планом);
- неструктуроване (передбачає визначення лише загальних рис ситуації, а не чіткий план дій спостерігача);
2) за місцем проведення:
- польове спостереження (об'єкт знаходиться в природних умовах);
- лабораторне (умови його проведення визначає і створює дослідник). Часто його проводять за допомогою технічних засобів (кінокамер, фотоапаратів);
3) за ступенем участі спостерігача в досліджуваній ситуації:
- невключене (дослідник перебуває поза процесом чи явищем, які вивчає);
- включене (дослідник певною мірою є учасником досліджуваного процесу);
4) за регулярністю:
- систематизовані (проводять регулярно протягом певного часу);
- несистематизовані (дослідження не планувалося);
5) за метою, характером об'єкту спостереження:
- монографічні (охоплюють велику кількість різноманітних взаємопов'язаних соціальних явищ);
- пошукові (використовують з метою пошуку певних фактів, необхідних для досягнення певних цілей);
- самоспостереження. Вибираючи для дослідження конкретний вид спостереження, враховують як загальні його особливості, так і позитивні та негативні ознаки.

Форма контролю: Експертне оцінювання дискусії, аналіз роботи здобувачів освіти.

Тема 7: **Специфіка використання методу тестування в психології (9 год.).**

1. Оберіть блок професійної творчості і проведіть 1 методику з метою дослідження рівню розвитку окремих субкомпонентів даного блоку. Проаналізуйте отримані результати

Таблиця 1

Психодіагностичні методики, які використовуються для діагностики сформованості блоків професійної творчості керівника освітньої установи

№ п.п.	Назва блоку професійної творчості та його компоненти	Психодіагностичні методики, які будуть використані для діагностики сформованості компонентів блоків професійної творчості
1	**Мотиваційний** 1. Гармонійна структура інтересів 2. Мотивація саморозвитку 3. Самоактуалізація 4. Творча позиція	1. Методика "Мотивація професійної діяльності" К.Замфір в модифікації А.Реана [Методика "Мотивація професійної діяльності" К.Замфір в модифікації А.Реана (2022).]: *мотивація саморозвитку*. 2. Методика «Вивчення спрямованості особистості» (В. Смекала та М. Кучера) [Смекало В. та Кучер М. Методика «Вивчення спрямованості особистості» (2022).]: *творча позиція*. 3. Методика «Бажання, стать, особистість і благополуччя» [Psychological Test "Wishes, gender,

	5. Здатність мотивувати творчість інших	personality and well-being" (2022).]: *творча позиція*. 4. Методика "Проста особистісна методика в символах" [DRBJ & SHERRY (2022).]: *здатність мотивувати творчість інших; гармонійна структура інтересів*. 5. Тест на визначення самоактуалізації «САТ» (у модифікації Д.О.Леонтьєва) [Тест на визначення самоактуалізації особистості «САТ» (2022).): *самоактуалізація*. 6. Метод написання довільного твору [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Метод написання довільного твору. Рівне: РДГУ. 86 с.]: *гармонійна структура інтересів*. 7. Методика «Піраміда професійного зростання» [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Піраміда професійного зростання». Рівне: РДГУ. 122 с.]: *самоактуалізація*. 8. Контент-аналіз творів «Стратегія життя», «Мій життєвий шлях»: *творча позиція*. 9. Методика «Незакінчені речення» в авторській модифікації [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Незакінчені речення». Рівне: РДГУ. 56 с.]: *здатність мотивувати творчість інших*. 10. Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» [Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (2022).]: *гармонійна структура інтересів*. 11. Методика «Автопортрет» [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Автопортрет». Рівне: РДГУ. 88 с.]: *творча позиція*.
2	**Емотивний** 1. Емпатія 2. Здатність до ризику 3. Емоційний тезаурус 4. Чутливість 5.Експресивна емоційність 6. Спонтанність 7. Емоційна лабільність 8. Емоційна стійкість (в	1. Методика "Проста особистісна методика в символах" [DRBJ & SHERRY (2022). Psychological Test «Simple Symbol Personality Test».]: *емоційний тезаурус; експресивна емоційність*. 2. Тест Кеттелла 16-PF [Тест Кеттелла 16-PF (2022).]: *емоційний тезаурус; чутливість*. 3. Тест на визначення самоактуалізації «САТ» (у модифікації Д.О.Леонтьєва) [Тест на визначення самоактуалізації особистості «САТ» (2022).]: *емоційний тезаурус; спонтанність*. 4. «Методика для визначення емпатії» І.М.Юсупова [Юсупов І.М. «Методика для визначення емпатії» (2022).]: *емпатія; чутливість*. 5. Опитувальник «Діагностика рівня емпатії» В.В.Бойка

	тому числі – стійкість до емоційного вигорання)	[Бойко В.В. (2022). Опитувальник «Діагностика рівня емпатії».]: *емпатія; чутливість*. 6. Методика «Незавершені речення» А.М.Веремчук [Веремчук А.М. Розвиток професійної рефлексії майбутнього вчителя іноземної мови: Дисер. …канд. психол. наук : 19.00.07 / Анна Миколаївна Веремчук. Київ: Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка АПН України, 2009. 213 с.]: *експресивна емоційність*. 7. Методика «Незакінчені речення» в авторській модифікації [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Незакінчені речення». Рівне: РДГУ. 56 с.]: *здатність до ризику; емоційна стійкість (в тому числі – стійкість до емоційного вигорання); чутливість*. 8. Методика «Автопортрет» [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Автопортрет». Рівне: РДГУ. 88 с.]: *здатність до ризику; чутливість*. 9. Методика “Проста особистісна методика в символах” [DRBJ & SHERRY (2022). Psychological Test «Simple Symbol Personality Test».]: *емоційна лабільність*. 10. Метод узагальнення незалежних характеристик А.М.Веремчук [Веремчук А.М. Розвиток професійної рефлексії майбутнього вчителя іноземної мови: Дисер. …канд. психол. наук : 19.00.07 / Анна Миколаївна Веремчук. Київ: Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка АПН України, 2009. 213 с.]: *спонтанність; емоційна стійкість (в тому числі – стійкість до емоційного вигорання)*.
3	**Інтелектуальний** 1. Інтуїція 2. Здатність до перетворень 3. Соціальний інтелект 4. Дивергентні здібності 5.Оригінальність мислення 6. Унікальність мислення 7. Здатність до прогнозування	1. Методика “Лого” [Методика “Лого” (2022).]: *здібність до аналізу*. 2. Методика “Вивчення логічного мислення” Дж.Равена [Методика “Вивчення логічного мислення” Дж.Равена (2022).]: *здібність до аналізу*. 3. Тест “Визначення IQ” Г.Айзенка [Айзенк Г. (2022). Тест “Визначення IQ”.]: *загальний інтелект*. 4. Авторська методика «Виявлення загальної ерудиції» [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Виявлення загальної ерудиції». Рівне: РДГУ. 102 с.]: *семантична гнучкість; здібність до генерування великої кількості ідей*. 6. Авторський метод написання довільного твору [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Метод написання довільного твору. Рівне: РДГУ. 86 с.]: *дивергентні здібності; здібність до генерування великої кількості ідей*.

	8. Семантична гнучкість 9. Здібність до генерування великої кількості ідей 10. Здібність до аналізу 11. Здатність до знаходження великої кількості асоціацій 12. Здатність до фантазування 13. Загальний інтелект	7. Модифікований варіант методики Е.Торранса та Дж.Гілфорда “Вирази” (у модифікації Є.Є.Тунік) [Модифікований варіант методики Е.Торранса та Дж.Гілфорда “Вирази” (у модифікації Є.Є.Тунік) (2022).]: *оригінальність мислення*. 8. Авторська методика “20 слів” [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика “20 слів”. Рівне: РДГУ. 66 с.]: *інтуїція; здатність до знаходження великої кількості асоціацій*. 9. Методика “Кола” Е.П.Торранса [Torrance, E.P. (2022). Creativity testing collection.]: *дивергентні здібності*. 10. Методика Дж.Гілфорда та М.О’Саллівена «Дослідження соціального інтелекту» [Guilford J.P. & O'Sullivan M. (2014).]: *соціальний інтелект*. 11. Метод змістово-смислового аналізу дискурсивного мислення за І.М.Семеновим в авторській модифікації [Михальчук Н.О., Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікація методу змістово-смислового аналізу дискурсивного мислення за І.М.Семеновим. Рівне: РДГУ. 106 с.]: *унікальність мислення*. 12. «Психогеометричний тест» – проективна методика дослідження особистості, створена С.Дилінгер [Дилінгер С. Психогеометричний тест.]: *оригінальність мислення*. 13. «Методика дослідження дивергентного мислення» П.Торренса, Дж.Гілфорда (в модифікації О.Є.Тунік) [Торренс П., Гілфорд Дж. Методика дослідження дивергентного мислення (в модифікації О.Є.Тунік.). *https://dytpsyholog.com/*]: *дивергентні здібності*. 14. Методика Б.В.Зейгарник «Розуміння непрямого значення прислів’їв і метафор» в авторській модифікації [Михальчук Н.О., Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікована методика Б.В.Зейгарник «Розуміння непрямого значення прислів’їв і метафор». Рівне: РДГУ. 146 с.]: *унікальність мислення; здатність до фантазування*. 15. «Методика діагностики інтелектуальних якостей керівника» К.М.Борисової, Г.П.Логинової, М.О.Мдівані [Борисова К.М., Логінова Г.П. & Мдівані М.О. (2022). Методика діагностики інтелектуальних якостей керівника.]: *здатність до прогнозування*. 16. Модифікована методика «Вимірювання освіченості особистості» (Л.В.Занкова в авторській модифікації) [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Вимірювання освіченості особистості» (Л.В.Занкова в авторській модифікації). Рівне: РДГУ. 94 с.]: *семантична*

		гнучкість. 17. Психодіагностичний тест «Анаграми – 2009» Форма А» [Психодіагностичний тест «Анаграми – 2009» Форма А» (2009).]: *здатність до перетворень*. 18. Методика «Розуміння себе та іншого в міжособистісних стосунках» А.Меграбяна [Меграбян А. Методика «Розуміння себе та іншого в міжособистісних стосунках».]: *здатність до прогнозування*. 19. Методика "Проста особистісна методика в символах" [DRBJ & SHERRY (2022). Psychological Test «Simple Symbol Personality Test».]: *здібність до генерування великої кількості ідей*. 20. Шкала експертної оцінки якостей дивергентного мислення особистості: *дивергентні здібності* (Івашкевич, Е.Е. & Набочук, О.Ю. (2021). Шкала експертної оцінки якостей дивергентного мислення особистості. Рівне: РДГУ. 58 с.) 21. Методика оцінки дивергентного мислення керівників закладів вищої освіти: *дивергентні здібності* (Михальчук, Н.О., Набочук, О.Ю. & Івашкевич, Е.Е. (2021). Методика оцінки дивергентного мислення керівників закладів вищої освіти. Рівне: РДГУ. 144 с.) 22. Анкета для студентів – майбутніх філологів – для виявлення психолінгвістичних характеристик розуміння сучасних поетичних творів: *інтуїція; здатність до знаходження великої кількості асоціацій* (Михальчук, Н.О., Івашкевич, Е.Е. & Набочук, О.Ю. (2020). Анкета для студентів – майбутніх філологів – для виявлення психолінгвістичних характеристик розуміння сучасних поетичних творів: методичний посібник. Рівне: РДГУ. 82 с.).
4.	**Естетичний** 1. Загострене сприйняття дисгармонії 2. Почуття форми 3. Почуття стилю 4. Почуття гумору 5. Перфекціонізм 6. Здатність до	1. Методика "Проста особистісна методика в символах" [DRBJ & SHERRY (2022). Psychological Test «Simple Symbol Personality Test».]: *почуття форми; почуття стилю*. 2. Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» [Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (2022).]: *почуття форми; почуття стилю*. 3. Тест на визначення самоактуалізації «САТ» (у модифікації Д.О.Леонтьєва) [Тест на визначення самоактуалізації особистості «САТ» (2022).]: *здатність до самовдосконалення*. 4. Методика "Кола" Е.П.Торранса [Torrance, E.P. (2022).

	самовдосконалення	Creativity testing collection.]: *почуття форми*. 5. «Психогеометричний тест» – проєктивна методика дослідження особистості, створена С.Дилінгер [Дилінгер С. Психогеометричний тест.]: *загострене сприйняття дисгармонії; почуття форми*. 6. Методика Б.В.Зейгарник «Розуміння непрямого значення прислів'їв і метафор» в авторській модифікації [Михальчук Н.О., Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікована методика Б.В.Зейгарник «Розуміння непрямого значення прислів'їв і метафор». Рівне: РДГУ. 146 с.]: *почуття гумору*. 7. Опитувальник «Індекс життєвого стилю» (Р.Плутчик) [Плутчик Р. (2022). Методика «Індекс життєвого стилю» *psycabi.net/.../310-oprosnik-plutchika-kellermana-konte-metodika-indeks-zhiznenno...*]: *почуття стилю*. 8. Методика «Вимірювання заданого часового інтервалу» (А.С.Дмитриєва, З.В.Войтюкової) в авторській модифікації [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікована методика «Вимірювання заданого часового інтервалу» (А.С.Дмитриєва, З.В.Войтюкової). Рівне: РДГУ. 76 с.]: *загострене сприйняття дисгармонії*. 9. Контент-аналіз творів «Стратегія життя», «Мій життєвий шлях»: *здатність до самовдосконалення*. 10. Методика «Незакінчені речення» в авторській модифікації [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Незакінчені речення». Рівне: РДГУ. 56 с.]: *перфекціонізм*. 11. Авторська методика «Автопортрет» [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Автопортрет». Рівне: РДГУ. 88 с.]: *перфекціонізм*. 12. Методика "Проста особистісна методика в символах" [DRBJ & SHERRY (2022). Psychological Test «Simple Symbol Personality Test».]: *перфекціонізм*. 13. Метод узагальнення незалежних характеристик А.М.Веремчук [Веремчук А.М. Розвиток професійної рефлексії майбутнього вчителя іноземної мови: Дисер. …канд. психол. наук : 19.00.07 / Анна Миколаївна Веремчук. Київ: Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка АПН України, 2009. 213 с.]: *почуття гумору*.
5	**Комунікативний** 1. Здатність до співробітництва в	1. Тест Ю.М.Орлова "Потреба в спілкуванні" [Орлов Ю.М. (2022). Тест "Потреба в спілкуванні".]: *здатність до співробітництва в творчій діяльності*. 2. Тест Кеттелла 16-PF [Тест Кеттелла 16-PF (2022).

	творчій діяльності 2. Контактність 3. Здатність акумулювати творчий досвід інших	https://psytests.org/cattell/16pfA.html]: *контактність*. 3. Тест на визначення самоактуалізації «САТ» (у модифікації Д.О.Леонтьєва) [Тест на визначення самоактуалізації особистості «САТ» (2022).): *контактність*. 4. «Методика діагностики комунікативних та організаційних здібностей» (КОЗ-2) [Методика діагностики комунікативних та організаційних здібностей (КОЗ-2) (2022).]: *контактність*. 5. «Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності» (КСК) [Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) (2022).]: *здатність до співробітництва в творчій діяльності*. 6. «Тест комунікативних вмінь» А.Я.Михельсона [Михельсон А.Я. (2022). Тест комунікативних вмінь.]: *здатність до співробітництва в творчій діяльності; контактність*. 7. Шкала «Техніка спілкування» Н.Д.Творогової [Творогова Н.Д. (2022). Шкала «Техніка спілкування».]: *контактність*. 8. Метод узагальнення незалежних характеристик А.М.Веремчук [Веремчук А.М. Розвиток професійної рефлексії майбутнього вчителя іноземної мови: Дисер. …канд. психол. наук : 19.00.07 / Анна Миколаївна Веремчук. Київ: Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка АПН України, 2009. 213 с.]: *здатність акумулювати творчий досвід інших*. 9. Опитувальник визначення цілей міжособистісного спілкування в Інтернет-просторі: *контактність; здатність акумулювати творчий досвід інших (*Набочук, О.Ю. (2020). Опитувальник визначення цілей міжособистісного спілкування в Інтернет-просторі. Рівне: РДГУ, 2020. 108 с.*).*
6	**Екзистенційний** 1. Багатовекторний, мобільний, здатний до реконструкції образ світу 2. Екстенсійність 3. Позитивна «Я-концепція»	1. Методика “Проста особистісна методика в символах” [DRBJ & SHERRY (2022). Psychological Test «Simple Symbol Personality Test».]: *багатовекторний, мобільний, здатний до реконструкції образ світу; самотворчість*. 2. Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» [Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (2022).]: *позитивна «Я-концепція» (самоставлення)*. 3. Авторський метод написання довільного твору [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Метод написання довільного твору. Рівне: РДГУ. 86 с.]:

	(самоставлення) 4. Настановлення на позитивне сприйняття оточуючої дійсності та нововведення 5. Самотворчість	*багатовекторний, мобільний, здатний до реконструкції образ світу; настановлення на позитивне сприйняття оточуючої дійсності та нововведення*. 4. Методика «Вимірювання заданого часового інтервалу» (А.С.Дмитриєва, З.В.Войтюкової) в авторській модифікації [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікована методика «Вимірювання заданого часового інтервалу» (А.С.Дмитриєва, З.В.Войтюкової). Рівне: РДГУ. 76 с.]: *екстенсійність*. 5. Контент-аналіз творів «Стратегія життя», «Мій життєвий шлях»: *багатовекторний, мобільний, здатний до реконструкції образ світу*. 6. Метод узагальнення незалежних характеристик А.М.Веремчук [Веремчук А.М. Розвиток професійної рефлексії майбутнього вчителя іноземної мови: Дисер. …канд. психол. наук : 19.00.07 / Анна Миколаївна Веремчук. Київ: Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка АПН України, 2009. 213 с.]: *екстенсійність; позитивна «Я-концепція» (самоставлення)*. 7. Методика «Хто Я?» М.Куна, Т.Макпартленда [Кун М., Макпартленд Т. (2022). Тест «Хто Я?».]: *позитивна «Я-концепція» (самоставлення); настановлення на позитивне сприйняття оточуючої дійсності та нововведення; самотворчість*. 8. Методика оцінки здатності керівників до творчості: *само творчість (*Набочук О.Ю. (2021). Методика оцінки здатності керівників до творчості. Рівне: РДГУ. 78 с.*).*
7	**Компетентнісний** 1. Компетентність в сфері теорії та технологій професійної творчості 2. Досвід творчої діяльності 3. Здатність до переборення стереотипів	1. Методика «Виявлення загальної ерудиції» [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Виявлення загальної ерудиції». Рівне: РДГУ. 102 с.]: *досвід творчої діяльності; здатність до переборення стереотипів*. 2. Метод змістово-смислового аналізу дискурсивного мислення за І.М.Семеновим в авторській модифікації [Михальчук Н.О., Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікація методу змістово-смислового аналізу дискурсивного мислення за І.М.Семеновим. Рівне: РДГУ. 106 с.]: *досвід творчої діяльності; здатність до переборення стереотипів*. 3. «Психогеометричний тест» – проєктивна методика дослідження особистості, створена С.Дилінгер [Дилінгер С. Психогеометричний тест.]: *досвід творчої діяльності*. 4. «Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності» (КСК) [Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК)

		(2022).]: *компетентність в сфері теорії та технологій професійної творчості; здатність до переборення стереотипів*. 5. Психодіагностичний тест «Анаграми – 2009» Форма А» [Психодіагностичний тест «Анаграми – 2009» Форма А» (2009).]: *здатність до переборення стереотипів*. 8. Тест Масселона [Тест Масселона (2022).]: *компетентність в сфері теорії та технологій професійної творчості.* 9. Тест «Прогностична компетентність» (В.Д.Менделевич) [Менделевич В.Д. (2022). Тест «Прогностична компетентність».]: *компетентність в сфері теорії та технологій професійної творчості*. 10. Копінг-тест діагностики прогностичної компетентності (Р.Лазарус) [Лазарус Р. (2022). Копінг-тест діагностики прогностичної компетентності.]: *компетентність в сфері теорії та технологій професійної творчості.* 11. Методика діагностики прогностичної компетентності Е.Хейма [Хейм Е. (2022). Методика діагностики прогностичної компетентності.): *компетентність в сфері теорії та технологій професійної творчості*.
8	**Особистісний** 1. Творчий потенціал 2. Флексибільність 3. Адаптивність 4. Проникливість 5. Самостійність 6. Чіпкість уваги 7. Індивідуалізм 8. Впевненість у собі 9. Образна пам'ять 10. Творча уява 11. Рефлексія 12. Допитливість 13.Диспонібельність	1. Методика «Вивчення спрямованості особистості» (В. Смекала та М. Кучера) [Смекало В. та Кучер М. Методика «Вивчення спрямованості особистості» (2022).]: *впевненість у собі; пластичність; варіабельність; незалежність*. 2. Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI) (автори – І.Ференберг, Р.Гампел, Г.Зелг) (форма В) [Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI). (2022). Автори – І.Ференберг, Р.Гампел, Г.Зелг. Форма В.]: *творчий потенціал; флексибільність; гнучкість*. 3. Методика "Проста особистісна методика в символах" [DRBJ & SHERRY (2022). Psychological Test «Simple Symbol Personality Test».]: *творчий потенціал; індивідуалізм; образна пам'ять; творча уява; диспонібельність (багатосторонність, багатогранність особистості); незалежність; креативність*. 4. Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» [Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (2022).]: *самостійність; образна пам'ять; творча уява*. 5. Опитувальник "Професіоналізації особистості" (SHL) [SHL Occupational Personality Questionnaire (2022).]: *адаптивність; самостійність; індивідуалізм;*

	(багатосторонність, багатогранність особистості) 14. Пластичність 15. Мобільність 16. Варіабельність 17. Гнучкість 18. Незалежність 19. Відповідальність 20. Креативність	*впевненість у собі; варіабельність; гнучкість; незалежність; відповідальність*. 6. Тест Кеттелла 16-PF [Тест Кеттелла 16-PF (2022).]: *творчий потенціал; флексибільність; проникливість; індивідуалізм; незалежність*. 7. Тест на визначення самоактуалізації «САТ» (у модифікації Д.О.Леонтьєва) [Тест на визначення самоактуалізації особистості «САТ» (2022).]: *флексибільність; мобільність; варіабельність; гнучкість; незалежність; відповідальність*. 8. Методика "Лого" [Методика "Лого" (2022).]: *гнучкість; креативність*. 9. Методика "Вивчення логічного мислення" Дж.Равена [Методика "Вивчення логічного мислення" Дж.Равена (2022).]: *флексибільність; гнучкість; креативність*. 10. Тест "Визначення IQ" Г.Айзенка [Айзенк Г. (2022). Тест "Визначення IQ".]: *гнучкість*; *творчий потенціал; допитливість*. 11. Методика «Виявлення загальної ерудиції» [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Виявлення загальної ерудиції». Рівне: РДГУ. 102 с.]: *творчий потенціал; допитливість; диспонібельність (багатосторонність, багатогранність особистості)*. 12. Метод написання довільного твору [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Метод написання довільного твору. Рівне: РДГУ. 86 с.]: *самостійність; диспонібельність (багатосторонність, багатогранність особистості); пластичність; незалежність; креативність*. 13. Модифікований варіант методики Е.Торранса та Дж.Гілфорда "Вирази" (у модифікації Є.Є.Тунік) [Модифікований варіант методики Е.Торранса та Дж.Гілфорда "Вирази" (у модифікації Є.Є.Тунік) (2022).]: *гнучкість; креативність*. 14. Методика "20 слів" [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика "20 слів". Рівне: РДГУ. 66 с.]: *чіпкість уваги; образна пам'ять*. 15. Методика "Кола" Е.П.Торранса [Torrance, E.P. (2022). Creativity testing collection.]: *образна пам'ять; креативність*. 16. Метод змістово-смислового аналізу дискурсивного мислення за І.М.Семеновим в авторській модифікації [Михальчук Н.О., Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікація методу змістово-смислового аналізу

		дискурсивного мислення за І.М.Семеновим. Рівне: РДГУ. 106 с.]: *творчий потенціал; самостійність; чіпкість уваги; диспонібельність (багатосторонність, багатогранність особистості); пластичність*. 17. «Психогеометричний тест» – проєктивна методика дослідження особистості, створена С.Дилінгер [Дилінгер С. Психогеометричний тест.]: *творча уява; креативність*. 18. Методика «Визначення самооцінки» [Self-esteem Test (2022).]: *індивідуалізм; впевненість у собі; незалежність*. 19. Методика Б.В.Зейгарник «Розуміння непрямого значення прислів'їв і метафор» в авторській модифікації [Михальчук Н.О., Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікована методика Б.В.Зейгарник «Розуміння непрямого значення прислів'їв і метафор». Рівне: РДГУ. 146 с.]: *чіпкість уваги; образна пам'ять; диспонібельність (багатосторонність, багатогранність особистості)*. 20. «Методика діагностики комунікативних та організаційних здібностей» (КОЗ-2) [Методика діагностики комунікативних та організаційних здібностей (КОЗ-2) (2022).]: *творчий потенціал; флексибільність; індивідуалізм; впевненість у собі; відповідальність*. 21. «Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності» (КСК) [Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) (2022).]: *творчий потенціал; індивідуалізм; впевненість у собі; відповідальність; флексибільність; мобільність*. 22. «Методика діагностики інтелектуальних якостей керівника» К.М.Борисової, Г.П.Логиновоі, М.О.Мдівані [Борисова К.М., Логінова Г.П. & Мдівані М.О. (2022). Методика діагностики інтелектуальних якостей керівника.]: *творчий потенціал; впевненість у собі*. 23. Шкала «Техніка спілкування» Н.Д.Творогової [Творогова Н.Д. (2022). Шкала «Техніка спілкування».]: *флексибільність; адаптивність; проникливість; індивідуалізм; впевненість у собі; незалежність; відповідальність*. 24. Тест Масселона [Тест Масселона (2022).]: *образна пам'ять; пластичність*. 25. Анкета «Моє ставлення до рефлексивно організованої діяльності» А.М.Веремчук [Веремчук А.М. Розвиток професійної рефлексії майбутнього вчителя

		іноземної мови: Дисер. …канд. психол. наук : 19.00.07 / Анна Миколаївна Веремчук. Київ: Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка АПН України, 2009. 213 с.]: *адаптивність; проникливість; рефлексія; відповідальність*. 26. Тест когнітивної рефлексії (CRT) [Cognitive reflection test (CRT) (2022),]: *творчий потенціал; рефлексія*. 27. Методика «Незакінчені речення» в авторській модифікації [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Незакінчені речення». Рівне: РДГУ. 56 с.]: *диспонібельність (багатосторонність, багатогранність особистості); мобільність*.
9	**Когнітивний** 1. Здібність до продукування ідей 2. Здібність до прийняття нестандартних рішень 3. Здатність до розумного морального, ціннісно-смислового кар'єрного ризику 4. Пізнавальні потреби	1. Тест на визначення самоактуалізації «САТ» (у модифікації Д.О.Леонтьєва) [Тест на визначення самоактуалізації особистості «САТ» (2022).): *пізнавальні потреби*. 2. Методика "Лого" [Методика "Лого" (2022).]: *здібність до продукування ідей; здібність до прийняття нестандартних рішень*. 3. Методика "Вивчення логічного мислення" Дж.Равена [Методика "Вивчення логічного мислення" Дж.Равена (2022).]: *здібність до продукування ідей; здібність до прийняття нестандартних рішень*. 4. Методика «Виявлення загальної ерудиції» [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Виявлення загальної ерудиції». Рівне: РДГУ. 102 с.]: *здібність до продукування ідей; пізнавальні потреби*. 6. Метод написання довільного твору [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Метод написання довільного твору. Рівне: РДГУ. 86 с.]: *здібність до продукування ідей; здібність до прийняття нестандартних рішень; пізнавальні потреби*. 7. Модифікований варіант методики Е.Торранса та Дж.Гілфорда "Вирази" (у модифікації Є.Є.Тунік) [Модифікований варіант методики Е.Торранса та Дж.Гілфорда "Вирази" (у модифікації Є.Є.Тунік) (2022).]: *здібність до прийняття нестандартних рішень*. 8. Методика "20 слів" [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика "20 слів". Рівне: РДГУ. 66 с.]: *здібність до продукування ідей; здібність до прийняття нестандартних рішень*. 9. Метод змістово-смислового аналізу дискурсивного мислення за І.М.Семеновим в авторській модифікації [Михальчук Н.О., Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е.

		(2020). Модифікація методу змістово-смислового аналізу дискурсивного мислення за І.М.Семеновим. Рівне: РДГУ. 106 с.]: *здібність до прийняття нестандартних рішень*. 10. Методика Б.В.Зейгарник «Розуміння непрямого значення прислів'їв і метафор» в авторській модифікації [Михальчук Н.О., Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікована методика Б.В.Зейгарник «Розуміння непрямого значення прислів'їв і метафор». Рівне: РДГУ. 146 с.]: *здібність до продукування ідей*. 11. «Методика діагностики інтелектуальних якостей керівника» К.М.Борисової, Г.П.Логинової, М.О.Мдівані [Борисова К.М., Логінова Г.П. & Мдівані М.О. (2022). Методика діагностики інтелектуальних якостей керівника.]: *здатність до розумного морального, ціннісно-смислового кар'єрного ризику; пізнавальні потреби*. 12. Методика «Хто Я?» М.Куна, Т.Макпартленда [Кун М., Макпартленд Т. (2022). Тест «Хто Я?».]: *пізнавальні потреби*.
10	**Конативний** 1. Творча активність 2. Самоконтроль 3. Синергія 4. Здатність до творчої імпровізації 5. Спонтанність поведінки 6. Темпераментність	1. Методика "Способи виходу з конфлікту" К.Томаса в авторській модифікації [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Модифікація методики "Способи виходу з конфлікту" К.Томаса. Рівне: РДГУ. 84 с.]: *творча активність, самоконтроль*. 2. Методика "Проста особистісна методика в символах" [DRBJ & SHERRY (2022). Psychological Test «Simple Symbol Personality Test».]: *синергія, здатність до творчої імпровізації*. 3. Методика оцінки особистісної та ситуативної тривожності [Anxiety Test (Self-Assessment) (2022).]: *спонтанність поведінки*. 4. Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» [Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (2022).]: *творча активність, здатність до творчої імпровізації*. 5. Опитувальник «Індекс життєвого стилю» (Р.Плутчик) [Плутчик Р. (2022). Методика «Індекс життєвого стилю»]: *самоконтроль, спонтанність поведінки, темпераментність*. 6. Тест на визначення самоактуалізації «САТ» (у модифікації Д.О.Леонтьєва) [Тест на визначення самоактуалізації особистості «САТ» (2022).): *синергія, спонтанність поведінки*. 7. «Методика діагностики комунікативної соціальної

		компетентності» (КСК) [Методика діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) (2022)]: *творча активність*. 8. Методика «Незакінчені речення» в авторській модифікації [Набочук О.Ю. & Івашкевич Е.Е. (2020). Методика «Незакінчені речення». Рівне: РДГУ. 56 с.]: *здатність до творчої імпровізації*.

Форма контролю: Перевірка досліджень, виконаних здобувачами освіти. Групова дискусія (обговорення процедури проведення та результатів емпіричних досліджень, проведених здобувачами освіти).

Тема 8: **Проблемна ситуація як початковий етап процесу психологічного дослідження (9 год.).**

1. Проведіть психологічне дослідження на тему: «Проблема девіантної поведінки в підлітковому віці». Виокремьте проблемні ситуації в житті підлітка, які фасилітують виникнення девіантної поведінки. Проаналізуйте отримані результати.

Форма контролю: Перевірка досліджень, виконаних здобувачами освіти. Групова дискусія (обговорення процедури проведення та результатів емпіричних досліджень, проведених здобувачами освіти).

Тема 9: **Маніпулювання масовою свідомістю за допомогою результатів психологічних досліджень (9 год.).**

1. Наведіть власні приклади медіаманіпуляцій, проаналізуйте їх з психологічної точки зору. Використовуйте поданий нижче матеріал.

Прийоми медіаманіпуляцій
До найпоширеніших прийомів медіаманіпуляцій належать такі:
1. **Контролювання інформаційних потоків, «порядок денний»**: висвітлення лише тієї достовірної інформації, яка потрібна маніпуляторові. Йдеться, отже, про навмисне замовчування суспільно значущої інформації, ігнорування фактів, їх фільтрацію, зокрема й через цензуру.
Приклад:
Автокатастрофа на дорозі;
Народження ведмежати в зоопарку;
Загибель солдата на фронті;
Підписання важливої міжнародної угоди.
Яка з цих подій попаде на першу полосу новин, а яка взагалі не буде висвітлена, залежить від *гейткіпера*.

2. **Фабрикування фактів.** Фабрикувати означає виготовляти, штучно створювати «факти», а не відображати реальний стан справ. Для позначення неправдивої, сфальшованої інформації існує поняття **«фейк»**. Оскільки фейкову інформацію масово поширюють сучасні медіа, то на її ознаках ми зупинимося далі докладніше.

3. **Дозування інформації (Зміна змісту інформації через втрату її справжнього контексту).** Повідомляють лише частину відомостей, а решту ретельно приховують. Як результат, картина реальності спотворюється. Так буває тоді, коли цитату, фрагмент відео спеціально виривають із цілісного тексту або коли медіаповідомлення тенденційно конструюють із різних фрагментів.
4. **Навішування (наклеювання) ярликів**: безпідставно звинувачувати когось у чомусь, приписувати негативні якості, соціально несхвалювані вчинки, ганебну поведінку для дискредитації особи, соціальних груп, ідей тощо.

5. **Велика брехня** — улюблений прийом Й.Геббельса, який стверджував, що чим нахабніша й неправдоподібніша брехня, тим швидше у неї повірять. Головне — подати її максимально серйозно.
Приклад:
12 і 13 липня 2014 року, у розпал війни на Донбасі, на російському «Першому каналі» в ефір вийшов телесюжет про «розіп'ятого хлопчика». У ньому жінка розповідала, як на власні очі бачила страту маленького сина і дружини «ополченця» українськими військами на центральній площі Слов'янська. Події розказаної історії не мали жодного підтвердження, вся історія є повністю вигаданою.
6. **Посилання на авторитетів**, від імені яких поширюється вигідна маніпуляторові інформація (коментарі, думки, оцінні висловлювання) для схвалення чи засудження якихось фактів. До різновидів цього прийому належать посилання на анонімного авторитета (відомого науковця, письменника, політика і т. д.). Ім'я авторитету не повідомляється. При цьому, для більшої переконливості, можуть цитуватися документи, оцінки експертів, звіти свідків та інші матеріали.
Приклад:
«Вчені встановили…», «Лікарі рекомендують…», «Джерело з президентського оточення повідомляє…» тощо.
7. **Відволікання уваги від головного на другорядне**. Наприклад, подача суспільно важливої інформації серед незначної. У результаті цього розсіюється увага й губиться сенс/зміст попередньо сприйнятого, як це відбувається в політичних дебатах, які регулярно перериваються рекламою.

8. **Контрастна подача інформації** в медіаповідомленні за принципом *«про себе — гарне, про інших — погане»*.

9. **Прикриття універсальними (безпрограшними) поняттями**, які мають позитивну реакцію в аудиторії, тих явищ, які насправді не мають нічого спільного з ними: *демократія, свобода, законність, патріотизм, перемога, успіх, тема «зради/перемоги» тощо.*

10. **Своєчасна брехня.** Повідомлення абсолютно брехливої, але надзвичайно очікуваної в даний момент (гарячої) інформації. Чим більше зміст повідомлення відповідає очікуванням аудиторії, тим ефективніший результат. Коли ж брехню буде викрито, гострота ситуації буде знята. Але так буває **не завжди:**
Приклад:
Відмова Кабінету Міністрів України на своєму засіданні 21 листопада від курсу на Євроінтеграцію призвела до мирної акції протесту студентів та громадських активістів і, в подальшому, до Революції Гідності.

11. **Повторення** однієї і тієї самої інформації, що, врешті-решт, осідає не лише в пам’яті, а й у несвідомому сприйнятті аудиторії.

12. Подача суперечливих одне одному повідомлень, швидка зміна повідомлень, швидкий темп подачі повідомлень, невідповідність заголовка повідомлення його змісту.

13. **Використання стереотипів** — спрощених, спримітизованих, схематичних образів, кліше, лозунгів тощо або ж, навпаки, специфічної, складної термінології (політичної, економічної, правової, фінансової тощо).

14. **Затягування часу.** Інформація оприлюднюється лише тоді, коли її вже неможливо приховати.
Приклад:
Аварія на ЧАЕС сталася 26 квітня 1986 року. Перше невелике повідомлення з'явилось у вечірньому випуску новин 28 квітня, як вимушена реакція на вимогу уряду Швеції. Офіційно оголосили про неї лише на 9-й день.

Гейткіпери	власники медіа; групи впливу/інтересів (стейкхолдери); політики (їхні політичні консультанти та PR-групи); редактори.
Джерела інформації	об'єкт або суб'єкт, який надає інформацію. Являє собою матеріал, з якого отримані інформація або ідеї.
Клікбейт	зазвичай, заголовок, який змушує користувача інтернету натиснути на нього; зневажливий термін, що описує вебконтент, метою якого є отримання доходу від онлайн-реклами, особливо на шкоду якості або точності інформації.
Маніпуляція	техніка свідомого викривлення інформації заради формування певного погляду, ставлення до певної особи/явища.
Маніпулятивний прийом	спосіб виконання певних дій та подання інформації в медіатекстах для досягнення маніпулятивного впливу на аудиторію/цільову аудиторію.
Новини	оперативне інформаційне повідомлення, яке містить суспільно важливу та актуальну інформацію, що стосується певної сфери життя суспільства чи окремих його груп; це не просте відображення реальності, а соціально сконструйована, відредагована реальність. Авторами новин є журналісти, редактори, видавці та власники мас-медіа — всі ті учасники процесу обробки інформації, які стоять між подією та остаточним споживачем новин.
«Порядок денний»	маніпулятивний прийом, який полягає в тому, що гейткіпери визначають, які новини і як подавати, тобто, формують порядок

	денний контенту.
Фейк	підробка чи імітація новин, яку створено з ігноруванням редакційних норм, правил, процесів, прийнятих у медіа для забезпечення відповідності та перевіреності, та яка не витримує жодних, навіть поверхневих, перевірок на відповідність та реальність, але, незважаючи на це, має потужний вплив на свідомість великої кількості людей.

Яким чином маніпулюють у новинах:

За результатами дослідження інтернет-ресурсу «Телекритика» наповнення новин здійснюється таким чином: 90 відсотків новин, що входять до випуску, формуються за ознаками **шести – «С»** та **одного – «Г».** Йдеться про **Скандали, Сенсації, Страх, Секс, Смерть, Сміх** та **Гроші**.

З маніпуляціями тісно пов'язані «джинса», пропаганда, реклама, зв'язки з громадськістю, фейки.

2. Організація та проведення рольової гри «Уникання медіаманіпуляцій».

Форма контролю: Перевірка досліджень, виконаних здобувачами освіти, наукова дискусія, рольова гра.

Методичні рекомендації (поради) по роботі з дистанційним курсом

З освітнього компоненту «**Методологія та технологія наукового дослідження з психології**» розроблено **дистанційний курс**, який може бути використаний:

- здобувачами вищої освіти денної форми навчання для відпрацювання пропусків аудиторних занять, самоконтролю засвоєння лекційного матеріалу, виконання завдань самостійної та індивідуальної роботи, проведення самоконтролю та підсумкового контролю знань;

- здобувачами вищої освіти денної форми навчання для самостійної підготовки до екзаменаційної сесії.

У разі недотримання здобувачами вищої освіти графіку вивчення освітнього компоненту та відсутності спілкування з викладачем-тьютором, заява здобувачів вищої освіти на дистанційне вивчення навчальної дисципліни вважається недійсною. Здобувач вищої освіти має підтвердити підсумкову оцінку, отриману дистанційно під час очної співбесіди з викладачем-тьютором у сесійний період, і має право її покращити, здавши підсумковий контроль на загальних підставах.

Дистанційний курс «Методологія та технологія наукового дослідження з психології» включає основний матеріал, необхідний для вивчення цього освітнього компоненту і

отримання програмних результатів навчання, зазначених у **Робочій програмі**. Весь навчальний матеріал логічно поділений на 9 тем. Теми викладаються з урахуванням структури процесу опанування знань, умінь, навичок: сприйняття, осмислення, закріплення, узагальнення, застосування. Зміст тем наведено у **Робочій програмі та Силабусі**.

Здобувачеві вищої освіти рекомендується дотримуватися пропонованого **«Графіку навчання»**.

Теоретичний матеріал стисло розкрито у кожній темі дистанційного курсу. Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять шляхом опитування, дискусій, виступів, розгляду і розв'язання ситуаційних вправ тощо; самостійної та індивідуальної роботи і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача вищої освіти до виконання конкретної освітньої діяльності. Періодичність проведення контролю і теми, які перевіряє викладач, зазначені у «Графіку навчання». За результатами поточного контролю може бути виставлена підсумкова оцінка (екзаменаційна) за накопичувальною системою.

Для здобувачів вищої освіти денної форми навчання результати самоконтролю за кожною темою НЕ зараховуються до підсумкової оцінки, а є допуском до екзамену.

Для здобувачів вищої освіти денної форми навчання та тих, хто навчається з використанням дистанційних технологій, результати тестового самоконтролю по кожній темі можуть бути зараховані до загальної кількості балів аудиторної роботи у разі їх вчасного виконання.

Якщо здобувач вищої освіти здає роботи по завершенні вказаного у графіку терміну, вони оцінюються на меншу кількість балів.

Завдання поточного і підсумкового контролю бажано виконувати лише після опрацювання теоретичного матеріалу тем, після яких він поставлений.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти над опануванням навчального матеріалу з освітнього компоненту може виконуватись у бібліотеці, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, а також у домашніх умовах та передбачає:

- опрацювання теоретичного лекційного матеріалу;

- підготовку до практичних занять;

- підготовку до поточних контрольних робіт;

- вивчення матеріалу програмного курсу, що винесений на самостійне опрацювання.

З метою контролю самостійної роботи здобувача вищої освіти йому пропонується підготувати реферативне повідомлення, творче есе чи презентацію на одну із тем, поданих у переліку, або запропонувати та погодити з викладачем власну тему. Виконане завдання може бути викладено здобувачем на аудиторному семінарському занятті або надіслано викладачеві через систему дистанційного навчання MOODLE.

ОЦІНЮВАННЯ

Максимальна кількість балів, які здобувач вищої освіти може отримати за кожною темою зазначена у «**Графіку навчання**». Здобувач вищої освіти отримує бали за роботу на практичному аудиторному занятті та може виконувати завдання самостійної роботи (**Завдання для самостійної роботи**).

За умов пропуску лекційних аудиторних занять, здобувач вищої освіти опрацьовує питання лекції самостійно, проходить тестовий контроль в університетській системі дистанційного навчання чи з ним проводиться усна співбесіда за темою лекції у дні та години консультацій. У випадку пропуску практичних аудиторних занять здобувач вищої освіти має виконати завдання до теми в університетській системі дистанційного навчання.

Підсумковий контроль проводиться наприкінці семестру в усній формі і має на меті перевірку опанування здобувачем вищої освіти певної сукупності знань та вмінь, що формують програмні результати навчання з освітнього компоненту «Методологія та технологія наукового дослідження з психології».

Здобувач вищої освіти має право **скористатися безкоштовними електронними ресурсами**, які, у разі документального підтвердження (отриманого сертифіката) будуть зараховані:

Безкоштовний електронний курс «Науково-дослідницька діяльність психологів в Україні» та «Наукові підходи до виконання емпіричних психологічних досліджень» (ресурс знаходиться на порталі «Prometheus») може бути зарахований як вивчення Теми 1 Змістового модуля 1.

Безкоштовний електронний курс «Якісні та кількісні методи досліджень у психології та соціології» (ресурс знаходиться на порталі «Prometheus») може бути зарахований як самостійна робота з ОК (30 год).

Безкоштовний електронний курс «Методика проблемного навчання в освітньому процесі» (ресурс знаходиться на порталі «ВУМ online») може бути зарахований як самостійна робота з ОК (0,65 кред.)

Безкоштовний електронний курс «Емпіричні методи досліджень у психології і соціології» (ресурс знаходиться на порталі «Освітній хаб») може бути зарахований як вивчення Теми 3 Змістового модуля 1.

Безкоштовний електронний курс «Математико-статистичні методи аналізу емпіричних результатів досліджень у психології» (ресурс знаходиться на порталі «Освітній хаб») може бути зарахований як вивчення Теми 6 Змістового модуля 1.

Безкоштовний електронний курс «Підготовка наукових публікацій в психології» (ресурс знаходиться на порталі «Освітній хаб») може бути зарахований як вивчення Теми 7 Змістового модуля 2.

Безкоштовний електронний курс «Підготовка наукового дослідження у психології та соціології та участь здобувачів освіти у грантових програмах» (ресурс знаходиться на

порталі «Освітній хаб») може бути зарахований як самостійне вивчення Теми 2 Змістового модуля 1.

Безкоштовний електронний курс «Загальні положення про підготовку та видання монографії **(підручника, навчального посібника)**» (ресурс знаходиться на порталі «Освітній хаб») може бути зарахований як самостійна робота студента по Темі 8 Змістового модуля 2.

Безкоштовний електронний курс «Підготовка презентацій» (ресурс знаходиться на порталі «Prometheus») може бути зарахований як самостійна робота з ОК (10 год).

Безкоштовний електронний курс «Метод анкетування в психології і соціології» ресурс знаходиться на порталі «Prometheus») може бути зарахований як самостійна робота студента за темою 4 Змістового модуля 1 (10 год).

Іспит з освітнього компоненту виставляється з урахуванням результатів аудиторної роботи, роботи в системі дистанційного навчання (виконання тестів самоконтролю), здачі самостійних робіт а підсумкового тестового контролю, проте виставляється на основі складання іспиту в усній формі.

Завдання для індивідуальної роботи над курсом (20 балів)

За виконання індивідуального завдання здобувач освіти отримує додаткові бали за змістовий модуль.

Виконання індивідуального завдання включає наступні етапи:

1) визначення теми, підбір і вивчення літератури; оформлення роботи та надсилання на перевірку викладачу. Обрана тема передбачає розгляд теоретичних питань з обраного здобувачем освіти завдання. Здобувач освіти обирає **три теми** із запропонованих двадцяти восьми тем реферативних повідомлень й оформляє у вигляді текстового файлу - реферату та надсилає на перевірку викладачеві через систему MOODLE або на електронну адресу викладача;
2) **підготовки власної наукової публікації** (тези конференції) на одну із проблем наукового дослідження (дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії (PhD) з психології). Приклади наукових тез конференції можна подивитися в сучасних журналах, запропонованих здобувачам освіти в списку літератури з курсу;
3) **підготовки наукової статті** (статті для фахового збірника) на одну із проблем наукового дослідження (дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії (PhD) з психології). Приклади наукових статей можна подивитися в сучасних журналах, запропонованих здобувачам освіти в списку літератури з курсу;
4) **підготовки презентацій** на дві із запропонованих тем практичних занять або тем індивідуальної роботи (на вибір здобувачем освіти).

Набір тексту здійснюється у редакторі MS WORD. Розмір аркушу А4, шрифт Arial, розмір 14 пт, через 1 інтервал між рядками, поля – 2,5 см. Обсяг роботи та кількість питань у рефераті залежить від обраної теми, але не повинен бути меншим ніж 20 сторінок друкованого тексту. Список використаної літератури до ІНДЗ має оформлюватися у стилі APA.

Теми індивідуальних робіт

1. Наука як сфера людської діяльності.
2. Основні психосоціальні функції науки та їхня характеристика.

3. Поняття та класифікація психологічних та соціальних проблем.
4. Якісні та кількісні методи досліджень у психології.
5. Особливості використання методу експерименту у вивчені психосоціальних проблем.
6. Специфіка використання методу опитування в психології.
7. Особливості застосування методу спостереження в процесі дослідження психосоціальних явищ і процесів.
8. Специфіка використання методу тестування в психології.
9. Метод соціометрії в процесі діагностичної роботи.
10. Застосування методу дослідження одного випадку в професійній діяльності психолога.
11. Дослідження в науках, суміжних із психологією та соціологією (медична психологія, клінічна психологія, соціологія, медицина): подібність і відмінність.
12. Основні дослідницькі підходи до психосоціальних явищ і процесів.
13. Проблемна ситуація як початковий етап процесу психосоціального дослідження.
14. Маніпулювання масовою свідомістю за допомогою результатів психосоціальних досліджень.
15. Інформатизація дослідницьких процесів у сфері психології.
16. Історичні аспекти психологічних та соціологічних досліджень в країнах західної Європи.
17. Історія науково-дослідницької діяльності у вітчизняній психології.
18. Моделі теоретичного обґрунтування системи психології.
19. Сучасні інноваційні процеси в сфері психології.
20. Основні наукові підходи до оцінки ефективності психологічних емпіричних досліджень.
21. Основні фактори і умови модернізації методів емпіричних досліджень у сучасному людинознавстві.
22. Розвиток психології як фактор модернізації методів експериментальних досліджень.
23. Модернізація якісних методів експериментальних досліджень у психології.
24. Оновлення кількісних методів експериментальних досліджень у психології.
25. Особливості сучасних методів аналізу в психології.
26. Сучасні тенденції взаємодії (взаємовпливу) дослідницьких методів різних наук про людину і суспільство.
27. Тенденції взаємовпливу кількісних методів психології.
28. Імітаційні методи аналізу в теорії і методиці психології.

Тестові завдання для здобувачів освіти (4 бали)

1. Перебуваючи в натовпі, людина мимоволі перейняла його стан, емоції, наміри. Про який механізм соціально-психологічного впливу йдеться?
примушування
+зараження
мода
переконування

2. Метод соціометрії передбачає:
отримання інформації щодо учасників конфлікту та їхню мету в ньому
прогнозування конфліктів в колективі

вивчення конфліктної взаємодії
+вивчення емоційно-психологічних зв'язків між людьми

3. Які структурні складові соціології виокремлює Огюст Конт?
+ соціальна статика та соціальна динаміка
загальносоціологічна теорія та галузеві соціології
соціальна прагматика та соціальна аналітика
мікро- та макросоціологія

4. Який механізм соціалізації передбачає узгодженість вимог й очікувань соціального середовища стосовно людини з її оцінками, прагненнями, установками й соціальною поведінкою?
ідентифікація
інтеграція
+ адаптація
обособлення

5. Які потреби особистості (згідно з теорією А. Маслоу) задоволені у разі її впевненості в завтрашньому дні та безпеці свого існування?
+ екзистенційні
духовні
фізіологічні
соціальні

6. Яким терміном позначають усвідомлену належність особистості до певної спільноти, цінності та інтереси якої вона розділяє та намагається реалізовувати?
+ соціальна ідентичність
соціальний статус
соціальна роль
соціальний престиж

7. Відносно узгоджена і послідовна сукупність соціально-значущих вчинків особистості – це:
соціальна перцепція
соціальна страта
+ соціальна поведінка
соціальна адаптація

8. Етапи, періоди становлення особистості, засвоєння нею соціального досвіду – це:
вікові кризи
+ стадії соціалізації
експектації
стадії адаптації

9. Морально-психологічний настрій, який відтворюється у взаєминах у групі, умови, що створюють ефективний процес навчальної діяльності – це:
+ соціально-психологічний клімат
соціально-психологічна стабільність
соціальні норми
соціальні настановлення

10. Загальна схема дій учасників комунікативного процесу, загальний план досягнення мети, яку переслідують співрозмовники – це:
фасцинація
тактика спілкування
+ стратегія спілкування
стратегія поведінки

11. Групова динаміка – це:
соціально-психологічний показник згуртованості групи, що виражає можливість безконфліктного спілкування і погодження дій індивідів в умовах спільної діяльності
соціально-психологічний феномен, що є результатом групової дискусії, у процесі якої різні точки зору, думки оформлюються у дві протилежні безкомпромісні позиції
+ сукупність процесів, що відбуваються в малій групі і характеризують її з точки зору руху, розвитку, функціонування
сукупність процесів, що відбуваються в колективі

12. Натовп — це:
+ відносно короткочасне, контактне, чисельне скупчення людей, які перебувають у стані підвищеного емоційного збудження і об'єднані безпосередньою просторовою близькістю та загальним об'єктом уваги
коротко-тривале зібрання людей для спільного проведення часу у зв'язку з якимось видовищем
більш-менш стабільне чисельне утворення, яке не має чіткої структури, але за певних умов може характеризуватися від-носною однорідністю поведінки індивідів
чисельне скупчення людей, які об'єднані однією ідеєю

13. Дайте визначення поняттю "соціальна психологія" - це:
+ галузь психології, що вивчає закономірності поведінки і діяльності людей в умовах їх включення в соціальні групи, а також психологічні характеристики самих цих груп
вивчення особливостей поведінки, діяльності і спілкування людей, обумовлених їх включенням в соціальні групи та психологічних характеристики груп
закономірності розвитку і проявів психічних явищ та їх механізми
вивчення особливостей поведінки, діяльності і спілкування людей в межах малої та (або) великої соціальної групи

14. Як на Вашу думку, що є предметом соціальної психології?
охоплює дедалі ширшу соціально-психологічну реальність, пов'язану із масовою свідомістю і масовою поведінкою людей
+ вивчення закономірностей і механізмів виникнення, функціонування і вияву реальності, яка формується у процесі суб'єктивного відображення людиною об'єктивних соціальних відносин і соціальних спільностей
вивчення особливостей поведінки, діяльності і спілкування людей в межах малої та (або) великої соціальної групи
всі варіанти є вірними

15. Сучасне розуміння предмета методів психології та соціології не обмежується дослідженням традиційних сфер, а розкриває механізми взаємин на рівні:
+ “група — суспільство”, індивід — суспільство”
«група- індивідуальність, суспільство - індивід"
«група - індивід, суспільство - індивідуальність»
«група - особистість»

16. Як на Вашу думку, до якої групи методів відноситься метод спостереження?
групa організаційних методів
+ група емпіричних методів
група інтерпретаційних методів
група проєктивних методик

17. Як на Вашу думку, з яких етапів складається психологічне дослідження:
підготовчий, збір фактичного матеріалу, обробка і аналіз отриманих матеріалів, формулювання виводів і практичних рекомендацій
вступний, підготовчий, обробка і аналіз отриманих матеріалів, формулювання виводів і практичних рекомендацій
+ вступний, основний, заключний
+ констатувальний, формувальний, заключний

18. З огляду на статус спостерігача психологічне спостереження поділяють на такі види:
відкрите і приховане
систематичне і епізодичне
+ включене, невключене
+ стихійне, сплановане

19. Визначте поняття "психічний розвиток" - це:
типові ознаки розвитку психіки представників певного віку
індивідуальні особливості розвитку психіки конкретного індивіда
прогресивні зміни психіки, що є результатом акселерації
+ процес накопичення кількісних та якісних прогресивних змін психіки

20. Який чинник вважається основою для розгортання психічного розвитку індивіда?
+ біологічний
соціальний
діяльнісний
освітній

21. Хто є автором світового бестселера з психології стосунків "Ігри, у які грають люди"?:
З. Фройд
А. Адлер
Е. Еріксон
+ Е. Берн

22. Основною причиною низької навчальної успішності підлітків є:
+ закріплена негативна мотивація учіння
конфлікти з педагогами
часті пропуски уроків через хворобу
професійно спрямовані інтереси

23. Термін "соціологія" введений в науковий обіг французьким соціологом О.Контом у
16 ст.
+ 19 ст.
18 ст.
17 ст.

24. Соціальне оточення людини, сукупність форм діяльності людей, що історично склалися
соціальні умови
+ соціум
спільнота
суспільство

25. Функція соціології, яка полягає в тому, що результати соціологічних досліджень використовуються для планування розвитку різних сфер суспільного життя
+ соціального планування
прогностична
критична
виховна

26. Засновником "розуміючої" соціології є:
Г. Зіммель
Ф. Тьонніс
+ М. Вебер
Г. Бокль

27. Соціологія відрізняється від інших наук, що вивчають суспільство, тим, що:
+ вивчає суспільство як цілісну систему
вивчає поведінку людини
+ вивчає вплив соціальних аспектів на економічну, політичну і інші види поведінки індивідів і суспільних структур
вірних варіантів відповіді немає

28. «Інституалізація» - це:
упорядкованість соціальних зв'язків
+ приведення їх у систему, здатну діяти у напрямі задоволення деякої суспільної потреби
відмирання соціальних інститутів
+ процес визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей

29. Визначте неправильні судження:
якісні властивості й особливості людей на відміну від тварин розкриває поняття «особистість»
+ людина як окремий представник певної соціальної групи позначається поняттям «індивідуальність»
+ специфічні властивості, що відрізняють однієї людини від іншого, розкриває поняття «індивід»
соціальну основу життєдіяльності людей характеризує поняття “особистість”

30. Рисами інституалізації є:
стабільність, інтегрованість соціальних груп
+ деіндивідуалізація, формалізація, стандартизація соціальних зв'язків
нестабільність, часткова інтегрованість соціальних груп
правильних відповідей немає

31. Які ознаки характеризують соціальний інститут:
чіткий розподіл функцій, прав та обов'язків
+ цілі діяльності, конкретні функції, що забезпечують досягнення цілей
особливий тип регламентації соціальних зв'язків
+ низка соціальних статусів і ролей, притаманних тільки даному соціальному інституту

32. Які із наведених методів використовуються для збору соціологічної інформації?
+ анкетування
експеримент
+ інтерв'ю
спостереження

33. Який метод дослідження найбільше підходить для вивчення особистісних характеристик?
експеримент
+ анкетування
+ глибинні інтерв'ю
спостереження

34. Що означає термін "емпіричність" у соціологічних дослідженнях?
використання емоційних методів в дослідженні
використання суб'єктивних методів в дослідженні
+ вивчення історичних аспектів суспільства
+ орієнтація на досвід та конкретні факти

35. Які з перерахованих нижче є основними методами дослідження в психології?
анкетування
+ експеримент
+ спостереження
клінічні спостереження

36. Під функціями соціології розуміють?
+ суспільне призначення
+ роль соціології, яку вона виконує в суспільстві
зв’язок соціології з іншими науками
зв’язок соціології з психологією

37. Зазначте, які категорії не входять до поняття "соціальні інститути"?
+ індивідуальні дії
+ випадкові події та спонтанні реакції
соціологія конфлікту
психологія поведінки

38. Ознаками соціальних інститутів є:
наявність символів
+ наявність моделей поведінки
фіксоване членство
+ наявність особливих норм поведінки, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях

39. Девіантна поведінка особистості визначається:
пристосуванням особистості до норм і вимог суспільства
+ відсутність здатності адаптуватися до оточуючих людей, подій, відносин
+ яскраво виражена незбалансованість психічних процесів, відсутність бажання і можливості контролювати власні вчинки
пристосуванням особистості до соціуму

40. Предмет соціології як науки:
соціальні інститути
+ суспільство як цілісна соціальна реальність
держава
+ розвиток і функціонування суспільства

41. За якою із ознак не виділяють суспільні зміни?
за характером суспільних зв’язків
+ повсюдність, колективна поведінка, моральна паніка
+ соціокультурні та індустріально-технологічні зміни, масова істерія, бунт
залежно від механізмів здійснення

42. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Абстрактне мислення (abstract thinking)
один із різновидів мислення людини
Асоціації (associations)
встановлення зв’язку між предметами та явищами за їх подібністю, суміжністю чи контрастом
Бар’єри психологічні (psychological barriers)

внутрішня завада психологічної природи (страх, тривога, невпевненість, сором тощо), яка заважає людині успішно виконати певну дію
Безпорадність (helplessness)
морально-психологічна риса окремих людей, що характеризується їх нездатністю або невмінням керувати своєю свідомістю і поведінкою, а це призводить до неможливості досягти успіхів у діяльності

43. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Сутність абстрактного мислення полягає у
виробленні понять, суджень, умовиводів і здатності оперувати ними
Взаєморозуміння (mutual understanding)
таке розшифрування партнерами повідомлень і дій одне одного, яке відповідає їх значенню з погляду їхніх авторів
Витіснення (oust)
механізм психологічного захисту особистості у психоаналітичній теорії; процес, у результаті якого неприйнятні для особи думки, спогади, переживання, потяги витісняються із свідомості у сферу несвідомого
Виховання (education)
організований педагогічний процес, у ході якого здійснюється цілеспрямований вплив на людину із метою розвитку її духовності, формування певних особистісних та морально-ціннісних якостей

44. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Абстрактне (понятійне) мислення
формується на ґрунті узагальнення даних емпіричного пізнання
Вольовий процес (will process)
психічний процес свідомої і цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення бажаної мети
Гармонійний розвиток (harmonic development)
внутрішня і зовнішня узгодженість, цілісність і сумісність змісту й форми
Геніальність (geniality)
особистісна характеристика людини, найвищий ступінь її обдарованості, таланту

45. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Вольові дії (will actions) дії, які скеровані на досягнення свідомо поставленої мети і пов’язані з подоланням зовнішніх та внутрішніх труднощів
Гармонійний розвиток (harmonic development) характеризує результативність освіти й виховання людини в поєднанні її духовного і фізичного стану, у звертанні уваги на її розумовий і емоційно-почуттєвий світ, на єдність слова і діла
Геніальність (geniality) людини виявляється у творчій діяльності (технічній, науковій, художній, організаційній), результати якої мають соціально-групову і вселюдську значущість
Гіпотеза (hypothesis) форма наукового припущення, істинність якого не доведена і потребує експериментальної перевірки

46. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Вольові якості (will characteristics)
відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її влади над собою
Вольовий процес (will process)
психічний процес свідомої і цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення бажаної мети
Геніальність (geniality)
включає вроджені та набуті завдатки і нахили індивіда за певних історичних умов творчості
Гіпотеза (hypothesis)
Дозволяє зробити висновок щодо причинного зв'язку явищ, предметів, подій

47. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Гуманізація освіти (humanization of education)
організація навчання і виховання з максимальним урахуванням індивідуальностей людини, створення сприятливих умов для розвитку духовності особистості, формування системи відповідних компетентностей (професійної, соціальної, психологічної, педагогічної)
Дедукція (deduction)
форма мислення, яка дозволяє на основі логічних правил з окремих загальних даних (передбачень, передумов) виводити нові, менш загальні, передбачення, висновки і т. ін. (від загального до часткового)
Дифузійна група (diffusion group)
неорганізована або випадково організована соціальна група (глядачі, екскурсія, натовп тощо)
Довільна пам'ять (free memory)
вид пам'яті, що характеризується усвідомленням мети щось запам'ятати

48. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Гуманістична психологічна теорія (humanistic psychological theory) (від лат. Humanuc – людяний)
напрям в сучасній психології (виник в 50-ті роки XX ст.)
Демократичний стиль керівництва (democratic style of management)
базується на колегіальності прийняття рішень, врахуванні думок і, по можливості, побажань підлеглих, передачі частини повноважень підлеглим; стиль заохочення, ініціативи
Діяльність людини (man's activity)
специфічно людська форма активності, зумовлена потребами та спрямована на пізнання і перетворення світу
Довільна увага (free attention)
свідомо спрямоване зосередження особистості на предметах і явищах навколишньої дійсності, на внутрішній психічній діяльності

49. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Гуманістична психологічна теорія (humanistic psychological theory) (від лат. Humanuc – людяний)
теорія названа гуманістичною, тому що визнає своїм предметом особистість як унікальну цілісну систему, яка є не чимось заданим, а відкритою можливістю самоактуалізації, яка базується на вірі і можливості розквіту кожної людини, якщо дати їй можливість вибирати свою долю і направляти її
Дискусія (discussion)
обмін думками з метою з'ясування правильності тих або інших позицій, їх перспективності, актуальності, цінності, можливості усунення існуючих протиріч тощо
Довготривала пам'ять (long-term memory)
виявляється в процесі набування й закріплення знань, умінь і навичок, розрахованих на тривале зберігання та наступне використання в діяльності людини
Довільна увага
своїм головним компонентом має волю

50. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Досвід (experience)
сукупність знань, умінь, що здобуваються у процесі життя, на практиці
Експеримент (experiment)
метод психологічного дослідження, специфіка якого полягає в тому, що в ньому продумано створюється штучна ситуація, у якій досліджувана властивість виявляється найкраще і її можна точніше і легше оцінити
Ентузіазм (enthusiasm)
психічний стан великого піднесення, душевного пориву
Ерудиція (erudition)
глибока обізнаність, начитаність, знання літератури і проблематики в певній галузі науки

51. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Думка (thought)
одиниця мислення, в якій виражається процес пізнання світу, інших людей і самого себе
Дух (spirit)
сутність, смисл буття як людського буття
Види експерименту
природний, лабораторний
Широта ерудиції
людина виявляє вченість, компетентність у ряді наук або галузей культури

52. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Глибина ерудиції
людина всебічно і глибоко обізнана в якійсь одній галузі
Забування (forgetting)
процес, зворотний запам'ятовуванню, виявляється в тому, що втрачається чіткість запам'ятованого, зменшується його обсяг, виникають помилки у відтворенні, воно стає неможливим і, нарешті, унеможливлюється впізнання

До засобів навчання належать:
слово вчителя (викладача), підручники, роздаткові дидактичні матеріали, навчальне обладнання, технічні засоби навчання тощо
Зберігання (storage)
процес пам'яті, що забезпечує процес утримання матеріалу в пам'яті впродовж певного часу

53. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Ерудиція є свідченням високого інтелектуального розвитку людини, розвиненості її духовних сил, пам'яті
Заміщення (replacing) механізм психологічного захисту особистості як перенесення дії, спрямованої на недоступний об'єкт, на дії з доступним об'єктом
Звичка (habit) схильність людини до відносно усталених, стандартних способів дій
Здібності (abilities) психічні властивості індивіда, які є передумовою успішного виконання певних видів діяльності (набуття знань, умінь і навичок; використання їх у діяльності)

54. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Естетичне виховання (aesthetic training (education)
процес розвитку в людини здібностей сприймати і правильно розуміти прекрасне в дійсності та мистецтві; процес формування естетичної свідомості, розвитку творчих здібностей і обдарувань у різних галузях естетичної діяльності
Запам'ятовування (remembering)
процес пам'яті, який забезпечує відбір, прийом і фіксацію інформації
Засоби навчання (means of education)
джерела або спеціальні пристосування, які допомагають вчителю (викладачеві) здійснювати освітній процес, а учням (студентам) – вчитися
Згуртованість (cohesion)
ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі

55. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Здібності
є результатом розвитку задатків
Зміст освіти (content of education)
система знань, умінь, навичок, оволодіння якими забезпечує розвиток розумових і фізичних здібностей людини, формування у неї світогляду, розвитку духовності, формування відповідних компетентностей
Ідентифікація (identification)
уподібнення себе іншому
Ідея (idea)
основа творчого процесу, продукт людської думки, форма відображення дійсності

56. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Знання (knowledge)

перевірені суспільно-історичною практикою результати процесу пізнання, відображені у свідомості людини у вигляді уявлень, фактів, суджень, теорії
Ідея
відрізняється від інших форм мислення і наукового знання тим, що в ній не тільки відбивається об'єкт вивчення, а й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності
Індукція (induction)
умовивід, в результаті якого на підставі знань про окремі об'єкти певного класу дістають загальний висновок, який стосується об'єктів цього класу
Когнітивна психологія (cognitive psychology) (англ. cognition – знання, пізнання)
психологічний напрям, представники якого досліджують внутрішню організацію пізнавальних психічних процесів: сприймання, пам'яті, уваги, мислення

57. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Зовнішня увага (outside attention)
вид уваги, яка спрямована на довкілля і зумовлюється зовнішніми подразниками
Інновація педагогічна (pedagogical innovation)
процес створення, поширення й використання нових засобів для розв'язання педагогічних проблем
Концентрація уваги (concentration of attention)
властивість, яка полягає у єдності її зосередженості та інтенсивності
Короткочасна пам'ять (short-term memory)
характеризується швидким запам'ятовуванням матеріалу, негайним його відтворенням і нетривалим зберіганням

58. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Зосередженість (concentration)
властивість уваги, яка означає не тільки відволікання від другорядного, а й гальмування побічних подразників, які не стосуються діяльності, що становить предмет уваги суб'єкта
Інсайт (осяяння) (insight)
миттєве охоплення відносин у відображуваній ситуації, схоплення ситуації, об'єкта в їх цілісній сутності, що підкреслює творчий характер мислення
Креативність (creativeness)
творчість, здатність до створення нового, оригінального
Лабільність (lability)
здатність до швидких змін

59. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Інтелект (intellect) (від лат. intellectus – розуміння, розум)
сукупність загальних розумових здібностей: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати, перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність вирішувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати
Інтуїція (intuition)

процес безпосереднього одержання знання за допомогою цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного його виведення й доведення
Критичність мислення (critical thinking)
виявляється в здатності людини не підпадати під вплив чужих думок, об’єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища або факту, виявляти цінне та помилкове в них
Лабільність (lability)
характеризується здатністю м’язових і особливо нервових тканин відповідати на подразнення максимальною частотою імпульсів. Л. психічних станів означає їхню швидку зміну

60. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Інтеріоризація (interiorization)
процес переходу від зовнішньої, реальної дії до внутрішньої, ідеальної
Інтерес (interest)
емоційно забарвлене ставлення до навколишнього, спрямованість людини на певний об'єкт чи певну діяльність, викликану позитивним, зацікавленим ставленням до чогось, когось
Логічне мислення (logical thinking)
вид мислення, що здійснюється з опорою на поняття, судження, закони логіки, не використовуючи емпіричних даних
Мета виховання (purpose of training)
розвиток, актуалізація духовності особистості, її соціальної, професійної, комунікативної та ін. компетентностей на основі самотворчості (самопізнання, самовизначення, самовиховання, самовдосконалення, самоактуалізації) особистості

61. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Методи виховання (methods of training)
способи досягнення оптимальних педагогічних результатів відповідно до поставлених виховних цілей
Методи наукових досліджень (methods of the scientific researches)
шлях досліджень, спосіб пізнання, прийоми і засоби, за допомогою яких здобуваються факти, використовувані для доведення положень, з яких, у свою чергу, складається наукова теорія
Методи навчання (methods of education)
способи досягнення навчальної мети, які забезпечують оволодіння знаннями, уміннями та навичками, формування світогляду, розвиток здібностей людини
Мимовільна пам’ять (involuntary memory)
вид пам’яті, що характеризується фіксацією інформації без вольового зусилля, спрямованого на запам’ятовування

62. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Основними методами у психології та педагогіці є
спостереження, опитування, тестування, експеримент
Методи навчання різняться за

джерелом передачі і сприймання інформації (словесні, наочні, практичні)
Мимовільна увага (involuntary attention)
вид уваги, що виникає незалежно від наміру та мети людини під впливом найрізноманітніших подразників, які діють на той чи інший аналізатор організму
Навички (skills)
опанування до автоматизму способами використання певних засобів діяльності

63. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Методи навчання різняться за
за характером пізнавальної самостійності (догматичний, пояснювально-ілюстративний, проблемний)
Мислення (thinking)
процес опосередкованого та узагальненого відображення свідомістю людини предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках і відносинах; вища форма відображення дійсності у психіці
Навіювання (сугестія) (casting)
психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, переконання), що має на меті актуалізацію або зміну певних установок, ціннісних орієнтацій або вчинків людини, яка виступає об'єктом навіювання
Наочність навчання (visuality of education)
унаочнення змісту навчання

64. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Міркування (opinions)
низка пов'язаних суджень, спрямованих на те, щоб з'ясувати істинність якої-небудь думки, довести її або заперечити
Прикладом міркування є
доведення теореми
Навчання (education)
цілеспрямований педагогічний процес організації активної навчально-пізнавальної діяльності з оволодіння знаннями, вміннями і навичками, у ході якого здійснюється освіта людини, формується система відповідних компетентностей
Види наочності
словесна, природна, зображувальна (образна), об'ємна, звукова, абстрактно-символічна

65. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
У міркуванні
ми з одних суджень виводимо нові шляхом умовиводів
Мотив (motive)
спонукальна причина дій і вчинків людини
"Над-Я" (super-ego)
в теорії психоанілізу несвідома частина структури психіки, яка слугує носієм моральних стандартів, виконує роль судді, критика, цензора, совісті (сумління)
Наочно-дійове мислення (visual and effective thinking)

вид мислення, який полягає в тому, що розв’язання завдань включається безпосередньо в саму діяльність, здійснюється шляхом реального перетворення ситуації та виконання рухового акту

66. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Мотивація (motivation)
сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось, спонука до діяльності; мотивування
Намір (intention)
рішення людини виконати певну дію і домогтися певного наслідку
Наочно-образне мислення (visual and figurative thinking)
вид мислення, який полягає в оперуванні образами уяви
Наслідування (imitate)
особлива форма поведінки, яка полягає у відтворенні дій, ідеалів, рис характеру, манери творчості інших осіб

67. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Намір (intention)
пов’язаний з волею, він сам є вольовою установкою для людини
Наполегливість (persistence)
вольова риса, що полягає у здатності тривало, не знижуючи активності, домагатись поставленої мети, не зважаючи на труднощі та перешкоди
Наслідування (imitate)
може бути як несвідомим, мимовільним, так і свідомим, цілеспрямованим
Натхнення (inspiration)
особливий стан людини, який характеризується піднесенням її творчих сил, активізацією всіх психічних процесів

68. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Намір (intention)
виступає як певне спонукання, що формується на ґрунті осмислення людиною мети і завдань, які стоять перед нею
Натхнення є
однією з головних передумов процесу творчості
Обдарованість (talent)
високий рівень задатків, схильностей особистості, сплав природженого і набутого індивідом
Об’єктивність (objectivity)
неупередженість наукового осягнення дійсності, відображення об’єкта таким, яким він є сам по собі, у його різноманітних проявах і розвитку

69. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Нігілізм (nihilism)

психологічний феномен, що відображає деструктивний умонастрій, відзначається запереченням традицій, знеціненням цінностей, неприйняттям існуючого способу життя і світопорядку в цілому
Об'єктивне
це дійсність, яка існує поза й незалежно від свідомості суб'єкта
Види опитувань
усне (бесіда, інтерв'ю), письмове (анкетування)
Освіта (education)
процес і результат оволодіння системою знань, умінь і навичок, формування на їх основі світогляду, духовності, розвитку творчих сил особистості та формування її компетентностей

70. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Образна пам'ять (image memory)
виявляється в запам'ятовуванні і відтворенні образів, уявлень конкретних предметів, явищ, їх властивостей
Освіта
здійснюється в закладах освіти
Пам'ять (memory)
пізнавальний психічний процес сприймання, запам'ятовування, збереження, відтворення і забування індивідом свого досвіду
Педагогічний процес (pedagogic process)
динамічна взаємодія вихователя та вихованців, спрямована на досягнення поставленої виховної мети

71. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Образне мислення (image thinking)
конкретне мислення, яке реалізується у вигляді аналізу і поєднання образів
Особистісно орієнтоване навчання (self orientated education)
організація навчання на засадах педагогіки співробітництва, глибокої поваги до особистості учня (студента), врахування особливостей його індивідуального розвитку
Пізнавальна діяльність (cognitive activity)
процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності
Порівняння (comparison)
пізнавальна операція, що лежить в основі судження (міркування) про подібність або відмінність об'єктів

72. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Оперативна пам'ять (operative memory)
забезпечує запам'ятовування і відтворення оперативної інформації, потрібної для використання в поточній діяльності
Опитування (polling)
метод дослідження, при використанні якого людина відповідає на ряд питань, що їй задаються
Пізнавальна діяльність (cognitive activity)

складається із серії пізнавальних психічних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам’яті, уяви, мислення і мовлення
Поняття (conception)
одна з головних форм абстрактного мислення, за допомогою якої пізнається сутність предметів і явищ дійсності в їх істотних зв’язках і відносинах, узагальнюються їх істотні ознаки

73. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Пізнавальний процес психіки особистості (cognitive process of personality psychology)
психічний процес, за допомогою якого людина пізнає світ
Потяг (inclination)
стан організму, у якому виявляється безпосередньо-чуттєве відображення потреби
Пояснення (explanation)
вид усного викладу навчального матеріалу, що передбачає послідовне доскональне розкриття істотних ознак, характеристик, понять, явищ, способів дій
Предмет психології (subject of psychology)
дослідження закономірностей, проявів та механізмів психіки

74. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Формами пізнавального процесу є:
відчуття, сприймання, пам’ять, мислення, увага, уява, мова і мовлення
Післядовільна увага (after-free attention)
виникає в результаті свідомого зосередження на предметах та явищах у процесі довільної уваги, долаючи труднощі під час довільного зосередження, людина звикає до них, сама діяльність зумовлює появу певного інтересу, а часом і захоплює її виконавця; тоді увага набуває рис мимовільного зосередження
Поняття потягу
пов’язане з осмисленням своєрідних внутрішніх сил організму, що спонукають його до дії
Пояснення (explanation)
може включати використання схем, малюнків, алгоритмів

75. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Принципи навчання (educational principles)
вихідні положення, на які потрібно спиратися в практичній навчальній діяльності
Проблемна ситуація (problem situation)
ситуація або задача, для розв’язання якої суб’єкт має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій; основне поняття проблемного навчання
Прострація (prostration)
психофізіологічний стан надзвичайно низької дієздатності – фізичної або нервово-психічної
Процес виховання (process of training)
взаємодія цілеспрямованого зовнішнього педагогічного впливу і самовиховання особистості

76. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:

Проблемне навчання (problem education)
спосіб організації навчальної діяльності, метод навчання, загальною тенденцією якого є зближення навчального і наукового пізнання, розвиток активності. самостійності, творчого мислення людини
Психологія творчості (psychology of creation)
досліджує закономірності творчої діяльності, фактори стимуляції творчого пошуку, умови розвитку творчої особистості та розробляє методи активізації творчості працівників науки, техніки, мистецтва, культури
Психосинтез (psychosynthesis)
теорія, метод розвитку цілісної і гармонічної особистості, зокрема шляхом синтезу її свідомої та безсвідомої частин
Раціоналізм (rationalism) (від лат. rationalis – розумний)
напрям у філософії, що визначає розум єдиною достовірною основою пізнання і поведінки людини

77. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Психологія управління (psychology of management)
здійснює дослідження процесів управління, взаємодії керівників і підлеглих, підвищення ефективності управління, психологічних особливостей керівника, його управлінських здібностей
Реальні групи (real groups)
реально існуюче в певному просторі і часі об'єднання людей, яке характеризується тим, що його члени поєднані між собою реальними відносинами та зв'язками
Рефлексія (reflexion)
у соціальній психології механізм усвідомлення індивідом чи групою того, як їх насправді сприймають і оцінюють інші індивіди чи групи
Розум (mind)
вища форма теоретичного осягання дійсності, свідоме оперування поняттями, синтез знань на найвищому рівні теорій та ідей

78. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Рефлекс (reflex)
закономірна реакція організму на зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища, здійснювана через центральну нервову систему у відповідь на подразнення рецепторів
Розуміння (understanding)
процес мислення, спрямований на виявлення (з'ясування) істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ, подій
Самовиховання (self-training)
свідома, цілеспрямована та самостійна діяльність особистості, що виникає в результаті її взаємодії з середовищем і впливає на її розвиток та вдосконалення
Самоосвіта (self-education)
самостійна діяльність суб'єкта, спрямована на оволодіння новими знаннями, уміннями, навичками і на вдосконалення набутих

79. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:

Рефлекси бувають
вроджені (безумовні) і набуті (умовні)
Розумові дії (mind actions)
дії з предметами, відбитими в образах, уявленнях і поняттях про них
Рухова пам'ять (movement memory)
запам'ятовування, зберігання і відтворення людиною своїх рухів
Самосвідомість (self-awareness)
усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо

80. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Свідоме (conscious)
прояви психіки, що характеризується контролем свідомості за перебігом психічних процесів
Симпатія (sympathy)
почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось
Синтез (synthesis)
в теорії пізнання розумова операція, пов'язана з мисленнєвою побудовою цілого із частин або поєднанням різних елементів, сторін об'єктів в єдине ціле
Словесно-логічна пам'ять (verbal and logical memory)
запам'ятовування та відтворення понять, суджень, умовиводів, які відображають предмети та явища в їх істотних властивостях

81. Знайдіть відповідність між назвами термінів та їхнім змістом:
Свідоме (conscious)
є протилежним станом несвідомого
Симпатія (sympathy)
може виникати на ґрунті природної привабливості, єдності суспільних ідеалів, світоглядних і моральних позицій
Талант (talent)
високий рівень розвитку здібностей особистості
Творчість (creation)
продуктивна людська діяльність, яка здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності, що носять суспільно позитивний характер

82. Вставте пропущене слово
Аберація - перекручення в результатах психологічного **спостереження**, що проявляються внаслідок дії чинників, внесених самим спостерігачем.

83. Вставте пропущене слово
Абсолютний поріг подразника – величина **подразника**, вище якої його дія викликає відповідну реакцію /зазвичай, усвідомлене відчуття/ і нижче якої він перестає сприйматися.

84. Вставте пропущене слово
Адаптаційний потенціал - інтегральне утворення, що об'єднує в складну систему соціально-психологічні, **психічні** й біологічні властивості та якості, які актуалізуються особистістю для створення і реалізації нових програм поведінки в мінливих умовах середовища та життєдіяльності.

85. Вставте пропущене слово
Аналіз продуктів діяльності – метод опосередкованого **емпіричного** вивчення особистості через аналіз, інтерпретацію матеріальних та ідеальних (тексти, живопис тощо) продуктів її діяльності. Цей метод широко використовується в психології, педагогіці, соціальній роботі.

86. Вставте пропущене слово
Біографічний метод – метод, у процесі якого вивчаються особливості **життєвого** шляху людини.

87. Вставте пропущене слово
Біографічний метод дослідження використовується в тих випадках, коли дослідника цікавить **особистий** досвід переживання тих чи інших соціально-історичних ситуацій (наприклад, криз, війн, масових міграцій), а також окремих етапів або подій людського життя.

88. Вставте пропущене слово
Вимірювальний (або тестологічний) підхід наголошує на питанні щодо існування індивідуальних відмінностей у **розумових (інтелектуальних)** здібностях.

89. Вставте пропущене слово
Мета і завдання дослідження за допомогою **біографічного** методу залежать від вибору об'єкта дослідження. Об'єктом може стати як біографія самого учасника дослідження (в цьому випадку ми маємо справу з автобіографічним методом), так і біографії його батьків, родичів, знайомих або сімей.

90. Вставте пропущене слово
Проведення біографічного **інтерв'ю** вимагає використання аудіотехніки (краще диктофона).

91. Вставте пропущене слово
Тестологічний підхід наголошує на проблемі низької **надійності** тестів інтелекту в плані передбачення інтелектуальних досягнень людини в реальних життєвих ситуаціях (тобто, фактично, поняття «інтелект» повною мірою замінює поняття «здатність до навчання»).

92. Вставте пропущене слово
Представники тестологічного підходу підкреслюють, що інтелектуальні тести досить «чутливі» щодо особливостей **соціалізації** респондентів.

93. Вставте пропущене слово
Окрім **інтерв'ю**, первинною інформацією для аналізу можуть слугувати документальні джерела (листи, фотографії, виписки з офіційних документів), якщо респондент надасть їх і дозволить ними користуватися з дослідницькою метою.

94. Вставте пропущене слово

Біографічний метод дуже специфічний з погляду формування вибіркової **сукупності**. Спочатку при пошуку респондентів визначають деякі формальні параметри індивідів, які будуть об'єктом дослідження (наприклад, вік або належність до певних соціальних груп). Потім починається пошук таких людей, при цьому найчастіше використовуються особисті знайомства. Після того, як дослідник зумів узяти інтерв'ю у 2–3 людей, вибірка може формуватися запринципом снігової кулі, тобто кожен із опитаних може порекомендувати інших знайомих.

95. Вставте пропущене слово
Застосування **проєктивних** методик передбачає аналіз продуктів діяльності людини, її уяви і фантазії і спрямоване на розкриття внутрішнього світу особистості, світу її суб'єктивних переживань, думок, установок, очікувань.

96. Вставте пропущене слово
Теорія інтелекту Ч.Спірмена базувалася на факті наявності позитивних кореляційних зв'язків між результатами виконання респондентами різних інтелектуальних **тестів**.

97. Вставте пропущене слово
Поява методу вільних словесних асоціацій пов'язана з ім'ям дослідника Ф. Гальтона, який проводив **«асоціативні»** експерименти.

98. Вставте пропущене слово
Більшість дослідників на сьогодні схильні розглядати **асоціативний** експеримент як прийом для вивчення інтересів і установок особистості.

99. Вставте пропущене слово
Ще одна з поширених методик – тест тематичної апперцепції (*Thematic Apperception Test – TAT*), або тематична оцінка сюжету, – була створена в **1935 році** Г. Мюрреєм спільно з Х. Морган.

100. Вставте пропущене слово
На противагу цьому методика малюнкової фрустрації С. Розенцвейга дає менше простору для **фантазії** і вимагає більш простих відповідей.

101. Вставте пропущене слово
Відповідно до теорії фрустрації (від лат. *frustration* – обман, марне очікування, розлад), цей стан виникає у людини в тих випадках, коли вона з якихось причин не може задовольнити **потребу**, домогтися наміченої мети.

102. Вставте пропущене слово
До групи графічних **проєктивних** методик належать методики К. Маховер «Намалюй людину», В. Вульф «Малюнок сім'ї», Дж. Бук «Будинок – дерево – людина» та ін.

103. Вставте пропущене слово
Обґрунтованість проєктивних процедур визначається насамперед теоретичними джерелами, які дають можливість досліднику тлумачити їхні **результати.**

104. Вставте пропущене слово
Тестування – метод психологічної **діагностики**, який використовує стандартизовані питання й завдання (тести), що мають певну шкалу значень.

105. Вставте пропущене слово

Існують три основні сфери тестування: а) освіта – у зв'язку зі збільшенням тривалості навчання й ускладненням навчальних програм; б) професійна підготовка й відбір кадрів – через збільшення темпів зростання і ускладнення виробництва; в) **психологічне консультування** – у зв'язку з прискоренням соціодинамічних процесів; г) соціальне консультування для поліпшенням якості життєдіяльності клієнта.

106. Вставте пропущене слово
Процес тестування може бути розділений на три етапи:
- вибір тесту (визначається метою тестування й ступенем достовірності та надійності тесту);
- його проведення (визначається інструкцією до тесту);
- інтерпретація **результатів** (визначається системою теоретичних припущень щодо предмета тестування).

107. Вставте пропущене слово
В результаті проведених досліджень Л.Терстоун отримав більше 10 групових факторів, і 7 із них були ним ідентифіковані і названі «первинними розумовими здібностями»: S – просторовий фактор (здатність до мисленнєвого оперування просторовими відношеннями); P – фактор сприймання (здатність особистості деталізувати зорові образи); N – обчислювальний фактор (здатність індивіда виконувати базові арифметичні дії); V – фактор вербального розуміння (здатність людини розуміти та аналізувати значення слів); F – швидкість мовлення (здатність швидко підібрати потрібне слово за заданим критерієм); M – фактор запам'ятовування інформації (здатність запам'ятовувати і відтворювати інформацію); R – фактор **«логічне міркування»** (здатність виявляти закономірність в запропонованому переліку літер, цифр, фігур).

108. Вставте пропущене слово
Тести (з англ. test – випробування, перевірка, проба) – це стандартизовані і зазвичай короткі та обмежені в часі випробування, призначені для встановлення кількісних і **якісних** індивідуально-психологічних відмінностей між людьми.

109. Вставте пропущене слово
При цьому кожна інтелектуальна здібність описується в термінах конкретного пізнавального змісту, мисленнєвих операцій, отриманого результату, і позначається поєднанням трьох змінних: 1) *операції*, куди включені: пізнання (C); пам'ять (M); **дивергентне мислення** (D); конвергентне мислення (N); оцінювання (E); 2) *зміст*, що вміщує: образи (F); символи (S); семантика (M); поведінка (B); 3) *результати обробки інформації*, що включає: одиниці (елементи) (U); класи (C); відносини (R); системи (S); трансформації (T); імплікації (I) тощо.

110. Вставте пропущене слово
Дидактичні тести – це тести, спрямовані на діагностичний вимір рівня знань у певній освітній сфері.

111. Вставте пропущене слово
Ґ. Айзенк вважає, що ці функції, у свою чергу, відповідають і за індивідуальні відмінності інтелекту, адже у природі цих структур домінувальну роль відіграє **генетичний** фактор.

112. Вставте пропущене слово
Вільні тести припускають відповіді або дії, зміст яких визначає респондент.

113. Вставте пропущене слово

Таким чином, сутність інтелекту полягає в можливості здійснювати гнучке і, разом з тим, – стійке пристосування індивіда до соціальної дійсності, що, в свою чергу, сприятиме **структуруванню** (чіткій організації) взаємодії людини з кроскультурним оточуючим людину світом.

114. Вставте пропущене слово

Тести можуть бути у формі:

- *питань* (наприклад: «Напишіть, які концепції лідерства Вам відомі»);
- ***доповнення речення*** (наприклад: «Теорія мотивації Маслоу поділяє всі потреби на групи: потреби дефіциту, потреби ... »);
- *вільних дій* (наприклад, малювання дерева або людини в проективних тестах);
- виправлення помилок.

115. Вставте пропущене слово

Шкальні тести передбачають вибір відповіді, що перебуває між двома крайніми варіантами (наприклад: «ніколи», «рідко», «іноді», «часто», «завжди»).

116. Вставте пропущене слово

Графічні тести розраховані на розв'язання завдань за допомогою побудови графіків або ж відображення відповіді на заданому зображенні (наприклад, зображення тенденцій змін, різних фаз процесу або інших взаємозв'язків).

117. Вставте пропущене слово

Тести з пробілами. У достатньо великому за обсягом тексті наявні пробіли, які треба заповнити для одержання **осмисленої** й правильної відповіді.

118. Вставте пропущене слово

Перша група тестів – індивідуальні, які поділяються на **особистісні** і тести здібностей.

119. Вставте пропущене слово

Особистісні тести включають:

1) суб'єктивні тести, різновидами яких є особистісні опитувальники; тести інтересів і схильностей;
2) об'єктивні тести;
3) **проєктивні** тести.

120. Вставте пропущене слово

У суб'єктивних особистісних тестах принцип **оцінки** є зрозумілим для респондента.

Глосарій з дисципліни
А

АБЕРАЦІЯ – перекручення в результатах психологічного спостереження, що проявляються внаслідок дії чинників, внесених самим спостерігачем. Розрізняють А.: близькості, віддаленості, „уже баченого” і „власного досвіду”. А. близькості – перекручення, викликані пильною увагою спостерігача до індивідуальних проявів психологічної проблеми клієнта і зневажанням впливу його оточення. А. віддаленості появляється в результаті розгляду психологічної проблеми конкретного клієнта тільки як типової, з недостатньою увагою до її одиничності, унікальності. А. „уже баченого” викликається неправдивим уявленням про те, що ситуація даного клієнта повністю аналогічна ситуаціям інших клієнтів, з якими раніше мав справу практичний психолог. А. „власного досвіду” викликається /можливо, несвідомим/ накладенням життєвого досвіду практичного психолога, його переживань і висновків, зроблених ним в процесі цього досвіду, на ситуацію клієнта, що в якійсь мірі закономірно, але зневажання відносності будьяких аналогій може призвести до помилок в психодіагностиці і, відповідно, до вибору помилкових стратегій вирішення проблем клієнта. А. частіше за все зустрічається в роботі недосвідчених практичних психологів, молодих спеціалістів.

АБСОЛЮТНИЙ ПОРІГ ПОДРАЗНИКА – величина подразника, вище якої його дія викликає відповідну реакцію (зазвичай, усвідомлене відчуття) і нижче якої він перестає сприйматися.

АБСТИНЕНЦІЯ – здатність людини стримуватися, здержуватися від чогось /алкоголю, паління/, що характеризується певними незручностями, відчуттям дискомфорту і вимагає вольових зусиль

АБСТРАГУВАННЯ – форма пізнавальної діяльності, в процесі якої відбувається відволікання від поодиноких, другорядних, випадкових властивостей і зв’язків предмета чи явища і виділення загальних, найважливіших, суттєвих з тим, щоб спростити шлях для досягнення мети.

АБСТРАКТНИЙ СКЛАД РОЗУМУ – загальний тип пізнавальної діяльності, що проявляється в довільній зміні напрямку мислення від ситуації до ситуації, від конкретного до абстрактного, в поперемінній зосередженості на всій проблемі чи на її окремих частинах.

АБСТРАКЦІЯ – один із основних процесів розумової діяльності людини, що полягає у мисленому виділенні, відмежуванні суттєвих та найістотніших властивостей предмета чи явища від несуттєвих, часткових, випадкових. А. завжди має подвійний аспект – позитивний і негативний: абстрагуватися – це означає не тільки відмежуватися від чогось, але й відвернути щось від чогось іншого, що означає і відвернення від одних властивостей явища, і здобування, виділення інших, нових. Саме це забезпечує вивчення окремих сторін предметів у чистому вигляді і таким чином проникнення в їхню сутність. Розрізняють А. наочну і понятійну. Наочна А. функціонує при сприйнятті схем, таблиць, креслень. Понятійна А. виходить за межі того, що можна сприйняти органами відчуття. Вона створює за допомогою слова поняття, в якому повинні бути відображені суттєві

ознаки предмета, явища - інакше поняття буде мати малозмістовний, поверхневий характер. Пізнавальні прийоми і способи /моделювання, узагальнення, класифікація, побудова гіпотез та ін./ спираються на поняття А.

АБСТРАКЦІЯ ЗМІСТОВНА – форма абстракції, в якій виділяються такі властивості предмета, явища, які самі по собі мають відносну самостійність і, перш за все, практичне значення. А.з. виступає основою формування цілісної абстракції, яка поєднує в собі і А.з., і абстракцію формальну.

АБСТРАКЦІЯ ФОРМАЛЬНА – форма абстракції, в якій виділяють такі властивості предмета, явища, які самі по собі і незалежно від них не існують, але важливі, перш за все, для теоретичного аналізу.

АБСУРД – термін інтелектуальної традиції, що означає безглуздість, безсмисленість феномена чи явища, атрибутна характеристика відношення людини зі світом, позбавлена “смислу” і ворожа людській індивідуальності. В повсякденному житті поняттям А. прийнято позначати твердження, вислови, що не мають ніякого раціонального смислу. За умов недостатнього інструментарію й інформації для адекватної оцінки ситуації і прийняття збалансованого рішення “абсурдною” називають саму ситуацію.

АБУЛІЯ – патологічний стан особистості, пов’язаний з порушенням мотиваційної сфери, патологічною слабкістю волі. В стані А. людина характеризується в’ялістю, відсутністю спонукань до діяльності, хоча необхідність тих чи інших дій може нею чітко усвідомлюватися.

АВАНТЮРИЗМ – поведінка будь-якої особистості чи групи осіб, що характеризується ігноруванням реальності, невиправданим ризиком і волюнтаризмом, нечіткістю й невизначеністю намірів, безпринципністю, здійснювана без урахування реальних сил і конкретних обставин.

АВТОГРАФІЯ – порушення здатності людини писати як результат різних розладів мови при порушенні функцій головного мозку. А. проявляється або в повній втраті здатності писати, чи в грубому перекрученні слів, пропусках складів та букв, нездатності з’єднувати букви та склади в слова.

АВІАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає діяльність та поведінку авіаційних спеціалістів у різних умовах взаємодії людини і авіаційної техніки. Особливу увагу А.п. приділяє безпеці польотів, попередженню аварій, раціоналізації праці льотчиків, диспетчерів, чергових спеціалістів наземних служб, їх професійній і психологічній підготовці, установленню оптимальних умов функціонування льотних екіпажів і методів підбору кандидатів для роботи в авіації, профілактиці несприятливого впливу польотів на психіку пілотів.

АВТОДИДАКТИКА – теорія і практика самонавчання особистості, сукупність методичних засобів, які людина використовує в процесі самостійної пізнавальної діяльності. Деякі автори А. визначають її як галузь знань про способи саморозвитку, самовдосконалення.

АВТОКРАТ – керівник з необмеженою владою.

АВТОКРАТІЯ – система управління, при якій одній особі належить необмежена верховна влада.

АВТОМАТИЗМ – дія, що здійснюється автоматично, без посередньої участі свідомості або вольового контролю

АВТОРИТАРНИЙ СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА – стиль керівництва, що ґрунтується, в основному, на авторитеті керівника, надмірному нав'язуванні своєї волі колективу.

АВТОРИТАРНІСТЬ – соціально-психологічна характеристика особистості, що відображає її прагнення будь що досягти домінуючого становища в колективі, групі, утвердити свою владу, максимально підкорити своєму впливу партнерів. А. пов’язана з такими рисами особистості як агресивність, завищені самооцінка та рівень домагань, схильність до наслідування стереотипів, жадоба влади, нетерпимість до інакомислячих, низька політична і загальна культура, нерозбірливість в засобах досягнення своїх егоїстичних цілей, неінтелігентність тощо.

АВТОРИТЕТ – загальновизнаний неформальний вплив особистості (групи, організації) на оточуючих через сталу систему соціальнопсихологічних стосунків. А. – це високий статус особистості в групі, колективі.

АВТОФІЛІЯ – морально-психологічна риса особистості, що проявляється в самозакоханості, переоцінці самої себе, своїх можливостей, здібностей та недооцінці, ігноруванні позитивних рис інших людей.

АГА-РЕАКЦІЯ – емоційна реакція, що виражається мимовільним словом, частіше вигуком, мімікою і пантомімікою на раптово знайдене творче рішення задачі.

АГЛЮТИНАЦІЯ – механічне нереальне об’єднання частин і властивостей несумісних предметів та істот /образи русалок, кентаврів тощо/.

АГРЕСИВНІСТЬ – емоційний стан і риса характеру особистості, одна з форм реагування людини на різноманітні несприятливі у фізичному і психічному відношенні життєві ситуації, які викликають імпульсивність активності поведінки, афективність переживання - гнів, злість, прагнення заподіяти іншому фізичну чи моральну травму та інші подібні стани. А. може бути формою зняття внутрішньої напруги, а також одним із способів вирішення проблем, пов’язаних із збереженням індивідуальності, із захистом і зростанням почуття власної гідності, самооцінки, рівня домагань, посилення контролю над суттєвим для суб’єкта оточенням, формою прояву патопсихологічних особистісних процесів. В агресивному стані особистість може повністю втрачати самоконтроль. Причиною А. може бути невдача, конфлікт, обман, прагнення до самоствердження. А. є набутою властивістю людини, продуктом її соціалізації. Окремі природжені характеристики людини /тип темпераменту та ін/ в процесі розвитку можуть часом суттєво впливати на формування А., але не є визначальними чинниками. Формування А. як характерологічної риси особистості пов’язане з асоціальним життєвим досвідом, що накладається на „слабкі місця” індивіда і мікросередовища. Надмірний розвиток А. робить особистість конфліктною, нездатною до

соціального співробітництва, здатною на невиправдану ворожість, злобність, жорстокість. Проте наявність А. ще не робить особистість соціально небезпечною. Ця властивість людської психіки є необхідною /зрозуміло у певних межах/ у творчій діяльності, допомагає індивіду долати і руйнувати перешкоди на шляху до досягнення мети. Відсутність А. призводить до податливості, конформності, нездатності зайняти активну життєву позицію. Для попередження і стримування надмірної А. важливе значення має розвиток психологічних процесів, емпатії, ідентифікації та ін., а також оволодіння конструктивними способами розв'язання конфліктних ситуацій.

АГРЕСІЯ – дія або система дій людини, мотивом яких є нанесення комусь або чомусь шкоди. Саме наявність мотиву є необхідним для психологічної класифікації дій людини як агресивних. Основними формами А. є: реактивна, ворожа, інструментальна та самоагресія. Для форм А., що розвиваються в таких масових соціальних явищах, як терор, геноцид, зіткнення расових, релігійних та політичних типовими, супроводжуючими їх процесами є зараження і взаємна індукція, стереотипізації уявлень у створенні „образу ворога". У формуванні самоконтролю над А. і у стримуванні агресивних дій велику роль відіграє розвиненість психологічних процесів емпатії, ідентифікації й децентралізації, що лежать в основі здатності до розуміння інших людей і до співпереживання їм, і що сприяють формуванню уявлень про іншу людину як унікальну цінність.

АГРЕСІЯ ВЕРБАЛЬНА – вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (погрози, докори, прокляття, лайка, насміхання).

АГРЕСІЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНА – агресивна поведінка, в якій агресивні дії не є самоціллю, вираженням емоційних станів: мета дій суб'єкта, що проявляє агресію – нейтральна, і агресія застосовується лише як засіб досягнення якоїсь мети.

АГРЕСІЯ НЕПРЯМА – агресія, що обхідними шляхами спрямована на іншу особу (плітки, злісні жарти), а також агресія, яка ні на кого не спрямована (вибухи лютості, що проявляються в крику, тупотінні ногами, битті кулаками об стіл тощо).

АГРЕСІЯ ОПОСЕРЕДКОВАНА – агресія, яка окружним шляхом спрямована на іншу особу (плітки, злісні жарти) або не спрямована ні на кого (розлюченість, що проявляється в крику, тупотінні ногами, битті кулаками по столу тощо).

АГРЕСІЯ ФІЗИЧНА – використання фізичної сили проти інших осіб, нападання на інших.

АДАПТАЦІЙНА ПОВЕДІНКА – поведінка людини, яка дозволяє їй найкращим чином пристосовуватися до обставин життя, що складаються на даний момент.

АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ – інтегральне утворення, що об'єднує в складну систему соціально-психологічні, психічні й біологічні властивості та якості, які актуалізуються особистістю для створення і реалізації нових програм поведінки в мінливих умовах середовища та життєдіяльності.

АДАПТАЦІЙНИЙ СИНДРОМ – сукупність загальних захисних реакцій організму людини, що виникають при дії на нього значних за силою та тривалістю внутрішніх та

зовнішніх подразників. В розвитку А.с. виділяють три стадії: стадію тривоги, що триває від декількох годин до двох діб (збуджується нервова система до дії і боротьби з шкідливими факторами), стадію опору (організм мобілізує свої ресурси на подолання стресової ситуації) і стадію виснаження або стабілізації (залежно від можливостей організму пристосуватися, адаптуватися до стрес-фактору).

АДАПТАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ – технології, що забезпечують відтворення процесів включення особистості в групи, колективи, нові умови соціального середовища, діяльності, відносин. А.т. розглядаються як активний процес, в результаті якого адаптивна система змінюється сама, змінює середовище і оволодіває ним. А.т. характеризуються узгодженням бажаного суб'єктом з його можливостями і реальністю соціального середовища, тенденціями їх розвитку. На основі класифікації середовищ розрізняють А.т. політичні, виробничі, соціально-психологічні, організаційні.

АДАПТАЦІЯ – процес пристосування організму, особистості до зміни оточуючих умов життя, діяльності за допомогою фізіологічних, психічних і соціальних реакцій, спрямованих на створення передумов нормального функціонування у незвичних умовах. А. індивіда до нових умов середовища чи виду діяльності – це складний багатофакторний процес взаємодії між актуальним рівнем розвитку особистості, її можливостями і новими вимогами середовища до неї, а також результат цього процесу. А., як цілісний процес, включає: а/ фізіологічні зміни /швидкість реакцій, чуттєвість рецепторів, м'язовий потенціал тощо/; б/ психічний розвиток /розвиток здібностей, мислення, пам'яті, уваги тощо/; в/ пізнавальні процеси /навчання – набуття знань, умінь, навичок, норм поведінки тощо/; г/ трансформацію цінностей; д/ активний вплив суб'єкта адаптації на себе і середовище /усвідомлення ситуації, постановка завдань, цілеспрямована діяльність/. Ці компоненти дозволяють людині найкраще пристосуватися до обставин життя, що склалися на даний момент. Вивчення механізмів А., що підвищують стійкість організму до несприятливих факторів, має велике значення для вирішення практичних проблем психофізіології, ергономіки, інженерної психології та ін.

АДАПТАЦІЯ ПСИХІЧНА – психічне явище, що пов'язане з перебудовою психіки у відповідності з вимогами нових умов оточуючого середовища. Основним механізмом А.п. виступає процес ламання старого динамічного стереотипу і формування нового. Труднощі в процесі А.п. можуть знизити ефективність діяльності, викликати психічні розлади.

АДАПТАЦІЯ СЕНСОРНА – пристосування рівня чутливості до інтенсивності подразника.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – пристосування індивіда чи групи людей до умов та вимог соціального середовища. А.с. – це узгодження самооцінок і домагань суб'єкта з його можливостями і з реальністю соціального середовища. В процесі А.с. людина засвоює моральні норми і цінності найближчого оточення, традиції і звичаї трудового колективу, неформальних груп.

АДАПТАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНА – пристосування окремого індивіда чи соціальної групи до умов соціокультурного середовища, що постійно змінюється.

АДАПТАЦІЯ ТЕСТУ - комплекс заходів, що забезпечує адекватність тесту в нових умовах його застосування. Виділяють такі основні етапи А.т.: аналіз вихідних теоретичних положень автора тесту; переклад тесту та інструкцій до його використання на мову користувача; перевірка надійності і валідності тесту, що здійснюється у відповідності з психометричними вимогами; стандартизація тесту на відповідних вибірках.

АДАПТИВНА ПОВЕДІНКА - поведінка людини, яка спрямована на її пристосування до нових умов життєдіяльності, нових структур, цінностей, норм тощо.

АДАПТОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ – якість особистості, ступінь її пристосування до умов життя і діяльності. А.о. свідчить про адекватну саморегуляцію особистістю власних функціональних станів, що забезпечує їй психологічне здоров'я і виконання діяльності навіть в екстремальних умовах. А.о. може бути: а/ внутрішньою, що проявляється у формі перебудови функціональних структур і систем особистості за певної трансформації і середовища її життя і діяльності /зовнішні форми поведінки і діяльності видозмінюються і приходять у відповідність до очікувань середовища з вимогами, що йдуть зовні/; б/ зовнішньою, коли особистість внутрішньо змістовно не перебудовується і зберігає себе, свою самостійність; в/ змішаною, за якої особистість частково перебудовується і підлаштовується внутрішньо під середовище, його цінності, норми, і в той же час частково адаптується інструментально, поведінково, зберігаючи і своє "Я, і свою самостійність.

АДАТ - неписані закони, звичаї та традиції у мусульманських народів.

АДЕКВАТНІСТЬ - точність і повнота пізнання реальності, відповідність людських відчуттів, уявлень, думок пізнаваному об'єкту. А. в психології - точність і повнота пізнання психічної реальності.

АДЕПТ - завзятий послідовник, прихильник якогось вчення.

АДОРАЦІЯ - слова, жести або інші знаки, що виражають почуття поваги, визнання зверхності когось і власної залежності від нього. А. є актом шанування гідних, авторитетних людей, а також осіб, наділених славою.

АЖИТАЦІЯ – стан сильного нервового збудження, неспокій, пов'язані з розгубленістю, що проявляються в людей при несприятливих, неприємних чи небезпечних обставинах, під час стихійного лиха, аварійних ситуацій, що призводить до порушення цілеспрямованості дій, суєтності, зниження здатності до розумової діяльності.

АЗАРТ - психічний стан людини, що характеризується високим рівнем емоційного збудження, прагненням до задоволення певної потреби, досягнення більш-менш важливої мети. В одних випадках у людини проявляється А. як захопленість, піднесеність, завзяття, в інших - негативний спалах емоцій, гарячковість, гра з випадком.

АКАЛЬКУЛІЯ – порушення здатності до лічби і лічильних операцій як наслідок розладу вищих психічних функцій або загального порушення цілеспрямованої інтелектуальної діяльності.

АКУЛЬТУРАЦІЯ – засвоєння особистістю правил, норм і форм поведінки, характерних для певної групи людей.

АКМЕ – найвищий для кожної людини соматичний, фізіологічний, психічний і соціальний рівень розвитку особистості, для якої характерні зрілість усіх її якостей, здібностей, досягнення найвищих показників у діяльності та творчості. А. - це вершина розвитку можливостей людини як індивіда, як особистості і як суб'єкта діяльності в тій або іншій сфері життєдіяльності. У зв'язку з тим, що різнобічний розвиток людини відбувається нерівномірно, за своїми власними законами, стан А. в розвитку різних аспектів діяльності людини досягається в різні періоди її життя, зазвичай, у зрілому віці.

АКМЕОЛОГІЯ – інтегративна наука, що виникла на межі природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін і вивчає феноменологію, закономірності та механізми психічного розвитку людини на стадії зрілості і особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку. Метою А. є удосконалення людини, допомога у досягненні нею акме – вершин свого життя і розвитку. Об'єктом А. є прогресивно розвиваюча особистість, яка самореалізовується, головним чином у професійних досягненнях. Предметом А. є суб'єктивні і об'єктивні фактори, що сприяють або перешкоджають досягненню вершин професіоналізму, творчого довголіття спеціалістів, закономірності навчання професіоналізму майбутніх фахівців, удосконалення і корекція їх діяльності. Вперше поняття А. в психологічну науку ввів М. Рибников для позначення особливого розділу вікової психології – психології зрілості.

АКМЕОГРАМА - модель спеціаліста конкретної професії як професіонала, що відображає систему вимог, які пред`являються до нього і дотримання яких забезпечує йому продуктивне виконання своїх функцій в реальних умовах, а також сприяє постійному розвитку і реалізації його творчого потенціалу. А. описує професійну діяльність як феномен, що включає в себе певну сукупність, комплекс суб`єктивних /професійні знання, уміння, позицію, психологічні якості тощо/ і об`єктивних /цілі та завдання діяльності, функції спеціаліста/ характеристик, компоненти структури професіоналізму, що обумовлюють творчий потенціал і найвищу продуктивність праці.

АКМЕОЛОГІЧНІ ІНВАРІАНТИ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ - основні якості й уміння професіонала /або необхідні умови/, які забезпечують високу продуктивність й стабільність діяльності, незалежно від її змісту та специфіки. А.і.п. бувають загальними, незалежними від специфіки діяльності /антиципація, високий рівень саморегуляції, уміння приймати рішення тощо/ і специфічними, відображаючими специфіку професійної діяльності /для професій „людина – людина" - принциповість, комунікабельність, уміння психологічно впливати та ін./

АКОУАЛІЗАЦІЯ – перехід зі стану можливого в стан дійсності.

АКРОФОБІЯ - страх людини перед висотою, боязливість знаходитися на висоті.

АКСЕЛЕРАЦІЯ - прискорений фізіологічний та психічний розвиток, прискорене статеве дозрівання дітей та підлітків в порівнянні з попередніми поколіннями. А. спостерігається в останні 100-150 років. Характеризується збільшенням ваги та розмірів тіла, а також прискоренням розумового розвитку.

АКСІОЛОГІЯ - вчення про цінності, теорія загальнозначущих принципів, що обумовлюють і визначають спрямованість людської діяльності, мотивацію людських вчинків.

АКСІОМА - безперечна, що не вимагає доказів, істина.

АКСКРИПЦІЯ - певна характеристика індивіда /статус, професія, прибуток/, що задається не його власними досягненнями, а визначається його положенням.

АКТИВАЦІЯ - стан нервової системи, що характеризує її збудження і реактивність А. буває довготривалою - тонічною і короткочасною - фазовою. Слід розрізняти А. нервової системи в цілому як її загальну характеристику й А. окремих мозкових структур. Дуже важливо відрізняти розуміння А. в психології й психофізіології - А. психологічної і А. фізіологічної. А. психологічна пов'язана з розшифруванням сигналів й залежить від рівня бадьорості і від стану свідомості, а також від потреб, смаків, інтересів і планів людини. А. фізіологічна пов'язана з функцією центрів, що знаходяться в основі головного мозку. А. вищих центрів мозку дозволяє організму уважно стежити за сигналами з оточуючого середовища, що забезпечує йому збереження фізіологічної й психологічної рівноваги.

АКТИВНІСТЬ - загальна характеристика живих істот, їх власна динаміка як джерело перетворення, зміни чи підтримки ними життєво значущих зв'язків з оточуючим світом. А. характеризує, в більшій мірі, обумовленість зроблених дій специфікою внутрішніх станів суб'єкта безпосередньо в момент діяльності, довільність, надситуативність, значна стійкість діяльності по відношенню до поставленої мети.

АКТИВНІСТЬ ІНТЕРГРУПОВА – ступінь впливу певної групи на інші групи.

АКТИВНІСТЬ НАДНОРМАТИВНА – прагнення особистості або групи людей перевищувати нормативні вимоги до того чи іншого виду діяльності, що офіційно пред'являються суспільством.

АКТИВНІСТЬ НАДСИТУАТИВНА – здатність особистості підніматися над рівнем вимог ситуації, ставити цілі, вищі за вихідне завдання. Через А.н. особистість долає зовнішні і внутрішні перешкоди /"бар'єри"/ діяльності. А.н. проявляється в процесах творчості, в пізнавальній /інтелектуальній/ активності, в наднормативній активності без корисливого зиску.

АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ - одна з найважливіших якостей особистості, яка проявляється в діяльності зі зміни оточуючої дійсності у відповідності до власних потреб, поглядів, цілей, здатність до свідомої професійної та соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення навколишнього середовища і самої себе на основі засвоєння багатств матеріальної і духовної культури. А.о. проявляється в творчості, вольових актах, спілкуванні. Інтегральна характеристика А.о. – активна життєва позиція людини, яка виражається у відстоюванні своїх поглядів, єдності слова і діла. Основні сфери А.о.: суспільна і трудова діяльність, що надають найбільші можливості для творчої й ефективної праці, участі в управлінні. .

АКТИВНІСТЬ ПІЗНАВАЛЬНА - вид психічної активності людини, що проявляється у формах мимовільної уваги, цікавості, допитливості, творчості.

АКТИВНІСТЬ ПОШУКОВА – поведінка особистості, спрямована на зміну ситуації (чи ставлення до неї) за відсутності визначеного прогнозу її результатів, але за постійного врахування ступеню її ефективності. А.п. є обов'язковим компонентом багатьох типів поведінки.

АКТИВНІСТЬ СВІДОМОСТІ - вища форма психічної активності, яка визначається тим, що свідомість людини не тільки відображає об'єктивний світ, але й творить його, тобто об'єктивний світ не задовольняє людину і вона своїми діями намагається його змінювати.

АКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНА - ініціативний вплив соціальних суб'єктів /суспільства, класів, груп, особистостей/ на оточуюче середовище, на інших людей і на себе, відтворюючи або змінюючи умови життєдіяльності, розвиваючи її власну організаційну структуру і соціальну свідомість. А.с. може мати різну спрямованість: бути корисною, прогресивною або негативною, що наносить моральну і матеріальну шкоду іншим людям.

АКТУАЛЬНЕ /в психології/ - психічне явище, що існує в об'єктивній дійсності й протиставляється потенційному.

АКТУАЛІЗАЦІЯ - процес переведення певних психічних і фізіологічних явищ, зафіксованої в пам'яті інформації, досвіду, якої-небудь потреби тощо зі стану потенційного в стан реальний. А. характеризується різним ступенем легкості чи трудності в залежності від рівня збереження /забування/ зафіксованого в пам'яті матеріалу.

АКУПРЕСУРА – один з методів рефлексотерапії, натискання пальцями на біологічно активні точки.

АКУРАТНІСТЬ – характерна особливість людини, що проявляється в дотриманні порядку, точності, ретельності, охайності, в старанному і своєчасному виконанні тієї чи іншої діяльності.

АКЦЕНТУАЦІЯ - поняття, введене К.Леонгардом, яке означає надмірну вираженість окремих рис характеру людини та їх поєднань, що накладає певний відбиток на її поведінку і діяльність. А. передбачає посилення певної риси особистості, що стає акцентуаційною. В залежності від ступеню прояву розрізняють А. явну і приховану. Явна А. відноситься до крайніх варіантів норми, відрізняється постійністю певних рис характеру. За прихованої А. риси характеру проявляються слабо або зовсім не проявляються, але можуть яскраво проявитися під впливом специфічних ситуацій. Під впливом соціального оточення, професійної діяльності, сімейного виховання А. можуть переходити одна в одну. У людей з А. рисами потенційно закладені можливості як соціально позитивних досягнень, так і негативних. Деякі акцентуаційні особистості постають у негативному світлі, але цілком можливо, що під впливом інших обставин, вони могли б стати незвичайними людьми. А. не є захворюванням, вона належить до варіантів норми. Урахування А. необхідне для здійснення індивідуального підходу у вихованні молоді, професійній орієнтації і психологічній консультації, при виборі адекватних форм індивідуальної психотерапії і складанні психокорекційних програм.

Психологічна діагностика А. здійснюється за допомогою спеціально розроблених опитувальників /наприклад ПДО О.Лічко, опитувальник К.Леонгарда та ін./, так і шляхом використання універсальних опитувальників, зокрема СМІЛ Л.Собчик, шкали якого включають зони нормальних, акцентуаційних і патологічних проявів особистості.

АКЦЕНТУАЦІЙНА ОСОБИСТІСТЬ – особистість, яка має характерологічні відхилення від норми, що проявляються в надмірному посиленні окремих рис характеру. А.о. притаманна тенденція до особливостей соціально-позитивного чи соціально-негативного розвитку.

АКЦЕНТУАЦІЯ ГІПЕРТИМНА – акцентуація особистості, для якої характерна постійна піднятість настрою, підвищена психічна активність з прагненням діяльності і тенденцією не доводити справу до кінця.

АКЦЕНТУАЦІЯ ХАРАКТЕРУ - надмірна вираженість окремих рис характеру особистості, що накладає свій відбиток на її поведінку і діяльність. В залежності від ступеню проявлення виділяють А.х. явну і приховану. Явна А.х. відноситься до крайніх варіантів норми, відрізняється постійністю певних рис характеру. При прихованій А.х. риси певного типу характеру проявляються слабо або зовсім не проявляються, але можуть яскраво проявитися під впливом специфічних ситуацій.

АКЦЕПТОР ДІЇ – нейрофізіологічний механізм передбачення й оцінки результатів дії в функціональних системах /термін введений П.К.Анохіним/. А.д. є інформаційним еквівалентом можливого результату поведінки в даних умовах, здобутого з пам’яті в процесі прийняття рішення і який звіряє ідеальний /психічний/ результат з результатом реальним. У випадку отримання прогнозованого результату функціонально-поведінкова схема закріплюється /створюється стереотип поведінки/, а у випадку неспівпадання в програму дії вносяться корективи, розвивається орієнтовно-дослідницька реакція.

АЛАРМІСТ - особа, яка схильна до паніки, поширення неперевірених, необґрунтованих чуток, що викликають тривожні настрої.

АЛГОЛАГОНІЯ – насолода болем.

АЛГОРИТМ – точний пропис послідовності виконання певної системи операцій, дій для вирішення завдань даного типу.

АЛЬТЕРНАТИВА - необхідність вибору між двома можливостями, що виключають одна одну; кожна з цих можливостей.

АЛЬТЕРНАТИВНА ПСИХОЛОГІЯ - загальне поняття нетрадиційних психологічних вчень, що виникають, існують і розвиваються поза науковими школами і напрямками, навчальними і науково-дослідними інститутами, де психологія представлена як офіційно визнана система наукових знань. До А.п. відносяться, зокрема, психологічні вчення, які, не рахуючись з офіційно визнаною наукою, часто і просто свідомо ігноруючи її, по-своєму описують і пояснюють психологію і поведінку людини, користуючись при цьому своєю власною термінологією і своїми власними законами /наприклад, астрологія, діанетика, парапсихологія, трансперсональна психологія тощо/.

АЛЬТРУЇЗМ - принцип діяльності і поведінки, система ціннісних орієнтацій людини, у відповідності з якими вона безкорисливо турбується про благополуччя інших людей, прагне надати їм допомогу, готова поступитися і пожертвувати особистими інтересами заради інших людей, відчуває до них симпатію, зичить їм добра.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ – складний психічний стан особистості, який пов'язаний з одночасним проявом протилежних емоцій, почуттів /радості і горя, сміху і суму/, ціннісних спрямувань. А. безпосередньо переходить у “боротьбу” мотивів і позначається на здійсненні вчинків. Вибір однієї з альтернативних сторін не призводить до зникнення А., певні цінності, шо заперечуються в результаті вибору, залишаються суттєвими детермінантами поведінки. А. є проявом внутрішньої конфліктності особистості і однією з характерних рис невротика.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ПОЧУТТІВ - суперечливість емоцій до одного й того ж об’єкта, що одночасно переживаються.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНА - несумісність норм, цінностей, оцінок, почуттів, станів свідомості суб’єкта, що характеризується подвійним суперечливим його ставленням до явищ, подій, фактів, процесів. У А.с. відображається внутрішня суперечливість соціальної реальності, її здатність набувати протилежних характеристик /властивостей, мотивів, відношень тощо/.

АМБІВЕРСІЯ – поєднання рис екстраверсії та інтроверсії.

АМБІДЕКСТРІЯ – однаковий розвиток функцій правої і лівої рук, що є спадковим або виробляється шляхом тренування.

АМБІЦІЯ – перебільшення почуття власної гідності, надмірна захопленість людиною своїм "Я", чванливість, самозакоханість, пихатість, завищена самооцінка. Амбіційна поведінка свідчить про деформовану самосвідомість, недооцінку інших людей. А. заважає людині влитися в колектив, встановити дружні стосунки, зайняти авторитетне положення.

АМЕНЦІЯ – один з видів затьмарення свідомості, при якому спостерігається розгубленість, незв’язність мислення, мови, рухів.

АМНЕЗІЯ – порушення пам’яті, хворобливе забування подій власного життя, що відбувається внаслідок різних локальних пошкоджень мозку. Розрізняють А. ретроградну /забування подій, що відбувалися перед захворюванням/ і антероградну / забування подій, що відбувалися після захворювання/.

АМОРАЛІЗМ – нігілістичне ставлення особистості до загальнолюдських моральних цінностей, принципів, зокрема елементарних норм людського співжиття.

АМПЛУА – посада, вид діяльності, роль.

АМСЛЕНГ – розмовне мовлення глухонімих людей.

АМТХАУЕРА ТЕСТ СТРУКТУРИ ІНТЕЛЕКТУ - один з відомих психологічних тестів дослідження інтелекту, спрямований на оцінку вербального інтелекту /індуктивне мислення, комбінаторика, формування суджень/, математичних здібностей, просторових

уявлень і збереження в пам’яті засвоєного матеріалу. Крім оцінки рівня розвитку інтелекту дається характеристика його структури за профілем успішності виконання окремих субтестів /методика складається з 9 субтестів/. Тест призначений для дослідження інтелекту осіб віком від 13 до 60 років.

АМУЗІЯ – порушення сенсорного синтезу, внаслідок чого втрачається здатність людини впізнавати або відтворювати раніше знайомі звуки, відому мелодію.

АНАЛІЗ - мислений процес розчленування цілого на частини, виділення з нього окремих частин або окремих сторін.

АНАЛІЗАТОР - орган відчуття у відповідній ділянці мозку і з нервовими шляхами, що їх з’єднують. А. здійснює функцію сприймання і аналізу подразників, що надходять із внутрішнього і зовнішнього середовища організму. А. складається з трьох частин: 1/ рецептора, що сприймає подразнення; 2/ аферентних /передають нервові збудження від рецепторів до центральної нервової системи/ і еферентних шляхів /передають нервові збудження від центральної нервової системи до периферичних робочих систем організму/; 3/ коркового кінця А., де збудження перетворюється на відчуття. В залежності від виду відчуття розрізняють зоровий, слуховий, смаковий, нюховий, руховий, дотиковий А. тощо.

АНАЛІТИЧНІСТЬ РОЗУМУ - уміння детально аналізувати факти і явища, розбиратися в справі до найдрібніших подробиць.

АНАМНЕЗ - сукупність інформації, отриманої під час бесіди з людиною або її рідними чи близькими про умови минулого життя. А. особистості іноді вживається як синонім поняття - "історія розвитку особистості".

АНАХРОНІЗМ – застарілі погляди людини, звичаї, судження, пережитки минулого.

АНГЕДОНІЯ - психічний стан людини, що характеризується відсутністю інтересу до життя, втратою здатності насолоджуватися життям, відчуття задоволення ним. А. є чіткою ознакою депресії.

АНДРОГІНІЯ - поєднання в особистості традиційно чоловічих і традиційно жіночих якостей. Термін ввів американський психолог С.Бем.

АНОМАЛІЯ – різноманітні відхилення від норми перебігу психічних процесів і функцій.

АНОМІЯ - відсутність у людини твердих життєвих принципів, цілей, норм і зразків поведінки, що призводить до зростання у неї асоціальної і само руйнуючої поведінки. В анемічному стані понижується соціальна і моральна інтеграція людей: вони втрачають довіру до соціального порядку і можуть страждати від почуття безсилля, зростає соціальна дезорганізація, девіантність, виникають соціальні проблеми.

АНТИГУМАНІЗМ - нехтування проблемами людини, заперечення її цінності як особистості.

АНТИКОНФОРМІЗМ МИСЛЕННЯ - здатність людини змінювати функцію об’єкта в новій ситуації, уміння відкидати прийняті, старі ходи, думки, а також змінювати своє мислення, відмовляючись від традиційних поглядів.

АНТИМОТИВ - це принцип уникнення або узагальнена заборона. Прикладами антимотивів можуть служити лікарське «не нашкодити», адміністративне «начальству не суперечити», військове «накази не обговорюються».

АНТИПАТІЯ - почуття неприязні, відрази до когось, що виникає між людьми на ґрунті непринципових розбіжностей /зовнішній вигляд, голос, манери, звички/ і принципових розходжень /політичних, світоглядних/ або неприйняття морально-психологічних рис тієї чи іншої особи.

АНТИСЕМІТИЗМ - одна з крайніх форм расизму, штучно створеної національної нетерпимості, що проявляється як дискримінація євреїв, аж до їх фізичного знищення і розпалюється реакціонерами у своїх політичних цілях.

АНТИЦИПАЦІЯ - здатність передбачати результати дій, вчинків ще до того, як вони здійснені, прогнозувати явища, "моделювати" у свідомості події, що мають відбутися. А. тісно пов'язана зі здатністю інтелекту людини до випереджаючого відображення.

АНТРОПОЛОГІЯ - наука про людину. Зустрічаються різні трактування цієї науки: в основному як біологічної /про походження й еволюцію фізичної організації людини/ і як комплексної науки, що включає етнографію, еволюційні теорії, палеонтологію, порівняльну психологію та ін.

АНТРОПОМЕТРІЯ - розділ і метод антропології; визначення розмірів тіла людини і його частин. На основі даних А. розробляються рекомендації до розмірів одягу, меблів та інших предметів вжитку. Вимоги до параметрів робочого місця виводяться з антропологічних даних росту людини, довжини її рук і ніг тощо.

АНТРОПОМОРФІЗМ – перенесення притаманних людині властивостей і особливостей на явища природи, тварин, міфічних істот, внаслідок чого вони сприймаються як істоти, здатні відчувати, розуміти, прагнути до певної мети.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ - світобачення, згідно з яким людина є центром і кінцевою метою світотворення.

АПОЛОГЕТИКА - упереджений захист, вихваляння чогось замість об'єктивного судження.

АПОПАТЕТИКА - манерність, нещирість в поведінці людини, що стимулюється присутністю інших людей, але на них не спрямована.

АПАТІЯ - психічний стан людини, викликаний втомою, тяжкими переживаннями або захворюванням і характеризується емоційною пасивністю, байдужістю, відсутністю інтересу до навколишніх подій і явищ. А. може бути результатом дії сильного стресора, фрустратора /аварії, катастрофи тощо/.

АПАТІЯ СОЦІАЛЬНА - крайня форма соціальної пасивності людини, відкидання будь-яких форм політичної участі.

АПАТРІДИ - особи, які втратили громадянство в одній державі і не набули його в іншій. Тобто, А. - це особи, які не мають громадянства якоїнебудь держави світу.

АПЕРЦЕПЦІЯ – залежність кожного нового сприйняття будь-якого об'єкта від попереднього життєвого досвіду людини і від її психологічного стану в момент сприйняття.

АПЛОМБ - надмірна самовпевненість людини, що проявляється в поведінці та розмові.

АПОЛОГЕТИ - захисники тих чи інших ідеологічних течій, систем, теорій, вчень.

АПОЛОГІЯ - надмірне, тенденційне вихваляння, запопадливий упереджений захист чогось або когось.

АПОСТЕРІОРІ - знання, що отримані з досвіду, в протилежність знанням, незалежним від досвіду.

АПРІОРІ – знання, наявні в свідомості до досвіду, що передують йому і незалежні від нього.

АРГУМЕНТ - підстава, доказ, що наводяться для обґрунтування, підтвердження чогось.

АРГУМЕНТАЦІЯ - поняття, що позначає логіко-комунікативний процес, який є обґрунтуванням певної точки зору з метою її сприйняття, розуміння і прийняття індивідом, групою, колективом. А. виступає як цілісний, складний і багаторівневий феномен, що регулюється певними нормами і законами. Як мовна комунікативна діяльність А. включає в себе нелінгвістичні, світоглядно-етичні компоненти, психологічні параметри, що забезпечують вписування того чи іншого наукового знання в загальну культуру.

АРТЕФАКТ – свідомо чи несвідомо підстроєний доказ бажаного, неправдиво витлумачений факт; феномен чи ефект, привнесені в експеримент дослідником; експериментальний результат, що виникає через відхилення в проведенні експерименту або недосконаліть самої методики.

АРТТЕРАПІЯ - способи і технології психологічної реабілітації осіб з обмеженими можливостями засобами мистецтва і художньої діяльності. А. ґрунтується на здатності людини до образного сприйняття оточення і упорядкуванні своїх зв'язків з ним у символічній формі. Основними функціями А. є: а/ компенсуюча – за допомогою сприйняття творів мистецтва або активної художньої діяльності можуть бути компенсовані нерозв'язні проблеми особистості; б/ розвиваюча – у цьому випадку сприйняття мистецтва чи активна художня діяльність орієнтовані на розвиток навичок, що вже є у особистості, але не використовуються нею в потрібній мірі; в/ навчаюча – у цьому випадку А. використовується з метою формування в особистості нових навичок, якими вона раніше не володіла.

АРХЕТИП - основне поняття аналітичної психології, яке використовується для позначення зв'язку образів, що переходять із покоління в покоління. Фундаментом духовного життя, згідно К.Юнгу, є успадковані архетипи, приховані у колективному несвідомому, характерному для всього людства. А. задають загальну структуру особистості, визначають особливості її поведінки. мислення, відчуття, присутні у психіці кожної людини, наповнюючись конкретним змістом. Вони нейтральні у відношенні до добра і зла, сприяють внутрішній єдності людської культури, визначають взаємозв'язок різних епох й взаєморозуміння людей. А. – це моменти самого життя, цілісно пов'язані з живим індивідуумом емоційними зв'язками; це структуроформуючі елементи несвідомого, що викликають до життя як індивідуальну фантазію, так і міфологію; це джерело акумуляції психічної енергії в усі часи життя.

АСЕРТИВНІСТЬ - якість особистості, риса характеру, що проявляється в її самоствердженні, свідомому прийнятті вимог інших без страху, невпевненості, напруги, іронії тощо. Асертивна людина не діє на шкоду іншим, поважає чужі права, але й з повагою відноситься до себе. Вона може переконати інших надати їй допомогу, чи ставитися до неї люб'язно, домовитися і знайти компромісне розв'язання проблеми. Їй характерні позитивне ставлення до людей і адекватна самооцінка.

АСИМІЛЯЦІЯ – перетворення кого–небудь або чого-небудь на свій лад; уподібнення; злиття одного з іншим.

АСИНХРОННІСТЬ – характеристика процесів, явищ, подій, що не збігаються в часі.

АСКЕТИЗМ - принцип життя людини, що полягає у крайньому обмеженні потреб , самозреченні, у відмові від життєвих благ і насолод з метою самовдосконалення або досягнення морального ідеалу.

АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА – поведінка людини, що суперечить нормам і законам, які діють у суспільстві.

АСОЦІАТИВНА ПСИХОЛОГІЯ - один з напрямів світової психології, що пояснює виникнення психічних процесів принципом асоціації. Представники А.п. дотримуються ідеї , що вся структура людської психіки утворюється без зовнішньої причини, а є продуктом асоціацій.

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ - особливий проективний метод дослідження мотивації особистості, за якого досліджуваний повинен якомога швидше відповідати на певний набір слів-стимулів будь-яким словом, що прийшло йому на думку. Реєструються тип асоціацій, що виникли, частота однотипових асоціацій, величина латентних періодів /час між словомстимулом і відповіддю досліджуваного/, поведінкові й фізіологічні реакції та ін. За характером цих даних можна судити про приховані потяги і „афективні комплекси" досліджуваного, його установки тощо.

АСОЦІАЦІЇ ВІЛЬНІ - розповідь клієнта психологу про все, що спадає йому на думку.

АСОЦІАЦІЯ – добровільне об’єднання осіб або організацій для досягнення спільної мети. А. у психології - це суб’єктивний образ, існуючих поза свідомістю людини зв’язків між явищами і предметами об’єктивної дійсності.

АСПЕКТ - точка зору на певний предмет або явище, що сприймаються, розглядаються чи оцінюються.

АСТЕНІК - психопатичний тип особистості, для якого властиві підвищена вразливість, психічна збудливість, що поєднуються зі швидкою виснажливістю, дратівливістю, нерішучістю.

АСТЕНІЧНІ ЕМОЦІЇ – емоції, що пригнічують людину, знижують її активність, демобілізують.

АСТЕНІЯ - хворобливий стан людини що проявляється в підвищеній стомлюваності, нестійкому настрої, в послабленні самовладання, порушенні сну, різкому падінні дієздатності і працездатності, зниженні порогу чутливості тощо. Фізіологічною основою подібних психічних явищ є виснаження організму в результаті розумового чи фізичного перевтомлення, переживань, конфліктів тощо. Емоційні порушення при А. виражаються рисами подразливої слабкості, підвищеною чутливістю, ранимістю, плаксивістю, гарячністю, іноді - владністю, пасивністю. Інтелектуальні порушення проявляються в нездатності до довготривалої концентрації уваги, у пониженні пам’яті, уповільненні розумової діяльності.

АСТРАЛЬНИЙ – зірковий, зв’язаний з небесними світилами. Згідно окультним уявленням - це тонка енергетична оболонка людського тіла, в якій матеріалізуються почуття, бажання, пристрасті людини.

АСТРОЛОГІЯ - вчення, згідно якому події земного життя можна завбачити за розміщенням небесних світил.

АТАКСІЯ – розлад координації рухів людини, що виникає внаслідок ураження різних відділів головного мозку. За атаксії рухи людини, зберігаючи свою силу, втрачають узгодженість і точність.

АТАНАСИЗМ – віра в безсмертя людини.

АТАУМАСІЯ – відсутність здивування, стан нездивованості.

АТЕСТАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ - процес оцінки результативності діяльності працівників за визначений період, один з ключових елементів в системі управління персоналом. Виділяють такі функції А.п.: визначення факту придатності того чи іншого працівника до певної діяльності; отримання інформації про ступінь укомплектованості підрозділів кваліфікованими кадрами; надання працівникам можливості корекції своїх уявлень про власні ділові якості і властивості, виконання ними трудових функцій та обов’язків; визначення ступеня ефективності програм розвитку персоналу.

АТИТЮД – форма психічної активності, фіксована система основних установок особистості, внутрішній стан її готовності, що передує поведінці, виконанню певних дій і

забезпечує цілеспрямований характер їх перебігу. А. має складну структуру і включає в себе ряд компонентів: схильність сприймати, оцінювати, усвідомлювати і, як підсумок, діяти відносно даного об'єкта /явища/ певним чином. Прийнято виділяти такі потенційні функції А.: а/ соціально-пристосовницьку /ми діємо у відповідності з певними А., тому що в даному середовищі нам це вигідно, приносить користь/; б/ когнітивну /А. спрощують нашу орієнтацію у світі, дозволяють легко категоризувати і оцінювати події, що відбуваються/; в/ експресивно-оціночну /проявляючись у поглядах і поведінці, А. сприяє самовираженню особистості/; г/ психологічного захисту /А., охороняючи особистість від конфліктів, підтримує її самооцінку/.

АТРАКЦІЯ - здатність особистості притягувати до себе або відштовхувати від себе інших, викликати симпатію чи антипатію, бути соціометричним до тих, кого обирають або відштовхують. Позитивна А. характеризує емоційне притягання, негативна - емоційне неприйняття.

АТРИБУТ - найбільш суттєва, необхідна і невід'ємна властивість об'єкта, явища, без якої даний феномен не може ні існувати, ні бути представленим.

АТРИБУЦІЯ – приписування людиною причин і мотивів поведінки, особистісних якостей і характеристик іншим людям на основі звичайного, життєвого аналізу їх дій і вчинків. А. породжує багато помилок і перекручень.

АТРИБУЦІЯ КАЗУАЛЬНА - інтерпретація людиною сприйняття міжособистісних причин та мотивів поведінки інших людей. Дослідження А.к. виходить з таких положень: а/ люди, пізнаючи один одного, не обмежуються отриманням знань від зовнішнього спостереження, а прагнуть вияснити причини їх поведінки і зробити висновки щодо відповідних особистісних якостей; б/ оскільки отримана в результаті спостереження інформація про людину, зазвичай, недостатня для належних висновків, спостерігач знаходить ймовірні причини поведінки й особистісні риси і приписує їх тому, за ким велося спостереження; в/ така причинна інтерпретація суттєво впливає на поведінку спостерігача. Основними сферами вивчення А.к. є міжособистісне сприйняття, самосприйняття та сприйняття широкого кола інших соціальних об'єктів. Найважливіші результати експериментального дослідження А.к. полягають в установленні: а/ систематичних відмінностей у поясненні людиною своєї поведінки та поведінки інших людей; б/ відхилення процесу А.к. від логічних норм під дією суб'єктивних /мотиваційних й інформаційних/ чинників; в/ стимулюючого впливу, що здійснюється на мотивацію і діяльність людини поясненням невдалих результатів цієї діяльності зовнішніми чинниками, а для успішних - внутрішніми. На основі виявлених закономірностей розробляються прийоми використання А.К. з метою впливу на емоції, установки, мотивацію і ефективність діяльності людини.

АТЕНЦІЙНІ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ – властивості уваги людини: її інтенсивність, концентрація, стійкість, швидкість переключення, широта розподілу.

АТЕНЦІЙНІ ВМІННЯ – вміння цілеспрямованого сприйняття людиною професійно значущої інформації. До А.в. відносять вміння розподіляти увагу на ряді суттєвих елементів робочої ситуації, безперервно зберігати стан пильності і швидко реагувати на

можливі появи порівняно рідких сигналів, переключати увагу з одного об’єкта на інший з оптимальною швидкістю і в необхідній послідовності.

АУДИТОР - особа, яка перевіряє стан фінансово-господарської діяльності акціонерних компаній та інших суб’єктів господарської діяльності на основі контракту, укладеного з їх керівництвом.

АУДІОМЕТРІЯ – оцінка гостроти слуху шляхом визначення порогів сприйняття звуків різної частоти. В сучасних умовах А. проводиться за допомогою спеціальних електронноакустичних приладів.

АУРА – сукупність енергетичних випромінювань, що утворюють, згідно окультним вченням, парапсихолгічним уявленням, біополе людини. Це світлова оболонка навколо тіла людини, що має певне кольорове забарвлення залежно від її психічного та фізичного стану.

АУТЕНТИЧНИЙ - дійсний, правильний, той, що відповідає оригіналу і ґрунтується на першоджерелах.

АУТГРУПА - група людей, стосовно якої індивід не переймається почуттям ідентичності або приналежності. Члени такої групи сприймаються індивідом як “не ми” або “чужі”.

АУТИЗМ - крайня форма психологічного відчуження, що проявляється в уникненні індивіда від контактів з навколишньою реальністю, оточенням і в поринанні у світ власних переживань.

АУТИСТИЧНА ПОВЕДІНКА – поведінка людини з переважанням імпульсивного, емоційного компонента, що може призвести до неправильної орієнтації в ситуації.

АУТОАГРЕСІЯ - різновидність агресивної поведінки людини, за якої ворожі дії з якихось причин /переважно соціального характеру/ не можуть бути звернені на подразливий об”єкт і спрямовуються людиною на саму себе. А. проявляється в схильності до самоприниження, самобичування, іноді – в нанесенні собі фізичних пошкоджень, а в особливо тяжких випадках – в спробі суїциду. Основний засіб корекції А. – психотерапія.

АУТОГЕННЕ ТРЕНУВАННЯ – метод психотерапії, психічної саморегуляції, самонавіювання, самонастроювання психіки, побудований на використанні процесу релаксації, завдяки якому людина, спочатку за допомогою тренуючого, а потім і самостійно, привчається керувати своїм психічним і фізіологічним станами.

АУТОСУГЕСТІЯ - управління людиною власною психікою шляхом навіювання собі уявлень, почуттів, емоцій тощо. В процесі А. людина сама створює собі модель стану і сама вводить цю модель у свою психіку шляхом зосередження на ній уваги і багаторазового повторення цієї моделі. Моделі А., що вводяться в пам’ять, переходять із короткочасної пам’яті у довготривалу, із свідомості у підсвідомість і, в підсумку, уже автоматично впливають на самопочуття і поведінку людини. А. є одним із способів самостимуляції людиною самої себе, самоуправління своєю поведінкою і діяльністю, дозволяє їй ефективніше використовувати свої наявні і потенційні можливості. АФЕКТ – надто сильний і відносно короткочасний за тривалістю емоційний стан особистості /лють,

жах, відчай, екстаз/, під час якого знижується ступінь самовладання: дії та вчинки здійснюються за особливою емоційною логікою, а не за логікою розуму. А. фіксується в свідомості людини. Сліди пережитих А. можуть актуалізуватися при певних умовах, посилюватися; проявляється ефект накопичення А. з наступною їх розрядкою, іноді ще в гостріших формах. Патологічна форма А. робить людину непідсудною.

АФЕКТ НЕАДЕКВАТНОСТІ - стійкий негативний емоційний стан людини, який виникає внаслідок неуспіху в діяльності і характеризується або ігноруванням самого факту неуспіху, або небажанням визнати себе винним. А.н. виникає в умовах, коли у людини є потреба зберегти завищені самооцінку і рівень домагань, що неправильно сформувалися і є мовби захисною реакцією, що дозволяє вийти із конфлікту ціною порушення адекватного ставлення до дійсності: індивід зберігає самооцінку, уникаючи при цьому усвідомлення своєї неспроможності, що є причиною неуспіху, сумніву, що зароджується відносно своїх здібностей. Проявляється А.н. в тому, що людина усвідомлює свою непридатність або непідготовленість до діяльності і приписує це своїм особистим, реальним або гаданим психологічним вадам.

АФЕКТ ОРЕОЛУ – вплив існуючої думки або першого враження про людину на подальшу оцінку її поведінки, особистості.

АФЕКТАЦІЯ – удаваність, неприродність у поведінці людини, манерах, мові і жестах, надмірна активність. А.є ознакою нещирості у спілкуванні, поведінці.

АФЕКТИВНА ОСОБИСТІСТЬ – особа, у якої через постійне незадоволення якихось суттєвих для неї потреб виникають і стають досить стійкими важкі емоційні переживання і пов’язані з ними форми поведінки. Одні прагнуть зберегти звичну самооцінку , відкидають спіткавший їх неуспіх, а причину його виникнення вони приписують незалежним від них обставинам, звинувачують при цьому оточуючих і не тільки не понижують, а можуть навіть підвищувати рівень своїх домагань. У таких людей /особливо у молоді/ спостерігається прояв бравади, зарозумілості, агресивність поведінки, надлишок прагнення до самовпевненості. Інші, навпаки, прагнуть досягти успіху за рахунок поставлених перед собою більш легких, запевне досяжних для них цілей. Вони характеризуються уявною невпевненістю в собі. Насправді ж вони бояться розчарувань у своїх можливостях. Їм характерні підвищена образливість, підозрілість, ранимість тощо. Довгочасне збереження афективних переживань і форм поведінки можуть призвести до їх закріплення і перетворення у відносно стійкі риси характеру. Для розв’язання внутрішнього конфлікту, перш за все, необхідно привести у відповідність самооцінку особистості і рівень її домагань.

АФЕКТИВНА СФЕРА - сукупність переживань людини свого ставлення до оточуючої дійсності, до самого себе.

АФЕКТИВНІ СТАНИ - глибокі емоційні переживання, безпосередньо пов’язані з активно діючими потребами і прагненнями, що мають для людини життєво важливе значення.

АФЕКТИВНИЙ РОЗЛАД – психічне захворювання, що проявляється в зміні емоційного стану людини, розвитку депресії або збудження.

АФЕРЕНТАЦІЯ – процес надходження від екстерорецепторів і інтерорецепторів інформації, що поступає через нервові волокна до центральної нервової системи. А. знаходиться в прямій залежності від сили подразників й насиченості ними зовнішнього середовища, а також від стану індивіда.

АФЕРЕНТАЦІЯ ЗВОРОТНЯ – процес сигналізації про ступінь успішності рефлекторних відповідей центральної нервової системи на подразнення середовища.

АФЕРЕНТНИЙ СИНТЕЗ – багатоступенева переробка в головному мозку різноманітної інформації, необхідної для постановки мети діяльності та її досягнення. А.с. включає обробку матеріалу, що зберігається в пам'яті, мотивацію, інформацію про середовище і пускову аферентацію /стимул/. А.с., згідно теорії функціональної системи - це універсальна стадія будь-якої цілеспрямованої поведінки.

АФЕРЕНТНІ ШЛЯХИ – нервові волокна, що проводять збудження до центральної нервової системи.

АФІЛІАЦІЯ – потреба і актуалізація людини в установленні та збереженні на довгий час дружніх, емоційно позитивних стосунків з іншими людьми, у визнанні своєї особистості оточуючими; іноді прагнення відчути синівські чи дочірні почуття. Тенденція А. зростає в ситуації тривожності, стресу.

АФОРИСТИКА - сукупність вербальних та невербальних комунікативних одиниць, що відзначаються широким використанням в даній культурі /приказки, прислів'я, крилаті слова, канцеляризми, науковопопулярні штампи та інше/.

АХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРИ – це чорний та білий кольори з усіма відтінками сірого.

Б

БАЖАННЯ – один з компонентів розвитку вольового процесу; переживання особистістю своїх актуальних потреб. Б. характеризується усвідомленим уявленням стосовно того, що людина прагне здійснити.

БАДЬОРІСТЬ - стан активації всього організму людини, що дозволяє їй уловлювати, відбирати та інтерпретувати сигнали зовнішнього світу, деякі з них запам'ятовувати або ж реагувати на них адекватною чи не адекватною поведінкою - в залежності від попереднього досвіду і навичок. Обробка інформації зовнішнього світу і одночасно світу внутрішнього суттєво змінюється протягом дня в залежності від стану людини, її готовності до сприйняття цієї інформації. В міру посилення активації організму рівень бадьорості зростає, але починаючи з якогось моменту може погіршитися, якщо активація зросте занадто. Це може відбутися за надто сильної мотивації або ж серйозного розладу почуттів. Згідно досліджень, слабкість активації призводить до сонливості, а надмірна – до дезорганізації поведінки та діяльності.

БАЙДУЖІСТЬ – психічний стан людини, що характеризується притупленням або цілковитою втратою інтересу до інших людей, навколишнього світу. Причинами Б. можуть бути втома, перевтома, психічні травми, хвороби, комплекс невдоволеності тощо.

БАКАЛАВР - освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані знання і уміння для вирішення типових професійних завдань, що передбачені для відповідних посад у певній галузі господарства.

БАПТИСТИ - представники віровчення однієї з найбільших сект в християнстві. Б. вимагають хрещення віруючих у свідомому віці шляхом занурення у воду. Б. поділяють всі основні християнські догмати, значну увагу приділяють особистій вірі у спокутну місію Ісуса Христа, яка буцімто є єдиним засобом спасіння від кари в потойбічному житті. Б. вірять у можливість безпосереднього спілкування віруючого з богом через молитву, а тому відмовилися від посередництва церкви, священників, значно спростили обрядовість /не визнають культу святих, ікон, мощей та інше/. Спеціалістам, які працюють з людьми, необхідно враховувати індивідуальні особливості віруючого, його віросповідання.

БАРАЖ – раптове припинення моторної діяльності чи здатності розмовляти в зв'зку з глибоким замішанням в думках.

БАР'ЄР ПСИХОЛОГІЧНИЙ - інтенсивні емоційні переживання, частіше негативного плану /сором, почуття провини, страху, занепокоєння, низька самооцінка тощо/, що перешкоджають ефективному виконанню певної діяльності чи дії, спілкуванню, реалізації особистісних потенцій. У соціальній поведінці Б.п. представлені бар'єрами комунікативними /бар'єрами спілкування/, що проявляються у відсутності емпатії, в жорсткості міжособистісних соціальних установок та ін.

БАР'ЄР РОЗУМІННЯ – взаємонепорозуміння між людьми викликане тим, що одне і теж явище має для них різне особистісне значення. Неспівпадання розуміння висловлювань, прохань, наказів тощо створює у партнерів перешкоди для розвитку їх взаємодії.

БАР"ЄР СМИСЛОВИЙ - взаємне непорозуміння між людьми, яке виникає у спілкуванні внаслідок того, що його учасники приписують одним і тим же подіям різні смисли, і бачать в їх глибині різну мотивацію. Неспівпадання смислу, висловлювань, просьб, наказів тощо створює перешкоди для розвитку взаємодії партнерів. Особливо виразно Б.с. проявляються у взаємостосунках дітей і дорослих, коли дитина, навіть розуміючи правильність вимог дорослого, не сприймає їх, якщо вони ігнорують її погляди, цінності, систему її особистісних смислів.

БАТАРЕЯ ТЕСТІВ – це сукупність спеціально підібраних тестових завдань, спрямованих на діагностику відносно однорідних психічних процесів і якостей, об'єднаних в один тест. Найбільш відомими Б.т. є батарея тестів загальних здібностей, тест інтелекту Амтхауера, Вакслера та інші.

БЕЗЛИКІСТЬ – характеристика особистості, що позбавлена індивідуальності: каже одне, думає друге, а робить третє.

БЕЗНАДІЙНІСТЬ - психічний стан людини, що характеризується втратою перспективи, невірою у майбутнє, переживанням даремності зусиль, очікування найгіршого. Б. може бути реальною, якщо людина попала у виключно несприятливі умови, і уявною, надуманою, якщо вона неусвідомлено чи усвідомлено перебільшила небезпечні наслідки

обставин. Б. долається наданням людині допомоги з боку друзів, пошуком виходу з трудної особистої ситуації, відношенням до подій, що відбулися, формуванням стресостійкості.

БЕЗПОРАДНІСТЬ - поведінка людини, за якої вона не повністю використовує свої наявні можливості для вирішення життєвих проблем, що виникають, практично проявляє бездіяльність там, де, напроти, потрібно активно діяти. Установлено, що Б. виникає тоді, коли людина на основі отриманого життєвого досвіду переконується в тому, що неодноразово прийняті спроби самостійно вийти з трудної життєвої ситуації не призводять до бажаного результату. Однією з умов прояву Б. є вичерпання способів самостійно справитися з проблемою, що виникла, тобто той випадок, коли людина вже випробувала різноманітні, доступні їй способи дій у відповідній ситуації, але так і не змогла вирішити свою проблему. Прискорює відчуття Б. погіршення ситуації, що склалася в результаті здійснюваних людиною зусиль. Тоді вона приходить до висновку, що краще чекати і нічого не робити, ніж ще раз на шкоду собі зробити спробу вирішити проблему. Серед можливих індивідуально-психологічних детермінант Б. можна назвати такі: перевага мотиву уникнення невдачі над мотивом досягнення успіху; низька самооцінка; підвищена тривожність, невпевненість людини в собі; часті невдачі в минулому в подібних та інших аналогічних ситуаціях.

БЕЗПРИНЦИПНІСТЬ – характеристика людини, що проявляється у відсутності чітких принципів, твердих переконань.

БЕЗРОБІТНИЙ - людина в працездатному віці, яка володіє знаннями і здібностями до праці, готова до виконання роботи на професійному рівні, але не має робочого місця, хоч бажає працювати. Б. офіційно реєструється в службі зайнятості з метою пошуку підходящої роботи, шукає її і готовий приступити до її виконання.

БЕЗРОБІТТЯ - соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення, бажаючого працювати, не може застосувати свої можливості, бо пропонування робочої сили різко перевищує попит на неї. Б. виникає в період економічної кризи, коли кількість наявних робочих місць менша від кількості бажаючих отримати роботу.

БЕЗРОБІТТЯ МАРЖИНАЛЬНЕ – безробіття слабозахищених верств населення, до якого відносяться молодь, жінки, бажаючі працевлаштуватися після перерви в роботі, пов’язаної з доглядом за малолітніми дітьми.

БЕЗРОБІТТЯ ПОТОЧНЕ – безробіття, пов’язане з нерівномірним розвитком різних галузей господарства регіонів.

БЕЗРОБІТТЯ СЕЗОННЕ – безробіття, пов’язане з сезонним характером робіт в сільському господарстві, на деяких підприємствах, на будівництві тощо.

БЕЗРОБІТТЯ СТРУКТУРНЕ - безробіття, що викликається змінами структури споживчого попиту і технології, які змінюють структуру загального попиту на робочу силу на ринку праці. Б.с. виникає внаслідок того, що структура робочої сили не відповідає новій структурі робочих місць і їх вимогам до працівників.

БЕЗРОБІТТЯ ТЕХНОЛОГІЧНЕ – безробіття, що виникає в результаті заміни у виробництві людей машинами, впровадження нових високоефективних технологій.

БЕЗРОБІТТЯ ТЕХНІЧНЕ – безробіття, викликане відмиранням ряду професій і виникненням принципово нових, що вимагають не тільки спеціальних знань, але й більш високого рівня професійної підготовки.

БЕЗРОБІТТЯ ФРИКЦІЙНЕ - безробіття, що стосується працівників, які шукають роботу або чекають її отримання в найближчому майбутньому. Б.ф. вважається неминучим і до певної міри бажаним, бо працівники, які добровільно опинилися без роботи, переходять з низькооплачуваної малопродуктивної роботи на більш оплачувану і продуктивну роботу. Це обумовлює раціональний розподіл трудових ресурсів. Б.ф. носить короткочасний характер.

БЕЗРОБІТТЯ ЦИКЛІЧНЕ - безробіття, викликане недостатністю загальних видатків. Коли сукупний попит на товари і послуги зменшується, тоді зайнятість скорочується, а безробіття зростає.

БЕЗРОБІТТЯ ЧАСТКОВЕ - явище, коли певна частина працівників зайнята неповний робочий день внаслідок нестабільних трудових відносин.

БЕЗСТРАШНІСТЬ - якість особистості, яка пов'язана з умінням придушити свій інстинкт самозбереження, подолати страх, що об'єктивно виникає у всіх людей в екстремальних умовах.

БЕЗТУРБОТНІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється в легковажному ставленні до труднощів життя, невдач; вільність від турбот.

БЕЗУМОВНИЙ ПОДРАЗНИК – подразник, що викликає безумовний рефлекс.

БЕЗУМОВНИЙ РЕФЛЕКС - природжене, інстинктивне реагування організму на стимул; спадково закріплена стереотипна форма реагування на значущі зміни внутрішнього і зовнішнього середовища, що здійснюється за участю центральної нервової системи. Б.р. завжди реалізовується за наявності дії на організм певних подразників - на основі генетично обумовленого нервового зв’язку між органами сприйняття і органами виконавчими. Поняття Б.р. введено І.П.Павловим і означає якісно своєрідний клас природжених рефлексів - основу прижиттєвого формування умовно-рефлекторних зв’язків. Виділяють Б.р. прості /забезпечують елементарну роботу органів і систем, наприклад, звуження зіниць під дією світла тощо/ та більш складні, що лежать в основі інстинктів.

БЕЗХАРАКТЕРНІСТЬ - риса особистості, що проявляється в аморфності, у відсутності "власної лінії поведінки", тобто в слабкій вираженості характеру, у відсутності цілісності та стабільності в поведінці, вчинках, діяльності, схильності до впливів інших людей.

БЕЗЦЕРЕМОННІСТЬ - характеристика особистості, що проявляється в недотриманні правил ввічливості, надмірній розв’язності у своїх діях, вчинках, поведінці.

БЕСІДА - один з методів соціально-психологічного дослідження, що застосовується з метою вивчення психологічних особливостей людини /її переконань, прагнень, інтересів і умов їх формування тощо/, передбачає отримання інформації про особистість на основі вербальної /словесної/ комунікації з нею, членами колективу і оточуючими її людьми.

БІБЛІОТЕРАПІЯ - метод психотерапії, що здійснюється за допомогою читання книжок, у першу чергу художніх. Б. ґрунтується на впливі на особистість художньої, емоційної і психологічної майстерності письменника, який показує шляхи розширення притаманних їй конфліктних, нервозних ситуацій. Розроблена класифікаційна схема психогенних реакцій, у відповідності з якою складені каталоги літератури, призначеної для прочитування. При підборі книжок враховуються максимальна схожість ситуації, що описується, з ситуацією, що склалася в особистості, і ступінь доступності цієї книжки для неї.

БІЗНЕС-ПЛАН - ретельно підготовлений документ, що розкриває всі основні аспекти майбутньої діяльності, аналізує проблеми, з якими можна зіткнутися, а також визначає засоби їх вирішення. Тобто, Б.-п. - це план розвитку, який необхідно складати для освоєння нових сфер діяльності. Він є моделлю підприємницької діяльності, в якій використано всі напрацювання традиційного планування стосовно категорій ринкової економіки: бізнесу, конкурентної боротьби, маркетингу, комерційного ризику, стратегії фінансування, досягнення необхідного рівня рентабельності та якісного обслуговування споживача. Починається Б-п. з резюме, в якому викладається основна ідея та переваги конкретного комерційного заходу, важливі питання його здійснення і основні фінансові результати. Б.-п. має такі розділи: а/ опис продукту /послуги/, що буде запропоновано; б/ оцінка ринку збуту; в/ конкуренція; г/ стратегія маркетингу; д/ план виробництва; е/ організаційний план; є/ юридичний план; ж/ оцінка ризику і страхування; з/ фінансовий план; и/ стратегія фінансування.

БІНЕ – СІМОНА ТЕСТ - найбільш поширений метод кількісної оцінки рівня розвитку інтелектуальних здібностей, розроблений у 1905 році А.Біне і Т.Симоном на замовлення Міністерства освіти Франції з метою відсіву дітей, недостатньо розвинених для навчання в масовій школі. Тест містить 30 завдань, що були підібрані за ступенем важкості таким чином, щоб їх змогли вирішити 75% дітей певного віку, розумовий розвиток яких можна було б вважати нормальним. Кількість правильно вирішених завдань характеризує, так званий, розумовий вік дитини. Але практичне використання даного тесту дозволяє дати лише кількісну оцінку індивідуальних відмінностей в розумових здібностях і не розкриває їх природу і перспективи розвитку. Це утруднює використання даного тесту в поставленні діагнозу й прогнозуванні розвитку інтелекту.

БІНОКУЛЯРНИЙ ЗІР - здатність сприйняття одного й того ж об’єкта двома очима, що визначає глибинний окомір.

БІОРИТМИ – певна періодичність в активності фізіологічних і психічних процесів залежно від часу. Б. є передумовою нормальної життєдіяльності людини.

БІПАТРИДИ - особи, що є громадянами двох або більше держав.

БІХЕВІОРИЗМ - напрямок в психології XX ст., який заперечував, що свідомість є предметом наукового дослідження, і зводив психіку до різноманітних форм поведінки, розглядаючи її як сукупність реакцій організму на стимули зовнішнього середовища.

БЛАГА – все те, що несе в собі позитивний смисл, має для людини цінність, позитивне значення. Розрізняють Б. матеріальні /засоби виробництва, одяг, їжа тощо/ і духовні /свобода, істина, культура, мистецтво, краса, добро тощо/.

БОВАРИЗМ - стан людини, що характеризується втратою здатності проводити чітку межу між дійсністю і фантазією, схильність підміняти реальне уявним. При цьому, уявний світ може мати як позитивний, так і негативний відтінок.

БОЯЗКІСТЬ - форма прояву страху, інстинкту самозбереження, що виражається в нерішучості поведінки, боротьбі мотивів.

БОЯЗКІСТЬ АНАНКАСТИЧНА - внутрішня невпевненість в собі.

БРЕЙНСТОРМІНГ - метод організації і підвищення ефективності спільної, творчої діяльності невеликої групи людей, розрахований на покращення її роботи, особливо при вирішенні складних проблем, творчих завдань, що не під силу розуму і зусиллям однієї людини. Організація і проведення Б. передбачає чіткий розподіл ролей між учасниками групи , якого вони повинні суворо дотримуватись ,а також введення і суворе дотримання певних правил взаємодії один з одним.

БРЕХЛИВІСТЬ - індивідуально-психологічна характеристика особистості, що проявляється у свідомому викривленні дійсного положення речей, прагненні створити невірне враження про факти і події.

БРОКЕР - спеціаліст, який виступає посередником при укладанні угод між продавцем і покупцем товарів, цінних паперів, валют тощо.

БУДДИЗМ – одна з трьох світових релігій. Б. виходить з концепції, що світ існує лише у вигляді нескінченного руху вічних і незмінних психофізіологічних елементів /драхм/, різноманітні комбінації яких створюють все багатство явищ природи. Життя за Б. є звільненням від перевтілень і досягнення стану абсолютного спокою, де відсутні всі бажання, прагнення, пристрасті і пов’язані з ними страждання. Головним моральним ідеалом у Б. виступає любов до всього живого й утримання від завдання йому шкоди. Спеціалістам, які працюють з людьми, необхідно враховувати індивідуальні особливості віруючого, його віросповідання.

“БУРИДАНІВ ОСЕЛ” - відомий в науці приклад пояснення свободи волі, коли осел, який стоїть між двома рівновеликими оберемками сіна, що лежать від нього на рівній відстані, повинен був голодувати. Справа в тому, що за наявності рівних мотивів, він не може вирішити, який оберемок сіна з’їсти спочатку.

БЮРОКРАТ – людина, яка характеризується знеособленістю, формалізмом, прагненням підмінити живі безпосередні контакти людей стандартизованими формами зв’язку і взаємодії. Б. обмежує співробітництво і спілкування людей рамками офіційних рольових

прописів, норм і функцій, виключаючи відхилення від встановлених рамок, розвиток особистості, творчість.

В

ВАЛЕОЛОГІЯ – наука про здоровий спосіб життя, фізичні можливості людського організму як кількісної характеристики здоров'я, про взаємовідношення людини з навколишнім середовищем, вплив техногенних факторів на здоров'я, дотримання населенням вимог санітарії та гігієни, про форми навчання методам підтримки здоров'я тощо. Предметом В. є здоров'я сучасної „суспільної людини" і той спосіб життя, який веде до його набуття, збереження, підтримання або відновлення.

ВАЛІДНІСТЬ - основний показник якості психодіагностичного вимірювання в психологічних дослідженнях, що віддзеркалює ступінь відповідності даних вимірювання об'єкту виміру.

ВАЛІДНІСТЬ ВНУТРІШНЯ - відповідність завдань методики, субтестів та іншого, що в ній міститься, загальній її меті й задуму; відповідність результатів психодіагностики, що проводиться за допомогою даної методики, визначенню психологічної властивості, що оцінюється і використаній у самій методиці. Методика вважається внутрішньо невалідною або не досить валідною, якщо всі або частина включених до неї питань, завдань чи субтестів вимірюють не те, що вимагається даною методикою.

ВАЛІДНІСТЬ ЕКСПЕРИМЕНТУ – критерій якості експерименту, в залежності від якого висновки, отримані в процесі його проведення, можуть бути розповсюджені на всю генеральну сукупність. В.е. дозволяє визначати, наскільки загальними можуть бути висновки, отримані шляхом дослідження обмеженої за часом і об'ємом вибірки. Розрізняють В.е. внутрішню /наскільки закономірності даної вибірки характерні для всієї генеральної сукупності/ і зовнішню / в якій мірі незалежна змінна пов'язана з залежною/. Чистота проведення наукового психологічного експерименту передбачає визначення його валідності.

ВАЛІДНІСТЬ ЗМІСТОВНА - ступінь відповідності змісту завдань методики психічним властивостям, що вимірюються.

ВАЛІДНІСТЬ ЗОВНІШНЯ - відповідність психодіагностичних результатів, отриманих за певною методикою, незалежним від методики зовнішнім ознакам суб'єкта обстежування. Психодіагностична методика вважається зовнішньо валідною тоді, коли, наприклад, індивідуально-психологічні особливості індивіда, що оцінюються за її допомогою, та його зовнішньо спостережувана поведінка, узгоджуються з результатами проведеного обстеження.

ВАЛІДНІСТЬ МЕТОДИКИ - у найзагальнішому значенні - міра відповідності між тим, що закладено в конкретну методику, й тим, що вона вимірює і наскільки достовірні дані можна отримати, користуючись нею. В. м. визначається кореляцією її результатів з іншими критеріями якості, що вимірюються /наприклад, валідність методики оцінки рівня розвитку інтелекту визначається кореляцією результатів за методикою з успішністю

виконання відповідної діяльності/, і свідчить, чи придатна дана методика для вимірювання певних якостей, особливостей.

ВАЛІДНІСТЬ МЕТОДИКИ КОНСТРУКТИВНА – критерій якості методики, що використовується при вимірюванні якогось складного психічного феномена, що має ієрархічну структуру і тому вимірювати його одним обстеженням неможливо. Наприклад, діагностика інтелекту неможлива без попереднього визначення поняття "інтелект," його структури. Тобто, В.м.к. - це ступінь відповідності структури інтелекту структурі методики.

ВАЛІДНІСТЬ МЕТОДИКИ ПРОГНОСТИЧНА – інформація про те, з якою точністю й обґрунтованістю методика дозволяє судити про психологічну властивість, що діагностується через певний час після вимірювання. В.п.м. відображає часовий інтервал, на який розповсюджується обґрунтування такого судження. Дані про В.м.п. мають безпосереднє відношення до розкриття завбачуваної сили методики, виясненню ступеня обґрунтованості сформульованого на її основі найближчого і більш віддаленого прогнозу.

ВАЛІДНІСТЬ ПРАКТИЧНА - відповідність результатів психодіагностики людини, що проводиться за певною методикою, її досвіду, реальній поведінці, а також діям і реакціям досліджуваного, що спостерігаються. В.п. визначається порівнянням показників, отриманих за методикою, з результатами практичної діяльності і реальною життєвою поведінкою досліджуваного. Так, якщо оцінюються риси характеру певної людини, то використана методика буде вважатися практично валідною тоді, коли вона встановлює, що досліджуваний поводить себе в житті так само, як завбачувала методика.

ВАНДАЛІЗМ - варварське, злочинне руйнування культурноісторичних пам'ятників, знищення історичних цінностей.

ВВІЧЛИВІСТЬ – характеристика поведінки людини, для якої повага до інших стала повсякденною нормою і звичним засобом спілкування з оточуючими. В. включає: уважність, доброзичливість, делікатність, тактовність, готовність надати послугу кожному, хто її потребує тощо.

ВЕГЕТАТИВНА НЕРВОВА СИСТЕМА - відділ нервової системи, що контролює стан серцево-судинної, ендокринної, травної і видільної систем організму. В.н.с. поділяється на симпатичну нервову систему та парасимпатичну. Контроль за діяльністю цих систем здійснюється центральними вегетативними апаратами, розміщеними у гіпоталамічній області головного мозку.

ВЕЛИКОДУШНІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у повсякденних взаємовідносинах з іншими людьми, за яких гуманність перевершує міру загальноприйнятих норм або проявляється у відношенні до того, хто її не зовсім заслуговує /наприклад, відмова від вимоги покарання того, хто здійснив провину або заподіяв шкоду/.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ – процес перетворення суб'єктивних образів у словесне мислення, як результат взаємодії першої і другої сигнальних систем. Все, що вербалізовано – усвідомлено, але неясно усвідомлене може і не бути вербалізованим.

ВЕРБАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ – інформація, що подана в усній, словесній формі.

ВЕРБАЛЬНИЙ - термін, що застосовується в психології для позначення форм словесного матеріалу і процесів оперування ним. В. матеріал протилежний невербальному /геометричні фігури, малюнки, фотографії, чорнильні плями, предмети/. В залежності від використання матеріалу розрізняють В. /словесне/ і невербальне /жестове/ спілкування, В. /визначений на основі розв'язання В. задач/ і невербальний інтелект /що характеризується розв'язанням образних, конструктивних та інших задач/, В. /словесна/ і невербальна інформація .

ВЕРИФІКАЦІЯ - перевірка, експериментальне підтвердження теоретичних положень, об'єму конкретного поняття, категорії. Особливістю психологічних понять є те, що багато з них не піддаються точній верифікації.

ВЕРСІЯ – одне з кількох можливих, відмінних одне від одного тлумачень або пояснень якогось явища. В. висувають з метою пояснення окремих подій чи фактів, явищ.

ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ – суб’єктивні взаємозв’язки між людьми, що виникають в результаті взаємної позиції однієї особистості до іншої, позиції особистості по відношенню до спільноти, тобто В. – це відношення, що ідуть від людей до людей. В. бувають діловими та особистісними, ґрунтуються на певних спонуканнях /інтересах, розумінням необхідності взаємодії, співробітництва, спілкування тощо/ і включають ту чи іншу поведінку /мову, дії, міміку, жести тощо/, емоції і почуття /задоволеність спілкуванням, симпатії, антипатії, позитивні або негативні стани/, пізнання /сприйняття іншого, мислення, уявлення тощо/, волю /підтримку при відсутності взаємопорозуміння, володіння собою у випадку конфлікту, самоконтроль тощо/. В. формуються і протікають в умовах взаємодії людей і залежать від її атмосфери, від індивідуально-психологічних особливостей самих людей.

ВЗАЄМОДІЯ - процес безпосереднього або опосередкованого впливу об’єктів /суб’єктів/ один на одного, що породжує причинну обумовленість їхніх дій і взаємозв’язку. Процес В. потребує активності та взаємної спрямованості дій учасників цього процесу. В психології В. розглядається як процес впливу людей одна на одну, який породжує їх взаємозв’язки, стосунки, спілкування, спільні переживання та спільну діяльність. В. людини з людиною в суспільстві - це і взаємодія їх світоглядів: обмін думками, ідеями, образами, вплив на різні наміри і потреби, на оцінку іншого індивіда, його емоційний стан. В. людей виступає провідним чинником в регуляції їх самооцінок і поведінки в суспільстві.

ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ - соціально-психологічний феномен, спосіб досягнення певних стосунків між окремими людьми, соціальними групами, сутність якого проявляється в узгодженні індивідуального осмислення предмету взаєморозуміння, взаємоприйнятності двосторонньої оцінки і прийнятті мети, мотивів і установок партнерів, в результаті чого спостерігається близькість або схожість /повного або часткового/ когнітивного, емоційного і поведінкового реагування на прийняті для них способи досягнення результатів спільної діяльності. В. слід одночасно розглядати і як процес, і як результат, і як стан. Для досягнення В. між людьми необхідно створити певні умови, найважливішими

з яких є: а/ розуміння прихильності взаємодіючих сторін до предмету взаєморозуміння; б/ усвідомлення якостей, що проявляються у взаємодіючих особистостей; в/ необхідність виявлення впливу на особистість ситуації взаємодії з партнером; г/ вироблення угоди і практичне її виконання за установленими правилами; д/ взаємна поступливість певними інтересами. В результаті В. виникають взаємні симпатії, довірливість в міжособистісних стосунках, психологічна сумісність.

ВИБІР ПРОФЕСІЇ - свідоме формування людиною власних професійних планів з метою оптимальної реалізації своїх фізичних і духовних можливостей у певній галузі професійної діяльності. В. п. буде вірним і свідомим, якщо він зроблений з урахуванням людиною своїх індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, здібностей, а також потреб ринку праці в кадрах.

ВИЗНАННЯ - порівняно висока оцінка іншими результатів діяльності особистості, що приносить їй задоволення і живить почуття власної поваги.

ВИЗНАЧЕНІСТЬ – якість правильного мислення, яка є свідченням того, що у міркуванні всі думки вживаються в одному й тому ж розумінні при їх повторенні, що в них вкладається один і той же точний, чіткий зміст, відповідний предметам, явищам, які в них відображаються.

ВИНАХІДЛИВІСТЬ - здатність людини швидко і продумано знаходити вихід зі скрутних ситуацій.

ВИРАЗНІ РУХИ – рухи тіла людини, які служать проявом її психічного стану /головним чином емоційного/, прагнень, оцінок стосунків з іншими людьми, відношення до предметів і явищ дійсності. В.р. включають міміку, пантоміміку, інтонацію мови тощо.

ВИРАЗНІСТЬ - властивість зовнішнього розкрити внутрішнє /властивість форми, привертати увагу до сутності/; разючість, вправність, запам’ятовуваність.

ВИТІСНЕННЯ – один з механізмів психологічного захисту, що полягає в активному неусвідомленому усунення із свідомості і переведення в сферу несвідомого неприйнятних для особистості думок, спогадів, переживань.

ВИТРИМКА – характеристика особистості, що проявляється в самовладанні, умінні здійснювати контроль над своїми почуттями, підкоряти свої дії досягненню поставленої мети, не дивлячись на перешкоди і непередбачувані обставини, що виникають, здатність долати труднощі, подавляти в собі малодушне бажання відмовитися від намічених завдань.

ВИХОВАННЯ - процес свідомого цілеспрямованого і систематичного формування особистості, що здійснюється в рамках і під впливом соціальних інститутів з метою підготовки її до виконання соціальних функцій та ролей, до життєдіяльності в різних сферах соціальної практики. В процесі В. формуються потреби і стосунки, ставлення особистості, її бажання, інтереси, прагнення, ідеали, світогляд і переконання.

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНО - ОРІЄНТОВАНЕ - процес створення необхідних психолого-педагогічних умов активізації суб’єктивної діяльності особистості, що

залежать від онтогенетичних закономірностей її розвитку на різних вікових етапах. Головна мета В.о.-о. - перетворення об'єкта виховання на активного суб'єкта виховання, діяльності шляхом створення такої системи виховних впливів, яка максимально враховує його психологічні закономірності й індивідуальні особливості. Основними принципами особистісно-орієнтованої виховної технології є принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій, принцип особистісно розвиваючого спілкування і принцип використання співпереживань як психологічного механізму у вихованні особистості.

ВІДВЕРТІСТЬ – передача людиною достовірної інформації про власну особистість іншим людям.

ВІДЕОТРЕНІНГ - психологічний тренінг з використанням його відеозапису, процесу його споглядання і обговорення учасниками тренінгу.

ВІДМОВА – процес, за допомогою якого сприйняття або думка допускаються в свідомість у заперечливій формі.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – усвідомлення особистістю, групою людей свого обов'язку перед колективом, суспільством, розуміння в світлі цього обов'язку суті й значення своїх вчинків, діяльності, узгодження їх з обов'язками і завданнями, що виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку. В. визначає ступінь вини або заслуг, показує обов'язковість, надійність особистості. Всі ці аспекти виконують функціонально різні форми контролю на різних етапах діяльності, характеризуючи В. або з позиції суспільства, або з позиції внутрішнього світу особистості. У першому випадку В. відображає підзвітність особистості за реалізацію вимог суспільства /або його інститутів/ з наступним застосуванням санкцій в залежності від ступеня провини чи заслуг, тобто виступає як засіб зовнішнього контролю і зовнішньої регуляції діяльності особистості. У другому випадку В. відображає відношення до всього самої особистості, її схильність, готовність здійснювати належне, тобто виступає як засіб внутрішнього контролю /самоконтролю/ і внутрішньої регуляції /саморегуляції/ діяльності особистості, оскільки вона виконує все на свій розсуд, свідомо і добровільно. У розумінні В. як якості особистості виділяють такі компоненти: а/ чітке знання особистістю своїх конкретних обов'язків, значущих для неї і суспільства; б/ прийняття цих обов'язків, позитивне переживання особистістю свого ставлення до них, прагнення до їх виконання; в/ реалізація прийнятих обов'язків у конкретних діях, поведінці, вчинках; г/ здатність особистості контролювати свої дії, поведінку, встановлювати відхилення від програми, що реалізується, від заданої та вносити відповідні корективи в план діяльності чи поведінки.

ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДИФУЗІЯ - соціально психологічне явище, що виникає в соціальних групах і проявляється в суттєвому зниженні персональної відповідальності учасників групи за те, що в ній відбувається, в тому числі і за власні вчинки, в порівнянні з ситуацією, коли вони знаходяться поза групою. Чим більша соціальна група, тим значніше проявляється в ній В.д. Найбільш сильна В.д. у великій, неорганізованій групі людей, в масі, в натовпі.

ВІДПОЧИНОК - діяльність людини, що не заповнена трудовими справами. Під час відпочинку відбувається відновлення духовних і фізичних сил людини.

ВІДЧАЙ - психологічний стан безпорадності, що супроводжується думками про безглузде існування, безперспективність і безнадійність зусиль, що прикладаються для того, щоб вийти зі становища, що склалося.

ВІДЧУЖЕННЯ - перетворення того, що раніше розглядалося людиною як близьке і своє, у віддалене і чуже. В. - це процес і результат втрати людиною реального значення або особистісного сенсу того, що раніше було для неї значущим, важливим, захоплювало її і цікавило.

ВІДЧУТТЯ – психічний процес відображення в головному мозку людини окремих властивостей предметів об'єктивної дійсності внаслідок їх безпосереднього впливу на органи чуття, перетворення зовнішніх подразнень у факт свідомості - інформацію. В. забезпечують безпосередній зв’язок свідомості із зовнішнім середовищем, відображають властивості предметів об’єктивного світу. Відображення у В. - результат не просто впливу об’єкта на людину, а результат їх взаємодії - взаємодія процесів, що йдуть назустріч один одному й породжують акт пізнання. В акті В. через органи почуттів встановлюється зв’язок з середовищем. Саме в ньому здійснюється перехід енергії зовнішнього світу в акт свідомості. Образи В. виконують регулюючу, пізнавальну й емоційну функції. В. і збереження їх слідів - природна основа психіки в філогенезі й онтогенезі. В. бувають зорові, слухові, дотикові, нюхові, органічні /спрага, голод/, рухові тощо.

ВІДЧУТТЯ ДОТИКОВІ – один з основних видів відчуття людини, що полягає у відображенні об’єктів зовнішнього середовища за умови доторкання до них. Фізіологічним механізмом В.д. є подразнення ряду рецепторів /тактильних, кінетичних, температурних/. Вони є джерелом різноманітної і життєво важливої для людей інформації /особливо для сліпих і сліпоглухих /.

ВІДЧУТТЯ ЕКСТЕРОРЕЦЕПТИВНІ - відчуття, які несуть інформацію про зовнішній світ. Їх джерелом є екстерорецептори. В.е. можна поділити на: а/ контактні, що виникають за безпосередньої взаємодії рецептора з об’єктом /до них відносяться, наприклад, відчуття смаку, холоду, тепла, болі та ін./; б/ дистанційні, що дають інформацію про властивості стимулу без наявності безпосереднього контакту рецепторів з самим предметом / наприклад, зорові, слухові, вібраційні, нюхові та ін./

ВІДЧУТТЯ ІНТЕРОРЕЦЕПТИВНІ - відчуття людини, що несуть інформацію про внутрішній стан організму. Їх джерелом є інтерорецептори. В.і. можна поділити на: а/ пропріорецептивні, що повідомляють про положення організму і стан його рухового апарату / наприклад, відчуття рівноваги, положення у просторі та ін./; б/ органічні, що відображають стан внутрішніх органів / наприклад, відчуття голоду, спраги, болю в окремих органах та ін./; в/ афективні, що повідомляють інформацію відносно загального стану організму /наприклад, відчуття задоволення, відрази, спокою, комфорту чи дискомфорту та ін./.

ВІЗАЖИСТ – спеціаліст, який надає людям професійні консультації з макіяжу, зовнішнього іміджу і стилю тощо.

ВІЗУАЛЬНА ПСИХОДІАГНОСТИКА - галузь психології, завданням якої є вивчення зовнішніх характеристик поведінки і зовнішнього вигляду людини з метою проникнення у внутрішній психологічний зміст особистості та оптимізації використання її індивідуальних можливостей.

ВІЙСЬКОВА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає поведінку людини в умовах бойових дій, психологічні аспекти взаємостосунків офіцерів і підлеглих солдатів, психологічні проблеми керування бойовою технікою та ін.

ВІК - характеристика розвитку індивіда у часі. Це якісно особливий стан психологічного розвитку, що характеризується сукупністю змін, що визначають своєрідність особистості на даному етапі розвитку. В., за Л.С.Виготським, є епохою, ступенем відносно замкнутого періоду розвитку, значення якого визначається його місцем у загальному циклі розвитку людини, а загальні закони розвитку відзначаються своєрідністю прояву. При переході від одного вікового періоду до іншого виникають новоутворення, яких не було у попередні періоди, перебудовується весь хід розвитку. Особливості кожного періоду В. визначаються сукупністю багатьох умов: системою вимог до людини на даному етапі її життя, сутністю взаємостосунків з оточуючими, типом діяльності, якою вона оволодіває і способами оволодіння. В. людини - це взаємопроникнення природи й історії, біологічного і соціального, конвергенція яких виражається в окремій фазі людського життя і в генетичних зв’язках між фазами. Тому вікові зміни тих чи інших властивостей людини є одночасно онтогенетичними і біографічними. В цьому розумінні фактор В. є сумацією різнорідних впливів на зростання ідивіда, його загальносоматичного, статевого і нервово-психічного дозрівання та інших явищ органічного розвитку, що збігається з культурним розвитком як освоєнням суспільного досвіду, історично усталених знань і правил діяльності.

ВІК ПСИХОЛОГІЧНИЙ - якісно особливий етап, якому властивий ряд змін, що визначають своєрідність структури особистості на даному ступені розвитку; оцінка у роках рівня психологічного розвитку людини, узята відносно її фізичного віку. В.п. на відміну від віку фізичного, який визначається відрізком часу, що пройшов від народження людини, оцінюється тим умовним віком, якому, за рівнем свого психологічного розвитку, відповідає людина. Наприклад, дитина 7-літнього фізичного віку може бути розвинена як 10-літня дитина, і тоді її психологічний вік рівнятиметься 10-ти рокам. В.п. виявляється в результаті психодіагностичного обстеження рівня розвитку психологічних процесів і властивостей людини. Поняття В.п. запропонували А.Біне і Т.Сімон, які розробили перший психологічний тест інтелекту.

ВІК СОЦІАЛЬНИЙ - ступінь відповідності положення людини існуючим у даній культурі нормам, що розглядаються в контексті її біологічного віку.

ВІК ФІЗИЧНИЙ - вік людини, виражений в роках, що пройшли з моменту її народження.

ВІКАРІАНТНІСТЬ - функціональна компенсація одного органу людини іншим.

ВІКОВА ГРУПА - будь-яке об’єднання людей, створене за віковим принципом.

ВІКОВА КРИЗА - складний в психологічному плані стан людини, що виникає в її житті при переході з однієї вікової групи в іншу. В.к. супроводжується суттєвими змінами в психології і поведінці людини, що входять в протиріччя з її попередніми поглядами і звичками. В результаті цього у людини виникають внутрішні конфлікти, що іноді виливаються у конфлікти з оточуючими. Усвідомлюючи необхідність позбутися конфліктності, людина не завжди може самостійно це зробити. Іноді вчасно неподолана конфліктність, пов'язана з В.к., може призвести до затримки психічного розвитку. В.к. супроводжується підвищеною незадоволеністю людини собою і своїми стосунками з оточуючими, тимчасовими депресивними станами та ін.

ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ – виділення періодів життя людини за сукупністю анатомо-фізіологічних і соціально-психологічних ознак. Виділяють такі вікові періоди життя людини: вік немовляти – від моменту народження до одного року, переддошкільний вік – від 1 до 3 років, дошкільний вік – від 3 до 6 років, молодший шкільний вік – від 6 до 10 років, підлітковий вік – від 10 до 15 років, юнацький вік – від 15 до 21 року, перший період зрілості – від 21 до 39 років, другий період зрілості – від 39 до 60 років, похилий вік – від 60 до 75 років, старечий вік – від 75 до 90 років, довгожителі – понад 90 років. Слід зауважити, що існують й інші погляди відносно вікові періодизації розвитку людини.

ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає вікову динаміку психіки людини, характеристику розвитку індивіда як особистості в діяльності й спілкуванні при переході від одного вікового періоду до іншого.

ВІКОВІ НОВОУТВОРЕННЯ - новий тип будови особистості та її діяльності, ті психічні й соціальні зміни, що вперше виникають в даному віковому періоді і які /в найголовнішому й основному/ визначають свідомість дитини, її відношення до оточуючого середовища, зміст її внутрішнього і зовнішнього життя. Такі якісні зміни характеризують перехідні періоди, що виникають в розвитку психіки дітей на стику двох вікових періодів і визначаються зміною попередніх новоутворень.

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІКИ - якісні характеристики психічного розвитку індивіда протягом його життя, обумовлені особливостями тих провідних видів діяльності, які реалізуються в тому чи іншому віці. До таких особливостей належать, перш за все, рівень розвитку пізнавальних /зокрема, ступінь опосередкованості/, емоційних /зокрема, самовладання/ і особистісних /зокрема, світогляд і соціально-психологічні якості/. Вікові особливості психіки, поряд з індивідуальними якостями, обов'язково повинні враховуватися в процесі навчання і виховання.

ВІРА /в психології/ - особливий стан психіки людини, що характеризується повним і беззастережним прийняттям без теоретичних і практичних доказів достовірності якихось знань, текстів, явищ, подій чи власних уявлень і умовиводів, які можуть в подальшому виступати основою її «Я». В. виникає у випадку сильної емоційної зацікавленості, особистісної оцінки й активного відношення індивіда до предмета віри. В. – це духовний стан людини, що включає інтелектуальний, емоційний і вольовий компоненти, які визначають ставлення індивіда до оточуючого світу, відіграють важливу роль в структурі свідомості, формуванні особистості.

ВІРУЮЧИЙ - релігійна людина, яка вірить в існування надприродних сил та істот і поклоняється їм, тобто здійснює культові дії. Розрізняють декілька типів В.: глибоко віруючі, у яких віра відіграє визначну роль у їх житті і поведінці; віруючі, у яких віра займає другорядне місце у їх житті і слабо мотивує їх поведінку; нарешті такі, що вагаються, у яких відсутня міцна релігійна віра і які проявляють вагання у відношенні до релігії, що відповідно відображається і на їх поведінці. Все це слід мати на увазі тим, хто працює з людьми.

ВЛАДА - здатність і можливість здійснювати вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою будь-яких засобів, авторитету, права, волі, насилля /В. економічна, політична, державна та ін./.

ВЛАСТИВОСТІ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - основні, переважно генетично детерміновані особливості функціонування нервової системи, що визначають відмінності у поведінці й діяльності людини. Поняття було введене І.П.Павловим, який обґрунтував існування трьох основних В.н.с. Це сила, рухливість і урівноваженість. Сила – це здатність нервових клітин зберігати нормальну працездатність за значного напруження процесів збудження та гальмування. Люди з сильною нервовою системою більш витривалі і стресостійкі ніж інші. Рухливість нервової системи виражається у здатності швидкого переходу від одного процесу до іншого. Люди, яким притаманна рухливість нервової системи відрізняються гнучкістю поведінки, швидкістю пристосування до нових умов. Урівноваженість нервової системи проявляється в однаковій вираженості процесів збудження і гальмування. Людям з урівноваженою нервовою системою притаманна більш врівноважена поведінка. Поява нових, більш сучасних методів дослідження дозволила Б.М.Теплову, В.Д. Небіліцину та їх учням виділити ще декілька В.н.с., таких як: а/ динамічність – здатність нервової системи генерувати збуджувальні й гальмівні процеси під час формування умовних реакцій; б/ лабільність – швидкість виникнення і припинення нервових процесів; в/ активованість – характеризує індивідуальний рівень реакції активації процесів збудження і гальмування.

ВНУТРІШНІЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ - все внутрішньо змістовне, що набуте особистістю і визначає її “ Я”.

ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНІ ПРОТИРІЧЧЯ - фактор розвитку особистості як прояв основного закону її розвитку. Виділяються такі В.о.п.: а/ об’єктивні протиріччя між вимогами зовнішнього /фізичного і соціального/ середовища і можливостями особистості, б/ об’єктивні протиріччя між елементами спрямованості особистості і можливостями їх задоволення, в/ внутрішня боротьба в оцінці різних ціннісних орієнтацій і боротьба мотивів у вольових діях.

ВНУТРІШНЬО ПРОФЕСІЙНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ - розподіл трудової діяльності за різними спеціальностями в межах однієї професії.

ВНУТРІШНЯ ГОТОВНІСТЬ ДО ДІЯЛЬНІСТІ - високий рівень розвитку мотивації, пізнавальних, емоційних та вольових якостей особистості, колективу, що забезпечують успіх майбутньої діяльності; це адекватна установка на майбутню діяльність.

ВНУТРІШНЯ ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – система соціальних установок особистості, тісно пов’язаних з її актуальними потребами, що визначають основний зміст та напрямок

діяльності в даний період життя. ВОЛЯ - свідома організація і саморегуляція людиною своєї діяльності і поведінки, що спрямовані на подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод при досягненні поставленої мети . В. проявляється у вольовому зусиллі , в тому, щоб спрямувати свою активність у визначений напрямок чи загальмувати цю активність, коли цього вимагають обставини, мета. В. виконує в життєдіяльності людини ряд функцій: а/ свідома мобілізація психологічних і фізичних можливостей на подолання труднощів і перешкод при виконанні цілеспрямованих дій і вчинків; б/ стабілізація поведінки людини, що проявляється у досягненні важливих цілей, але яких важко досягти; в/ організація активності особистості.

ВОЛЬОВА ПОВЕДІНКА - поведінка людини, яка свідомо нею контролюється ; є цілеспрямованою, пов'язаною з прийняттям відповідальних рішень; співвідноситься з боротьбою мотивів, що самі по собі не в змозі цілеспрямовано її породити; передбачає прикладання внутрішніх зусиль для її здійснення, подолання перешкод, що виникають на шляху досягнення мети. Нагальність вказаних ознак є достатньою, щоб відповідну поведінку людини назвати вольовою. Відсутність цих ознак свідчить, що дана людина є безвольною. В.п. переважає там, де дії людини мають для неї особливе значення або коли на шляху до мети виникають перешкоди, що важко подолати.

ВОЛЬОВЕ ЗУСИЛЛЯ – це форма емоційного стресу, що мобілізує внутрішні резерви людини /мислення, пам'ять, уяву/, створює додаткові мотиви дій і переживається як стан значного напруження.

ВОЛЬОВИЙ ІМПУЛЬС – "поштовх", самонаказ до ініціації /запуску/ або зупинки довільної дії.

ВОНО /Ід./ – один із компонентів структури особистості в теорії З.Фрейда – біологічне, первинне джерело психічної активності, вмістилище інстинктів, кероване принципом негайного задоволення. Це неусвідомлена частина особистісного «Я», що виступає імпульсивним витоком ваблень, бажань та дій. В. примітивне, неорганізоване, емоційне, є спадкоємцем неусвідомленого. В. – це неприборкані пристрасті.

ВОЛЮНТАРИЗМ - негативна риса керівника, його управлінська позиція, суть якої полягає у визнанні ним своєї волі як першооснови поведінки і діяльності, не враховуючи думку підлеглих та інших людей.

ВПЛИВ – процес і результат зміни індивідом чи соціальною групою поведінки інших людей, їх оцінок, позицій, установок. Розрізняють В. спрямований і неспрямований. Механізмом спрямованого В. є переконання і навіювання, а механізмом неспрямованого В. – наслідування і зараження. В. може бути прямим і посереднім. Критерієм корисності В. є соціальна цінність, що реалізується в ньому.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИЙ - зміна поведінки, ціннісних установок, знань, орієнтацій особистості за допомогою дії інших індивідів, групи. У відповідності з класифікацією соціальний вплив може бути примусовим, нагороджувальним, інформаційним, експериментальним, референтним. В.с. - є одним з елементів соціальних технологій.

ВРАЖЕННЯ – форма сприйняття предметів, явищ навколишнього світу в свідомості людини, що впливає на їх оцінку та складення суб'єктивної думки про них.

ВРАЗЛИВІСТЬ - якість особистості, що характеризується підвищенням психонервової чутливості, реактивності, емоційності.

ВРІВНОВАЖЕНІСТЬ - уміння людини володіти проявом своїх почуттів, рівність у поведінці.

ВРІВНОВАЖЕНІСТЬ НЕРВОВИХ ПРОЦЕСІВ – властивість нервової системи, що характеризує баланс, співвідношення збудження і гальмування. Нервова система є врівноваженою, якщо процес збудження дорівнює за силою процесу гальмування, і неврівноваженою, якщо один з них переважає.

ВСЕБІЧНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ – процес розвитку особистості, оволодіння головною справою свого життя і використання всього спектру своїх можливостей прилучення до загальнолюдської культури. Всебічно розвинена особистість – це талановита людина, здатна до виконання різних видів діяльності, на відміну від тих, хто виявляє свої здібності лише в одній галузі.

ВТОМА - тимчасовий функціональний стан, природна захисна реакція організму, що викликається складністю виконуваної роботи, довготривалістю навантаження і призводить до тимчасового зниження працездатності. В. виникає внаслідок вичерпання внутрішніх ресурсів індивіда, неузгодженості в роботі систем, що забезпечують нормальне функціонування організму. В. зникає після відпочинку, відновлення фізичних і духовних сил. В. проявляється на таких рівнях: поведінковому /зниження продуктивності праці, швидкості і точності в роботі/, фізіологічному /утруднення вироблення умовних зв'язків, підвищення інертності у динаміці нервових процесів/ і психологічному /зниження чуттєвості, порушення пам'яті, уваги, інтелектуальних процесів, зрушення в емоційно-вольовій сфері/.

ВТРУЧАННЯ - метод роботи практичного психолога, що застосовується в роботі з окремими клієнтами, групами, які знаходяться в критичній ситуації /це може бути хвороба, нещасний випадок, катастрофа, стихійне лихо та ін./ В. передбачає надання людині психологічної допомоги, мобілізацію ресурсів і потенціалу для розв'язання кризової ситуації, що виникла. Головним завданням В. є мобілізація ресурсів особистості і повернення її на докризовий рівень функціонування.

ВУАЙЄРИЗМ – прагнення до підглядання сексуальних дій або споглядання оголених людей, особливо їх статевих органів.

ВУНДЕРКІНД - дитина, яка виявляє для свого віку винятковий розумовий розвиток або обдарованість у науці, мистецтві (музиці), спорті, конструюванні тощо.

ВЧИНОК - дія людини, що призводить до істотної зміни ситуативних відношень і спричиняється певним мотивом. Від простої дії В. відрізняється емоційним напруженням, вольовою зосередженістю, інтелектуальною проникливістю, внаслідок чого виступає значним соціальним актом. У В. найповніше виявляється психологія особистості, її

характер, спрямованість, потреби. В. містить послідовний ряд певних функціональних станів: а/ попереднє усвідомлення мети; б/ вибір необхідних засобів досягнення мети; в/ прийняття рішення; г/ виконання прийнятого рішення; д/ оцінка якості виконаної дії; е/ фіксація в індивідуальному досвіді результатів здійснення вчинку. В. може бути вираженим: а/ дією або бездіяльністю; б/ позицією, висловленою словами; в/ відношенням до когось або чогось, оформленим у вигляді погляду, тону мови, смислового підтексту; г/ дією, спрямованою на подолання фізичних перешкод і пошуку істини.

Г

ГАБІТУС - зовнішній вигляд людини: особливості будови тіла, кольору шкіри, виразу обличчя та ін., за якими можна судити про стан її здоров'я .

ГАЙДЕНС – психолого-педагогічна служба в школах США, що допомагає готувати випускників до самостійного життя, вибору професії, формувати активну і відповідальну особистість. Служба Г. складається з п"яти підрозділів: 1/ служба оцінки, вимірювання; 2/ служба інформації; 3/ служба консультування; 4/ служба працевлаштування; 5/ служба контролю за результатами програми "Гайденс". Головний спеціаліст служби – каунслер /радник-консультант/. Крім нього в службу Г. входять: соціальний працівник, психолог, лікар, медсестри, керівники гуртків і клубів, співробітник, який відповідає за відвідування учнями школи.

ГАЛАНТНІСТЬ – характеристика людини, що проявляється у вишуканій ввічливості, люб'язності, товариськості.

ГАЛЮЦИНАЦІЯ - викривлене сприйняття дійсності, що виражається у виникненні образів, відчуттів і сприйняттів при відсутності реальних подразників. Причиною Г. може бути психічний розлад.

ГАЛЬМУВАННЯ – складний біологічний процес, що послаблює або припиняє діяльність того чи іншого органу, знижує рівень активності фізіологічних систем.

ГАЛЬМУВАННЯ ПОЗАПОРОГОВЕ - гальмування, що виникає при дії стимулів /подразників/, які збуджують відповідні коркові структури мозку сильніше від властивого їм порогу / межі/ працездатності і забезпечує, тим самим, реальну можливість її зберегти або відновити.

ГАНДИКАП /урівноваження сил/ - урівноваження шансів слабкого та сильного партнерів.

ГАПТИКА - сукупність дотикових проявів людини, що використовуються нею в процесі спілкуванні /доторкання, потиск рук, поплескування тощо/.

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ – різнобічний процес набуття і удосконалення фізичних, психологічних і моральних якостей особистості в їх розмірності, гармонійному поєднанні, органічній єдності. Г.р.о. означає всебічний розвиток людини як соціальної істоти, наділеної свідомістю, розумом; активно діяльної, здатної до результативної праці.

ГЕДОНІЯ – відчуття піднесення, приємне самопочуття.

ГЕНДЕР – соціально-біологічна обумовленість відмінностей між людьми, за допомогою якої дається визначення понять “чоловік” та “жінка”. Г. становить комплекс соматичних, репродуктивних, соціокультурних і поведінкових характеристик, що забезпечують індивіду особистий, соціокультурний правовий статус чоловіка або жінки.

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ - аспект самосвідомості особистості, що пов’язаний з усвідомленням і відчуттям людиною себе як представника певної статі.

ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ – вид досліджень, спрямованих на виявлення особливостей поведінки і діяльності, фактів життя представників чоловічої і жіночої статі. Особлива увага в Г.д. приділяється подвійному стандарту – різниці у нормах вимог, які пред’являються чоловічим і жіночим питанням, дискримінації за статевою ознакою, розподілу влади, авторитету, працевлаштуванню тощо.

ГЕНДЕРНІ РОЛІ – набір очікуваних зразків поведінки /норм/ залежно від чоловічої або жіночої статі.

ГЕНЕЗИС - походження, виникнення предметів, станів і явищ, процес їх зародження і закономірного розвитку.

ГЕНЕРАЛІЗАЦІЯ - метод пізнання, що дозволяє на основі виділення великої кількості елементів, які мають однотипні характеристику і одиниці аналізу вивчати масиви /системи/ цих елементів; логічний прийом, що передбачає узагальнення, перехід від часткового до загального, підпорядкування часткових явищ загальним принципам.

ГЕНЕРАЛЬНА СУКУПНІСТЬ - сукупність об’єктів, на яку поширюються висновки, отримані в результаті дослідження.

ГЕНЕТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ - галузь психологічної науки, що вивчає походження і розвиток психіки людини. Г.п прослідковує зміни різних психічних процесів в онтогенезі й філогенезі, досліджує розвиток психіки дитини, умови виникнення свідомості людини. Методи Г.п. спрямовані на виявлення стадій і етапів у розвитку психіки, переходів від нижчих її форм до вищих, що дозволяє отримати знання про психічні феномени в їх динаміці.

ГЕНЕТИЧНИЙ МЕТОД – метод дослідження історії розвитку особистості чи якогось психічного явища; вивчення генезису психічних особливостей людини, вияснення співвідношення ролей генотипу й середовища в їх формуванні.

ГЕНІАЛЬНІСТЬ - особистісна характеристика людини, найвищий ступінь прояву її творчих сил, обдарованості, таланту. Термін "геніальність" вживають як для позначення здатності людини досягти видатних результатів у певній галузі, так і для оцінки результатів творчості.

ГЕНОТИП - сукупність спадкових структур організму.

ГЕРЕНТОЛОГІЯ - наука, що вивчає процеси старіння живих організмів, в тому числі й людини.

ГЕРОНТОПСИХОЛОГІЯ – галузь вікової психології, що вивчає закономірності функціонування і розвитку психіки осіб похилого віку.

ГЕРОСТРАТ - шанолюб, який добивається слави будь-якими способами, навіть злочинними /від імені грека, який спалив храм Артеміди, щоб будь-що прославитись та увічнити своє ім'я/. Слава Г. - погана, ганебна слава.

ГЕТЕРОГЕННИЙ – неоднорідний , такий, що складається з різних за своїм складом частин.

ГЕШТАЛЬТ – просторово-наочний образ, форма, цілісна структура предметів, що сприймаються; психічні утворення, частини яких визначаються цілим і, які в той же час взаємно підтримуються і визначаються один одним; утворення, чиї суттєві властивості не можна зрозуміти шляхом підсумування властивостей їх частин, бо якість цілого ніколи не зводиться до якості його частин. Концептуально-психологічну інтерпретацію поняття Г. було введено в психологічну науку гештальтпсихологом В.Келером. Він і його послідовники вважали, що Г. означає одну із таких властивостей об'єкта: а/ форму або зовнішню окресленість; б/ структуру; в/ образ об'єкта.

ГЕШТАЛЬТ-ПСИХОЛОГІЯ - напрям у зарубіжній психології, що виник і оформився на хвилі обґрунтованої критики аналітичної і редукціоністської психології. Головна ідея представників Г полягає у визнанні основними елементами психіки гештальтів – цілісних психічних утворень, властивості яких не можна звести до властивостей їхніх складових частин; гештальти з'являються нібито внаслідок прагнення свідомості й індивіда створювати прості, урівноважені, симетричні й замкнуті фігури. Представники Г. стверджували, що складні психологічні явища мають особливі властивості, які не зводяться і не виділяються з елементарних психологічних явищ і зв'язків між ними: ціле не дорівнює сумі частин; закони цілого не виводяться і не зводяться до законів частин. Г. розглядає психіку людини як щось ціле, яке має певну структуру, існує і функціонує як автономна, обособлена і стійка система за власними законами. Основними поняттями і пояснювальними принципами Г. є гештальт і структура, їх пріоритет над окремо взятими елементами або асоціаціями між ними. Представники Г. так і не змогли реалізувати ідею цілісності в психології з загальнопсихологічною теорією єдності зовнішнього і внутрішнього.

ГЕШТАЛЬТ-ТЕРАПІЯ - одна з різновидностей методів групової психотерапії і психокорекції, яка ґрунтується на визнанні того, що більшість проблем людини психологічного і поведінкового характеру пов'язані не стільки з її минулим життям, скільки з невмінням орієнтуватися й адаптуватися в сучасному. Практичний психолог, який користується цим методом, проводить глибоку індивідуальну психотерапевтичну роботу з одним з членів гештальтгрупи, але в цьому процесі бере активну участь і решта членів групи. Завдання Г.-т. полягає в тому, щоб виробити у людей правильне сприйняття себе, оточуючих людей, обставин і людських взаємостосунків. Г.-т. спрямована на посилення здорової психологічної позиції особи, розширення особистісної свідомості, на забезпечення психологічної підтримки особистості, на вивільнення людини від тягаря минулих та майбутніх проблем, на повернення її «Я» до багатого й мінливого світу особистісного «теперішнього» буття.

ГІДНІСТЬ - уявлення про цінність людини як особистості. Г. означає ставлення людини до самої себе /на основі адекватної самооцінки/ і ставлення до інших людей. Г. є формою прояву самосвідомості і самоконтролю, на яких ґрунтується вимогливість людини до самої себе, усвідомлення особистістю соціального значення своїх моральних і ділових якостей, свого положення /статусу/ в групі /команді/, в суспільстві. Г. включає право людини на повагу, визнання її прав і одночасно передбачає усвідомлення нею свого обов'язку і відповідальності перед суспільством. Людина з почуттям власної гідності не відступається від своїх обов'язків, обіцянок і зберігає мужність у важких життєвих ситуаціях.

ГІПЕРЕСТЕЗІЯ – підвищена чутливість до дії звичайних зовнішніх подразників, що виникає за різкого фізичного чи емоційного перевтомлення /світло осліплює, звуки оглушують тощо/.

ГІПЕРЗДІБНОСТІ - здібності людини, які або дуже рано проявляються /у вундеркіндів/, або рідко зустрічаються /ейдетизм, феноменальне рахування про себе, "шкіряний зір" тощо/.

ГІПЕРСОЦІАЛЬНІСТЬ – підвищене або навіть надмірне почуття соціальної відповідальності.

ГІПЕРТЕКСТ - інформаційний простір, в якому задані й автоматично підтримуються асоціативні і смислові зв'язки між виділеними елементами, поняттями, термінами, розділами.

ГІПЕРТИМІЯ - форма прояву емоцій людини, що характеризується підвищеним емоційним збудженням /настроєм/, супроводжується зростанням активності в професійній діяльності і соціальних сферах. Г. може характеризувати прояв особистісних акцентуацій.

ГІПЕРТИМНА АКЦЕНТУАЦІЯ - акцентуація особистості, для якої характерні постійно піднесений настрій, підвищена психічна активність з прагненням діяльності і тенденцією розпорошуватися, не доводячи справу до кінця, переоцінка, як правило, своїх здібностей і можливостей. Людям, яким притаманна Г.а., підійде професія, пов'язана з організацією різноманітних заходів, де треба проявити активність, уміння швидко орієнтуватися, можна задовольнити прагнення до лідерства, нових вражень. Це може бути робота менеджера, підприємницька діяльність. Для таких людей головне - різноманітна діяльність, зіткнення з новими завданнями.

ГІПНОАНАЛІЗ – різновидність психотерапії, за якої особу перед початком психотерапевтичного сеансу вводять в дрімотний стан, що дає змогу зменшити її опір і робить більш сприйнятливою до інтерпретацій і навіювання психотерапевта.

ГІПОКІНЕЗІЯ – природне або штучне зниження рухової активності людини.

ГІПОПАТІЯ – хворобливий стан особистості, що проявляється у зниженому тонусі сенсорних, емоційних та інших психічних процесів.

ГІПОСТАЗУВАННЯ - розгляд абстрактних об'єктів, що не мають часового і просторового статусу, як безпосередніх об'єктів людського мислення. Позачасовість і позапросторовість

Г. об’єктів відрізняє їх від емпіричних об’єктів зовнішнього світу, які мають просторово-часові характеристики. Г. є процесом осмислення в гаданій системі об’єкта рефлексії, наділеного виключно невластивим йому статусом /наприклад “число” в математиці, “діалог” в мові/.

ГІПОСТЕЗІЯ - зниження чутливості до звичайних зовнішніх подразників, що пов’язано з перевтомленням. За Г. оточуюче стає неяскравим, невиразним, втрачає відчуттєву конкретність /предмети мовби втрачають забарвленість, звуки доносяться глухо тощо/.

ГІПОТЕЗА - припущення, що потребує наукового доведення. Для того, щоб Г. перетворилась в істину, вона повинна бути підтверджена дослідженнями, достовірними фактами, перевірена практичним досвідом.

ГІПОТЕЗА НУЛЬОВА - припущення про те, що незалежна змінна ніяк не впливає на залежну.

ГЛИБИНА ІНТЕРЕСІВ – ступінь проникнення особистості у зміст об’єкта, що підлягає пізнанню.

ГЛИБИНА МИСЛЕННЯ - уміння проникати в сутність явищ, предметів, з'ясовувати їх виникнення, передбачати їх подальший розвиток.

ГЛИБИННА ПСИХОЛОГІЯ - ряд напрямків сучасної і, в першу чергу, зарубіжної психології, основним предметом дослідження якої є несвідоме як головний фактор організації людської поведінки, захисні механізми психіки, такі як когнітивний дисонанс, амбівалентність почуттів тощо.

ГЛОСАРІЙ - тлумачний словник маловживаних і застарілих слів та виразів до якогось тексту.

ГНУЧКІСТЬ - різноманітність і адекватність поведінки людини, що проявляється як в зовнішніх /рухових/, так і у внутрішніх /психічних/ формах активності. Г., як інтегральна характеристика особистості, гармонічне поєднання трьох взаємопов’язаних і взаємообумовлюючих особистісних якостей гнучкості: емоційної, поведінкової та інтелектуальної. Об’єднуючись, емоційна, поведінкова та інтелектуальна гнучкість створюють особистісно значущу констеляцію - інтегральну характеристику конкурентоспроможної людини, яка обумовлює різноманітність і здатність до розумної ризикованої поведінки, а також адекватність і ефективність проявів особистості в діяльності і спілкуванні.

ГНУЧКІСТЬ ЕМОЦІЙНА - оптимальне /гармонійне/ поєднання емоційної експресивності й емоційної стійкості. Таке поєднання дозволяє людині вижити в складному і неоднозначному соціальному і професійному просторі. Психологічною умовою розвитку Г.е. є усвідомлення людиною ролі і значення афективної сфери особистості в оптимізації діяльності і спілкування, свого психічного і фізичного здоров’я.

ГНУЧКІСТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА - інваріантна особистісна характеристика інтелекту, структурою якої є оптимальне поєднання двох груп якостей: легкості, винахідливості,

ініціативності й оригінальності в прийнятті рішення і автономності, незалежності в судженнях, критичності, толерантності до плюралізму точок зору.

ГНУЧКІСТЬ МИСЛЕННЯ - процесуальна властивість інтелекту, яка забезпечує його операціональну діяльність, що проявляється, з одного боку, в умінні перебудовувати і переоцінювати способи дій, що вже є, різноманітно підходити до можливостей його зміни, з другого - сприяти вибору певної стратегії вирішення завдання.

ГНУЧКІСТЬ МИСЛЕННЯ СЕМАНТИЧНА – здатність особистості виокремити функцію об'єкта та запропонувати його нове використання, включити в нову систему зв'язків і відношень. Г.м.с. лежить в основі подолання стереотипів, пошуку проблем тощо.

ГНУЧКІСТЬ ПОВЕДІНКОВА - здатність людини відмовлятися від способів поведінки, що не відповідають ситуації і виробляти або приймати нові оригінальні підходи до розв'язання проблемної ситуації при незмінних принципах і моральних умовах життєдіяльності. Психологічною умовою розвитку Г.п. є усвідомлення людиною ролі і значення поведінкової сфери особистості в оптимізації діяльності, спілкування, свого психічного і фізичного здоров'я.

ГНУЧКІСТЬ РОЗУМУ - пластичність, здатність людини змінювати плани, способи вирішення задач у відповідності до змінених об'єктивних обставин.

ГОЛОД ЕМОЦІЙНИЙ – ізоляція людини від всіляких впливів, позбавлення будь-яких переживань, інформації.

ГОМЕОСТАЗ - динамічний комплекс складних пристосовницьких реакцій організму, спрямованих на підтримання сталості його різних параметрів, ліквідацію або максимальне обмеження впливу факторів зовнішнього середовища. Якщо умовою нормального функціонування організму є стабільність його внутрішнього середовища, то, в рівній мірі, умовою його розвитку є відхилення від неї. Постійність і відхилення Г. знаходяться в єдності, яка забезпечує існування і розвиток будь-якої живої системи, в тому числі й людини.

ГОНОР /пиха/ – риса характеру особистості, що проявляється у мотивації дій заради завоювання слави, привернення загальної уваги з метою викликати захоплення і заздрість з боку оточуючих. Пихата людина втрачає здатність оцінювати свої вчинки з точки зору їх громадського значення. Їй характерні перебільшене почуття власної гідності, зарозумілість, чванливість.

ГОРДІСТЬ – почуття людини, що викликане усвідомленням нею суспільного значення своїх досягнень, вчинків.

ГОРОСКОП - умовне накреслення розміщення небесних світил в момент народження людини, складене згідно правил астрології для пророкування її долі.

ГОТОВНІСТЬ - активно-дійовий стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання. Для Г. до дій потрібні знання, уміння, навички, наполегливість і рішучість здійснити ці дії. Г. до певного виду діяльності передбачає певні мотиви і здібності. Психологічними передумовам виникнення Г. до

виконання конкретної діяльності є її розуміння, усвідомлення відповідальності, бажання досягти успіху, визначення послідовності дій і способів роботи. Утруднюють відчуття Г. пасивне відношення до завдання, безтурботність, байдужість, відсутність плану дій і наміру максимально використати свій досвід. Недостатність Г. призводить до неадекватних реакцій, помилок, невідповідності функціонування психічних процесів тим вимогам, що ставляться ситуацією. До структури Г. особистості до професійної діяльності входять такі компоненти: а/ мотиваційний /ставлення до професії, інтерес до неї/; б/ орієнтаційний /уявлення про особливості і зміст професійної діяльності, про її вимоги до особистості працівника/; в/ операційний /володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, уміннями та навичками/; г/ вольовий /самоконтроль, саморегуляція, уміння керувати собою в процесі виконання професійних обов'язків/; д/ оціночний /самооцінка своєї професійної підготовки і її відповідності вимогам діяльності/.

ГОТОВНІСТЬ ПАМ'ЯТІ – уміння швидко "діставати" з пам'яті те, що необхідно в даний момент.

ГРАДІЄНТ - закономірна кількісна зміна, що відображає зменшення чи збільшення якоїсь властивості або показника.

ГРАДІЄНТ МЕТИ - зміна сили мотивації діяльності в залежності від „психологічної відстані" до мети. Г.м. характеризується зростанням мотивації й активності з наближення бажаної мети. Розрізняють градієнт наближення до „позитивної" мети і градієнт уникнення „негативної" мети.

ГРАФОЛОГІЯ - галузь знань про почерк і методи його дослідження з точки зору відображення в ньому індивідуально-психічних особливостей людини, яка пише.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА - спільні для соціальної групи /колективу/ уявлення, судження, розуміння важливості для неї предметів, явищ, подій. Г.д., як спільність оціночних суджень членів групи, виникає в процесі їх спільної діяльності, спілкування і відображає їх позицію. Вона є способом формування і вияву масової свідомості, що виражає ставлення людей до суспільнозначущих подій і фактів.

ГРОМАДСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ - готовність діяти, керуючись почуттям обов'язку.

ГРОМАДЯНСТВО - формально зафіксований правовий зв'язок людини з державою, що передбачає певну сукупність взаємних прав та обов'язків.

ГРОМАДЯНСЬКІ ЯКОСТІ – ідейний, моральний облік людини як члена суспільства. В професіях, пов'язаних з керівництвом людьми, навчанням і вихованням їх, наданням медичної допомоги тощо, людина виявляється непридатною до діяльності, якщо у неї Г.я. розвинуті не на належному рівні.

ГРОТЕСК - свідоме перебільшення, несподіване порівняння, контраст реального і фантастичного, трагічного і комічного, правдоподібного і карикатурного тощо. Г. – це знаходження в звичному дивуючу незгідність, парадоксальність, несумісність, якими хочуть вразити.

ГРУПА АНТИІНДЕФЕРЕНТНА - соціальна група, в якій її учасники мають погляди і переконання, протилежні поглядам і переконанням групи.

ГРУПА ІНДИФЕРЕНТНА - соціальна група, яка є байдужою до своїх учасників, в якій члени цієї групи не проявляють особливого інтересу ні до кого і ні до чого і яка не чинить на їх психологію і поведінку ніякого впливу.

ГРУПА КОАТИВНА - мала соціальна група, в якій два або більше членів в один і той же час працюють над вирішенням загального завдання, але при цьому їм не дозволяється розмовляти один з одним під час вирішення завдання, або ж їх спілкування обмежено. Виключаючи чи обмежуючи акти безпосередньої взаємодії членів такої групи і включаючи їх у змагання один з одним, можна експериментально дослідити ефект впливу присутності інших людей на індивідуальну роботу кожного члена групи.

ГРУПА - КОНГЛОМЕРАТ – найнижчий рівень розвитку колективу; зібрана група, яка ще не усвідомила єдиної мети своєї спільної діяльності.

ГРУПА МАЛА - невелика кількість людей /від 2 – 5 до 20 –30 чоловік/, яких поєднує добре знання один одного, безпосередня взаємодія у спільній діяльності, наявність усталених особистих і ділових стосунків, загальної і психологічної поведінки. Г.м. досить суттєво впливає на психологію і поведінку людини. Цей вплив проявляється в тому, що людина в Г.м.: а/ отримує й освоює норми поведінки, що дозволяють їй стати повноправним членом групи; б/ знайомитися зі зразками і формами поведінки, наслідуючи й усвоюючи які, вона стає здатною поліпшувати свої особистісні якості; в/ формує і розвиває у спілкуванні свої здібності; г/ забезпечується зворотним зв’язком або інформацією про те, як вона виглядає з боку, як сприймається і оцінюється оточуючими людьми; д/ отримує моральну і матеріальну підтримку; е/ освоює соціальні ролі і відповідні форми поведінки, навчається узгоджувати свої дії з діями інших людей; є/ задовольняє свої життєво важливі інтереси і потреби, ціннісні орієнтації.

ГРУПА ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕНА - невелика група людей, яка створюється для проведення психотерапії або психокорекції з метою вирішення психологічних проблем членів групи, пов’язаних з виправленням вад їхньої психології і поведінки.

ГРУПА РЕАЛЬНА – сукупність людей, які знаходяться у загальному просторі і часі й об’єднані один з одним реальними контактами. Найбільшою реальною групою є людство, а найменшою – діада, тобто дві взаємодіючі людини.

ГРУПА РЕФЕРЕНТНА – реальна чи умовна група людей, система норм, цінностей і оцінок якої є еталоном для індивіда і на яку він орієнтується в своїй поведінці й самооцінці. Г.р. виконує, в основному, дві функції: нормативну і порівняльну. Нормативна функція Г.р. проявляється в мотиваційних процесах /виступає як джерело норм поведінки, соціальних цінностей, соціальних установок і ціннісних орієнтацій індивіда/. Порівняльна функція Г.р. проявляється в перцептивних процесах /виступає як еталон, за допомогою якого індивід може оцінити себе та інших/.

ГРУПА СИНДИКАТИВНА - група, яка формується при інтерактивних методах навчання, в процесі якого група, яка формується з метою організації дискусії, ситуативного

обговорення певних проблем і включає в себе шістьвісім осіб. Робота з Г.с. застосовується тоді, коли викладач бажає залучити до виконання вправи якомога більшу кількість учасників із числа тих, хто навчається. Кожен член групи може внести свій відчутний вклад в обговорення. Це заохочує людей думати і робити висновки, генерувати нові ідеї, набувати певні уміння. Якщо навчальна мета чітко сформульована викладачем, то члени Г.с. активно включаються в навчальну діяльність. Ця група дає продуктивні варіанти вирішення проблеми , обираючи з великої кількості запропонованих підходів найбільш оптимальні. Цей метод навчання дає можливість тим, хто навчається, опанувати практичні навички ведення дискусії і виступів зі своєю власною інформацією.

ГРУПА ФОРМАЛЬНА - об'єднання осіб, система взаємовідносин між якими зафіксована в посадових інструкціях, положеннях, розпорядженнях, документах і передбачає додержання затверджених норм поведінки і взаємодії членів групи в межах колективу.

ГРУПА УМОВНА – об'єднана за певною ознакою /характером діяльності, віком, національністю, рівнем освіти тощо/ сукупність людей, які не мають прямих чи опосередкованих взаємовідношень один з одним. Г.у. є об'єктом вивчення різних проблем в соціальній психології. Наприклад, для вивчення певних психологічних особливостей молоді /умовної вікової групи/, потрібно дослідити вибірку молодих людей в їхніх реальних групах. При цьому, реальна група може не збігатися з умовною.

ГРУПОВА ВЗАЄМОДІЯ – сукупність комунікаційних і операційних взаємоіндивідуальних зв'язків людей, необхідних для спільної діяльності .

ГРУПОВА ДИНАМІКА – напрямок досліджень процесів виникнення, створення, функціонування і розвитку малих груп /процесів групового опору, формування групової згуртованості, лідерства, мотивації і цілеспрямованості в громадській діяльності, прийняття групових рішень/.

ГРУПОВА ПОЛЯРИЗАЦІЯ - психологічний феномен, який проявляється в тому, що в деяких випадках у процесі групової дискусії протилежні думки різних членів групи можуть не тільки зблизитися, а, навпаки, ще більше проявитися. В таких випадках виключаються "середні," проміжні позиції, а крайності загострюються, набувають екстремального характеру, чітко розподіляються і розділяють між собою членів групи, виключаючи будь-які компроміси. Крайні форми Г.п. є станом внутрішнього групового конфлікту, який може призвести до розвалу групи.

ГРУПОВА СУМІСНІСТЬ - соціально-психологічне явище, що відображає ступінь ефективності спільної діяльності людей, можливості їх адаптації один до одного.

ГРУПОВИЙ ЕГОЇЗМ - своєкорислива мотивація діяльності групи, організації, скупчення осіб, що наносить шкоду суспільним інтересам. У екстремальних соціально-психологічних ситуаціях Г.е. набуває об'єктивно негативного, антисоціального змісту, хоч і сприяє самозбереженню і виживанню конкретної групи.

ГРУПОВИЙ ФАВОРИТИЗМ - сприйняття людиною групи, до якої вона належить, як найбільш достойну і найкращу серед інших.

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ – комплекс організаційно-технічних і соціально-економічних заходів для зміни умов та змісту праці, виробничого середовища, форм і методів управління з метою досягнення оптимальної відповідності людини і праці, більш повного використання виробничих резервів робочої сили /особливо інтелектуальних і соціально-психологічних/. Виділяють чотири основних принципів Г.п.: принцип безпечності, принцип справедливості, принцип розвитку особистості і принцип демократії.

ГУМАНІЗМ - система установок ставлення особистості до оточуючих людей і живих істот, що проявляються в свідомості й емоціях категоріями любові, співчуття, співучасті, сприяння, допомоги, милосердя, прощення.

ГУМАНІСТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ - напрямок в зарубіжній психології, що є конгломератом досить різних шкіл і спрямувань /А.Маслоу, Р.Мей, К.Роджерс, В.Франкл та інші/, які мають загальну стратегічну платформу. Представники Г.п. прагнуть побудувати нову, принципово іншу методологію пізнання людини. Предметом Г.п. є цілісна людина в її вищих, специфічних тільки для неї проявах, в тому числі розвиток і самоактуалізація особистості, її найвищі цінності і смисли, кохання, творчість, свобода, відповідальність, автономія, психічне здоров'я, трансценденції тощо. Основною галуззю застосування Г.п. є психотерапевтична практика, недирективна психотерапія, гуманістична педагогіка, соціально-психологічний тренінг.

ГУМАННІСТЬ – риса характеру особистості, що проявляється в людяності, почутті любові до людей, повазі до їх гідності. Г. реалізується в процесі діяльності і спілкування людей через сприяння, допомогу, співчуття, підтримку.

Д

ДАЛЕКОГЛЯДНІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється в її здатності передбачати події, перспективи розвитку, наслідки чого-небудь.

ДАЛЬТОНІЗМ - спадкове порушення кольорового зору людини, що полягає в нездатності розрізняти деякі кольори /найчастіше червоний і зелений/. Дослідження кольорового зору має велике значення при проведенні професійного відбору працівників для роботи на транспорті та в інших галузях, де потрібно вміти розрізняти кольори. Д. зустрічається у 8% чоловіків і у 5% жінок.

ДЕБІЛЬНІСТЬ - перша стадія розумового недорозвитку, слабоумства. Д. характеризується заниженим розвитком інтелекту. Розумово відсталі люди можуть оволодіти нескладними професіями і виконувати суспільно корисну роботу.

ДЕБРИФІНГ ЕКСПЕРИМЕНТУ - надання учасникам експерименту після його закінчення правдивої інформації та ліквідація можливих негативних наслідків, викликаних ним

ДЕВІАНТНИЙ - відхилення від загально прийнятих норм соціальної поведінки, вчинки людей чи груп, що призводять до порушення цих норм і викликають необхідність відповідного реагування з боку соціальної групи чи суспільства в цілому.

ДЕГРАДАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - поступова втрата особистістю позитивних якостей, що наступає внаслідок деяких психічних розладів. Д.о. виражається у постійному зниженні

активності і працездатності особистості, у звуженні кола її інтересів, підвищеній стомлюваності, дратівливості, розладах пам'яті, уваги тощо.

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ - знецінення реального життя людини, приниження її прав, можливостей, звуження умов і факторів, що забезпечують розвиток і удосконалення її, як особистості, послаблення правових гарантій нормальної життєдіяльності і свободи.

ДЕДУКЦІЯ - один з методів пізнання, де на підставі істинних знань про загальне, робиться висновок про нове істинне положення.

ДЕЗАДАПТАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА - може бути витлумачена двояко: по-перше, як відносно короткочасний ситуативний стан, який є наслідком дії нових, незвичних подразників середовища, що змінилося і сигналізує про порушення рівноваги між психічною діяльністю і вимогами середовища, а також спонукає до переадаптації; по-друге, Д.п. може бути досить стійким, складним психічним станом, що виражається в неадекватному реагуванні й поведінці особистості, обумовленими функціонуванням психіки на межі її регуляторних і компенсаторних можливостей або в позамежному режимі.

ДЕЙТЕРАНОПІЯ – природжена часткова кольорова сліпота, при якій відсутнє сприйняття людиною зеленого кольору. Люди, які страждають Д., не допускаються до керування транспортними засобами, а також інших видів робіт, де неправильне сприйняття кольорової сигналізації може призвести до аварійної ситуації чи порушити виробничий процес.

ДЕЛІКАТНІСТЬ - тонке розуміння людиною внутрішнього світу і психіки інших людей. Д. є свідченням високої внутрішньої культури людини, тактовності в стосунках, поваги до людської гідності. Д. є професійноважливою якістю працівників багатьох професій. Як морально-психологічна риса особистості, Д. формується в процесі цілеспрямованого виховання.

ДЕЛІКВЕНТ – правопорушник, особа, поведінка якої з відхиленням у своїх крайніх проявах підлягає під кримінально карні дії.

ДЕЛІКТ – будь-яке правопорушення, вчинення дії, що суперечить закону.

ДЕЛІРІЙ – розлад свідомості людини, що характеризується наявністю зорових галюцинацій, сильним руховим збудженням, порушенням орієнтації в часі та просторі.

ДЕМАГОГ – особа, яка намагається створити собі популярність негідними засобами /брехливими обіцянками, лозунгами, перекручуванням фактів/.

ДЕМАГОГІЯ - форма свідомого введення в оману широких мас, спекуляція на реальних труднощах і сподіваннях людей з метою досягнення прагматичного інтересу; вид мовлення, що розраховане на обдурювання слухачів: брехливі обіцянки, навмисне, свідоме перекручення фактів. Д. широко використовується для завойовування популярності, довір'я некритично мислячих людей.

ДЕМОГРАФІЯ – наука, що вивчає закономірності розвитку структури, численність, географічне розміщення й динаміку, склад і процеси відтворення народонаселення /народжуваність, смертність, тривалість життя/, його залежність від соціально-економічних і культурних чинників.

ДЕМОРАЛІЗАЦІЯ – морально-психічний компонент дезорганізації, що проявляється в моральному розладі, втраті моральних критеріїв, падінні дисципліни, морально-психічного стану.

ДЕМОФОБІЯ - хворобливий страх, боязнь великого скупчення людей. Д. може бути протипоказанням в деяких видах діяльності. ДЕПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ - розлад самосвідомості особистості, втрата свого "Я", виникнення ефекту відчуження від своїх думок, почуттів, дій.

ДЕПЕРСОНІФІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - процес гальмування, згортання і нівелювання активності й індивідуально-психологічних властивостей особистості як неповторної індивідуальності. В своїх крайніх формах - це процес десоціалізації і індивідуалізації, здатний призвести до повної деформації та руйнування особистості.

ДЕПРЕСІЯ - стан душевного розладу людини, відчуття пригніченості, песимізму, занепаду духовних сил. Виникає внаслідок психічних і загальних захворювань або як реакція на важкі життєві ситуації /наприклад, втрата роботи/.

ДЕПРІВАЦІЯ – психічний стан людини, пов’язаний з втратою чогось, через недостатнє задоволення певної важливої потреби. Д. призводить до різних психічних порушень і проявляється в трьох основних формах: емоційна /довгочасна відсутність ласки, турботи, людської теплоти, розуміння/, сенсорна /недостатність подразників для органів чуття/ і психічна /неможливість задовольнити деякі основні життєві психічні потреби в достатній мірі і протягом тривалого часу/.

ДЕПРІВАЦІЯ ЕМОЦІЙНА - психічний стан людини, що викликається недостатніми можливостями для встановлення інтимних, емоційних стосунків з якоюсь особою або розрив подібних зв’язку, якщо вони уже були створені.

ДЕПРІВАЦІЯ ПСИХІЧНА - психічний стан людини, що виникає в результаті життєвих ситуацій, коли суб’єкту не надається можливість для задоволення деяких його життєвих потреб протягом тривалого часу.

ДЕПРІВАЦІЯ СЕНСОРНА - психічний стан людини, що викликається зменшенням кількості сенсорних стимулів або їх обмеженою зміною.

ДЕПРІВАЦІЯ СОЦІАЛЬНА - психологічний стан людини, що викликається обмеженою можливістю для засвоєння самостійної соціальної ролі.

ДЕРЕАЛІЗАЦІЯ – психічний розлад, що виникає у вигляді переживання відчуження реального світу; навколишнє сприймається примарним, віддаленим, безжиттєвим.

ДЕСТРУКТИВНІСТЬ - негативне ставлення людини до самої себе або до інших і відповідна до цього ставлення поведінка. Д. є наслідком блокування позитивної енергії,

створення перешкод на шляху до розвитку, до самоіснування, коли людині не вдається реалізувати свій потенціал. Деструктивна особистість почуває себе знедоленою, навіть, якщо їй вдається досягти поставленої мети.

ДЕТЕРМІНІЗМ - причинна обумовленість, загальний закономірний зв'язок природи, суспільства, мислення; закономірна і необхідна залежність психічних явищ від факторів, що їх викликають.

ДЕ-ФАКТО - фактично в ділі; існуюче в дійсності, але юридично не оформлене.

ДЕФЛЕКСІЯ – один з виділених в гештальт-терапії механізмів психологічного захисту. Д. полягає в тому, що людина уникає прямих і безпосередніх контактів з оточуючими людьми через недовіру до них, боязнь відчути біль і розчарування. Вона може розмірковувати ні про що, вести розмову на банальні теми, уникати живого емоційного включення в теперішнє і поринати в минуле, ігнорувати те, про що їй кажуть. Слід сказати, що коли Д. стає стилем спілкування, людина взагалі втрачає контакт з оточуючими і стає нездатною до повноцінної взаємодії з ними.

ДЕФІНІЦІЯ - коротке визначення /тлумачення/ якого-небудь поняття, що відображає істотні ознаки предмета чи явища. Однією з особливостей Д. в психології є їх недостатньо точна верифікація.

ДЕЦЕНТРАЦІЯ - один з механізмів розвитку пізнавальних процесів особистості, формування її моральної зрілості й удосконалення навичок спілкування. Д. функціонує на основі здатності до сприйняття точки зору другої людини.

ДЗЕРКАЛІЗАЦІЯ – один з прийомів проведення психологічної консультації, що полягає в свідомому повторюванні психологом рухів клієнта, його висловлювань з тією ж інтонацією, з якою вони вимовлялися клієнтом, а також його пози, жестів, міміки.

ДИДАКТИКА- галузь педагогічної науки, що розкриває теоретичні основи освіти і навчання в їх найбільш загальному вигляді. Д. виявляє закономірності, принципи навчання, задачі, зміст освіти, форми і методи викладання, стимулювання і контролю в навчальному процесі для всіх предметів і на усіх вікових етапах навчання.

ДИДАКТИЧНІ ЗДІБНОСТІ - уміння передавати учням різноманітний навчальний матеріал у доступній формі, розкривати його як проблему ясно і зрозуміло, викликати інтерес до знань, спонукати учнів до активного, самостійного мислення. Педагог, який володіє Д.з. вміє, при необхідності, відповідним чином реконструювати, адаптувати навчальний матеріал, важке зробити легким, складне – простим, незрозуміле – зрозумілим. Д.з., як одна з найважливіших складових педагогічної майстерності, включає не лише дохідливе піднесення знань, популярне і зрозуміле викладення матеріалу, але й здатність організувати самостійну роботу учнів, самостійне набуття ними знань. Володіючи Д.з., педагог розумно і тонко „диригує" пізнавальною активністю учнів, спрямовує їх у необхідне русло, чітко і ясно висловлює свої думки, проникає у внутрішній світ учнів, надихає їх на вирішення навчальних завдань.

ДИДАКТОГЕНІЯ – виникнення негативних психічних станів у структурі особистості /пригнічений стан, страх, фрустрація/, викликаних грубістю, нетактовною, неетичною, непедагогічною поведінкою керівника, педагога, тренера тощо, що негативно позначається на діяльності і міжособистісних стосунках. Д. проявляється в фрустрації, подавленому настої тощо.

ДИЗАЙН - вид діяльності, пов'язаний з проектуванням предметного світу. Це художнє конструювання з метою формування естетичних і функціональних якостей товару.

ДИНАМІЧНА РОБОТА – робота людини, за якої напруження м’язів супроводжується зміною їх довжини, переміщенням в просторі тіла або ланки рухового апарату в просторі.

ДИНАМІЧНА ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ - це поняття про структуру особистості, яке запропонував К.К.Платонов. У загальній структурі особистості він виділяє чотири її підструктури. Перша підструктура об’єднує спрямованість, відношення і моральні риси особистості. Друга об’єднує знання, навички, уміння і звички, набуті в особистому досвіді шляхом навчання. Третя об’єднує індивідуальні особливості окремих психічних процесів або психічних функцій як форм відображення: емоції, відчуття, мислення, сприйняття, почуття, волю, пам’ять. І четверта підструктура поєднує індивідуально-типологічні особливості вищої нервової діяльності. Цю структуру автор назвав динамічною тому, що вона в жодної особистості не залишається незмінною. Структура є функціональною тому, що вона як ціле, так і складові її елементи розглядаються як психічні функції. І, нарешті, структура є психологічною тому, що вона узагальнює психологічні властивості особистості.

ДИНАМІЧНИЙ СТЕРЕОТИП - порівняно стійка, цілісна система умовно рефлекторних зв’язків в корі головного мозку, що забезпечує стійкий і доцільний зв'язок організму з зовнішнім середовищем. Д.с. утворюється в процесі життєдіяльності людини при багаторазовому повторенні одних і тих самих впливів зовнішнього середовища. Д.с. відіграє значну роль у саморегуляції людського організму, його психологічній адаптації і соціалізації, бо на фізіологічній основі Д.с. формується система умінь, навичок, звичок людини, стійкі характеристики її поведінки.

ДИНАМІЧНИЙ СТЕРЕОТИП РОБОЧИЙ - стійка і злагоджена система умовних рефлексів, які утворюються внаслідок багаторазового повторення умовних подразників в установленій послідовності і через певні проміжки часу.

ДИПЛОМАТИЧНІСТЬ - уміння досягати поставленої мети, виявляючи тонкий розрахунок у стосунках з людьми.

ДИПЛОНІЯ – порушення сприйняття людиною кількості об’єктів, що протікає у вигляді подвоєння образу об’єкта сприйняття. Д. є одним з видів психосенсорних розладів.

ДИСГАРМОНІЯ ОСОБИСТОСТІ - особистісне відхилення, яке супроводжує кризові ситуації, що виникають на різних етапах життєвого шляху з достатньо вираженою визначеністю /відхилення розвитку від гармонійного, оптимального, що виявляється у дедалі ширших поведінкових збоченнях, комунікативних проблемах, невротичних симптомах/. Дисгармонійна особистість, неадекватно відображаючи власні статево-вікові,

індивідуально-психологічні, комунікативні та інші властивості, сприймає й довколишню дійсність крізь фільтри внутрішньоособистісних викривлень, що породжує нові невідповідності і вдруге ускладнює подальшу гармонізацію.

ДИСГРАФІЯ - часткове специфічне порушення процесу писання.

ДИСИМУЛЯЦІЯ - свідоме прагнення людини приховати свої хворобливі розлади, найчастіше симптоми психічних захворювань.

ДИСКОМФОРТ - порушення необхідних умов для життєдіяльності людини, незручність, неприйняття ситуацій.

ДИСКОМФОРТНИЙ СТАН – стан людини, який характеризується негативними для неї суб'єктивними відчуттями, що викликаються впливом протягом певного часу несприятливих факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Д.с. пов'язаний зі станом здоров'я людини, зміною емоційних характеристик /тривалі негативні емоції, тривожність/.

ДИСКРЕДИТАЦІЯ - приниження гідності особистості, підривання її авторитету, довір’я до неї.

ДИСКРИМІНАТИВНІСТЬ ТЕСТУ - здатність за допомогою окремих завдань тесту диференціювати обстежуваних відносно отриманого ними максимального або мінімального результату.

ДИСМОРФОМАНІЯ – психічний розлад людини, що проявляється в її стійкій переконаності в тому, що видимі частини тіла потворні, естетично недосконалі, через це зовнішність невиправдано огидна, бридка, і що сторонні люди звертають на це увагу.

ДИСОНАНС – відчуття людиною дискомфорту, що виникає через необхідність діяти всупереч своїм переконанням.

ДИСОЦІАЦІЯ – стан, за якого два або більше психічних процесів існують, не будучи зв’язаними або об’єднаними в ціле.

ДИСОЦІАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - розлад між прагненнями, ідеями і діями людини. Д.о. є відхиленням від норми, виявом аномальної психіки. У таких людей в одній особі одночасно співіснує кілька „Я”, які не знають про існування одне одного. Д.о. може зумовлюватися патологічними змінами в організмі, нервово-психічними розладами, сильними потрясіннями, конфліктами особистості з природним чи соціальним оточенням.

ДИСПОЗИЦІЇ КОНЦЕПЦІЯ - концепція, що характеризує соціальну поведінку особистості в залежності від стану її готовності до певного способу дій. Д.к. пов’язує готовність особистості до поведінки в даній соціальній ситуації з соціальними умовами попередньої діяльності, в яких формується стійка схильність до реалізації певних потреб суб’єкта у відповідних умовах. Д.к. розглядає диспозицію особистості як ієрархічно організовану систему, вершину якої створюють загальна спрямованість інтересів і система ціннісних орієнтацій як продукт впливу загальних соціальних умов, середній рівень – система узагальнених соціальних установок на багатообразні соціальні об’єкти і ситуації,

а нижній – ситуативні соціальні установки як готовність до оцінки і дії в конкретних /мікросоціальних/ умовах діяльності. Роль провідної диспозиції приймає на себе та /або ті/, яка найбільш повно відповідає даним умовам і меті діяльності. Д.к. дозволяє встановити зв'язки між соціальнопсихологічними, загальнопсихологічними і соціологічним підходами до вивчення соціальної поведінки особистості.

ДИСПОЗИЦІЯ – форма психічної готовності людини до певних зовнішніх і внутрішніх дій за даних умов, до тієї чи іншої спрямованості її соціальної активності в певних ситуаціях, схильність до певного сприйняття умов діяльності. Психологічними регуляторами цієї готовності, спрямованості і схильності є ціннісні орієнтації та соціальні установки усіх рівнів узагальненості і конкретності /переконання, інтереси, прагнення, нахили тощо/, соціальний досвід, за наявністю яких людина певним чином реагує на ситуацію або обставини життя, що склалися. Система Д. може характеризувати людину як особистість. Знаючи Д., можна докладніше пояснити причини поведінки людини, способи її дій.

ДИСПОЗИЦІЯ ЕКОЛОГІЧНА - певний план поведінки людини, спосіб її дій відносно тих чи інших екологічно значущих факторів.

ДИСПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - схильність особистості до поведінкового акту, дії, вчинку, реакції на зовнішнє середовище. Прикладом Д.о. можуть бути загальна спрямованість, ціннісні орієнтації, смисл життя, установка на діалогічне спілкування й добрі взаємостосунки, допомога іншим людям. Д.о. передбачає залежність ситуативної поведінки як від раніше сформованих способів дій, стійкої готовності до певного реагування, так і від тих, що виникають під впливом сприйняття обставин тимчасових установок.

ДИСПОЗИЦІЯ СОВМЕТРАЛЬНА - готовність чи схильність людини підкоряти природу своїм цілям та інтересам.

ДИСПОЗИЦІЯ СОЦІАЛЬНА – ієрархічно організована система, що включає в себе ціннісні орієнтації особистості і узагальнені установки на різноманітні соціальні об'єкти і ситуації. Враховуючи певний рівень Д.с., можна прогнозувати загальну спрямованість поведінки і конкретні вчинки особистості, групи.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ - технологія цілеспрямованого і методично організованого управління навчально-пізнавальною діяльністю тих, хто навчається і проживає на відстані від навчального закладу. Д.н. здійснюється за допомогою засобів та методів педагогічного спілкування викладача з тими, хто навчається за мінімальною кількістю обов'язкових занять. За методами організації навчального процесу Д.н. близьке до заочної форми навчання, а за насиченістю й інтенсивністю навчального процесу - до очної форми. Д.н. може здійснюватися в професійних навчальних закладах за всіма освітніми програмами, що реалізуються в них. включаючи програми додаткової професійної освіти. Дистанційні технології можуть використовуватися в очній, очно-заочній і заочній формах навчання. Навчальні програми повністю відповідають обов'язковому змісту навчальних програм рівня підготовки фахівців, що встановлений державним освітнім стандартом. Д.н. передбачає всі види навчальної діяльності: консультації, семінари, лекції, лабораторні

роботи, курсові й дипломні проекти /роботи/, а також включає робочі програми, методичні вказівки, спеціальні навчальні посібники, аудіо- і відеокурси, електронні підручники, систему електронних бібліотек та ін.

ДИСТАНЦІЯ /в психології/ - величина відстані між людьми, що впливає на їх поведінку в процесі спілкування. В сучасній психології виділяють такі дистанції: найближча, інтимна /0,4-0,5 м./ - для друзів, родичів; особиста /0,5- 1,5 м./ - для знайомих, ділових партнерів; дальня, суспільна /1,5-3,5 м./ - для мало знайомих і не дуже приємних людей; відкрита /понад 3,5 м./ - для виступів перед групою людей, аудиторією. Величина Д. залежить від умов, за яких проходить процес спілкування.

ДИСТАНЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА - суб'єктивна міра психологічної віддаленості, відчуженості між людьми, своєрідна психологічна відстань між ними, на якій вони вважають за краще триматися і спілкуватися одні з одними. Д.п., якщо вона цілеспрямована і свідомо дотримується людьми, зовнішньо може проявлятися в їх небажанні зблизитися, бути відвертими, установити нормальні особисті і ділові взаємостосунки. Найбільша Д.п., зазвичай, існує між людьми, які займають різне положення в суспільстві, відносяться до різних соціальних груп, дотримуються різних, несумісних релігійних переконань, поглядів, культур, моральних принципів, мають різні системи цінностей. Д.п. може також проявлятися у недовірі до людини, в прагненні обмежити спілкування з нею, в нерозумінні одна одної.

ДИСТАНЦІЯ СОЦІАЛЬНА - суб'єктивна характеристика соціальнопсихологічних відмінностей, що існують між людьми, групами людей, які займають різне положення в суспільстві, групі, мають різні достатки, освіту, культуру тощо.

ДИСФОБІЯ – один з розладів настрою, з переважанням злобнотужливого, похмуронезадоволеного, поєднаного з роздратованістю, агресивністю, нерідко зі страхами.

ДИСФОРІЯ – негативний емоційний стан, що проявляється дратівливістю, озлобленістю, пониженим настроєм з підвищеною чутливістю до дій оточуючих, схильністю до агресивних проявів.

ДИСЦИПЛІНА – певна , соціально обумовлена поведінка людей, яка відповідає нормам права і моралі, що склалися в суспільстві, а також вимогам тієї чи іншої організації. Розрізняють Д. внутрішню /самодисципліну/ і зовнішню, стимульовану позитивними чи негативними санкціями; загальнообов'язкову і спеціальну – обов'язкову лише для членів певної організації чи певної категорії осіб /трудову, фінансову, військову тощо/. Д. – це функція, елемент соціальної системи, засіб ефективного досягнення соціальних та технічних цілей, що дозволяє системі розвиватися. Д. є атрибутом будь-якої соціальнопрофесійної діяльності, це стан соціального управління. Виділяють дві сторони Д.: об'єктивну – порядок, без якого не може існувати організація, і суб'єктивну – виконання обов'язків, здійснення прав. За видами соціальних норм Д. можна розподілити на політичну, економічну, фінансову, трудову тощо. Д. в конкретній організації, фірмі є показником рівня організованості, "морального здоров'я" колективу і поділяється на: виконавчу /виконання кожним співробітником своїх обов'язків/, активну /використання

співробітником своїх прав при виконанні обов'язків/ і самодисципліну /виконання своїх обов'язків і прав на основі самоуправління/.

ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ - вольове зусилля особистості, що проявляється в діях та поведінці людини у відповідності з законами, нормами і правилами.

ДИТЯЧА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає психічний розвиток і психологічні особливості дітей різного віку.

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає індивідуально-психологічні і психофізіологічні відмінності людей з урахуванням вікового рівня розвитку та їх функціонування, ролі задатків і здібностей. Вивчення цих відмінностей необхідне для професійного відбору і підбору груп, які виконують складні завдання.

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ - напрямок в психології і фізіології що досліджує індивідуальні психофізіологічні відмінності між людьми. Д.п. використовує два методичні підходи: співставлення фізіологічних та психологічних параметрів, отриманих у незалежних експериментах, і вивчення змін фізіологічних функцій під час реалізації тієї чи іншої діяльності. Основною системою поглядів у Д.п. є концепція властивостей нервової системи, яку стосовно людини, розвивали Б.М.Теплов, В.Д.Небиліцин, М.Ю.Малков. Вона бере початок від робіт І.П.Павлова про типи нервової системи. Для Д.п. характерні: дослідження окремих властивостей нервової системи, а не типів в цілому; визнання наявності в одної і тієї ж властивості багатьох проявів, що створюють синдром; виділення в синдромі основного показника, відповідного визначенню даної властивості; відмовлення від оціночного підходу.

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОМЕТРИКА – наука про вимірювання різних психічних властивостей. Результатом Д.п. є оцінка можливості вимірювання різних психічних властивостей і створення адекватних процедур їх вимірювання.

ДІАГНОЗ - аргументоване визначення певного стану людини на основі її всебічного дослідження /рівня розвитку індивідуально-психологічних особливостей, здібностей, професійної придатності, характеру і суті симптомів хвороби тощо/.

ДІАГНОЗ ПСИХОЛОГІЧНИЙ – висновок про наявність та міру вираження тих чи інших індивідуально-психологічних особливостей особистості як в нормі, так і за патології, сформований на основі аналізу результатів психодіагностичного обстеження. Д.п. завжди носить ймовірний характер, його вірогідність ніколи не буває абсолютною й залежить від надійності та валідності психодіагностичних методик, що використовуються при обстеженні.

ДІАНЕТИКА - метод керування енергією, з якої складається життя людини, з метою підвищити ефективність діяльності її організму і духовність. Більш розгорнуте розуміння цього слова – це "те, як розум впливає на тіло".

ДІЄЗДАТНІСТЬ – риса особистості, що виявляється у її спроможності не тільки виконувати певні дії і діяльність, але й відповідати за них. Поняття Д. відрізняється від працездатності.

ДІЛЕМА – необхідність вибору між двома можливостями; судження, в якому предмету приписуються дві суперечливі ознаки, що виключають можливість третьої.

ДІЛЕР – спеціаліст, який діє від свого імені і виступає посередником між брокерами, іншими ділерами, клієнтами. Ділер може виступати посередником у торговельних операціях купівлі-продажу цінних паперів, послуг, товарів , валюти тощо.

ДІЛЕТАНТ - людина, яка поверхово знайома з якою-небудь галуззю науки чи мистецтва без достатньої фахової підготовки, необхідної для ґрунтовного знання предмету.

ДІЛОВА ЕТИКА - сукупність певних принципів, правил та норм господарської поведінки підприємців /бізнесменів/. Більшість значних компаній у країнах з ринковою економікою розробляють та приймають кодекси ділової етики /честі/.

ДІЛОВА ГРА - метод імітації ситуацій, що моделює професійну чи іншу діяльність шляхом гри, в якій беруть участь різні суб'єкти, наділені різною інформацією, рольовими функціями і діють за заданими правилами. Д.г. використовується для навчання вибору послідовних, оптимальних рішень в умовах, що імітують реальну практику.

ДІЛОВИЙ ЕТИКЕТ – установлений порядок поведінки в сфері виробництва, управління та бізнесу.

ДІЛОВІ ЯКОСТІ - здатність працівника виконувати свої посадові обов’язки, вирішувати поставлені завдання, знаходити, в рамках своєї компетенції, найкращий підхід до розв’язання ситуацій, що виникають, і найкоротший шлях досягнення мети; бути самостійним в мисленні і оперативно приймати обґрунтовані рішення, послідовно й ініціативно забезпечувати їх виконання.

ДІЛОВІ ЯКОСТІ КЕРІВНИКА – досить складний комплекс трьох основних компонентів: професіоналізму, організаторських та виконавчих здібностей. Для керівника особливе значення мають такі ділові якості: а/ уміння встановлювати і підтримувати ділові стосунки з людьми, підлеглими, колегами і вищим керівництвом; б/ здатність бути лідером, керівником підлеглих; в/ уміння розв’язувати конфлікти, виступати в ролі посередника між конфліктуючими сторонами; г/ уміння побудувати таку систему комунікації, яка дозволяла б отримувати надійну інформацію про стан справ на дорученій ділянці й ефективно її використовувати; д/ володіння мистецтвом приймати нестандартні рішення в складних ситуаціях, при недостатній інформації або неясних, сумнівних варіантах дій; е/ уміння організувати справу, раціонально розподілити наявні ресурси.

ДІСТИМІЯ - пригнічений журливий настрій, зосередженість на сумних і похмурих сторонах життя.

ДІСТРЕС - стрес, що негативно впливає на діяльність і поведінку людини, аж до повного їх руйнування.

ДІСТРИКТОР – невірна, відволікаюча альтернатива серед переліку можливих відповідей на запитання тестового завдання.

ДІЯ – відносно автономний елемент у структурі діяльності, спрямований на досягнення певної усвідомленої мети. Д. може бути як зовнішньою, що виконується в розгорнутій формі за участю рухового апарату і органів чуття, так і внутрішньою, що виконується подумки. Д. є одиницею діяльності і має подібну діяльності психологічну структуру: мета – мотив – спосіб – результат. Але, на відміну від діяльності, Д. не мають власного мотиву, а підпорядковуються мотиву тієї діяльності, зміст якої вони утворюють. В залежності від домінуючих в способах психічних актів розрізняють Д.: сенсорні, моторні, вольові, мисленні. Д. в процесі вправ стає автоматизованою навичкою, підконтрольною свідомості, але може стати і непідконтрольним її автоматизмом /шкідливою навичкою/. Д. бувають практичними, що викликають зміни у реальній дійсності, і пізнавальними, що призводять до виникнення нових образів та уявлень. У психологію уявлення про Д., як специфічну одиницю діяльності, було введено С.Л.Рубінштейном і О.М.Леонтьєвим.

ДІЯЛЬНІСТЬ - специфічно людська форма активного ставлення до дійсності, регульована свідомістю як вищою інстанцією, внутрішня і зовнішня активність, що спричиняється потребою і регулюється свідомо поставленою метою. Д. спрямована на пізнання, творче відтворення і перебудову зовнішнього світу. Структуру Д. складають такі основні елементи: мотиви, що спонукають суб'єкт до Д.; мета - результати, на досягнення яких спрямована Д.; засоби, за допомогою яких здійснюється Д.. Протікання і розвиток в процесі Д. різних психічних процесів суттєво залежать від її змісту і структури, мети, мотивів і засобів здійснення. На кожному етапі вікового розвитку певна Д. /наприклад, спілкування в підлітковому віці/ набуває провідного значення у формуванні нових психічних процесів і властивостей особистості. Сутність Д. як принципу є те, що на її основі будують послідовну систему уявлень /теорію/, які здатні пояснити факти, що здавалися ні з чим не пов'язаними. Д., як принцип, має універсальний характер під час аналізу будьяких психічних явищ, пов'язаних з людиною як активним суб'єктом. Дослідження показали /В.В.Давидов, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн та ін./, що протікання і розвиток психічних процесів та властивостей суттєво залежать від змісту та структури Д., від її мотивів, мети і засобів здійснення. Разом з тим дослідники виявили, що на основі зовнішніх матеріальних дій, шляхом їх послідовних змін і скорочень формуються внутрішні, ідеальні дії, які здійснюються в розумовому плані й забезпечують людині всебічну орієнтацію в оточуючому світі.

ДІЯЛЬНІСТЬ ГНОСТИЧНА – діяльність, що спрямована на пізнання навколишнього світу.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНА – діяльність, що ґрунтується на регулюванні відносин людини з природою, оточуючим середовищем. Д.е. здійснюється в чотирьох основних напрямках: природовідновлення, природоудосконалення, природозбереження і захист населення від згубного впливу природи (землетруси, урагани, радіація тощо).

ДІЯЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІЧНА – діяльність людини, що пов'язана з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ. Д.е. здійснюється, перш за все, як перетворення об'єктів природи і базується на трудовій діяльності людини.

ДІЯЛЬНІСТЬ МЕДИЧНА – діяльність, спрямована на збереження і відновлення життєздатності людини і людського роду. Основний її об"єкт – людна і вона вирішує два завдання: збереження /профілактика/ і відновлення /лікування/ людей. Д.м. орієнтована на біологічну сутність людини /анатомічні, фізіологічні і психічні підсистеми людини/.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНА - діяльність, що пов'язана з передачею і засвоєнням соціального досвіду людства. Д.п. здійснюється в різноманітних формах освіти, навчання, виховання і відповідно самоосвіти, самонавчання і самовиховання.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІЗНАВАЛЬНА – процес відображення в головному мозку людини предметів та явищ реальної дійсності. Відображення дійсності в людській свідомості відбувається на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання.

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД - конкретно-наукова методологія вивчення психіки. Сутність Д.п. полягає в тому, що поняття діяльності не можна ставити в один ряд з іншими психологічними поняттями, оскільки серед них воно повинно бути вихідним, першим і головним. Фактично цим і визначається сутність Д.п. – розгляд будь-якого психічного явища і процесу в його становленні і функціонуванні через призму категорії діяльності. Основою такого підходу виступає загальнопсихологічна теорія діяльності, а сам підхід є прикладенням цієї теорії до вивчення формування психічних процесів і властивостей. Д.п. за своєю суттю є універсальним, оскільки охоплює широкий спектр пізнавальних процесів і особистісних якостей, застосовується при тлумаченні їх становлення і функціонування в нормі і при патології й знаходить ефективне втілення у всіх галузях психологічної науки і практики. В основі Д.п лежить постулат, що діяльність людини визначає її свідомість. Діяльність і свідомість не є два різні аспекти, а створюють органічну цілісність. Вихідним методом вивчення психіки виступає аналіз перетворення психічного відображення в ході діяльності, що досліджується в її філогенетичному, історичному, онтогенетичному і функціональному розвитку. Основними принципами Д.п. є: а/ принцип розвитку, історизму, предметності; б/ принцип активності; в/ принцип інтеріоризації – екстеріоризації; г/принцип єдності будови зовнішньої і внутрішньої діяльності; д/ принцип системного аналізу психіки; е/ принцип залежності психічного відображення від місця об'єкта у структурі діяльності. У контексті Д.п. розроблені уявлення про: а/ провідну діяльність як основу і рухову силу розвитку психіки в онтогенезі; б/ уподібнення як механізм формування образу; в/ структуру діяльності – діяльність, дія, операція, мотив, результат; г/ значення, особистісний смисл й чуттєві тканини, які утворюють свідомість; д/ ієрархію мотивів і особистісних смислів як одиниць побудови особистості. Д.п. є одним з основних науково – методичних підходів до вивчення психіки у сучасній психології.

ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ - позитивне емоційне ставлення людини до інших людей, груп або соціальних явищ, що виявляється у внутрішній прихильності, привітності, схильності до спілкування, прояві уваги, готовності до співпраці, надання допомоги.

ДОБРОЧЕСНІСТЬ – риса характеру особистості, що проявляється в послідовності дотримання нею загальновизнаних моральних норм поведінки. Доброчесній людині притаманні такі якості, як моральність, щирість, працелюбство, великодушність, доброзичливість, мужність.

ДОВІЛЬНІ РУХИ - зовнішні і внутрішні рухи, що свідомо регулюються індивідом на основі його потреби у досягненні мети як образу передбаченого результату.

ДОВІР'Я - морально-психологічна категорія, що відображає ст авлення до людини, як такої, до її дій і вчинків; очікування від людини вчинків, відповідних моральним мотивам поведінки і діяльності. Д. ґрунтується на знанні характеру людини і ймовірної її поведінки.

ДОКТРИНА - вчення, система поглядів, установок, принципів /психологічних, соціальних, політичних та інших/. Іноді називається іменем того, хто її створив. ДОЛЯ – надприродна і незбагненна наперед визначеність подій і вчинків у свідомості окремих людей.

ДОМАГАННЯ - прагнення особистості досягнути певного статусу, мети, результату діяльності. Рівень домагань сприяє розвитку активності особистості.

ДОМІНАНТА - осередок збудження в центральній нервовій системі, що тимчасово визначає характер відповідної реакції організму на зовнішні та внутрішні подразнення, надаючи, тим самим, поведінці визначену спрямованість.

ДОПИТЛИВІСТЬ - риса характеру особистості, що проявляється у прагненні вичерпно і детально пізнати навколишній світ і саму себе. Д. є властивістю інтелекту і розвивається в процесі пізнання, практичного освоєння людиною об'єктивної дійсності.

ДОТЕПНІСТЬ - здатність людини винятково точно, естетично, красиво відображати в своїх судженнях ставлення до предметів об'єктивного світу /дотепний жарт, порівняння тощо/. Д. є конкретним проявом гнучкої думки, нетрадиційності мислення і спирається на природні задатки гумору, життєвий досвід.

ДОТИК - один із основних видів відчуття. Ґрунтується на відображенні предметів зовнішнього середовища за умови дотикання до них. Фізіологічним механізмом Д. є подразнення ряду рецепторів /тактильних, температурних, кінестезичних/. Д. – це джерело різноманітної і життєво важливої для людини інформації.

ДОЦІЛЬНІСТЬ – все те, що відповідає свідомо поставленим цілям.

ДРАТІВЛИВІСТЬ – характерна особливість особистості, що проявляється у хворобливій образливості, підвищеному честолюбстві, стійкості до негативних афектів.

ДРОМОМАНІЯ - непереборне прагнення до безцільного блукання, зміни місця перебування, бродяжництва.

ДРУГА СИГНАЛЬНА СИСТЕМА - система способів регуляції психічної активності людини в навколишньому світі, властивості якого сприймаються головним мозком у вигляді мовних сигналів, що подаються у формі словесного позначення, на відміну від першої сигнальної системи, де умовно рефлекторні зв'язки формуються в корі великих півкуль головного мозку людини під дією конкретних подразників. Поняття Д.с.с. ввів І.П.Павлов.

ДУМКА – продукт усвідомлення матеріалізованої властивості чи ознаки предмета, явища тощо; результат мислення в формі підсумку одної розумової дії до результату серії умовиводів, що може приймати вигляд ідеї. Д. виражається словами, діями, знаками, мімікою тощо.

ДУХ ЕПОХИ - загальна інтелектуальна і культурна атмосфера, психологічний стан суспільства того чи іншого історичного періоду його розвитку.

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ – витвори людського розуму, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури.

ДУХОВНІСТЬ – родове визначення людського способу життя, система усвідомлених і осмислених найвищих нематеріальних цінностей, найвища самореалізація людини шляхом засвоєння цих цінностей. Д. виражається у багатстві духовного світу особистості, її ерудиції, розвинутому інтелекті й емоційних запитах, людяності, моральності, у двох фундаментальних рисах – пізнавати і жити, діяти “для інших”. Д. - це пов’язаність людини в своїх найвищих прагненнях з моральністю суспільства або з Богом. Д. несумісна з жорстокістю, егоїзмом, орієнтацією на матеріальні вигоди.

ДУХОВНИЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ - осмислена система психологічних рис, індивідуальних особливостей, яка, в своїй цілісності, виражає міру усвідомлення особистістю сутності буття, свого місця і призначення в суспільстві й проявляється в характері її ставлення до світу, до людей і до самої себе. Д.с.о. не існує без духовного життя суспільства. Він є специфічною, індивідуально неповторною формою прояву духовності. У ньому проявляються чуттєвий і раціональний рівні суспільної свідомості, усіх його форм, суспільна психологія й ідеологія. Проте, Д.с.о. не зводиться до їх суми, а є відносно самостійною цілісністю. Вихідним моментом формування змісту і структури Д.с.о. виступає здатність застосовувати знання і розум для аналізу, оцінки соціальних явищ, для визначення відношення до них, характеру вчинків і дій у відповідності з потребами особи, групи, суспільства.

ДУША – внутрішній психічний світ людини, яким позначають сукупність психічних явищ, її свідомість.

ДУШЕВНІСТЬ – характерна риса особистості, яка свідчить про її душевну теплоту, зверненість і відкритість до інших людей.

Е

ЕВОЛЮЦІЯ - процес зміни, поступовий, незворотний історичний розвиток живої природи; розвиток, що відвідується шляхом поступових кількісних змін у межах однієї якості.

ЕВРИСТИКА – теорія і практика, організація пізнавального пошуку в інформаційно - дефіцитних ситуаціях.

ЕГО (Я) – структурний компонент особистості в теорії З.Фрейда – центральна інстанція саморегуляції особистості. Дотримуючись принципу реальності, Е. контролює поведінку, врівноважуючи імпульси з вимогами соціального оточення, здійснює раціональний аналіз

ситуації, виробляє план поведінки, орієнтуючись на оточуюче середовище. Е. – цивілізоване, організоване, дотримується принципу реальності, раціональне, є спадкоємцем свідомого.

ЕГОЇЗМ - риса поведінки людини, що полягає в надмірній зосередженості на своєму "Я", замкненості у вузькому світі своїх індивідуальних інтересів, прагненні досягти своїх цілей за рахунок інших людей. Те ж саме, але стосовно однієї групи до іншої - груповий Е.

ЕГОПСИХОЛОГІЯ – один з напрямків психоаналізу, що ставить в центр дослідження проблему людського “Я”.

ЕГОЦЕНТРИЗМ - негативна, хвороблива риса характеру людини, що проявляється в крайньому індивідуалізмі, егоїзмі.

ЕЙДЕТИЧНА ПАМ’ЯТЬ – своєрідний різновид образної пам’яті, що проявляється в збереженні яскравих, наглядних образів предметів, інформації після припинення їх дії на органи чуття. Люди, які володіють Е.п. відтворюють в усіх деталях образи предметів, інформації, що в даний момент не діють на аналізатори.

ЕЙДЖИЗМ - упереджене, негативне або образливе ставлення до людини через її вік, зневажливе відношення до літніх і старих людей. Е. включає в себе інституціональний Е. /юридично закріплена дискримінація людей певної вікової групи/ і внутрішній Е. /образливі, принизливі міжперсональні дії, негативні висловлювання і поведінка, ігнорування прав, фізичне та психологічне насилля тощо/.

ЕЙФОРІЯ - психологічний стан людини, що характеризується піднесеним настроєм, не виправданим реальністю, об'єктивними причинами; стан некритичного вдоволення /безпричинна радість, безтурботність/. Е. може бути викликана успіхом, перемогою і супроводжуватися піднятим, добрим настроєм.

ЕКЗАЛЬТАЦІЯ - збуджений, схвильований стан, іноді хвороблива жвавість, викликані сильним позитивним емоціогенним подразником.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПСИХОТЕРАПІЯ - теорія і практика психотерапії, розроблена В.Франклом, яка виходить з того, що основою поведінки, розвитку особистості і психічного здоров’я є прагнення людини до пошуку і реалізації смислу свого життя. Людина, яка втратила сенс життя або можливість його реалізації, страждає від відчуття екзистенційного вакууму і екзистенційної фрустрації, які виступають причиною неврозів й агресії, пов’язаних з апатією, депресією і втратою інтересу до життя. Практика Е.п. спрямована на те, щоб допомогти людині набути втрачений сенс життя, дотримання якого дасть їй відчуття щастя і повноти життя, дасть сили для перенесення тяжких негараздів і страждань. Допомогу людині у набутті свого унікального смислу життя В.Франкл назвав логотерапією.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВАКУУМ - стан людини, викликаний відсутністю, втратою сенсу життя.

ЕКЗОГЕННИЙ – зовнішнього походження, те, що виникає внаслідок зовнішніх причин, процесів.

ЕКЗОПСИХІКА - сукупність ставлень особистості до природи, суспільства, духовних цінностей, до власного душевного життя.

ЕКЛЕКТИКА – спосіб мислення, в якому поєднуються різні підходи, позиції і точки зору, не дивлячись на їх внутрішню суперечливість.

ЕКОДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА - поведінка людини, в основі якої простежуються дії, що наносять шкоду природному чи антропогенному середовищу.

ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає психологічні фактори виникнення й розв'язання проблем взаємозв'язку між людиною і природою, оптимізацію цього взаємозв'язку, подолання соціальнопсихологічних наслідків природних та техногенних катастроф.

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ - високий рівень психічного відображення природного і штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексія відносно місця і ролі людини в біологічному, фізичному і хімічному світі, а також здатність до саморегуляції даного відображення. Е.с. зумовлюється зовнішніми та незалежними від людини чинниками, які відбиваються крізь призму її внутрішнього світу. Е.с. реалізується в структурі різноманітних ставлень до оточуючого життєвого середовища, обумовлює поведінку і діяльність на основі саморефлексії. Е.с. притаманний соціокультурний характер, що формується філогенетичним шляхом, закріплюється в культурно-історичному досвіді людства та засвоюється індивідуально в процесі онтогенезу.

ЕКОЛОГІЯ - наука про закономірності зв'язку живих організмів з навколишнім середовищем, взаємодію суспільства і природи. Е. є комплексною наукою пізнання екологічних процесів. Поряд із власними методами, Е. використовує методи суміжних наук: біології, фізіології, психології, соціології, економіки.

ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає роль людського фактора у розв'язанні економічних, господарських проблем на макро- та мікроекономічному рівнях, психологічні особливості ведення економічної діяльності, психологію бізнесу та менеджменту.

ЕКОНОРМАТИВНА ПОВЕДІНКА - поведінка людини, в основі якої лежить сукупність правил і вимог раціональної взаємодії людини з природним, соціальним і штучним оточенням свого існування, навіть в екологічно несприятливих умовах.

ЕКОПСИХОЛОГІЧНА НАПРУЖЕНІСТЬ - психічний стан людей, що обумовлюється передбаченням несприятливого розвитку екологічної обстановки.

ЕКРАНУВАННЯ – захисний психічний механізм, що проявляється у короткочасному відгородженні особистості від психічних навантажень, депресивного настрою, страхів, хвилювань. Виникає як перехідне почуття спокою, стабільності, розслаблення, рівноваги і, як наслідок цього - задоволення, тимчасове звільнення від тягаря проблем. При цьому симптоми зникають без усунення причин, а це призводить до накопичення негативних переживань.

ЕКСКЛЮЗИВНИЙ – винятковий, що розповсюджується тільки на вузьке коло людей.

ЕКСПАНСИВНІСТЬ - психічний стан людини, що проявляється у нестриманості, надмірному, неконтрольованому прояві своїх почуттів. Е. люди “важкі” у спілкуванні , схильні до конфліктів.

ЕКСПЕКТАЦІЯ – система очікувань, вимог відносно норм виконання індивідом соціальних ролей. Е. є різновидністю соціальних санкцій, що упорядковують систему стосунків і взаємовідносин в певній групі, носить неформалізований і не завжди усвідомлений характер. Е. виступає як мотив поведінки індивіда і відіграє регулюючу роль в групі: з одного боку, право очікувати від оточуючих поведінки, відповідної їхньої рольової позиції, а з другого – обов’язок поводити себе відповідно очікуванням інших людей.

ЕКСПЕРИМЕНТ - один з основних методів пізнання, за допомогою якого у контрольованих і керованих умовах досліджуються явища дійсності; у психологічних дослідженнях спрямований на виявлення змін у поведінці людини при маніпулюванні факторами /змінними/, що визначають цю поведінку. На відміну від спостерігача дослідник створює необхідні для виникнення процесів, явищ умови. Суттєва риса Е. – суворе виділення одного фактора, що досліджується або його варіацій, і реєстрація тих змін, що пов’язані з дією цього фактора. Оскільки у психології абсолютна ізоляція фактора неможлива, його виділення здійснюється, зазвичай, підбором і порівняним вивченням двох ситуацій, двох груп досліджуваних. За формою проведення виділяють лабораторний і природний Е. Лабораторний Е. проводиться в спеціально організованих штучних умовах, що покликані забезпечити чистоту Е.. Природний Е. проводиться в звичних умовах у рамках звичної для досліджуваного діяльності. Істотним недоліком природного Е є неминуча наявність неконтрольованих перешкод, тобто факторів, вплив яких не встановлено і не може бути кількісно вивірено. За метою розрізняють констатуючий і формуючий Е.. Мета констатуючого Е. – вимірювання наявного рівня розвитку, отримання первинного матеріалу для організації формуючого Е.. Останній Е ставить своїм завданням активне формування або виховання тих чи інших характеристик психіки, рівнів діяльності та ін.; використовується для формування особистості, забезпечуючи поєднання психологічних досліджень з педагогічними пошуками і проектуванням найбільш ефективних форм навчально-виховної роботи і професійного навчання. Основною позитивною якістю Е. є те, що тут можна спеціально викликати якийсь психічний процес, простежити залежність психічного явища від зовнішніх умов, що змінюються.

ЕКСПЕРИМЕНТ КОНСТАТУЮЧИЙ - діагностичний експеримент, спрямований на вивчення явищ в умовах дії існуючих факторів, тобто тих, що були визначені до експерименту і не змінювались. К.е. часто називають діагностичним зрізом даних про стан досліджуваного явища. Таких зрізів може бути декілька: початковий, проміжний, кінцевий.

ЕКСПЕРИМЕНТ ПРИРОДНИЙ - експериментальна стратегія, яка характеризує діяльність досліджуваних в умовах, близьких до звичних, причому досліджувані не знають, що вони беруть участь у дослідженні. За рахунок цього досягається чистота експерименту. Основними методами Е.п. є спостереження й бесіда з досліджуваним, результати яких якісно обробляються. Варіантом Е.п. є психолого-педагогічний експеримент або

експериментальне навчання, в якому психологічні особливості школярів, що підлягають формуванню, відбувається в процесі навчання й виховання.

ЕКСПЕРИМЕНТ ФОРМУЮЧИЙ - метод простеження змін в процесі активного впливу дослідника на досліджуваного.. Передбачає виявлення закономірностей розвитку в процесі активного впливу експериментатора на досліджуваного й умови дослідження. Е.ф. дозволяє не обмежуватися реєстрацією виявлених фактів, а через створення спеціальних ситуацій розкрити закономірності механізму, тенденції розвитку психічного, визначити можливості оптимізації цього процесу. Широко використовується у вітчизняній психології для вивчення умов, принципів і шляхів формування особистості.

ЕКСПЛІЦИТНА ПАМ”ЯТЬ – усвідомлена пам’ять.

ЕКСПЛІЦИТНИЙ - явний, чіткий, розгорнутий, доступний спостереженню /на відміну від імпліцитного/. Наприклад, мислення експліцитно розгортається в мовленні.

ЕКСПЛОЗИВНІСТЬ - готовність до раптового, неадекватно сильного, вибухового характеру прояву афекту. Людина, яка страждає від тих чи інших негативних переживань /наприклад, загрозливих галюцинацій/, стримує до певного моменту свою афективну реакцію. При цьому відбувається немовби акумулювання афекту до тих пір, поки якийсь, навіть зовсім незначний, привід не призведе до бурхливого емоційного реагування. Е. особливо часто проявляється при гострій шизофренії, а в нормальних умовах - за нервових перевантажень, під дією стресових ситуацій.

ЕКСПРЕСИВНИЙ - виразний, здатний відобразити емоційний стан.

ЕКСПРЕСИВНІ РЕАКЦІЇ – виражальні реакції, що виконують інформаційну функцію під час спілкування людей. До них належить міміка, жести, пантоміміка, інтонація голосу тощо.

ЕКСПРЕСІЯ - виразність, сила прояву почуттів, переживань, думок. Експресивна реакція є зовнішнім проявом емоцій і почуттів людини /міміка, пантоміміка, голос, жести/. Надмірна чи недостатня Е., її неадекватність конкретній ситуації може служити однією з причин конфліктів у взаємовідносинах між людьми.

ЕКСПРОМТ – дії, коротка промова, виконані без попередньої підготовки.

ЕКСТАЗ - вищий ступінь захоплення, натхнення, іноді на грані несамовитості; почуття віри людини, кохання, захоплення тощо, доведені до афекту.

ЕКСТЕНСИВНИЙ – спрямований на розширення, збільшення кількості; протилежний інтенсивному.

ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ – процес переходу дій від внутрішньої, згорнутої форми в розгорнуту зовнішню дію. Е. - це винесення назовні результатів, здійснюваних у внутрішньому плані розумових дій, втілення їх у матеріальному продукті.

ЕКСТЕРНАЛ - тип особистості, схильний пояснювати наслідки своїх дій, вчинків, невдач впливом зовнішніх обставин, інших людей, тим самим ніби знімаючи з себе моральну відповідальність.

ЕКСТЕРНАЛІЗАЦІЯ – процес проектування психічних образів на деякі об’єкти зовнішнього світу.

ЕКСТЕРОЦЕПТОРИ – спеціальні чуттєві нервові утворення, що сприймають подразнення із зовнішнього середовища; знаходяться в органах зору, слуху, на зовнішній поверхні тіла, в початкових відділах системи травлення та дихання.

ЕКСТРАВАГАНТНІСТЬ – характеристика особистості, яка надто відрізняється від загальноприйнятих звичаїв, моди, надто своєрідна, дивовижна.

ЕКСТРАВЕРТ - характеристика особистості, що проявляється в спрямованості відчуттів, переживань, інтересів до зовнішнього світу. Типовий Е. більше схильний до спілкування з людьми, комунікабельний, має багато друзів, не любить самотності. Прагне до яскравих вражень, ризику, діє під враженням моменту, імпульсивний, дотепний в розмові, любить зміни, безтурботливий, оптимістичний. Е. віддає перевагу діяльності в зовнішньому світі, схильний до агресивності, буває нестриманим.

ЕКСТРАСЕНСОРИКА - процес сприйняття зовнішнього і внутрішнього світу, що відбувається за межами звичних відчуттів, при допомозі якихось інших, незрозумілих способів. До них, зазвичай, відносять: передавання думок на відстань /телепатія/, отримання інформації з трансфізичного світу /ясновидіння, ясночутність/, знання майбутнього /пророкування/ та інше. Наявність у людини екстрасенсорного сприйняття науково не досліджено.

ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ - поширення висновків, отриманих в результаті вивчення однієї частини явищ на іншу частину цього роду явищ.

ЕКСТРЕМАЛЬНА СИТУАЦІЯ - це несподівана, незапланована, нештатна ситуація, що різко порушує і ускладнює виконання професійних завдань і несе загрозу життю чи успішному виконанню діяльності.

ЕКСТРЕМАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ - здібності людини до якісної діяльності і поведінки в екстремальних умовах. Е.з. людини є важливим індивідуальнопсихологічним фактором її психологічної, психофізіологічної, професійної і моральної стійкості, вибору професії за ознакою екстремальності, швидкості і якості підготовки до вирішення завдань в екстремальних умовах, правильного вибору лінії і способів поведінки, швидкості відновлення дієздатності в післяекстремальний період. До особливих якостей Е.з. різні автори відносять: а/ особливі розумові якості /самокритичність, прогностичність, зваженість оцінок, здатність до надситуативного мислення та ін./; б/ вольові якості, розвиненість вольової мотивації /”я повинен”/, цілеспрямованість, сміливість, наполегливість, стійкість до невдач; в/ професійно врівноважене ставлення до небезпеки і навіть потяг до неї, морально-психологічна стійкість в екстремальних умовах.

ЕКСТРЕМАЛЬНІ УМОВИ – стан зовнішнього і внутрішнього середовища, що вимагає від людини максимального напруження фізіологічних і психічних функцій, які різко виходять за межі норми. Е.у. в самому загальному розумінні - це робота і поведінка в умовах, що різко виходять за межі оптимуму, викликають перевантаження, необхідність прийняття швидких і відповідальних рішень і навіть викликають загрозу життю. Відхилення від

оптимальних умов діяльності й поведінки вимагають підвищеного вольового зусилля і викликають напруження. Е.у., що викликають підвищення напруженості, можуть бути: а/ фізіологічний дискомфорт; б/ підвищена трудність завдань; в/ підвищена вартість помилкових дій; г/ дефіцит часу на обслуговування; д/ дефіцит інформації для прийняття рішень; е/ недостатність інформації /сенсорна депрівація/; є/ інформаційна перевантаженість; ж/ одноманітність виконуваних дій, підвищені вимоги до концентрації та стійкості уваги; з/ підвищена ймовірність виникнення аварійної ситуації; и/ підтримка готовності робочих функцій при відсутності діяльності; і/ трансформація мотиваційної структури /вибір критеріїв для прийняття рішення/ та ін. Е.у. можуть впливати на діяльність та поведінку людини як позитивно, мобілізуюче, так і негативно, аж до повної дезорганізації.

ЕКСТРЕМІЗМ - схильність людини до крайніх поглядів або дій. Е. означає ігнорування об'єктивних законів, невміння і небажання рахуватися з реальними обставинами, прагнення вирішувати проблеми, досягати мети з застосуванням самих радикальних методів, включаючи всі види насильства. Е. виникає на основі переоцінки свого "Я", визнавання тільки своїх власних чи групових потреб, інтересів.

ЕКСЦЕНТРИЧНИЙ – незвичайний, дивний, чудернацький, химерний.

ЕКСЦЕС – крайній прояв чогось, надмірність; порушення нормального перебігу явищ або процесу.

ЕМЕРДЖЕНТНІСТЬ - ступінь неможливості зведення властивостей системи до властивостей її елементів.

ЕМОТИВНІСТЬ – індивідуально-типологічна властивість особистості, в основі якої лежить підвищена емоційна чутливість, лабільність нервових процесів, що проявляється в мінливості емоційного настрою і активності.

ЕМОЦІЇ - це психічні стани людини, в яких реалізується безпосереднє ситуативне переживання /задоволення, радість, страх/ особистістю значущості діючих на неї явищ і ситуацій, задоволення чи незадоволення її актуальних потреб. В Е. проявляється позитивне або негативне ставлення особистості до певних об’єктів, сфер діяльності, до самого себе, інших людей. Емоційне життя людини наповнене багатообразним змістом і виражає оціночні ставлення до: а/ конкретних умов, що сприяють або перешкоджають здійсненню діяльності /наприклад, страх, гнів тощо/; б/ конкретних досягнень у діяльності й поведінці /наприклад, радість, жаль, смуток тощо/; в/ ситуацій, що склалися або можливих. Характер і динаміка Е. визначається як об’єктивними подіями, так і переживаннями, з яких вони розвиваються /так, з кохання може розвинутися гордість за кохану людину, засмучення через її невдачі тощо/. Ставлення до відображуваних явищ як головної властивості Е. представлено: а/ у їх якісних характеристиках /до них відносяться: знак - позитивний, негативний; модальність – здивування, радість, відраза, обурення, тривога тощо/; б/ у динаміці зовнішнього вираження самих Е. / в емоційній експресії – у міміці, мові, пантоміміці, рухах тощо/; в/ у динаміці протікання самих Е. /тривалість, інтенсивність тощо/. Е. розрізняються за ступенем усвідомленості. Конфлікт між усвідомленими і неусвідомленими Е. частіше за все лежить в основі неврозів. Е.

виступають у ролі регулятора спілкування, впливаючи на вибір партнерів і визначаючи його способи та засоби.

ЕМОЦІЇ АКИЗИТИВНІ - емоції, які виникають на основі інтересу до збирання, колекціонування речей, що виходить за межі практичної потреби в них, прагнення щось багаторазово купувати, накопичувати, колекціонувати; радість з нагоди збільшення і оглядання своїх накопичень.

ЕМОЦІЇ АЛЬТРУЇСТИЧНІ – переживання людини, що виникають на основі потреби в заступництві, сприянні, допомозі іншим людям. Е.а. - це бажання приносити іншим людям радість, почуття турботи за долю когонебудь, піклування про нього тощо. Люди можуть переживати Е.а., ототожнюючи себе в уяві з тим чи іншим благородним героєм /наприклад, при читанні книжок, перегляду кінофільмів/.

ЕМОЦІЇ БАЗАЛЬНІ – природжені емоції, на базі яких розвиваються більш складні соціально детерміновані емоційні процеси, стани і емоційноособистісні якості. Е.б. нечисленні, до них відносять радість, горе, страх, гнів, здивування. Загальноприйнятої класифікації Е.б. немає.

ЕМОЦІЇ ГЕДОНІЧНІ - емоції, що виникають на основі задоволення людиною потреби у тілесному і душевному комфорті: насолодою, приємними фізичними відчуттями від смачної їжі, тепла, сонця тощо, відчуття безтурботності, веселості; приємна збудженість, хтивість.

ЕМОЦІЇ ГЛОРИЧНІ – емоції людини, що пов’язані з потребою у самоствердженні, славі. Це прагнення завоювати визнання, повагу; почуття вразливого самолюбства і бажання взяти реванш, почуття гордості, задоволення тим, що ніби виріс у власних очах, підвищив цінність своєї особистості.

ЕМОЦІЇ ГНОСТИЧНІ – емоції людини, що виникають на основі потреби в пізнавальній гармонії: прагнення щось зрозуміти, проникнути в сутність явища; почуття здивування і нерозуміння, ясності і невиразності думки, нестримне прагнення подолати протиріччя у власних міркуваннях, привести все в систему; почуття здогаду, близькості рішення; радість відкриття істини.

ЕМОЦІЇ КОМУНІКАТИВНІ – емоції людини, що виникають на основі потреби у спілкуванні. Це бажання спілкуватися, ділитися думками і переживаннями, знайти їм відгук; почуття прихильності, симпатії, поваги до іншої людини.

ЕМОЦІЇ ПРАКСИЧНІ – переживання людини, які викликаються діяльністю, її зміною в процесі роботи, успішністю або неуспішністю, труднощами її здійснення і закінчення /почуття напруги, захопленість, любування результатами, приємна втома тощо/.

ЕМОЦІЇ ПУГНІЧНІ - емоції, що виникають на основі потреби в подоланні небезпеки, інтересу до боротьби, почуття спортивного азарту, сильного вольового й емоційного напруження, граничної мобілізації своїх фізичних і розумових здібностей, насолоджування небезпекою, ризиком.

ЕМОЦІЇ РОМАНТИЧНІ - емоції, що пов'язані з прагненням до всього надзвичайного, таємничого /очікування чогось незвичайного і дуже гарного, красивого, світлого дива; почуття особливої значущості того, що діється, тощо/.

ЕМОЦІЇ СТЕНІЧНІ – емоції, що посилюють активність людини, спонукують до діяльності.

ЕМОЦІЙНА ГІПЕРЕСТЕЗІЯ – надмірно бурхливі переживання у відповідь на будь-які події реального життя, чи почерпнуті з книжок, кінофільмів, розповідей оточуючих людей.

ЕМОЦІЙНА ДЕПРІВАЦІЯ - дефіцит емоцій, довгочасна відсутність ласки, турботи, людської теплоти, розуміння.

ЕМОЦІЙНА ДЕЦЕНТРАЦІЯ - здатність відсторонитися від власних емоційних переживань, сприйняття емоцій, емоційного стану іншої людини.

ЕМОЦІЙНА ЗБУДЛИВІСТЬ - властивість особистості або тимчасовий психічний стан, що проявляються в легкому виникненні чітко виражених емоцій у відповідь на емоціогенні чинники. Е.з. не пов'язана з якимись активними вольовими актами.

ЕМОЦІЙНА ЗРІЛІСТЬ - зменшення імпульсивності емоційних реакцій у відповідності з соціальними нормами і вимогами; можливість тривалий час виконувати не дуже привабливі завдання.

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА - рівень розвитку емоцій, що передбачає емоційну чутливість та відповідальність за свої переживання перед собою й оточуючими. Е.к. – це вихованість емоцій.

ЕМОЦІЙНА ЛАБІЛЬНІСТЬ – здатність людини гнучко, в залежності від ситуації та настрою, змінювати свої власні емоційні стани і способи їх зовнішнього прояву, вираження. Це особливо стосується емоцій, які переживаються людиною в даний момент.

ЕМОЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ - стан людини, що викликається конфліктними умовами, підвищеною ймовірністю виникнення аварійних ситуацій, несподіваним або довготривалим напруженням інших видів і визначає тимчасове пониження стійкості психічних процесів та професійної працездатності.

ЕМОЦІЙНА НЕВРІВНОВАЖЕНІСТЬ – психологічна властивість особистості, що сприяє виникненню надмірної емоційної реакції, яка негативно /дезадаптивно/ впливає на діяльність та поведінку. Е.н. сприяє сильній реакції особистості на ситуації, на життєві обставини, коли емоції переважають над розумом, процес збудження домінує над процесом гальмування або навпаки. Емоційно неврівноваженим людям притаманні такі індивідуально-психологічні властивості, як тривожність, імпульсивність, роздратованість та ін.

ЕМОЦІЙНА ПАМ'ЯТЬ – запам'ятовування і відтворення людиною емоцій та почуттів.

ЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ – інтегративна якість особистості, що характеризується взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних та мотиваційних компонентів психічної

діяльності індивіда і забезпечує оптимальне досягнення успіху в складних екстремальних умовах діяльності. Е.с. зменшує негативний вплив, попереджує стрес, сприяє прояву готовності до дій у напружених ситуаціях.

ЕМОЦІЙНЕ ЗБУДЖЕННЯ – стан людини, що характеризується активізацією різних функцій організму у відповідь на емоціогенні /тобто такі, що стимулюють емоції/ фактори. Е.з., як правило, не пов'язане з якимись вольовими актами.

ЕМОЦІЙНЕ ЛІДЕРСТВО – здатність учасника групи притягувати до себе інших людей, бути тим, кому надають перевагу в спілкуванні, тобто бути лідером

ЕМОЦІЙНЕ НАПРУЖЕННЯ – емоційний стан людини, що характеризується активізацією різних функцій організму у зв'язку з активними вольовими актами, цілеспрямованою діяльністю або підготовкою до неї, очікуванням якоїсь події або небезпеки.

ЕМОЦІЙНИЙ ГОЛОД – відчуття людини, позбавленої будь-яких переживань, всяких діянь, ізольованої від інших людей. Довготривалий Е.г. призводить до різних захворювань.

ЕМОЦІЙНИЙ КОМФОРТ - психічний стан максимальної зручності діяльності й поведінки людини в природному чи соціальному середовищі.

ЕМОЦІЙНІСТЬ – психологічна властивість особистості, яка визначає зміст, якість, динаміку виникнення, протікання й припинення емоційних станів та зовнішнє їх вираження; чутливість до емоціогенних ситуацій. Е. відображає явища навколишнього світу та ситуації, які мають особливу значущість для особистості.

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СТІЙКІСТЬ - здатність психіки людини зберігати високу функціональну активність і працездатність в умовах впливу стресорів, фрустраторів як в результаті адаптації до них, так і у наслідку високого рівня розвитку емоційно-вольової саморегуляції.

ЕМПАТІЯ - якість особистості, її здатність емоційно відкликатися на переживання, почуття і психічні стани інших людей. Е. передбачає суб`єктивне сприйняття іншої людини, уміння поставити себе на її місце, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок, почуттів. Е. зближує людей в спілкуванні, доводить його до довірчого, інтимного рівня.

ЕМПІРИЧНЕ – те, що йде практичного, життєвого досвіду, дослідного вивчення.

ЕМ - ФАЗА - емоційно-експресивне виділення частини змісту висловлюваного, що досягається різноманітними інтонаційними прийомами, посиленням емоційної вразливості, напруженням мови, риторикою, повторенням.

ЕНДОГЕННИЙ – стан, що обумовлюється внутрішніми причинами, які знаходяться у внутрішньому середовищі.

ЕНДОПСИХІКА - система відношень між змістом свідомості і несвідомими процесами /різні афекти/.

ЕНЕРГІЙНІСТЬ – здатність людини до довготривалого збереження високої активності.

ЕПАТАЖ – свідома вихватка, виклик, скандальна поведінка людини, порушення прийнятих моральних та етичних норм, яке розраховане на те, щоб шокувати оточуючих, викликати у них негативну емоційну реакцію.

ЕПАТАЖНІ ЗАСОБИ ПРИВЕРТАННЯ УВАГИ - екстравагантні, не досить пристойні дії, що порушують усталені норми людської поведінки та кидають виклик оточуючим. Ці дії розраховані на привертання уваги до своєї особи або на те, щоб справити враження, вивести оточуючих людей зі стану душевної рівноваги.

ЕПІЛЕПСІЯ - хронічне, схильне до поступового погіршення нервовопсихічне захворювання, що характеризується судомними розладами та специфічними психічними відхиленнями. Ознаками Е. є : мимовільний сміх, плач, відчуття жари або холоду, мимовільні жувальні та смоктальні рухи, судоми м'язів, виражена впертість, в'язкість мислення, негативізм, прояви садистської поведінки та жорстокості тощо. При Е. категорично протипоказані роботи, пов'язані з перебуванням біля вогню, води, на висоті, біля механізмів, що рухаються; зі струмом високої напруги, зброєю, ріжучими інструментами. Таким хворим забороняється також працювати водіями, машиністами, диспетчерами. Злопам'ятність, мстивість, злостивість, здатність до агресивних дій обмежують роботу хворих на Е. з людьми. Їм можна рекомендувати роботу архіваріуса, пасічника, садівника тощо.

ЕПІЛЕПТОЇД - психопатичний тип особистості, для якого характерні крайня дратівливість з приступами нудьги, страху, гніву, нетерпіння, впертості, образливості. Е. характеризують жорстокість, схильність до скандалів. Рекомендується робота, що потребує одноманітності, чіткості, посидючості /рукоділля, мозаїка, гравірувальні роботи/.

ЕПІСТЕМОФІЛІЯ – задоволення від отримання знань.

ЕРГОНОМІКА – галузь науки, що вивчає людину і її діяльність в умовах сучасного виробництва і з метою пристосування праці до фізіологічних і психологічних можливостей людини для забезпечення найбільш ефективної роботи, що не створює загрози її здоров'ю і виконується за мінімальної затрати біологічних ресурсів. Е. досліджує закономірності трудової діяльності людини, вплив психічної напруженості, втоми, емоційних факторів, особливості нервово-психічної діяльності в системі "людинатехніка", здійснює системний і цілісний аналіз трудової діяльності. Основним принципом Е. виступає єдність людського і технічного факторів.

ЕРГОНОМІКА КОГНІТИВНА - розділ ергономіки, в якому вивчаються і проектуються інтерфейси "людина - інші компоненти робочої системи" /особливо програмне забезпечення/ на основі вивчення діяльності людини, її мислення, пам'яті, уявлення тощо.

ЕРЕЙТОФОБІЯ - боязнь людини почервоніти перед співбесідником, зніяковіти в громадських людних місцях.

ЕРИСТИКА - мистецтво вести диспут; вчення про логічну структуру, функції та правила сперечання.

ЕРОТИЗМ – гіперсексуальність людини, хтивість, підвищений статевий потяг.

ЕРУДИЦІЯ - глибока обізнаність людини, начитаність, знання проблематики в певній галузі науки, діяльності /наприклад, обізнаність в проблемі професійного відбору/. Набувається Е. шляхом наполегливої копіткої праці, систематичним поповненням знань, аналізом набутого теоретичного та практичного досвіду.

ЕСКАПІЗМ – соціально-психологічне явище, яке полягає в прагненні особистості втекти від дійсності, реального життя, загально прийнятих норм і поринути в світ ілюзій, фантазій.

ЕТИКЕТ – сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього прояву ставлення до людей /поводження з оточуючими, форми звернення і привітання, поведінка в громадських місцях, манери і одяг/ і прийняті в суспільстві. Е. є складовою частиною зовнішньої культури суспільства. До нього входять і ті вимоги, які набувають характеру строго регламентованого церемоніалу.

ЕТНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ, етнопсихологія – галузь психологічної науки, що вивчає психологічні особливості різних народів і культур, закономірності формування і функціонування національної свідомості, етнічних стереотипів, проблеми національного характеру і особливості світогляду.

ЕТНОС – стійка сукупність людей, яка історично склалася на певній території і володіє загальними рисами, стабільними особливостями культури і психології, а також свідомістю своєї єдності і відмінністю від інших подібних утворень.

ЕФЕКТ – сильне враження, яке хтось або щось справляє на когось.

ЕФЕКТ БУМЕРАНГА - дії, що направлені проти когось або чогось, а обертаються проти тих, хто ці дії здійснює.

«ЕФЕКТ ОРЕОЛА» – вплив загального враження про іншу людину на сприйняття і оцінку окремих властивостей її особистості. Якщо загальне враження про людину прихильне, тоді його позитивні якості переоцінюються, а негативні або стушовуються, або виправдовуються. І, навпаки, якщо загальне враження про людину негативне, тоді навіть шляхетні його вчинки не помічаються або витлумачуються як своєкорисливі.

ЕФЕКТ УПЕРЕДЖЕНОСТІ – очікування дослідником певних результатів, що відповідають попередньо висунутій ним гіпотезі. Упередженість проявляється не в підтасовуванні даних або в підказуванні досліджуваному, а в неусвідомленій вербальній (інтонацією) або жестикуляційній поведінці, що орієнтує досліджуваного на потрібну досліднику реакцію.

ЕФЕКТОРИ – органи, які забезпечують своєю діяльністю реакції організму на подразнення внутрішнього і зовнішнього середовища, що опосередковані нервовою системою.

ЕФЕРЕНТАЦІЯ – передавання нервових імпульсів від головного мозку по еферентних нервових каналах до периферичних робочих систем організму – ефекторів /внутрішні органи, м'язи тощо/.

ЕФЕРЕНТНІ ШЛЯХИ - нервові волокна, що проводять імпульси від вищих відділів головного мозку до м'язів і внутрішніх органів.

Є

ЄГОВІСТИ – члени однієї з найреакційніших християнських сект, що являє собою досить численну організацію, має власні навчальні заклади, видає релігійно-політичну літературу багатьма мовами. Є. заперечують триєдність бога, визначаючи єдиним богом Єгову, через свою релігію ведуть активну пропаганду світової війни, зображуючи її, як останню битву між військом Єгови і військом Сатани. Спеціалістам, які працюють з людьми, необхідно враховувати в роботі особливості віруючого.

ЄДНІСТЬ СВІДОМОСТІ І ДІЯЛЬНОСТІ – один із основних принципів психології, сутність якого полягає у визнанні пріоритету матеріального світу і практичної діяльності людини над її психікою. Свідомість є продуктом діяльності високоорганізованої матерії – людського мозку і відображає навколишній світ, процеси і результати практичної діяльності людини. Діяльність без свідомості позбавлена орієнтації, рефлексивності. Свідомість поза зв'язком з предметною діяльністю неминуче вироджується в пусту абстракцію. Саме в практичній діяльності образ, ідеальний план об'єктивується, матеріалізується.

ЄХИДНІСТЬ – риса характеру людини, що проявляється у недоброзичливості, в'їдливості. Такій людині притаманні лукавство, намір зачепити іншу людину, образити її, навмисне дошкулити.

Ж

ЖАДІБНІСТЬ - риса характеру людини, що проявляється в прагненні до оволодіння цінностями. Ж. має як позитивний, так і негативний характер. Позитивний - оволодіння знаннями, поглиблення духовної культури тощо, а негативний - прагнення до накопичення, відчуття жадоби придбання тощо.

ЖАЛКУВАННЯ – незадоволеність людини раніше зробленим вибором чи своїми невдалими діями, вчинками, поведінкою.

ЖАХ – почуття сильного страху.

ЖЕСТ – спеціально відпрацьовані рухи людини, що передають її психічний стан, мають сигнальне значення.

ЖИТТЄВА ПЕРСПЕКТИВА - цілісна картина майбутнього людини в складному суперечливому взаємозв'язку програмованих і очікуваних дій, з якими вона пов'язує соціальні цінності і сенс свого життя. Ядром Ж.п. є ціннісні орієнтації, життєві цілі і плани особистості.

ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – світоглядні установки, ідеали і соціальні цінності, в яких знаходять концентроване вираження основоположні принципи соціальної поведінки особистості, а також її готовність до діяльності для досягнення особистих і загальних цілей.

ЖИТТЄВА СИТУАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - сукупність обставин життєдіяльності, що прямо або опосередковано впливають на поведінку людини, її стан і внутрішній світ, обумовлюючи зміст та спрямування індивідуального розвитку, тим самим сприяючи виникненню та розв'язанню проблем.

ЖИТТЄВІ ПОРАДИ - поради, що надаються людині не на підґрунті науки, а на базі набутого життєвого досвіду або так званого здорового глузду.

ЖИТТЄВИЙ ПЛАН ОСОБИСТОСТІ - це одне з особистісних утворень, що являє собою систему взаємопов'язаних і узагальнених цілей, які ставить перед собою особистість, інтеграцію і супідрядність її мотивів, становлення стійкого ядра ціннісних орієнтацій. Це явище одночасно соціального і психологічного порядку, що пов'язане з питаннями самовизначення особистості: професійного /Ким бути?/ і морального /Яким бути?/.

ЖИТТЄВИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ - сукупність природних і соціокультурних умов, чинників, що забезпечують відтворення і удосконалення життя людини як психосоціальної істоти, задоволення її потреб життєзабезпечення і діяльного існування. Включеність людини у різні сфери суспільства, її політичне, виробничо-економічне, культурно-ідеологічне й соціально-побутове життя визначають наявність відповідного політичного, виробничо-економічного, культурно-ідеологічного й соціально-побутового простору.

ЖИТТЄВИЙ ТОНУС – загальний фізичний і психічний стан людини, що визначає її настрій та активність. Біологічною основою Ж.т. людини є стан її організму, здоров'я, особливості функціонування гормональної та нервової систем. Психологічно Ж.т. виявляється у настрої людини, емоційному тоні світосприймання, бажанні працювати та спілкуватися. Підвищений Ж.т. є показником вдоволеності людини своїм життям, радісним усвідомленням позитивної життєвої перспективи. Зниження Ж.т. відбиває песимістичний умонастрій, переживання безперспективності життєвої ситуації, є наслідком розчарування або незадоволення основних потреб людини. Ж.т. є інтегральним показником емоційно-психологічного переживання життєвої практики індивіда.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ – це індивідуальний розвиток людини від народження до смерті. Однією з важливих складових Ж.ш. є професійна діяльність людини /від вибору професії до виходу на пенсію/.

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ - сутність і властивість людського організму, здатність виконувати свої фізіологічні, фізичні, соціально-психологічні та інші функції. Ж. забезпечується як самою людиною, так і складною системою заходів з боку держави та суспільства.

ЖИТТЄРАДІСНІСТЬ - характеристика людини, яка задоволена своїм життям, оптимістично настроєна.

ЖІНКОФОБІЯ - ненависництво, нетерпимість до жінок. Ж. виявляється, насамперед, з боку чоловіків, у яких склалася негативна установка щодо жінок. Може проявлятися також і з боку жінок, внаслідок чого вони віддають перевагу спілкуванню, налагодженню дружніх стосунків з чоловіками.

ЖОРСТОКІСТЬ - морально-психологічна риса особистості, що є протилежною душевності, доброті, людяності. Жорстока людина надто сувора, безжалісна, безсердечна, не співчуває іншим, а, навпаки, свідомо принижує їхню гідність, завдає болю і навіть може вбити.

ЖУЇР - людина, яка шукає в житті тільки насолоди.

З

ЗАБАГАНКА – невмотивована потреба, примхливе бажання.

ЗАБОБОНИ - стійкі помилкові погляди, що не підкріплені фактами та логікою, а ґрунтуються лише на сліпій вірі. З. можуть виступати як захисні механізми особистості, яка проектує на "чужака" свої власні неусвідомлені конфлікти, негативні якості.

ЗАВДАННЯ – мета, задана і здійснювана в певних умовах.

ЗАВЗЯТІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у досягненні якої-небудь мети, стійкості, нестримності.

ЗАГАЛЬМОВАНІСТЬ – психічний стан людини, що характеризується вираженим уповільненням розумових процесів і фізичної активності.

ЗАДАТКИ - деякі природжені анатомо-фізіологічні особливості мозку, нервової системи, аналізаторів та організму в цілому, які є передумовою розвитку і формування здібностей. Задатками можуть виступати типологічні особливості нервової системи, від яких залежить швидкість утворення тимчасових зв’язків, їх міцність, зосередженість уваги, розумова працездатність; індивідуальні особливості будови аналізаторів, окремих зон кори головного мозку та ін. З. є важливою, але недостатньою умовою розвитку здібностей. За відсутності відповідних зовнішніх умов і адекватної діяльності, здібності можуть і не розвинутися навіть маючи сприятливі задатки. Багатозначність З. проявляється в тому, що на їх підґрунті, в залежності від зовнішніх обставин, можуть сформуватися різні здібності. За наявності сприятливих З. і за оптимальних умов життя та діяльності здібності у дитини можуть формуватися досить рано й швидко розвиватися. Але відсутність ранніх досягнень ще не є свідченням відсутності З.. Це може бути вплив а не досить адекватних умов для їх реалізації.

ЗАДАТКИ ЗДІБНОСТЕЙ - деякі генетично детерміновані анатомофізіологічні особливості індивіда, що обумовлені структурою мозку, нервової системи. Основою задатків загальних і специфічних здібностей виступають: а/ типологічні властивості нервової системи; б/ співвідношення першої і другої сигнальної систем; в/ індивідуальні особливості побудови аналізаторів, окремих областей головного мозку. Задатки самі собою не визначають здібностей, тому що їх формування залежить від умов життя і діяльності людини.

ЗАДАЧА /в психології/ – мета діяльності, що поставлена в певних умовах і вимагає для свого досягнення використання адекватних до цих умов засобів.

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ - емоційний стан людини, що наступає при досягненні бажаного результату в діяльності і спілкуванні. З. прямо залежить від характеру потреб, їх глибини. Але З. залежить також і від реальних можливостей, що дозволяють реалізувати ці потреби на практиці.

ЗАДОВОЛЕННЯ – емоції людини, що супроводжують її при успішно виконаній роботі, досягненні поставленої мети.

ЗАЗДРІСТЬ – недоброзичливе психічне переживання особистості, що виникає тоді, коли чиїсь реальні чи уявні переваги сприймаються як загроза цінності "Я" і супроводжуються негативними емоціями. З. деструктивно впливає на психіку індивіда, спонукаючи його до блокування чужого успіху, агресивних дій.

ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ - ступінь участі працездатного населення в різних сферах господарства. Все працездатне населення країни, що проживає в конкретних соціально-економічних, культурних та інших суспільних умовах, поділяється на дві нерівні групи: зайняте в суспільному виробництві і незайняте в ньому через відсутність вакантних робочих місць. Перехід до ринкових відносин супроводжується, як правило, спадом виробництва, скороченням вакантних посад і, як наслідок, появою безробіття. Законодавством передбачено ряд захисних заходів, що пом’якшують негативні наслідки безробіття.

ЗАМІЩЕННЯ - захисний психічний механізм, призначений для того, щоб уникнути боязні, страху, вилити накопичену енергію на доступний чи безпечний об`єкт, коли на справжній об`єкт направити цю енергію неможливо. Наприклад, ненаважуючись зробити критичні зауваження начальству /боязнь наслідків, санкцій/, людина приходить додому і зганяє злість і роздратування своїх близьких.

ЗАМКНЕНІСТЬ – характеристика особистості, що виявляється у її відособленості від інших, зосередженості на своїх інтересах; нетовариськість, відлюдність.

ЗАКОН ЙЄРКСА – ДОДСОНА - закон залежності ефективності діяльності особистості від мотивації, згідно якому чим вища сила мотивації, тим вищий результат діяльності. Але цей прямий зв’язок зберігається лише до певної межі. Якщо після досягнення деякого оптимального рівня сила мотивації продовжує зростати, то ефективність діяльності починає падати.

ЗАМОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНЕ - сукупність проблем, завдань або цілей, які ставлять суб’єкти управління різних рівнів перед психологами.

ЗАПАМ’ЯТОВУВАННЯ – процес фіксації в пам’яті людини інформації про навколишній світ і результати розумової діяльності, емоційні стани тощо. З. завжди вибіркове: в пам’яті зберігається далеко не все, що діє на органи чуття людини.

ЗАПАМ’ЯТОВУВАННЯ ДОВІЛЬНЕ – свідоме, точне запам’ятовування певної інформації на довготривалий час з метою наступного її відтворення.

ЗАПАМ’ЯТОВУВАННЯ МЕХАНІЧНЕ – послідовне заучування людиною окремих частин матеріалу без опори на смисловий зв’язок між ними. З.м. часто призводить до формального засвоєння знань. Воно неекономне, вимагає значно більше часу, ніж осмислене запам’ятовування.

ЗАПАМ’ЯТОВУВАННЯ ОСМИСЛЕНЕ – запам’ятовування, що спирається на розуміння людиною змісту матеріалу, усвідомлення тих логічних зв’язків, які існують між його частинами.

ЗАПОВЗЯТЛИВІСТЬ - сукупність ділових і моральних рис особистості, форма прояву активності у суспільній і трудовій діяльності, що характеризують її здатність знаходити оптимальні нестандартні рішення, доводити їх до кінця, допускаючи при цьому обґрунтований ризик. З. виражає вміння людини долати складні ситуації шляхом нових, інноваційних способів активізації своєї діяльності, господарської ощадливості в рамках законності, моральних і соціальних цінностей, поєднання своїх інтересів, інтересів колективу і суспільства в цілому.

ЗАРАЖЕННЯ /психічне/ - механізм психологічного невербального або, рідше, емоційно яскраво забарвленого впливу на людину, групу або масу людей; процес прямої передачі емоційного стану від одного індивіда до іншого на психофізіологічному рівні контакту поза межами власного смислового впливу. Більш-менш помітне З. можливе тільки за наявності у тих, кого заражають певної контагіозності /Б.Ф.Поршнєв/, тобто заражуваності як особливої властивості /стану/ психіки, що поведінково проявляється у готовності до наслідування. З може розглядатися як поєднання навіювання і наслідування, причому останнє виявляє себе як умова З., так і наслідок. З. може мати різний ступінь довільності: від мимовільного до цілеспрямованого. За наявності зворотного зв’язку між суб’єктом і об’єктом З., воно може зростати внаслідок взаємної індукції, набувати форму циркулюючої реакції, особливо помітної у натовпі. З. здійснюється вербальними /слово, лозунги, інтонація, ключові фрази/ і невербальними /міміка, жести, дії, музика та ін./ засобами. З. поділяють на навмисне й ненавмисне. Ефективність З. пов’язується з якостями суб’єкта З. /наявність харизми, сильна привабливість, навички експресивної поведінки тощо/, особливостями аудиторії /ступінь зараження й готовність до наслідування/ і відношеннями між ними /віра, залежність аудиторії від об’єкта З./.

ЗАРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ – сукупність способів і результатів інформаційно-психологічного впливу на людину, групи людей і особливо маси, що виділяється поряд з навіюванням, переконанням, інформуванням. З. с.-п. носить цілеспрямований характер і здійснюється в сфері несвідомого. В процесі З.с.-п. відбувається передавання від суб’єкта до суб’єкта психологічного стану - екстазу, паніки, азарту, тривоги, радості, відважності тощо, що безконтрольно сприймаються і відтворюються людьми в ситуації їх безпосереднього спілкування.

ЗАРОЗУМІЛІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у неповажно-презирливому ставленні до інших. З. виникає на основі перебільшення своїх власних якостей, пов’язана з егоїзмом.

ЗАТРИМКА ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ - уповільнення темпів розвитку людини, що виражається у недостатності загального запасу знань, незрілості мислення, переважанні ігрових інтересів, швидким перенасиченням інтелектуальною діяльністю. З.п.р. є межею стану між нормою та дебільністю. ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ - сукупність несвідомих прийомів, за допомогою яких людина як особистість оберігає себе від психологічних травм.

ЗАХИСТ ПЕРЦЕПТИВНИЙ - подавлення свідомістю сигналів, що оцінюються як загрозливі або неприпустимі.

ЗАХОПЛЕННЯ – психічний стан людини, що проявляється в яскраво вираженому почутті високої позитивної інтенсивності в роботі, творчості, грі, в прихильності до певної особи. З. означає, що людина віддає справі, якою вона займається, значну частину свого часу, значні психологічні й фізичні зусилля.

ЗБУДЖЕННЯ /в фізіології/ – нервовий процес, що полягає у приведенні в дію клітин мозку у відповідь на дію подразника.

ЗВИЧКА - закріплений у житті людини спосіб дії і поведінки, здійснення яких у певних ситуаціях набирає сили потреби. З. властиве сильне внутрішнє спонукання, схильність до певної дії, вчинку. Розрізняють З. добрі і погані, корисні та шкідливі. Позитивні, корисні З. сприяють духовному зростанню особистості. Негативні, шкідливі З. слід викорінювати в процесі виховання та перевиховання людини. З. належить до автоматизованих компонентів поведінки і виробляється внаслідок багаторазового повторення певних способів діяння.

ЗГАДУВАННЯ – актуалізація раніше сприйнятого матеріалу, виникнення раніше сформованих образів, їх локалізація в часі і просторі.

ЗГУРТОВАНІСТЬ КОЛЕКТИВУ – ступінь єдності колективу, що проявляється у єдності думок, переконань, традицій, характерних міжособистісних стосунків та інших компонентів його психології, а також в єдності практичної діяльності.

ЗДАТНІСТЬ – властивість індивіда, що визначає його можливості, спроможність, нахил до виконання певної діяльності. З. зумовлюється природними задатками, рівнем знань, умінь, навичок, здібностей, якостями характеру, темпераменту, емоційно-вольової сфери. З. людини розвивається, поглиблюється, диференціюється при здійсненні практичної діяльності.

ЗДИВУВАННЯ – емоційна реакція людини на новизну, сприйняття чогось незвіданого, цікавого, що виникло раптово. З. не має чітко вираженого позитивного чи негативного забарвлення. Воно може гальмувати всі попередні емоції, спрямовувати увагу на об”єкт, що спричинив це З.

ЗДІБНОСТІ - сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, що є умовою успішного виконання певної діяльності. Виділяють загальні З., що проявляються в усіх видах діяльності /загальні розумові здібності, пам’ять, увага тощо/, і спеціальні, що

відповідають вужчому колу вимог конкретної діяльності /музичний слух - для музиканта, технічне мислення - для інженера тощо/.

“ЗДІБНОСТІ АКСІДЕНТНІ” – здатність людини уникати загроз, небезпеки. В першу чергу З.а. необхідні керівникам. Вони включають в себе: а/ уміння критично оцінити співвідношення між успішністю і безпечністю діяльності; б/ уміння не ризикувати у звичній діяльності, дотримуватися правил безпеки; в/ здатність ризикувати в екстремальній ситуації, забезпечуючи при цьому успішність і безпеку діяльності; г/ розпізнання слабких сигналів небезпеки; розвиток і підтримання уваги, здатності до її розподілу і концентрації на необхідному для безпеки рівні; д/ відсутність звикання до небезпеки, здатність уникати або усувати її й не повторювати в майбутньому допущених помилок.

ЗДІБНОСТІ АКТУАЛЬНІ – це здібності, що реалізуються і розвиваються в залежності від вимог конкретного виду діяльності.

ЗДІБНОСТІ ГНОСТИЧНІ – індивідуально-психологічні якості, що забезпечують людині, з одного боку, швидке і точне розпізнання предметів, явищ, а з іншого - успішне оперування відображеними образами дійсності /знаками, поняттями, ідеями/.

ЗДІБНОСТІ ЕКСПРЕСИВНІ - здібності до виразного й чіткого висловлювання своїх думок, знань, переконань і почуттів, демонструвати свої вміння /професійну майстерність/ за допомогою мови, міміки, практичного показу.

ЗДІБНОСТІ ІНТЕРСОЦІАЛЬНІ - особистісні якості, що забезпечують успішність взаємодії між людьми, розуміння людей і ефективний вплив на них, установлення контактів, організацію спільних дій.

ЗДІБНОСТІ КРЕАТИВНІ - особистісні якості, що дозволяють людині по-новому подивитися на відомі предмети, явища, побачити в них нові закономірності, зв'язки, по-новому уявити бачене, придумати щось нове, раніше невідоме. /І.П.Павлов по-новому поглянув на слиновиділення і відкрив умовний рефлекс/.

ЗДІБНОСТІ ЛІНГВІСТИЧНІ – спеціальні здібності людини, пов’язані з оволодінням мовами і їх практичним застосуванням в різноманітних життєвих ситуаціях.

ЗДІБНОСТІ МАТЕМАТИЧНІ – здібності до оволодіння математичними науками, методами мислення. Характерними ознаками М.з. є інтерес до математики, уміння логічно мислити, аналізувати і узагальнювати математичний матеріал, успішне оволодіння математичними знаннями.

ЗДІБНОСТІ ОРГАНІЗАТОРСЬКІ – вміння людини виділяти і чітко формулювати як перспективні, так і найбільш важливі в кожній конкретній ситуації завдання, своєчасно приймати аргументовані рішення і забезпечувати їх виконання, узгоджувати свої задумки з умовами дійсності, організовувати, координувати, направляти і контролювати діяльність. З.о. передбачають наявність у особистості певної спрямованості, комунікабельності, ділової компетентності, ініціативності, самостійності, емоційної врівноваженості, психологічного такту тощо.

ЗДІБНОСТІ ПЕДАГОГІЧНІ – здібності до впливу на іншу людину з метою навчання та виховання. Характерні ознаки З.п.: інтерес до педагогічної діяльності, любов до дітей, уміння організувати дитячий колектив, комунікабельність, вимогливість, тактовність, справедливість, самовладання та інше. Виділяють такі З.п.: а/ дидактичні – уміння здійснювати підбір змісту і методів навчання, доступно викладати навчальний матеріал; б/ експресивні – уміння знайти найкращу емоційно-виражальну форму викладання навчального матеріалу; в/ перцептивні – гостра спостережливість, проникнення у внутрішній, духовний світ учнів, глибоке розуміння і використання вікових й індивідуально-психологічних особливостей в процесі навчання і виховання; г/ сугестивні – здатність до навіювання, сильного емоційного впливу педагога на учня; д/ науково-пізнавальні – уміння накопичувати знання, уміння та навички у відповідній галузі наукової діяльності; комунікативні – уміння швидко і тактовно встановлювати контакт з учнями, спілкуватися з ними.

ЗДІБНОСТІ ПЕРЦЕПТИВНІ - здатність проникати у внутрішній світ людини, що полягає в адекватному сприйнятті й розумінні її психології, тонкій спостережливості, яка дозволяє розуміти особистість і її тимчасові психічні стани.

ЗДІБНОСТІ ПОТЕНЦІЙНІ - здібності, що закладені у людини, але ще не проявились у відповідній діяльності.

ЗДІБНОСТІ ТЕХНІЧНІ – здібності до оволодіння технікою й освоєння технічних наук. Характерні ознаки З.т.: інтерес до техніки, технічної творчості, прагнення працювати на верстатах, різними інструментами, добре розуміння креслень, схем, розвинуте просторове уявлення, успішне засвоєння математичних та фізичних знань, інтерес до технічної літератури. ЗДОГАД – припущення, не обґрунтоване достатніми фактичними даними.

ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД - принцип оцінки явищ і подій на основі сукупності загальноприйнятих уявлень, поглядів, навичок, мислення, вироблених і зафіксованих людиною в процесі набуття повсякденного досвіду, що забезпечує їй успішну орієнтацію в природному і соціальному оточенні.

ЗДОРОВ’Я - стан фізичного, душевного, психічного і соціального благополуччя людини. З. - це не тільки відсутність хвороб чи фізичних вад. Воно є гармонійною сукупністю структурно-функціональних даних організму, адекватних оточуючому середовищу і забезпечує оптимальну життєдіяльність, а також повноцінну діяльність. В широкому розумінні З. визначається можливостями організму адаптуватися до нових умов з мінімальними затратами ресурсів і часу.

ЗДОРОВ’Я ПСИХІЧНЕ - невід’ємна частина загального здоров’я, стан психічного та душевного благополуччя людини, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам дійсності регуляцію діяльності і поведінки, адаптацію до навколишнього середовища. Виділяють такі складові З.п.: усвідомлення і почуття неперервності, постійності й ідентичності свого психічного і фізичного “Я”; почуття постійності й ідентичності переживань в типових ситуаціях; критичність до себе і своєї психічної діяльності та її результатів; адекватність психічних реакцій соціальним обставинам і ситуаціям; здатність керувати своєю поведінкою у

відповідності з соціальними нормами /правилами, законами/; здатність планувати свою діяльність і поведінку та реалізувати їх; здатність змінювати свою поведінку в залежності від зміни життєвих ситуацій і обставин.

ЗДОРОВ'Я ПСИХОЛОГІЧНЕ - стан психічного та духовного благополуччя, що забезпечує людині адекватну умовам дійсності регуляцію поведінки і діяльності, адаптацію до навколишнього середовища. З.п. є продуктивна взаємодія з самим собою, з оточуючими, відсутність хвороб.

ЗДОРОВ'Я РЕПРОДУКТИВНЕ - стан повного фізичного, психічного, духовного і соціального благополуччя людини, що забезпечується правильною нормативною діяльністю її організму і його репродуктивних органів за відсутності хвороб або фізичних вад та комфортністю міжособистісних стосунків.

ЗІБРАНІСТЬ – здатність людини підтримувати свою психіку в стані готовності до вирішення будь-яких завдань.

ЗЛИТТЯ - механізм невротичного розвитку особистості /пов'язаний з порушенням межі між особистістю та навколишнім середовищем/, що проявляється у відсутності розмежувань між особистим «Я» і «Я» іншої людини. В мові використовується займенник «Ми», при виявленні різниці між людьми відчуває страх.

ЗЛОРАДСТВО – емоційне задоволення, яке відчуває особистість від того, що хтось переживає страждання; злобна радість за невдачі іншої людини.

ЗНАК - матеріальний предмет /явище, дія/, що виступає в процесі діяльності, спілкування як смисловий представник якогось іншого предмета, властивості або відношення і використовується для отримання, зберігання, перетворення і передачі інформації. Сукупність знаків, упорядкованих за певними правилами, створює знакову систему. Прикладом З. є звичайна літера, а знакової системи - мова. Розрізняють З. мовні і немовні.

ЗНАННЯ – сукупність сприйнятої і засвоєної людиною інформації у вигляді понять, уявлень, суджень, що зберігається в довготривалій пам'яті, і може бути відтворена в процесі діяльності і поведінки. Психологія розглядає З. як образи предметів, явищ зовнішнього світу, образи різноманітних дій людини, як результат пізнавальної діяльності, аналізує закономірності їх функціонування, засвоєння і вплив на психічний розвиток людини.

ЗНАННЯ СУСПІЛЬНІ – знання, що мають цінність для багатьох людей і для суспільства в цілому. З.с. – це та сила, яка забезпечує рух людства на шляху до цивілізації та прогресу. З.с. можуть виконувати такі функції: а/ репрезентативну – представляти, вказувати предмет пізнання, називати його особливості, якості; б/ евристичну – показувати, як знаходити шлях до вирішення проблеми, що виникла, допомагати знаходити спосіб вирішення задач; в/ керівну – вказувати, як слід діяти в тих чи інших умовах, щоб отримати певний результат; г/ оціночну – давати оцінку того чи іншого явища, дії, вчинку на основі знання прийнятих норм, установлених правил, внутрішніх переконань.

ЗНЕВАГА - почуття переваги над кимсь одним чи групою людей. З. - це відсторонене переживання, що спонукує до агресії, проявляється в хитрості і обмані. З. до людей намагається деперсоналізувати певного індивіда, заставити сприймати цю особу як щось, таке що не заслуговує бути повноцінною людиною.

ЗНЕВІРА – відсутність надії, впевненості у здійсненні поставленої мети.

ЗОВНІШНЯ МОТИВАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ – мотиви, що знаходяться за межами самого працівника і праці, як такої: заробітна плата, боязнь осуду, прагнення престижу тощо. З.м.д. буває позитивна і негативна. Зовнішня позитивна мотивація – це ті стимули, заради яких людина прагне прикласти свої зусилля /матеріальні стимули, просування по роботі, схвалення колег і колективу, престиж/. До негативних зовнішніх мотивів відносяться покарання, критика, осуд тощо. Як позитивна, так і негативна зовнішня мотивації характеризуються невисокою стійкістю й швидко втрачають свою стимулюючу силу.

ЗОЛОТЕ ПРАВИЛО ПОВЕДІНКИ – люди, які включені в процес міжособистісної взаємодії повинні керуватися імперативним правилом: чини по відношенню до інших так, щоб це могло надати нові сили іншому і тобі самому. Традиційна форма З.п.п. дещо інша: стався до інших так, як ти хотів би, щоб інші ставилися б до тебе.

“ЗОЛОТІ КОМІРЦІ” - висококваліфіковані вчені й спеціалісти, які володіють підприємницькими рисами використання своїх професійних знань і навичок. Сині комірці – робітники, білі – інженери, золоті – еліта, брахмани.

ЗОНА НАЙБЛИЖЧОГО РОЗВИТКУ – приховані можливості в психологічному розвитку дитини, що відкриваються при наданні їй мінімального підказування або зовнішньої допомоги з боку дорослих. Поняття З.н.р. ввів у психологію Л.С.Виготський для характеристики зв’язку навчання й розумового розвитку дитини. Він показав, що реальні відношення розумового розвитку до можливостей навчання можуть бути визначені за допомогою встановлення рівня актуального розвитку дитини /вирішення дитиною завдань самостійно/ і його З.н.р. /вирішення завдань за допомогою дорослих/. Наявність З.н.р. свідчить про провідну роль дорослих і навчання в розумовому розвитку дитини. Те, що з самого початку робить дитина під керівництвом дорослих, потім стає її власним здобутком. Правильно організована програма і методи навчання спираються на З.н.р., що має дитина, на ті психічні процеси, що починають у неї складатися в спільній роботі з дорослими, а потім функціонують в її діяльності. З.н.р. дозволяє характеризувати потенційні можливості дитини і на цьому підґрунті прогнозувати перспективи її розумового розвитку.

ЗОНА ПОТЕНЦІЙНОГО РИЗИКУ - життєві умови, обставини, ситуації, опинившись в яких, людина ризикує зазнати невдач.

ЗООФІЛІЯ - надмірна, хвороблива любов до тварин.

ЗОСЕРЕДЖЕННЯ УВАГИ – одна з основних характеристик уваги; міра інтенсивності уваги, що є предметом розумової або фізичної діяльності Людина в стані З.у. не помічає сторонніх подразників, того, що відбувається навколо.

ЗРІЛІСТЬ ОСОБИСТОСТІ - досягнутий людиною високий рівень розвитку біологічних, фізіологічних, соціальних, інтелектуальних, вольових, емоційних, моральних та інших параметрів особистості. У генезисі спочатку настає біологічне і фізіологічне дозрівання організму, потім психологічна зрілість як показник роботи сенсорних, мнемічних, інтелектуальних функцій людини і нарешті – соціальна, моральна, світоглядна і професійна зрілість як свідчення її можливостей ефективно здійснювати практичну й теоретичну діяльність. Для зрілої особистості характерні почуття відповідальності, потреба у турботі за інших людей, здатність до психологічної близькості з іншою людиною, до активної участі у житті суспільства.

ЗУХВАЛІСТЬ – нешанобливість, зневажливість, грубість, зарозумілість, сповненість дерзання.

І

ІДЕАЛ - образ бажаного, взірець досконалості, що служить прикладом для особистості в діях і вчинках, у поведінці і діяльності.

ІДЕАЛІЗАЦІЯ – уявлення про щось або когось як про значно краще і досконале, ніж воно є насправді, наділення їх властивостями, що відповідають ідеалам. І. розглядають і як спосіб моделювання, завдяки якому створюються теоретичні об’єкти, що відображають реальні можливості конструювання моделей емпіричних об’єктів у “чистому” вигляді, звільненими від конкретних властивостей, неіснуючих з погляду розвитку психологічної теорії. І. спрямована на процеси мисленої побудови об’єктів, а межі її ефективності визначаються практикою.

ІДЕАЛІСТИЧНИЙ СТИЛЬ МИСЛЕННЯ – мислення, що притаманне особам, схильним до інтуїтивних “глобальних” оцінок, без здійснення детального аналізу проблем. Люди з таким стилем мислення проявляють підвищений інтерес до цілей, потреб, людських цінностей, моральних проблем. Вони враховують у своїх рішеннях суб’єктивні і соціальні чинники, прагнуть згладжувати протиріччя, легко без внутрішнього опору сприймають різноманітні ідеї і пропозиції, успішно вирішують такі проблеми, де важливими чинниками є емоції, почуття, оцінки. Людей з І.с.м. називають “ідеалістами”.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ – встановлення тотожності, подібності об’єктів завдяки спільності рис, ознак. І. вживається для визначення механізму соціалізації, ототожнення індивіда з реальною чи уявною людиною, групою, спільністю і як процес засвоєння соціальних ролей, стандартів поведінки, оснований на відтворенні їх, копіюванні.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – процес установлення відповідності між поведінкою індивіда і вимогами навколишнього середовища.

ІДЕНТИЧНІСТЬ – тотожність, подібність двох предметів або понять.

ІДЕОМОТОРИКА - мимовільні, реальні рухи різних частин тіла /рук, очей, голови, тулуба/, що виникають при мисленому уявленні цих рухів або при виникненні думки про них. Ці рухи непомітні і приховані від свідомості самої людини, що їх здійснює.

ІДЕЯ - чітко усвідомлена думка як основа подальшого процесу мислення чи діяльності. Сукупність І. створюють ідеальну сторону діяльності.

ІДІОСИНКРАЗІЯ - підвищена чутливість до певних подразників, емоційне неприйняття певних осіб, тварин тощо.

ІЄРАРХІЯ – система елементів, що знаходяться у послідовній супідрядності.

ІЛЮЗІЯ - викривлене, хибне сприйняття дійсності. У здорової людини І. мають епізодичний характер. Іноді І. відіграють певну позитивну роль у сприйманні людини /просторові ілюзії при сприйнятті творів, живопису/. Наявність об'єктів відображення, що викликають І., відрізняють їх від галюцинацій.

ІЛЮЗОРНІСТЬ - ілюзія чуттєвої вірогідності зображення дійсності.

ІМАЖИТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ – індивідуальні відмінності особистості, що проявляються у процесі уявлення і уяви, і фактори, що впливають на їх динаміку.

ІМАНЕНТНИЙ – властивий чомусь, внутрішньо притаманний предметам, явищам /наприклад, діяльність людини іманентно містить у собі осмислення мети цієї діяльності/, той, що виникає з їхньої природи.

ІМБЕЦИЛЬНІСТЬ - виражене відставання людини в психічному розвитку, середня ступінь слабоумства, розумової відсталості.

ІМІДЖ /образ/ - публічно зафіксований або підтримуваний вигляд, образ громадської особи, обличчя професії, діяльності, організації, способу життя. В І. виділяють три напрямки. Фізичний І. – здоров'я, стиль одягу, зачіска, макіяж. Психологічний І. – характер, темперамент, внутрішній світ. Соціальний І. – роль у суспільстві, поведінка і комунікативні особливості. Ці напрямки перетинаються і створюють єдине ціле.

ІМІДЖМЕЙКЕР – спеціаліст, який володіє знаннями дизайнера, візажиста, стиліста, психолога. І. розробляє і рекомендує політикам, працівникам, особливо керівному складу, індивідуальний образ, що органічно сприймається як колегами по роботі, так і партнерами по бізнесу. І. відпрацьовує уміння триматися в різноманітних ситуаціях, правильно розмовляти і слухати, не відволікатися на сторонні теми, уміння володіти необхідною інформацією, точно та вчасно її використовувати. Потреба в І. все більш зростає.

ІМІТАЦІЯ /у психології/ - це наслідування рухів, жестів, міміки, голосу іншої людини. І. широко використовується для розроблення моделі реальної ситуації і проведення експериментів з метою зрозуміти, як вона буде реально змінюватися.

ІМПЛІЦИТНИЙ – неявний, прихований від погляду дослідника, такий, що може бути виявлений тільки через свої зв'язки з іншими об'єктами чи процесами /наприклад , мотиви тієї чи іншої поведінки/.

ІМПОЗАНТНІСТЬ - якість особистості, що сприяє позитивному сприйняттю її як поважної, надійної, вражаючої, показної особи; здатність викликати позитивне враження, привертати увагу своїм зовнішнім виглядом, манерами поведінки тощо.

ІМПРИНТІНГ - здатність новонародженої дитини в перші години життя рецепторно фіксувати і запам’ятовувати рухомі предмети, що знаходяться у безпосередній близькості.

ІМПУЛЬСИВНІ ДІЇ – несвідомі дії, що здійснюються без певного вольового рішення.

ІМПУЛЬСИВНІСТЬ - риса характеру людини, що проявляється в її схильності до швидкоплинних, непродуманих дій під впливом першого спонукання.

ІМПУЛЬСИВНИЙ СТАН – психічні розлади, які характеризуються спонтанними, раптовими, немотивованими, неконтрольованими свідомістю, стрімкими поривами, неадекватним реагуванням на ситуації.

ІМПУНІТИВНІСТЬ – схильність людини приписувати відповідальність за невдачі переважно зовнішнім обставинам і умовам.

ІНВАРІАБЕЛЬНІСТЬ - те, що не піддається зміні.

ІНГІБІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – погіршення продуктивності діяльності, що виконується, її швидкості і якості в присутності сторонніх осіб, як реальних, так і уявних.

ІНДЕТЕРМІНІЗМ - протікання явищ, подій без будь-якого причинно-наслідкового зв’язку.

ІНДИВІД - окремо взята людина зі всіма властивими їй рисами та якостями /біологічними, фізіологічними, соціальними, психологічними/, що відрізняють її від інших людей.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ - організація навчального процесу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів. І.н. здійснюється в умовах колективної навчальної роботи у рамках спільних завдань та змісту навчання. І.н. дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного учня і спрямоване на подолання невідповідності рівня навчальної діяльності, який закладено в програмах, й реальними можливостями кожного учня. Врахування індивідуальнопсихологічних особливостей учнів носить комплексний характер і здійснюється на кожній стадії навчання. Засобами І.н. можуть виступати індивідуальні й групові завдання; форми організації класної навчальної роботи. Компонентом І.н. на всіх етапах навчання виступають контроль та самоконтроль. Для здійснення І.н. необхідне спеціальне вивчення індивідуально-психологогічних особливостей дітей за допомогою різних психодіагностичних методів, спостереження, вивчення дітей в природних умовах педагогічного процесу.

ІНДИВІДУАЛІЗМ - характерна риса людини, що виражається в абсолютизації позицій, інтересів окремого індивіда та в протиставленні їх інтересам суспільства, групі людей, колективу. В морально-психологічному плані І. близький до егоїзму.

ІНДИВІДУАЛІСТ - людина, яка навмисно відокремлюється від колективу, його інтересів, життя.

ІНДИВІДУАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ - володіння людиною прийомами самореалізації та розвитку індивідуальності в рамках певної професії, її готовність до професійного росту, здатність до індивідуального самозбереження, схильність протистояти

професійному старінню. І.к. передбачає вміння працівника раціонально організувати свою працю без перевантаження часу і сил, здійснювати її без втоми і навіть з вражаючим ефектом.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО - підприємство, засноване на особистій власності фізичної особи та суто її праці.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД - підхід до людини з врахуванням конкретних її особливостей та індивідуальності в цілому.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ - стійка індивідуально-специфічна система відносно однорідних прийомів, способів, методів, навичок виконання тієї чи іншої діяльності. І.с.д. стає можливим і необхідним через індивідуальні відмінності людей в компенсуванні недостатньо розвинутих якостей особистості, детермінуючих дану діяльність, іншими, більш розвинутими. Таким чином, І.с.д. дозволяє досягти однаково ефективної діяльності при різному рівні розвитку професійно важливих якостей.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ - сукупність індивідуально-психологічних неповторних властивостей, що відрізняють одного індивіда від усіх інших. Людина стає І., коли її особистість наповнюється одиничними та особливими неповторними властивостями, такими як оригінальність, самобутність психічного складу тощо.

ІНДИВІДУАЛЬНО – ПСИХІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ – суттєві та стійкі структурні компоненти психіки особистості, які обумовлюють її індивідуальність, стиль діяльності, поведінки та втілюються в її якостях.

ІНДИФЕРЕНТНІСТЬ - психологічний стан людини, що характеризується байдужим, нейтральним ставленням до когось або до чогось, відсутністю інтересу і потягу до чого-небудь, бездіяльністю.

ІНДУКЦІЯ - один з методів пізнання, коли на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне.

ІНЕРВАЦІЯ – передавання нервового збудження в різні органи.

ІНЕРТНИЙ ТИП НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - тип нервової системи, що характеризується повільним протіканням нервових процесів. І.т.н.с. властивий людям флегматичного темпераменту.

ІНЕРТНІСТЬ - властивість людини, що проявляється в пасивності, млявості, повільності, сповільненому переключенні з одного виду діяльності на інший; в більш вузькому психофізіологічному значенні – один з полюсів біполярної властивості рухливості нервової системи.

“ІНЕРЦІЯ ВКЛЮЧЕНОСТІ” – психологічний стан особистості, що характеризується незвільненістю її свідомості від почуттів і думок, пов’язаних з якимись минулими подіями або життєвими фактами.

ІНЖЕНЕРНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає закономірності взаємодії людини і технічного обладнання з метою їх використання при проектуванні й

експлуатації систем “людина – техніка”. І.п. розробляє наукові рекомендації по оптимальному пристосуванні машини до людини й людини до машини; займається питанням підбору людей, які володіють необхідним рівнем індивідуально-психологічних професійно важливих якостей для роботи з певною технікою і професійної підготовки працівників, які використовують в своїй трудовій діяльності складне технічне обладнання.

ІНІЦІАЦІЯ – комплекс дій, через які здійснюється і формально закріплюється зміна соціального статусу індивіда, відбувається його включення в яке-небудь замкнене об’єднання, набуття ним знань, а також функцій чи повноважень.

ІНКУЛЬТУРАЦІЯ - процес освоєння індивідом традиційних способів мислення та дій, характерних для культури, до якої він належить.

ІННОВАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ – окремі методи, прийоми, інноваційна діяльність, в результаті яких створюються і матеріалізуються нововведення суспільства , ініціативи, що викликають якісні зміни в різних сферах життя, призводять до раціонального використання матеріальних, економічних та соціальних ресурсів.

ІННОВАЦІЯ - створення, розповсюдження і застосовування нововведення, що задовольняє потреби людини і суспільства і викликає, разом з тим, соціальні та інші зміни. І. як процес і результат діяльності людини, спрямована на використання всього нового в соціально-психологічному житті, усунення рутинних, неефективних умов праці, управлінських структур тощо.

ІНСАЙТ - несподіване для самої людини, раптове знаходження шляхів вирішення проблеми, над розв`язанням якої вона довго і наполегливо думала, момент осяяння, здогаду, раптового зрозуміння.

ІНСИНУАЦІЯ - обмова, наклепницька вигадка з метою зганьбити, знеславити кого-небудь, наклеп.

ІНСПІРАЦІЯ - намова, приховане спонукання, підбурювання людей до дій і вчинків, які відповідають намірам ініціатора якогось методу вирішення поставленого завдання. Нерідко І. використовується у сфері конфліктної взаємодії, в конкурентній боротьбі з метою спонукування суперника до здійснення вчинків, дій, вигідних іншій стороні.

ІНСТИНКТ - сукупність природжених складних реакцій /актів поведінки/, що зумовлюють доцільність поведінки організму в навколишньому середовищі. Фізіологічною основою І. є ланцюг безумовних рефлексів, вироблених в процесі життя багатьох поколінь.

ІНСТИНКТ ЖИТТЯ /за З.Фрейдом/ - система внутрішніх, природжених органічних спонукань людини, що включають в себе голод, страх, статевий потяг, ряд інших біологічних потреб, задоволення яких сприяє самозбереженню і виживанню організму.

ІНСТИНКТИ СОЦІАЛЬНІ - фіксована в генетичному коді програма пристосування, самозбереження і продовження роду, ставлення до себе та оточуючих. Інстинкт самозбереження й інстинкт продовження роду - базові, вони забезпечують виживання людини, людського виду. Специфічні людські інстинкти - дослідницький інстинкт та

інстинкт свободи слугують первинній спеціалізації людини, а інстинкт домінування і збереження гідності - самоствердженню, самозбереженню людини в суспільстві. Інстинкт альтруїзму соціалізує пристосовницьку сутність решти інстинктів. Зазвичай, у людини домінує декілька І.с., а інші виражені слабше.

ІНТЕГРАТИВНІСТЬ ГРУПИ – міра єдності, спільності членів групи один з одним.

ІНТЕЛЕКТ – властивість особистості, що виражається у здатності глибоко і точно відображати у свідомості предмети і явища об'єктивної дійсності в їх суттєвих зв'язках і закономірностях, орієнтуватися в навколишньому середовищі, перетворювати його, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність вирішувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати. І. - це багаторівнева організація пізнавальних здібностей людини, що охоплює психофізіологічні процеси, стани і психологічні властивості, система психічних процесів, які забезпечує їй реалізацію здатності оцінювати ситуацію, приймати рішення й, у відповідності з цим, регулювати свою поведінку і діяльність. І. розглядається як мислительні і розумові здібності людини, умовами розвитку і прояву яких є діяльність.

ІНТЕЛЕКТ АБСТРАКТНИЙ – інтелект, в діяльності якого беруть участь пізнавальні навички, необхідні для судження і для оперування поняттями.

ІНТЕЛЕКТ КОНКРЕТНИЙ – практичний інтелект, що відповідає за вирішення повсякденних проблем за допомогою знань і навичок, які зберігаються в пам'яті.

ІНТЕЛЕКТ НЕВЕРБАЛЬНИЙ – здатність людини оперувати реальними предметами, образами предметів, зображеннями. І.н. пов'язаний з розвитком наочно-дійового мислення і ґрунтується з опорою на зорових образах і просторових уявленнях.

ІНТЕЛЕКТ СЕНСОМОТОРНИЙ - інтелект, головною особливістю якого є здатність сприймати і пізнавати предмети через безпосередній чуттєвий контакт.

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ПРАЦІ – процес збільшення в структурі трудових затрат людини питомої ваги елементів розумової діяльності, якісного збагачення змісту як розумової, так і фізичної праці за рахунок науково-технічних впроваджень, підвищення кваліфікаційного та культурно освітнього рівня працівників.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА АКТИВНІСТЬ – активність особистості у пошуку, постановці та розв'язанні інтелектуальних завдань.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ - продукт власної розумової праці. Об`єктами І.в. є : наукові розробки, книги, відкриття, винаходи, програми ЕОМ, бази даних, експериментальні системи ноу-хау, фірмові знаки та ін.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ – уміння довільно керувати власною інтелектуальною діяльністю, самостійно стежити за слабкими і сильними сторонами своєї інтелектуальної діяльності і, головне, цілеспрямовано будувати процес самонавчання.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА УВАГА – увага, спрямована на думки, образи, що містяться в свідомості людини.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ НАПРУЖЕННЯ – напруження людини, що викликається частим зверненням до розумових процесів при формуванні плану діяльності, пов'язаного з великою кількістю проблемних ситуацій.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОРІГ – рівень загального інтелекту людини, необхідний для оволодіння діяльністю і досягнення необхідної продуктивності.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЕМОЦІЇ – емоції вищого порядку, які пов'язані з розумовою діяльністю людини /знаттєлюбність, інтерес, здивування тощо/.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОТРЕБИ – постійне бажання пізнавати нове, жадоба до знань. Розвиток І.п. викликає у людини прагнення до наукових знань, розвиває логічне мислення.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОЧУТТЯ – емоційний відгук особистості на пізнавальну діяльність в широкому її розумінні. І.п. проявляються в допитливості, відчутті нового, здивуванні, впевненості або сумніві, в любові до знань.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ – різновидність технологій, спрямованих на розвиток і стимулювання розумової діяльності людей, розвиток їх творчої активності. І.т. – це не проста сума, конгломерат індивідуальних інтелектів, а цілісна система їх інформаційної взаємодії. При цьому інформаційні зв'язки потрібно розуміти як передачу і отримання знань.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЯКОСТІ - якості особистості, що визначають особливості функціонування інтелекту, тобто здатність особистості до переробки різноякісної інформації і усвідомлена її оцінка. І.я. є результатом як освіти, навчання, так і певних біологічних передумов. Дані якості носять особистісний характер і є компонентом будь-якої професіограми.

ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ – сукупність особистісних якостей індивіда, що відповідають соціальним сподіванням, пред'явленим передовій частині суспільства, переважно особам, зайнятим розумовою працею і художньою творчістю; у більш широкому аспекті – людям, які вважаються носіями культури. До основних ознак І. відноситься комплекс інтелектуальних і моральних якостей: а/ загострене почуття соціальної справедливості; б/ залучення до багатств світової і національної культури, засвоєння загальнолюдських цінностей; в/ слідування велінням совісті, а не зовнішнім імперативам; г/ тактовність і особиста порядність, що виключають прояв ворожості, грубощів у міжнаціональних і міжособистісних стосунках; д) здатність до співчуття; е/ ідейна принциповість в поєднанні з терпимістю до інакомислячих.

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ – соціальний прошарок населення, що складається з осіб, професійно зайнятих розумовою працею /працівники науки, мистецтва, лікарі, педагоги та ін./.

ІНТЕНСИВНІСТЬ ПРАЦІ - ступінь напруженості праці в процесі діяльності. І.п. вимірюється кількістю людської енергії, що витрачається за одиницю робочого часу /годину, день/. Нормальна І.п. означає таку затрату м'язових і нервових сил працівника, при якій задовольняється природна потреба людини у певній порції праці, забезпечується

розвиток її здібностей, відновлення сил працюючого до початку нового трудового дня, ефективне використання робочого часу.

ІНТЕНЦІЯ – прагнення, намір, мета, напрямок чи спрямованість свідомості, волі, почуттів, на якийсь предмет, форма прояву пізнавальної потреби особистості. Історично дане поняття передує появі терміну "установка". Поняття І. розроблялося в рамках вчення про інтенціональність свідомості Ф.Брентано, Е.Гуссерлем та ін.

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ - навчання побудоване на взаємодії учнів з навчальним оточенням, навчальним середовищем, які виступають сферою досвіду, що освоюється. Учні стають повноправними учасниками навчального процесу, його досвід є основним джерелом навчального пізнання. Педагог не дає готових знань, але спонукує учнів до самостійного їх пошуку. У порівнянні з традиційним навчанням, в І.н. змінюється взаємодія педагога і учня. Активність педагога поступається місцем активності учнів, а завданням педагога стає створення умов для їх ініціативи. Педагог відмовляється від ролі своєрідного фільтра, що пропускає через себе навчальну інформацію, а виконує функцію помічника в роботі, одного з джерел інформації.

ІНТЕРАКЦІЯ - взаємодія та взаємовплив людей /одні на одних/ в процесі спілкування.

ІНТЕРВ'Ю ТИПОВЕ – інтерв'ю, процедура якого уніфікована для всіх респондентів.

ІНТЕРВ'Ю НЕФОРМАЛЬНЕ – інтерв'ю, форма якого заздалегідь не визначена.

ІНТЕРЕС - вибіркова спрямованість людини на певний об`єкт чи діяльність, викликана позитивним, зацікавленим ставленням, емоційною привабливістю.

ІНТЕРЕС ДО ПРОФЕСІЇ - вибіркова спрямованість особистості на професійну діяльність, абстраговану від подробиць самого змісту процесу праці.

ІНТЕРЕС ЕКОНОМІЧНИЙ – усвідомлена потреба учасників ринкових відносин, рушійна сила різноманітних дій в сфері виробництва і реалізації товарів та послуг.

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ - процес перетворення зовнішніх, реальних дій з предметами на внутрішні, розумові. При цьому вони підлягають специфічній трансформації - узагальнюються, вербалізуються, скорочуються і стають здатними для подальшого розвитку, що переходить межі зовнішньої діяльності. Поняття І. розкриває взаємозв'язок свідомості і діяльності людини, оволодіння нею досвідом. Завдяки І. зовнішні фактори людської поведінки переводяться в усталені внутрішні якості особистості.

ІНТЕРНАЛ - тип особистості, який у випадку невдачі звинувачує себе, а не інших та навколишні обставини. Для І. характерне вміння викликати довіру до себе, знаходити контакти з людьми, особлива чутливість в міжособових стосунках, в оцінці себе оточуючими. І. частіше досягають успіхів у творчій діяльності, вони менш агресивні, ніж екстернали.

ІНТЕРНАЛІЗАЦІЯ – процес, за допомогою якого об'єкти зовнішнього світу отримують постійне психічне представництво, тобто за допомогою якого сприйняття перетворюються в образи, що формують частину нашого психічного вмісту і структуру.

ІНТЕРОЦЕПТИВНИЙ ОБРАЗ - неясні внутрішні відчуття людини відносно сигналів, що поступають з внутрішніх органів. І.о. трудно виразити словами і точно локалізувати, але їх роль велика, особливо у формуванні потреб людини і виникненні емоцій. Тривожність, страх є негативними емоціями не тільки тому, що передвістять щось погане, але й тому, що супроводжуються неприємними переживаннями: стискається серце, кидає то в жар, то в холод, "бігають мурашки по шкірі" тощо. Радість - позитивна емоція, супроводжується відчуттям невагомості, легкості. Контроль за емоціями - це багато в чому контроль за інтероцепторами.

ІНТЕРОЦЕПТОРИ – спеціальні чуттєві нервові утворення, що сприймають подразнення із внутрішнього середовища /внутрішніх органів/ і знаходяться всередині організму /в легенях, кишечнику, шлунку, кровоносних судинах тощо/.

ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ – все те, що стосується внутрішніх проявів психології людини й міжособистісних стосунків.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДІАГНОСТИЧНИХ ДАНИХ - комплексний пізнавальний процес, за допомогою якого на основі кількісного і якісного аналізу діагностичних даних та іншої інформації /продукти діяльності, особливості поведінки, анамнестичні дані та ін./ робиться висновок про невидимі психічні процеси, стани і властивості особистості, про умови змін розвитку, про патогенез або ж етимологію психічних порушень тощо. І.д.д. може протікати не тільки як дедуктивний чи індуктивний умовивід, у більш вузькому значенні - як верифікація гіпотези, але й як екстраполяція отриманої інформації про тестовий зразок поведінки до подібної поведінки в майбутньому. Іноді справа може торкатися й транспонування діагностичних даних про зразок поведінки на інші її форми / коли, наприклад, за дрібними малюнками фігури ми робимо висновок про боязкість, соромливість у спілкуванні з людьми/, або ж про генералізацію у розумінні всієї поведінки у досліджуваній сфері /якщо, наприклад за результативністю в тесті нанизування намиста ми робимо умовивід про тонкість рухової спритності у всьому діапазоні діяльності/. І.д.д. не означає лише кінцеве пояснення усіх готових частин психологічного дослідження /кінцевий діагноз/, але й симультанне пояснення окремих субтестів.

ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ - погіршення збереження запам`ятовуваного матеріалу в результаті накладення іншої інформації, якою оперує людина.

ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ НАВИЧОК – негативний гальмівний вплив раніше вироблених навичок на формування нових, що проявляється у зниженні продуктивності дій, виникненні помилок тощо.

ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ПРОАКТИВНА - порушення запам'ятовування, коли попередні знання стають перешкодою для наступних.

ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ РЕТРОАКТИВНА - забування, коли нова інформація руйнує отримані раніше знання.

ІНТИМНІСТЬ - глибоко особисте почуття, в якому виражені приязнь, задушевність, близькість у ставленні однієї людини до іншої.

ІНТРАГРУПОВА АКТИВНІСТЬ – міра активізації групою інших членів групи, що її складають.

ІНТРАПУНІТИВНІСТЬ – схильність людини постійно звинувачувати за всі невдачі саму себе.

ІНТРАВЕРСІЯ - переважна скерованість психічних процесів людини на свій внутрішній світ /на відміну від екстраверсії/. Людей, яким характерна І., називають інтровертами. Типовий інтроверт - це розсудлива, скромна, усамітнена людина. Віддає перевагу книгам над спілкуванням з людьми, свої дії заздалегідь планує, не любить сильних вражень, серйозно ставиться до прийняття рішень, прагне спокійного упорядкованого життя. Стриманий, зближується тільки з деякими друзями, погано адаптується до нових умов. Контролює свої емоції, неагресивний, дещо песимістичний, надає більшого значення моральним та етичним нормам. І. притаманна наполегливість, пунктуальність.

ІНТРОЕКЦІЯ - механізм психічного захисту, суть якого полягає в тому, що людина "вбудовує", вбирає в себе цінності, погляди і норми іншої особистості, приймаючи їх як свої особисті і тим самим позбувається внутрішньо-особистісного конфлікту.

ІНТРОСПЕКЦІЯ - самоспостереження, безпосереднє спостереження за своєю власною психічною діяльністю. І. є одним з методів пізнання суб'єктивного аспекту психіки.

ІНТУЇЦІЯ - специфічна здатність особистості осягати істину без посереднього логічного обґрунтування, доказу; своєрідний тип мислення, за якого окремі ланки процесу мислення проходять несвідомо, а гранично ясно усвідомлюється лише підсумок думки, істина. І. буває досить для досягнення істини, але, щоб переконати в її істинності інших людей, необхідні докази.

ІНТУЇЦІЯ ОРГАНІЗАТОРСЬКА – здатність людини передбачити в процесі управління те, що згодом здійсниться, а також приймати рішення за відсутності достатньої інформації. Прийняті при цьому рішення відносяться до ризикованих.

ІНФАНТИЛІЗМ - затримка психічного та фізичного розвитку особистості. Такі люди відстають у рості, характеризуються незрілістю мислення і емоцій, легковажні й безтурботні.

ІНФАНТИЛІЗМ ОСОБИСТІСНИЙ - збереження в психіці й поведінці дорослого індивіда психічних особливостей, властивих дитячому віку, незрілість емоційно-вольової сфери /почуття незахищеності, нездатність до самостійних відповідальних рішень, занижена самокритичність, підвищений рівень домагань, нереальна мрійливість, схильність до фантазування та ін./.

ІНФАНТИЛІЗМ СОЦІАЛЬНИЙ - розрив між біологічною і соціальною дорослістю молоді, відставання соціалізованого включення молоді до дорослої життєдіяльності. І.с. характеризується неприйняттям молоддю на себе основних соціальних обов'язків, не включеності частини з них у виробничу і суспільно-політичну життєдіяльність суспільства, збереження нею свого попереднього підліткового статусу. Усвідомленою

позицією цієї частини молоді виступає протест проти традиційних соціокультурних установок.

ІНФОРМАТИВНІСТЬ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ - кількість і якість психологічної інформації про людину, яку можна отримати в результаті використання даної методики.

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ - складова частина загальної культури людини, сукупність інформаційного світогляду, система знань і умова, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність, направлену на оптимальне задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій. І.к.о. є важливим чинником успішної професійної діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві. Тільки І.к.о. відкриває сучасній людині доступ до накопичених цивілізацією інформаційних ресурсів.

ІНФОРМАЦІЯ – зміст процесу відображення, будь-якого повідомлення, дані про щось або когось, що розглядаються в аспекті передачі їх у часі і просторі.

ІНФРАСТРУКТУРА – сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери /транспорт, зв'язок, освіта, охорона здоров'я та інш./.

ІНЦЕСТ - "кровозмішення", сексуальний зв`язок найближчих родичів /батьків і дітей, брата і сестри/.

ІПОХОНДРІЯ - хворобливий стан людини, що характеризується похмурим, гнітючим настроєм, занепокоєнням , надмірним страхом за своє здоров`я.

ІНЦИДЕНТ – збіг обставин, що призводить до виникнення конфлікту.

ІРРАДІАЦІЯ – здатність нервового процесу розповсюджуватися від місця свого виникнення на інші нервові елементи. І. є необхідним елементом нервової діяльності.

ІРРАЦІОНАЛЬНЕ – те, що знаходиться за межами розуму, несумірне з раціональним мисленням, не піддається логічному поясненню, розумінню.

ІРРАЦІОНАЛЬНИЙ – неосяжний розумом, мисленням, те, що не можна виразити в логічних поняттях.

ІРРАЦІОНАЛЬНА ПОВЕДІНКА – поведінка, що характеризується відхиленням від норм міжособистісних взаємостосунків, прийнятих в суспільстві.

ІСЛАМ – одна із світових релігій, головним догматом якої є вчення про цілковиту залежність усього існуючого від волі бога, який наперед визначає долю кожної людини. У культі І. велике місце займають щоденна п'ятиразова молитва /намаз/, обов'язкова благодійність, додержання посту. Віровчення І. викладено в Корані. Спеціалістам, які працюють з людьми, потрібно враховувати індивідуальні особливості віруючого і його віросповідання.

ІСТЕБЛШМЕНТ - правляча і привілегійована група людей, а також уся система влади і управління за допомогою яких вони здійснюють своє панування. І. справляє вирішальний вплив на розвиток економіки, формування ідеології і політики держав.

ІСТЕРІЯ – один з варіантів неврозів; патологічний стан психіки людини, що характеризується підвищеною збудливістю і емоційністю, самонавіюванням, слабкою регуляцією поведінки. Зовні І. виявляється в нападах, які можуть набирати досить важких форм.

ІСТЕРИЧНІ ПСИХОПАТИ - люди, які характеризуються прагненням будь-що звернути на себе увагу оточуючих; оцінка ними реальних дій завжди перекручена в сприятливий для них бік, в спілкуванні манірні, театральні, емоційно збудливі, афективні.

ІСТЕРИЧНІСТЬ - акцентуаційна риса характеру людини, що проявляється в надмірному вираженні її любові до самої себе, у жазі уваги з боку оточуючих, в схильності прикрасити свою особу, в тенденції до позерства, театральності поведінки, у відсутності глибоких почуттів, претензіях на виняткове положення серед інших.

ІСТЕРОЇДНА АКЦЕНТУАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - тип акцентуації характеру, що виражається в таких рисах, як прикидання, брехливість, фантазування з метою привернення до себе уваги, схильність до витіснення неприємних для психіки переживань, фактів, подій; авантюризм, гонор, прагнення "втекти в хворобу", викликати захоплення оточуючих без об`єктивних для цього підстав. Рекомендуються професії адміністратора, екскурсовода, манекенниці, офіціанта.

ІСТЕРОЇДНІСТЬ - сукупність таких рис особистості, як підвищена емоційність, завищені самооцінка і рівень домагань, пов`язана з цим постійна невдоволеність. Потреби істероїдної людини перевищують її реальні можливості. Особи з такими рисами характеру вимагають підкреслено вираженої поваги до себе, захоплення ними. Вони люблять бути в центрі уваги і переживають почуття розчарування, невдоволення, якщо оточуючі не демонструють очікуваного ставлення до них.

ІСТИНА – адекватне відображення в пізнанні об'єктивної дійсності, відтворення її такою, якою вона існує поза свідомістю й незалежно від неї.

Й

ЙОГА - вчення про особистісне удосконалення людини; метод управління психофізіологічними процесами, пов’язаний з системою психофізіологічних тренувань, спрямованих на зміни психіки за рахунок гранично високих ступенів концентрації уваги. Тренування за системою Й. глибинних функціональних рівнів психофізіологічної організації індивіда дає можливість регулювати діяльність внутрішніх органів, легко переносити надзвичайно високі жару і холод, довгий час обходитися без їжі, води та повітря тощо. Психологія Й. акцентує увагу на таких “надсвідомих процесах” як інтуїція, ментальна зосередженість, екстатичні стани психіки, на відчутті повного об’єктивного злиття індивідуального “Я” з всезагальним абсолютним духом .

К

КАБАЛІСТИКА - іронічне позначення ненаукових висновків, що робляться на основі випадкових ознак чи удавано підібраних фактів; щось незрозуміле, заплутане.

КАДРОВИЙ КОНСАЛТІНГ – консультаційні послуги, що надаються керівникам і спеціалістам організацій з питань роботи з кадрами. К.к. займаються спеціально створені організації, фірми.

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – один з напрямків сучасного менеджменту, націлений на розвиток і ефективне використання кадрового потенціалу організації.

КАДРОВИЙ РЕЗЕРВ – потенційно активна і підготовлена частина персоналу організації, що здатна заміщати вакантні посади, в тому числі й керівні.

КАЗУАЛЬНИЙ РЕФЛЕКС - один з видів рефлексів головного мозку, який є фізіологічною основою безпосереднього /без участі понять/ психічного відображення суттєвих зв'язків між предметами і явищами. К.р., в поєднанні з досвідом, лежить в основі інтуїції і мислення.

КАЗУЇСТ - людина, вправна в доказі сумнівних положень, спритна в хитросплетінні доводів.

КАЛОКАГАТІЯ - поняття античності, що означає гармонію в людині зовнішнього і внутрішнього. К. є головною умовою краси людини.

КАТЕГОРІЯ – наукове поняття, що виражає найзагальніші і найістотніші явища дійсності.

КАТАРСИС - ефект впливу різних форм мистецтва, що викликають переживання почуття гніву, страху, радості, співчуття і призводять до емоційної розрядки, тобто перетворення негативних емоцій в позитивні. Явище К. використовується в психотерапії.

КАТЕХІЗИС - коротке викладення основ якого-небудь вчення у формі запитань і відповідей.

КАТОЛИЦИЗМ – один з головних напрямків у християнстві, основними догмами якого є визнання існування чистилища, де душі померлих можуть очищатися від гріхів. К. визнає зверхність і непогрішимість папи римського, особливу роль духівництва, яке має право відпускати будь-які гріхи віруючим. Спеціалістам, які працюють з людьми, слід враховувати в роботі індивідуальні особливості віруючого і його віросповідання.

КАУЗАЛЬНИЙ - причинно обумовлений.

КАУЗАЛЬНА СХЕМА ПОВЕДІНКИ - стійке уявлення про причини поведінки людей, можливі акцентування, посилення однієї з причин поведінки, спрощення складних явищ поведінки, стереотипування оціночних суджень.

КАУЗОМЕТРІЯ - метод дослідження суб'єктивної картини життєвого шляху і психологічного часу особистості. Відноситься до біографічних методів і спрямований на описання не тільки минулих, але й майбутніх можливих етапів життєвого шляху. К. проводять у формі інтерв'ю, що складається з таких розділів: а/ біографічні дані; б/ список значущих подій; в/ їх дата; г/ причинний аналіз міжподійних стосунків; д/ цільовий аналіз,

позначення сфер приналежності подій. Крім цього використовують: а/ оцінку емоційної привабливості подій; б/ їх значущість „для себе" і „для інших". К. дозволяє зробити висновок щодо можливої деформації картини життєвого шляху особистості, про масштабність, усвідомленість і реалізованість задумів, про особливості стилю життя, задоволеність своїм минулим, сьогоденням і майбутнім.

КАУЗОГРАМА - складений на основі каузометричного дослідження графік подій і міжподійних зв'язків у житті особистості, що дає наочне зображення мотиваційного статусу подій, їхньої локалізації у фізичному і психологічному часі, стартової або фінішної ролі у житті, структури взаємозв'язків між подіями.

КАЯТТЯ – результат мислення, що приводить до переконання в помилковості, аморальності або злочинності здійснених раніше дій, пов'язаних з почуттям вини та докори сумління.

КВАЗІГРУПА - сукупність людей, для якої характерні спонтанність утворення, нестійкість, короткочасність, вузькість зв'язків і взаємодії між суб'єктами /аудиторія слухачів лекції, черга покупців, пасажири громадського транспорту/.

КВАЛІМЕТРІЯ – наука про вимірювання й оцінку якості в системі наук про суспільство, природу, людину. В психології - напрямок, що займається визначенням індивідуально-психологічних особливостей людини, їх кількісним вираженням. К. використовується в психологічній діагностиці, психометрії. Започаткував К., як науку , своїми працями А.І.Субетто.

КВАЛІТАТИВНА КУЛЬТУРА – специфічна форма діяльності і ставлення людини до роботи, що виконується, і полягає в усвідомленні значимості якості своїх дій і рішень для цілей виробництва і суспільства. К.к. – це, перш за все, культура якості праці, де якість роботи, що виконується, є більш високою за значимістю, ніж кількісні показники.

КВАЛІТАТИВНА ОСВІТА - надання майбутньому спеціалісту знань і умінь з проектування, оцінки, забезпечення контролю і управління якістю, необхідних в його майбутній професійній діяльності. Основним завданням К.о. є розкриття багатоаспектної сутності поняття "якості", впливу якості праці на якість життя суспільства, ролі якості в сучасному виробництві товарів, послуг і в економіці в цілому.

КВАЛІТАТИВНА "РЕВОЛЮЦІЯ" – зрушення в механізмах економічного і соціального розвитку в бік якості, зрушення в конкуренції економік країн на світовому ринку від цінового фактора до якості товарів, від якості товарів до якості технологій, від якості технологій до якості працівника, освіти, якості суспільного інтелекту. Поняття введено А.І.Субетто. К.р.- це філософія якості, що означає пріоритет якості в сучасному житті.

КВАНТИФІКАЦІЯ /в психології/ - зведення якісних оцінок психічних явищ до кількісних з метою їх формалізації.

КВЕРУЛЯНТСТВО – хворобливе прагнення особистості відстоювати свої нібито обмежені права, нескінченні скарги з приводу дрібних, іноді уявних кривд.

КВІНТЕСЕНЦІЯ – саме найголовніше, найважливіше і найбільш суттєве в чомусь.

“КЕЙС – СТАДІ” – один з сучасних методів навчання, в процесі якого проводиться розбір ситуацій, що виникають у процесі професійної діяльності.

КІНЕСИКА – сукупність рухів тіла людини (жестів, міміки), що застосовуються в процесі спілкування.

КЛАСИФІКАЦІЯ – розподіл предметів, явищ, понять за класами, видами, розділами в залежності від їх загальних ознак.

КЛЕПТОМАНІЯ - хворобливий стан особистості, що характеризується непереборним потягом до безцільних крадіжок.

КЛІМАТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ - психологічний настрій в групі людей чи колективі. Серед основних чинників К.с.-п. виділяють взаємостосунки в колективі по вертикалі і горизонталі, їх стиль і норми /необхідний мінімум/, а потім різноманітні складові виробничих обставин /організація і умови праці, система стимулювання тощо/. В залежності від стану усіх цих чинників і складається більш чи менш стійкий специфічний емоційний настрій членів колективу. Характер К.с.-п. залежить, в цілому, від ступеню розвиненості зрілості колективу. Існує прямий позитивний зв’язок між станом К.с.-п. колективу й ефективністю спільної діяльності його членів.

КМІТЛИВІСТЬ - властивість особистості, що поєднує критичність мислення й готовність пам'яті. К. – це, насамперед, риса пізнавальної діяльності, здатність інтелекту людини до оперативного й адекватного аналізу ситуації, швидко і добре розуміти і вирішувати завдання.

КОГНІТИВНА БЕЗПОРАДНІСТЬ - психологічний стан людини, який виникає в життєвій ситуації, коли людина, маючи достатні можливості для розумного вирішення проблеми, що виникла, проте не вирішує її і за якихось суб’єктивних причин не користується наявними у неї знаннями, недооцінює їх, невпевнена в собі, неправильно сприймає обставини, що склалися або боїться вжити якісь активні дії, побоюючись невдачі.

КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС - стан психічного дискомфорту, викликаний одночасною наявністю, одночасною актуалізацією в психіці суб'єкта суперечливих, логічно несумісних уявлень, поглядів, взаємновиключних потреб, мотивів діяльності, що іноді призводять до внутрішнього конфлікту, вихід з якого особистість знаходить шляхом раціоналізації, співіснування суперечливих, логічно несумісних висновків, підключенням захисних механізмів або зміною початкового /первісного/ мотиву.

КОГНІТИВНИЙ КОНСОНАНС - стан узгодження знань людини, що відносяться до будь якого значущого для неї об’єкта. Поняття К.к. використовується, зокрема, в теорії когнітивного дисонансу.

КОГНІТИВНИЙ ПРОЦЕС – пізнавальний процес, за допомогою якого набувається, трансформується і зберігається інформація з оточуючого світу, тобто найвищі психічні процеси людини /відчуття, сприймання, увага, уявлення, пам’ять, мислення тощо/, які використовуються нею, щоб пізнати і пояснити оточуючий світ.

КОГНІЦІЯ – будь-яке знання, думка людини, переконання відносно середовища, себе або своєї поведінки.

КОЕФІЦІЄНТ ЕМОЦІЙНОСТІ /EQ/ - показник соціальної адаптаційності EQ, введений як альтернатива коефіцієнту інтелекту IQ. Основою для цього стали численні факти значних соціальних досягнень людей, які не відрізнялися високим IQ. Була висунута гіпотеза, що не меншу значущість мають здібності іншого роду – емоційна стійкість, уміння адекватно виражати і сприймати переживання, комунікативні навички. Для їх діагностики розроблені спеціальні тести, за результатами яких і виявляється EQ. Отримані у цих дослідженнях дані носять попередній характер і потребують уточнення, хоч і викликали широкий суспільний резонанс.

КОЕФІЦІЄНТ ІНТЕЛЕКТУ /IQ/ - кількісний показник рівня розумового розвитку. К.і. є відношенням розумового віку /РВ/ до паспортного, хронологічного віку /ХВ/ відповідно формулі IQ = РВ : ХВ х 100%. Розумовий вік вираховується на основі результатів виконання психологічних тестів. Для кожного хронологічного віку існує показник вирішення тестових завдань; нормальному розумовому розвитку відповідає IQ = 100% /відхилення на 10% не вважається відхиленням від норми/. Значне перевищення цього показника вважається свідченням обдарованості. Для розумового відставання характерний рівень IQ нижчий за 75%. Слід зауважити, що IQ не є незмінним з віком показником розумових здібностей, як це вважалося раніше. Він є лише показником наявного розумового розвитку на момент обстеження і не дає достатніх підстав для прогнозу. Точний діагноз і прогноз можливі тільки на основі більш широкого і глибокого комплексного обстеження особистості.

КОЛЕГІАЛЬНІСТЬ – принцип управління, що передбачає спільне прийняття рішень групою осіб з рівним правом голосу, узгодженість різних думок, поглядів і позицій. К. є основою демократичного стилю управління.

КОЛЕКТИВІЗМ – здатність підпорядковувати свої інтереси інтересам колективу; почуття товариськості, відповідальність за справи колективу, захист інтересів колективу.

КОЛЕКТИВІСТСЬКА ІДЕНТИФІКАЦІЯ - психологічний феномен міжособистісних зв’язків, що передбачають таку мотивацію ставлення до товариша, до члена колективу, коли суб’єкт, виходячи з високих моральних, світоглядних принципів, реально, дієво ставиться до інших, як до самого себе, і до себе, як до усіх інших в своєму колективі, коли суперечність між “Я” і “Вони” знімається поняттям “Ми”. К.і. в рівній мірі передбачає відмову від надмірно альтруїстичного й егоїстичного споживацького ставлення до оточуючих.

КОЛЕКТИВНЕ ПІДПРИЄМСТВО - підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства, кооперативу, іншого статутного товариства, громадської чи іншої організації.

КОЛІЗІЯ - зіткнення протилежних сил, поглядів, прагнень чи інтересів. К. є різновидністю психічного конфлікту.

КОЛОРИТ - неповторне і складне поєднання барв, кольорів у картині, фресках, мозаїці тощо, яке узгоджене із законами краси і утворює певну єдність. Колоритна мозаїка творів мистецтва, засобів наочності створює певний психологічний ефект.

КОЛЬОРОВА ГАМА - ряд гармонійно поєднаних відтінків кольору (з одним домінуючим).

КОМІВОЯЖЕР - роз'їзний представник торгової фірми, який пропонує покупцям товари за наявними в нього зразками.

КОМІРЦІ: БІЛІ, СІРІ, СИНІ - терміни, що використовуються в зарубіжній економіці, соціології і соціальній психології для позначення категорій працівників. К. білі - інженерно-технічний персонал і конторські службовці; К. сірі - працівники галузей соціальної інфраструктури; К. сині - робітники, які зайняті фізичною працею.

КОМПЕНДІУМ - короткий переказ ідеї якого-небудь документу, доповіді, стисле викладення суті тієї чи іншої теорії, проблеми.

КОМПЕНСАЦІЯ ПСИХІЧНА - психічний процес компенсування недостатньо розвинутих якостей в структурі особистості, що детермінують певну діяльність, іншими, більш розвинутими. К.п. сприяє формуванню індивідуального стилю діяльності, досягненню високих результатів при рівному розвитку професійно важливих якостей особистості. К.п. повинна враховуватись при проведенні професійного відбору.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ – якісна характеристика суб’єкта, набута ним в процесі навчання /інформованість, обізнаність, авторитетність, професійні знання і вміння/. В процесі самостійної діяльності К. трансформується у професіоналізм. К. може бути: професійною - “технічна” підготовленість працівника до виконання професійних функцій, пов’язаних зі спеціалізацією; соціальною - уміння працювати в команді, колективі, ефективно взаємодіяти з іншими працівниками для досягнення цілей організації й особистих; методологічна - здатність до системного мислення, правильного сприйняття та інтерпретації різноманітної інформації, структурування проблем, уміння відрізняти головне від другорядного, бачити ціле - загальний стан справ. Це екстра функціональні здібності, пов’язані не тільки з конкретним “технічним” трудовим процесом, а й з його організаційними і соціальними взаємозв’язками.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНА - володіння особистістю способами і прийомами самореалізації, саморозвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного росту, здатність до індивідуального самозбереження, уміння раціонально, без перевантажень організувати свою діяльність.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ КОМУНІКАТИВНА - здатність особистості налагоджувати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми в різних ситуаціях спілкування, основана на знаннях і досвіді, розумінні себе та інших. До складу К.к. входить сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне протікання комунікативного процесу. К.к. зростає в міру освоєння індивідом культурних, ідейно-моральних правил і закономірностей суспільного життя.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ МЕТОДОЛОГІЧНА - здатність особистості до системного мислення, правильного сприйняття й інтерпретації різноманітної інформації, структурування проблем, уміння відрізняти головне від другорядного, бачити ціле – загальний стан справ.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТІСНА - володіння людиною прийомами особистісного самовираження і саморозвитку, засобами протистояння професійній деформації особистості.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНА - характеристика теоретичної і практичної підготовленості спеціаліста до здійснення професійної діяльності, представлена сукупністю загальних, спеціальних, технологічних, комунікативних і рефлексивних компетенцій. К.п. проявляється у здатності спеціаліста самостійно, відповідально і ефективно виконувати певні професійні функції.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ РЕФЛЕКСИВНА - професійна готовність, метакомпетентність, що забезпечують актуалізацію і адекватне розгортання процесів рефлексії з метою подолання стереотипів мислення і створення нового, креативного вмісту свідомості, нових способів дій в нестандартних ситуаціях й адекватної оцінки якості результатів.

КОМПЕТЕНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНА - володіння людиною специфічними для даної професійної діяльності знаннями і уміннями на досить високому професійному рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток.

КОМПЕТЕНЦІЯ - коло повноважень якоїсь певної структури чи посадової особи; коло питань, в яких дана особа досконало володіє знаннями та досвідом для досягнення намічених цілей. К. слід відрізняти від компетентності. Компетентність - це „я вмію, можу це вирішувати, зробити”, а К. - „мене уповноважили це вирішувати, я маю це вирішувати”.

КОМПІЛЯЦІЯ - неоригінальна, несамостійна літературна чи наукова праця, побудована на використанні чужих творів без самостійної обробки першоджерел.

КОМПЛЕКС - сукупність витлумачених потягів, уявлень, афектів, що впливають на поведінку індивіда, структуруючи її певним чином.

КОМПЛЕКС ВОРОЖОСТІ - психологічний стан, установка людини, за якою вона необґрунтовано вважає, що має право на вороже ставлення до інших людей.

КОМПЛЕКС ЗАХИСТУ - психологічна установка, налаштованість людини на те, що оточуючі нібито становлять для неї загрозу, вороже до неї ставляться і тому вона змушена постійно бути готовою захищатися від їхніх нападів.

КОМПЛЕКС ЗВЕРХНОСТІ - зазвичай об’єктивно необґрунтована установка, помилкова впевненість людини в тому, що вона буцімто переважає оточуючих людей за якимись суттєвими фізичними і психологічними властивостями і що це нібито дає їй право керувати ними, підпорядковувати їх собі, користуватися серед них особливими привілеями.

КОМПЛЕКС НЕПОВНОЦІННОСТІ - стійка упевненість людини у власній малоцінності як особистості, в своїх реальних і уявних недоліках, нездатності вирішувати життєві проблеми. К.н. гальмує і паралізує дії людини, призводить до невротичних відхилень.

КОМПРОМІС - погодженість між протилежними, відмінними думками, що досягається шляхом взаємних поступок.

КОМПУЛЬСИВНІСТЬ – тенденція до нав'язливого повторення думок або дій, від яких особистість не може звільнитися у зв'язку з почуттям тривоги.

КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ - потреба і здатність особистості до спілкування з іншими людьми, товариськість. Для К. людини характерна легкість у налагодженні контактів, здатність і уміння не розгубитись при спілкуванні в різних ситуаціях, прагнення до ініціативності, лідерства в групі.

КОМУНІКАТИВНИЙ БАР'ЄР – психологічні труднощі, що виникають між людьми в процесі спілкування.

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ – міра і форми комунікабельності особистості, характер і міцність контактів, що установлюються нею з іншими людьми.

КОМУНІКАТИВНІСТЬ - відкритість особистості для інших, готовність спілкуватися, потреба в постійних контактах з людьми.

КОМУНІКАЦІЯ - духовно-психологічна сторона процесу людського спілкування, що характеризується як сутністю /обмін інформацією, сприймання і розуміння людьми одне одного/, так і формами психологічного контакту і впливу /вербальне-невербальне, безпосереднє-опосередковане тощо/.

КОНВЕНЦІЙНІ НОРМИ - сукупність загальноприйнятих у даній спільності норм, правил і вимог, що виконують роль найважливіших засобів регуляції поведінки її членів, характер їх взаємостосунків, взаємодії і спілкування.

КОНВЕРГЕНТНІСТЬ РОЗВИТКУ - схожість, зближення, згортання, синтез, посилення вибірковості в ході розвитку психічних процесів, дій і способів поведінки.

КОНГРУЕНТНІСТЬ - відповідність, адекватність емоційних, експресивних, поведінкових та інших засобів діяльності психотерапевта в ситуаціях надання психологічної допомоги.

КОНСАЛТИНГ - консультаційні послуги з питань удосконалення діяльності підприємств, фірм, організацій, включаючи зовнішньоекономічну сферу, ведення бізнесу.

КОНСЕНСУНС - загальна згода зі спірних питань, до якої приходять учасники конференцій, переговорів, засідань без формального голосування при відсутності формально заявлених заперечень.

КОНСЕРВАТИЗМ – прихильність до всього застарілого, віджившого, ворожість і протидія прогресу, інноваціям, новому, передовому .

КОНСЕРВАТОР – противник нововведень, прогресу і перетворень, прихильник незмінних, консервативних поглядів /в науці, політиці тощо/.

КОНСОЛІДАЦІЯ – зміцнення, утвердження чого-небудь; об'єднання, згуртування окремих осіб, груп, організацій для посилення боротьби за спільну мету.

КОНСТАНТНИЙ - постійний, незмінний, такий, що залишається стабільним, рівним самому собі протягом тривалого часу.

КОНСТАНТНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ - якість сприйняття зберігати адекватність /відповідність/ образу відображуваного об'єкта, не дивлячись на відмінність відчуттів, що до нього входять. Так, кругла форма предмета, що сприймається, не зміниться, незважаючи на те, що під певним кутом зору він може сприйматися як еліпс К.с. базується на досвіді особистості й поняттях, що включені до структури сприйняття і забезпечують єдність об'єктивного й суб'єктивного в її свідомості. Порушення К.с. може викликати ілюзії.

КОНСТРУКТ – елементарна одиниця мислення, сприймання, відношення, яка, об'єднуючи наявні дані і їх суб'єктивну інтерпретацію, дозволяє особистості прогнозувати свою поведінку. К. – це засоби, шляхи інтерпретації і тлумачення світу. Вони мають форму біполярних понять /білий-чорний, розумний-дурний, егоїст-альтруїст тощо/, але в той же час є особистісними винайденнями, тлумаченнями, що накладаються індивідом на реальність. У функціонуванні К. одночасно присутні узагальнення, відмінність, прогнозування і контроль за поведінкою.

КОНСТРУКЦІЙНА АПРАКСІЯ – втрата здатності відтворювати геометричні фігури при їх накреслюванні або складанні.

КОНСУЛЬТАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА - одна з послуг психологічної служби, спрямована на надання її психологом-консультантом особам, які мають потребу в оптимізації своєї психологічної активності, в переборюванні неприємних психічних станів, утруднень, почуттів безвихідності, в організації спрямування тощо. Найважливішим результатом К.п. є перебудова внутрішнього світу клієнта, а основою цієї перебудови є переосмислення його життєвих цінностей.

КОНТИНГЕНТ - сукупність людей, що утворюють яку-небудь однорідну в соціальному, професійному чи якомусь іншому відношенні групу, категорію.

КОНТРНОРМАТИВНА ШКАЛА ЦІННОСТЕЙ - цінності, що протиставляються соціальним, нормативним для соціально орієнтованої особистості.

КОНТР-ТРАНСФЕР - неусвідомлене перенесення психологом, психотерапевтом, психоаналітиком на особистість клієнта такого емоційного ставлення, яке вони відчувають до значимих для них людей.

КОНФАБУЛЯЦІЯ - ілюзія мислення, за якої людина вірить в свою вигадку. Нерідко К. є ознакою акцентуаційної особистості або симптомом психічного відхилення від норми.

КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ - довірливість, секретність, те, що не підлягає розголошенню.

КОНФЛІКТ - крайнє загострення суперечностей; зіткнення осіб, їхніх ідей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань тощо при намаганні їх розв'язати на фоні емоційних станів.

КОНФЛІКТ ВНУТРІШНІЙ - психічний стан людини, що викликається амбівалентністю почуттів і затяжною боротьбою мотивів, які затримують прийняття рішення. К.в., зазвичай, важко переживається людиною.

КОНФЛІКТ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИЙ - гостре негативне переживання, викликане зіткненням протилежних ціннісних орієнтацій особистості, її потреб, інтересів, прагнень, що відображає суперечливі зв’язки з соціальним середовищем. Основними причинами К.в. є труднощі в прийнятті рішень, неадекватне уявлення про себе, непомірні претензії, протилежно спрямовані мотиви самоутвердження, невідповідність між високою самооцінкою особистості і низькою її оцінкою оточуючими, між високими потребами і недостатніми можливостями їх задовольнити, між високими вимогами у навчанні, роботі і недостатньо розвиненими для успіху особистісними якостями. К.в. бувають мотиваційними, моральними, рольовими, адаптаційними.

КОНФЛІКТНА СИТУАЦІЯ - ситуація, що складається з об'єкта та учасників конфлікту різної спрямованості. У К.с один або декілька опонентів, наближаючись до своєї мети, віддаляють інших від їхніх цілей, ускладнюючи або роблячи просто неможливим їх досягнення.

КОНФЛІКТОГЕНИ - слова, вчинки, дії /або їх відсутність /, що можуть спричинити конфлікт, викликати лютість, обурення, злість та інші негативні емоційні стани.

КОНФЛІКТОГЕННІСТЬ - психологічні особливості людини, які роблять її реальним або потенційним джерелом міжособистісних конфліктів. К. практично розкривається в тому, що там , де ця людина появляється, виникають конфлікти між людьми, бо своєю поведінкою вона сама їх провокує.

КОНФОРМІЗМ – позиція особистості, пристосовництво, пасивне прийняття існуючого порядку, панівних думок тощо; відсутність власних позицій, безпринципне і некритичне слідування будь-якому взірцю, що вирізняється найбільшою силою тиску, бездумне схиляння перед авторитетами.

КОНФОРМІЗМ ВНУТРІШНІЙ – справжня зміна індивідуальних установок, поведінки внаслідок внутрішнього прийняття позиції групи, оточуючих, що оцінюється як більш обґрунтована і об’єктивна, ніж власна.

КОНФОРМІЗМ ЗОВНІШНІЙ – демонстративна підлеглість груповому тиску з метою заслужити схвалення або уникнути осуду, жорстких санкцій з боку членів групи, тобто це прийняття групової думки лише зовні, бо внутрішньо індивід продовжує опір.

КОНФРОНТАЦІЯ – зіткнення, протиборство, протистояння між собою певних ідейно-політичних принципів, інтересів людей, організацій, соціальних систем тощо.

КОНФУЗ - збентеження , зніяковіння, незручне, неприємне становище, в яке попала людина.

КОНЦЕНТРАЦІЯ ЗБУДЖЕННЯ І ГАЛЬМУВАННЯ – здатність процесів збудження і гальмування поступово зосереджуватися в пунктах свого початкового виникнення. К.з.г. є необхідним компонентом діяльності нервової системи.

КОНЦЕНТРАЦІЯ УВАГИ - інтенсивність зосередження уваги на визначеному об'єктові і відсторонення її від всього другорядного. Здатність до К. у. тісно пов'язана з силою нервової системи.

КОНЦЕПЦІЯ - система поглядів на ті чи інші явища, процеси; конструктивний принцип різних видів діяльності; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій; основна ідея будь-якої теорії.

КООРДИНАЦІЯ РУХІВ – узгодженість між собою у часі і просторі одночасно чи послідовно виконуваних різноманітних рухів тіла і його частин /наприклад, лівої і правої руки, рук і ніг тощо/ в єдиний цілеспрямований рух. К.р здійснюється за рахунок подолання м’язовою системою організму надлишкових ступенів свободи, перетворення складного руху в узгоджену, добре керовану систему.

КООРДИНАЦІЯ СЕНСОМОТОРНА - узгоджені, спільні дії органів сприйняття і органів руху при виконанні людиною складних видів діяльності. Наприклад, узгоджена робота зорової і рухової систем людини.

КОУЧІНГ - система принципів та прийомів, що сприяють розвитку потенціалу особистості чи групі спільно працюючих людей, а також забезпечують максимальне розкриття й ефективну реалізацію їхнього внутрішнього потенціалу, допомагають у навчанні керування своїми психофізичними резервами. Основне завдання К. - сприяння прийняттю і реалізації людиною усвідомлених та відповідальних рішень з життєво важливих питань її розвитку. К. визначає прагнення до усвідомлення дійсності за рахунок отримання достовірної інформації про неї і ґрунтується на самоповазі, самомотивації, покладанні на свої сили, прийнятті відповідальності за свої дії і життя в цілому. Ключовими завданнями К. є: а/ розставлення цільових орієнтирів; б/ визначення наявних ресурсів і обмежень; в/ складення списку можливих варіантів дій; г/ планування і реалізація того, що вимагається для досягнення найкращого результату. Основним інструментом К. є запитання, подібні тим, які використовував Сократ у своїх діалогах /навідні запитання/. Основу К. складає щира віра у наявність в усіх людей прихованих здібностей, у самодостатню цінність життя людини і в наявність у кожного потенціалу для особистісного росту, саморозвитку. Один з авторів цього терміну К.Дж.Уітмор визначав його завдання, як сприяння розвитку внутрішньої мудрості людини. К. поєднує у собі досягнення багатьох наук /психології, психіатрії, медицини тощо/ і технологій щодо розвитку людини, увібрав у себе все найкраще і найефективніше для того, щоб навчити її розбиратися в собі, повірити в свої можливості, самостійно вирішувати проблеми, які ставить перед нею життя, вибирати оптимальний спосіб досягнення поставленої мети, брати на себе відповідальність за власні вчинки та дії. К. появився у 80-х роках в США.

КРЕАТОЛОГІЯ – науковий напрямок в психології, що вивчає питання теорії творчості, методології творчої діяльності, розвитку здібностей та інтелекту, формування творчої особистості.

КРЕДО – символ віри; переконання, погляди, основи світогляду /наприклад, політичне К., наукове К. тощо/.

КРИТЕРІЙ – мірило для визначення, оцінки предмета чи явища; ознака, яку беруть за основу класифікації.

КРИТИЧНІСТЬ МИСЛЕННЯ – прагнення особистості все аналізувати, піддавати оцінці, не приймати все на віру, уміння правильно, об'єктивно оцінювати свої дії, здібності, виявляти і визначати свої помилки, піддавати критичному розгляду пропозиції та судження інших людей.

КРОСКУЛЬТУРНЕ ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ - вивчення психологічних і соціокультурних особливостей людей, що проводяться паралельно на декількох групах досліджуваних, які відносяться до різних націй.

КРОСКУЛЬТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ - дослідження однорідних психічних явищ, що проводиться серед представників різних культур /етнічних груп/ з метою установлення впливу культури на ці явища.

КСЕНОФОБІЯ - нав'язливий страх перед незнайомими особами; симптом психічного розладу; відчуття, а то й вороже ставлення до інших національностей.

КУЛЬМІНАЦІЯ - найбільш напружений момент у розвитку якої-небудь діяльності, дії, процесу, емоційного стану.

КУЛЬТУРА – сукупність досягнень і високий рівень розвитку людства в суспільному виробництві, розумовому і духовному відношеннях. К. є системою духовних форм забезпечення життєдіяльності людини.

КУЛЬТУРА МИСЛЕННЯ - здатність індивідуального мислення до саморозвитку і вміння його виходити за межі форм і канонів мислення, що сформувалися в індивіда.

Л

ЛАБІЛЬНІСТЬ - одна з основних властивостей нервової системи, що характеризує швидкість виникнення і припинення процесів збудження і гальмування. Л. психічних процесів означає їх швидку зміну. Л. психіки дає можливість швидкого і порівняно легкого переключення психічних функцій людини з одного виду діяльності на інший. Поняття Л. використовується для позначення швидкості, з якою фізіологічна система реагує на подразнення і повертається у вихідний стан. Поняття Л. було введено в психологію В.Д.Небиліциним.

ЛАБІЛЬНІСТЬ ЕМОЦІЙНА - здатність людини швидко переходити від одного емоційного стану до іншого.

ЛАБІЛЬНІСТЬ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - властивість нервової системи відкликатися на стимули, тобто її здатність швидко реагувати на зовнішні впливи. Л.н.с. проявляється у швидкому виникненні, а також швидкому припиненні якогось нервового процесу, може оцінюватися в кількісних показниках і використовуватися для вивчення темпераменту людини і її індивідуально-типологічних відмінностей.

ЛАГІДНІСТЬ - риса характеру людини, що проявляється в рівномірному, спокійному і доброзичливому ставленні до інших.

ЛАКОНІЧНІСТЬ – характерна риса особистості, що проявляється в стислості і чіткості вираження думок, висловлювань, у небагатослівності.

ЛАТЕНТНИЙ ПЕРІОД - прихований період в психічному і фізіологічному відображенні, час від моменту дії на організм подразника до моменту появи відповідної реакції.

ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ - своєрідна технологія, що включає в процедуру суспільного пізнання пояснення, виправдання законності управлінських рішень, політичних дій і фактів; створення на правовій базі нових структур, їх зміна і оновлення.

ЛЕГІТИМНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – визнання, схвалення суспільством /соціальними групами, інститутами/ функціонування того чи іншого типу соціальних відносин, а також діяльності соціальних груп, інститутів, завдяки чому встановлюється, як правило, стан відкритості реалізації їх інтересів. Л.с. є однією з особливостей правової держави, особливо щодо функціонування різних партій, громадських організацій, рухів, суспільної діяльності окремих осіб.

ЛЕГКОВАЖНІСТЬ – психологічна риса людини, що проявляється у несерйозному, спрощеному ставленні до своєї поведінки, дій, висловлювань. Л. виникає на основі заниження відповідальності особистості перед оточуючими і собою. Психологічною основою Л. є слабка концентрація уваги, ослаблений контроль інтелекту і волі. Л. негативно впливає на навчання та трудову діяльність особистості.

ЛЕГКОДУХІСТЬ – психологічна риса особистості, що проявляється у відсутності сили волі, боязні труднощів, пониженій здатності до опору негативним життєвим обставинам. Л. може посилюватися в несприятливих ситуаціях, коли вимагається висока зібраність, великі вольові зусилля, стійкість, витримка. Л. може бути наслідком слабкості фізичного здоров'я, недостатності знань і умінь, частіше за все, неправильним вихованням. Л. піддається подоланню за свідомого прагнення самої особистості.

ЛЕЙТМОТИВ - провідна, основна думка, що неодноразово повторюється і підкреслюється.

ЛЕТАРГІЯ – хворобливий стан людини, схожий на сон, що характеризується нерухомістю, відсутністю реакцій на зовнішні подразники, різким зниженням інтенсивності фізіологічної активності і пригнічення всіх ознак життя, які, однак, при ретельному обстеженні можуть бути виявлені.

ЛИЦЕМІР – людина нещира, дволика, яка в той же час вдає з себе доброчесну, щиросердечну.

ЛІБЕРАЛІЗМ - надмірна терпимість, зневажливість, шкідливе потурання; вільнодумство.

ЛІБІДО - одне з основних концептуальних понять психоаналізу, розроблених З.Фрейдом. Л. означає психічну енергію, яка лежить в основі всіх сексуальних потреб індивіда. Л.

використовується як синонім сексуальних потягів, що лежать в основі різноманітних видів психічної активності і розвитку особистості.

ЛІДЕР - авторитетний член організації чи невеликої групи людей, особистісні якості якого дозволяють йому грати головну роль в соціальних ситуаціях і процесах, при прийнятті групових рішень і організації спільної діяльності. ЛІЗИНГ - угода на право користування устаткуванням та майном на основі орендових відносин. Вартість лізингу визначається розміром регулярних платежів, що складаються з амортизації та відсотка за кредит. Найбільш розповсюджені об'єкти лізингу - устаткування та технології, ліцензії, ноу-хау, а також транспортні та програмні засоби.

ЛОБІ - особи, які справляють вплив у кулуарах на законодавців та інших офіційних осіб при прийнятті чи відхиленні законів, розміщенні урядових замовлень, призначенні на державні пости тощо.

ЛОБІСТ – посередник між фінансовими, політичними чи професійними групами, державними чиновниками, депутатами. Використовуючи налагоджені ділові контакти, Л. впливає на прийняття рішень на користь інтересів «своєї» групи.

ЛОГІСТИКА - вид діяльності, пов’язаний з переміщенням товарів, послуг та інформації між економічними суб’єктами. В рамках окремого підприємства до логістики відносяться всі переміщення товарів, послуг чи інформації всередині підприємства, а також ці ж потоки, що направляються на підприємство і покидають його. Логістичні функції включають: обробку замовлень, формування матеріалопотоків, комплектацію, транспортування, складування продукції та інше. Спеціалісти, що займаються цією діяльністю називаються логістами.

ЛОГІЧНІСТЬ РОЗУМУ - уміння мислити логічно, здатність до розумних, доказових умовиводів.

ЛОГОТЕРАПІЯ - сукупність психотерапевтичних методів і прийомів, спрямованих на подолання мовних порушень. Психологами установлено, що в ряді випадків порушення мови, зокрема заїкання, обумовлене психічними травмами, тобто має невротичну природу. Тому для усунення подібних порушень необхідні заходи психотерапевтичного впливу. В медицині термін Л. вживається для позначення широкого спектра лікувального впливу за допомогою слова, тобто в даному розумінні Л. означає “лікування словом..

ЛОКОМОЦІЯ - сукупність рухів, що забезпечують людині активне переміщення власного тіла в просторі /ходьба, біг, плавання, повзання тощо/; одне з найважливіших пристосувань до проживання в найрізноманітніших умовах середовища.

ЛОКУС КОНТРОЛЮ - стійка властивість особистості, що характеризується схильністю приписувати відповідальність за результати своєї поведінки зовнішнім факторам, іншим людям /екстернальність/ або власним здібностям, зусиллям /інтернальність/.

ЛОНГІТЮДНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ - довготривале та систематизоване спостереження, вивчення одних і тих же людей, що дозволяє аналізувати психічний розвиток на різних етапах життєвого шляху особистості і на основі цього робити певні висновки.

ЛОТОМАХІЯ - суперечка, в якій сторони, не визначивши предмет спору, спростовують один одного або не погоджуються один з одним лише тому, що вживають неточності, неправильні слова для вираження своїх думок.

ЛОЯЛЬНІСТЬ – характерна риса людини, що проявляється в формальному дотриманні законності; в коректному, благородному ставленні до когось, чи до чогось без упередження.

ЛУКАВСТВО – характеристика людини, яка проявляється у схильності до злих, підступних, хитрих намірів, в їх утаєнні.

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР - оптимальне використання в суспільному виробництві найкращих якостей особистості, її здібностей, соціальних якостей /ініціативності, відповідальності, дисциплінованості тощо/, трудової активності.

ЛЮДИНА - істота, яка втілює в собі найвищу ступінь розвитку життя, суб'єкт суспільно-історичного розвитку. Л. як суб'єкт і продукт трудової діяльності, є істота мисляча, свідома, в якої розвинена мова. здатність до продуктивної праці і спілкування з іншими людьми.

ЛЮДЯНІСТЬ - риса особистості, що проявляється у повазі до інших людей, гуманності, вболіванні за добробут і розвиток інших членів суспільства.

ЛЮТІСТЬ - зовнішній прояв сильного людського гніву, психічного роздратування. Л. не є показником сили індивіда, швидше це ознака його духовного безсилля й душевного розладу. Л. проявляється як бурхливе, спонтанне вираження емоційної неврівноваженості людини, як психічний зрив, що носить чітко виражений неприборкуваний характер і відрізняється порівняною швидкоплинністю.

М

МАГІСТР – фахівець освітньо-кваліфікаційного рівня, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні знання та уміння інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань в певній галузі господарства. Магістрат включено до державного освітянського стандарту і за ним ведеться підготовка магістрів у ВУЗах України.

МАДРИГАЛ - люб'язність, комплімент; невеликий вірш жартівливого чи любовного характеру.

МАКІАВЕЛЛІЗМ – стиль поведінки, за якого заради досягнення поставленої мети вважаються допустимі і виправдані будь-які засоби, аж до самих віроломних, підступних і жорстоких. Основою М. є теза "Мета виправдовує засоби." Термін М. походить від прізвища італійського політика, мислителя, історика Н.Макіавеллі і слугує для визначення політики, що нехтує нормами моралі.

МАКЛЕР - фізична або юридична особа, службовець біржі, що здійснює посередницьку діяльність на фондових, торговельних та валютних біржах. Маклер виконує біржові

операції на кошти клієнтів та отримує винагороду за їх виконання у вигляді певного відсотка від суми прибутку.

МАКРОПСІЯ – бачення предметів /особливо віддалених/ збільшеними в порівнянні з їх звичними розмірами.

МАКРОСЕРЕДОВИЩЕ - вся різноманітність соціальних зв'язків, відносин і інститутів, що виходять за межі безпосереднього життєвого досвіду і найближчого оточення людей.

МАКСИМА – життєва мудрість, що ввібрала в себе досвід багатьох поколінь людей і виражена в короткій. узагальненій, образній формі. М. може служити для людей взірцем поведінки, правилом мислення, керівництвом до дії, нормою.

МАКСИМАЛІЗМ - надмірність у поведінці, доведення своїх вимог до крайнощів, що призводить до конфлікту з загальноприйнятими соціальними нормами.

МАЛЕ ПІДПРИЄМСТВО - підприємство, організація, фірма /будь-якої галузі господарства/ з невеликим штатом працівників. Кількість працівників, за якою підприємство відноситься до категорії малих. Назва “Мале підприємство” може бути застосовано до підприємства з будь-якою формою власності.

МАНІПУЛЮВАННЯ – приховане керування діями та поведінкою інших людей за допомогою експлуатації їх «слабких місць», тобто невідрефлексованих і непотрібних комплексів.

МАНІЯ - хворобливий психічний стан людини, що характеризується підвищеним збудженням, прискореним мисленням, говірливістю; нав'язливі ідеї, підозрілості, величності, переслідування тощо.

МАНІЯК - психічно хвора людина з нав'язливими ідеями, охоплена хворобливою пристрастю, потягом до кого-небудь або чого-небудь.

МАНКРУТ - людина, яка втратила історичну пам’ять, моральні, духовні цінності й орієнтири, а також зв’язок зі своїм народом.

МАРГІНАЛЬНІСТЬ – суміжне положення особистості по відношенню до якоїсь соціальної спільності, що накладає певний відбиток на її психіку і спосіб життя.

МАРЕННЯ - психічний стан людини, за якого не існуючі в дійсності ідеї, уявлення, образи тощо, що виникають в уяві особистості, сприймаються нею як реальні. Причиною М. є розлад психічної діяльності.

МАРКЕТИНГ - вивчення існуючого та потенціального попиту покупців на товари і послуги шляхом комплексного вивчення стану ринку та перспектив його розвитку.

МАС-МЕДІА – назва сукупності засобів масової інформації: газети, радіо, телебачення.

МАСКУЛИННІСТЬ – наявність у особи жіночої статі рис особистості, які в своїй сукупності відносяться традиційно до чоловічих.

МЕГАЛОМАНІЯ - манія величчя, форма зарозумілості, при якій індивід бачить себе достойнішим, ніж він є насправді.

МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психології, що використовує психологічні закономірності для діагностики, лікування та профілактики захворювань. М.п. вивчає психологію діяльності лікаря, медичного персоналу, психологію хворих, роль психологічних факторів у виникненні психосоматичних захворювань.

МЕДІА-БАЙЄР – менеджер з закупівлі рекламного простору в засобах масової інформації.

МЕДІА-ОСВІТА – напрямок в педагогіці, що виступає за вивчення в школі закономірностей медіа-комунікацій. Основне завдання М.-о. - підготувати нове покоління до життя в сучасних умовах, до сприйняття різноманітної інформації, навчити особистість розуміти її, усвідомлювати наслідки її впливу на психіку, оволодівати способами спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів і сучасних інформаційних технологій.

МЕДИТАЦІЯ - розумова дія, спрямована на приведення психіки людини в стан поглибленої зосередженості і відволікання від реального середовища. М. пов'язана з усуненням крайніх емоційних проявів, пониженням реактивності.

МЕЛАНХОЛІК - тип темпераменту. Людина цього типу темпераменту характеризується повільним перебігом психічних процесів, неврівноваженістю, слабкістю, інертністю нервових процесів, що проявляється у високій реактивності психіки, схильності до переживань, деякої замкнутості, хворобливому реагуванні на труднощі, невдачі, недостатній ініціативності, деякій пасивності в діяльності. Їй властиві стриманість, сором'язливість, боязкість. Тривалі і сильні подразники викликають у М. сповільнення або припинення діяльності. Почуття у М. виникають повільно, відзначаються глибиною, силою і тривалістю. При несприятливих умовах М. може перетворитися в замкнену, боязливу, неспокійну, раниму людину. М. ні в що не вірить і ні на що не надіється, в усьому бачить і чекає тільки погане, небезпечне. Він невпевнений у собі й вимагає постійної уваги, похвали з боку вище поставленої особи чи лідера, часто потребує допомоги в соціально-психологічній адаптації. Але ряд якостей М. важливі для багатьох сфер діяльності: висока психічна реактивність дозволяє виконувати тонку роботу, що вимагає підвищеної уваги, терпіння /робота радиста, спостерігача, гідроакустика/. Психологічним принципом підходу до М. є принцип “Не нашкодь.” На М. не можна підвищувати голос, надто тиснути, бо вони дуже чутливі і ранимі.

МЕЛАНХОЛІЯ – хворобливий стан людини, для якої характерні пригніченість, смуток, туга.

МЕЛОМАН - пристрасний любитель музики, опери.

МЕМОРІЯ - записка для пам’яті, що містить короткий виклад суті якого-небудь питання, факту, справи.

МЕНЕДЖЕР - досвідчений керівник у сфері організації і управління, який володіє знаннями у широкому діапазоні галузей, включаючи економіку, бізнес, соціальну психологію та ін. Менеджери здійснюють керівництво господарством ринкового типу.

МЕНЕДЖМЕНТ - управління /планування, регулювання, контроль/, керівництво, організація виробництва. Сукупність методів, форм, засобів управління виробництвом для досягнення поставленої мети /підвищення ефективності виробництва, збільшення прибутку тощо/.

МЕНЕДЖМЕНТ ПОЛІТИЧНИЙ – система управління політичними процесами; наука і мистецтво аналізу тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення їх реалізації в політичній практиці.

МЕНТАЛІТЕТ - особливості індивідуальної і суспільної свідомості людей, їх життєвих позицій, культури, моделей поведінки, обумовлених соціальним середовищем, національними традиціями тощо. М. свідчить про специфічні риси соціалізації людини, її автономності та самобутності розвитку, суверенності як суб'єкта суспільного життя.

МЕНТАЛЬНІСТЬ - образ мислення, загальна духовна культура, настроєність людини, групи людей, спільності, що дають можливість хаотичному потоку різноманітних вражень інтегрувати свідомістю у певне світобачення.

МЕНТОР - порадник, повчальний, невідступний, настирливий вихователь.

МЕРЧЕНДАЙЗЕР – спеціаліст, який просуває продукцію в роздрібній торгівлі. Основне завдання М. - підтримувати позитивний імідж своєї фірми, забезпечувати вигідне розміщення продукції на прилавках магазинів, відслідковувати її постійну наявність в продажу. М. постачає магазини рекламою, дарує від імені фірми сувеніри.

МЕТА - суб'єктивний образ бажаного результату очікуваної діяльності або дії. М. має винятково важливе значення для спрямування, організації діяльності, постановки конкретних завдань.

МЕТА ЖИТТЯ – усвідомлений кінцевий результат, до якого прагне людина у своїй повсякденній життєдіяльності.

МЕТААНАЛІЗ - статистична методика узагальнення результатів, отриманих у ряді досліджень на загальну тему.

МЕТАПАМ’ЯТЬ – пам’ять про свою пам’ять.

МЕТАТЕОРІЯ – теорія, що аналізує структуру, методи та властивості будь-якої іншої теорії.

МЕТОД –спосіб досягнення якоїсь мети, вирішення конкретного завдання; шлях дослідження чи пізнання, сукупність відносно однорідних прийомів, операцій практичного чи теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретної проблеми чи одержання нової інформації. М. пізнання дійсності є науковим лише тоді, коли він відображає об’єктивну істину, об’єктивні, незалежні від свідомості і волі людини

закони, зв’язки і взаємодії явищ дійсності, об’єктивні закономірності їх постійної зміни і розвитку. І.П.Павлов писав, що за допомогою гарного методу і не дуже талановита людина може зробити багато, а при поганому - і геніальна людина буде працювати марно і не отримає бажаного результату.

МЕТОД БІОДРОМАЛЬНИЙ - метод отримання й інтерпретації даних про розвиток особистості протягом життя. Практичне використання М.б. вимагає використання комплексу методик, а також інших психологічних і не психологічних даних.

МЕТОД БЛИЗНЮКІВ - метод співставлення психологічних особливостей членів пари близнюків, що дає можливість визначити ступінь впливу спадкових факторів та середовища на формування тих чи інших психічних якостей. М.б. ґрунтується на тому, що однояйцеві близнюки мають ідентичний генотип, а двояйцеві - неідентичний. При умові, що члени пари близнюків будь якого типу мають подібне середовище виховання, більше внутрішньопарна подібність однояйцевих близнюків у порівнянні з двояйцевими може свідчить про наявність спадкового впливу на зміну ознаки, що вивчається.

МЕТОД ДРАМАТУРГІЧНИЙ – метод вивчення та інтерпретації соціально-психологічних дій і явищ. Суть М. д. полягає в тому, що він розглядає взаємодію людей як акторів, які розігрують певний “спектакль”, займаються свого роду “драматургічною постановкою”, де соціальні ролі розігруються аналогічно театральним. Переслідуючи власні цілі, люди, як правило, проекціюють назовні типові “драматургічні” образи, адекватні певній ситуації життя.

МЕТОД ЗАНУРЕННЯ - активний метод навчання з використанням елементів релаксації, навіювання та гри. На відміну від інших методів навчання, де основний акцент впливу на учнів припадає на переконання, М.з. в значній мірі спирається на навіювання. Переконання і навіювання - різні способи впливу на психіку людини. Переконання впливають переважно на людей з розвиненим логічним мисленням, тоді як навіювання ефективне не тільки для цих людей, але й для людей з недостатньо розвиненим логічним мисленням. Якщо переконання супроводжується критикою з боку переконуючого, то навіювання розраховане на некритичне сприйняття повідомлень, в яких щось стверджується або заперечується без доведення. При використанні М.з. ефект навіювання досягається легше, якщо враховуються: особливості мислення, темпераменту, характеру та інших властивостей особистості. Наприклад, у людей з образним мисленням легше викликати навіювання мовним впливом, спираючись на мову і логіку.

МЕТОД ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОБИ - один з прийомів професійного відбору, що полягає у виявленні особливостей поведінки досліджуваного в умовах штучного включення його в гадану майбутню професійну діяльність. М.п.п. є різновидністю експерименту.

МЕТОД ТЕСТУВАННЯ – один з методів вивчення особистості, що полягає в діагностиці її психічного стану, функцій на основі виконання якогось стандартизованого завдання із заздалегідь визначеною надійністю та валідністю.

МЕТОД УЗАГАЛЬНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНИХ ХАРАКТЕРИСТИК - один з основних методів дослідження особистості в психології, що полягає в узагальненні, по можливості, великої кількості даних про неї, отриманих від якомога більшої кількості осіб, які

спостерігали за нею в різних видах діяльності і поведінки, в яких проявляються її різні індивідуальнопсихологічні особливості. Спираючись на спостереження і бесіду, М.у.н.х., при необхідності, може включати в себе й інші психологічні методи: природний і лабораторний експеримент, застосування тестів.

МЕТОДИ АВЕРСИВНІ – методи для викорінення шкідливих звичок.

МЕТОДИ ЕКСПРЕСИВНІ - назва деяких психодіагностичних і психотерапевтичних методів, що передбачають виконання людиною певної ролі, фантазування або "вираження себе" якимось іншим чином. До М.е. відносяться, наприклад. проективні методи.

МЕТОДИКА - система методів і процедур, що застосовується в даному дослідженні. Науково обґрунтована М. дослідження припускає сукупність правил, які регулюють послідовність здійснення дослідником операцій і застосування при цьому певних методів. М. – це ніби модель дослідження, розгорнута в часі. Вона завжди конкретна та унікальна, бо визначається характером об'єкта вивчення, цілями і завданнями, зовнішніми обставинами та ін.

МЕТОДИКА СЛОВЕСНИХ АСОЦІАЦІЙ - методика психологічного дослідження, що ґрунтується на отриманні і наступному аналізі тих словесних асоціацій, які виникають у людини у відповідь на почуте або прочитане слово. М.с.а., зазвичай, використовується для вивчення несвідомого і для психодіагностики проблем, які знаходяться в підсвідомості людини. Методика широко застосовується в психоаналізі. Техніка застосування М.с.а. полягає в тому, що досліджуваний у відповідь на почуті або прочитані слова повідомляє психологу все те, що йому приходить на думку в зв'язку з хвилюючою його проблемою. Завдання методики полягає в тому, щоб вивести "на екран" свідомості витіснені думки, переживання, що знаходяться в несвідомості і які є можливою причиною психологічного неблагополуччя досліджуваного і відхилень в його поведінці.

МЕТОДОЛОГІЯ - система принципів, методів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності для досягнення визначеної мети, а також вчення про цю систему. М. психології досліджує структуру, засоби і методи психологічного пізнання, способи обґрунтування і розвитку психологічних знань. У сучасній М. психології висуваються такі проблеми: аналіз психологічних теорій і концепцій; поняття про психологічні закономірності; процедури перевірки, підтвердження і спростування психологічних теорій, законів, гіпотез; методи науково-психологічних досліджень; реконструкція розвитку наукових психологічних знань.

МИМОВІЛЬНА ПАМ'ЯТЬ – це запам'ятовування та відтворення інформації, образів без спеціальної мети їх запам'ятати або пригадати.

МИМОВІЛЬНА УВАГА - увага, що виникає без будь-якого наміру, без заздалегідь поставленої людиною мети. М.у. можуть викликати новизна, незвичність предмету чи явища, несподіваний сильний звук чи яскраве світло, запах тощо.

МИМОВІЛЬНЕ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ – це запам'ятовування певної інформації, яке здійснюється без заздалегідь поставленої мети, без прикладання спеціальних вольових зусиль та певних дій.

МИМОВІЛЬНІ РУХИ – імпульсивні або рефлекторні рухи, що здійснюються без контролю свідомості. М.р. можуть усвідомлюватися /почервоніння від збентеження, хвилювання/ і не усвідомлюватися /сомнамбулізм, патологічні афекти/.

МИСЛЕНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ – пізнавально-прогностичний метод аналітичної роботи, що полягає в умоглядному, уявному конструюванні заданої послідовності подій. М.е. відповідає на запитання “А що буде, якщо...?”. Значимість М.е. зростає в умовах великої відповідальності за прийняття рішень і в ситуаціях ризику, що вимагають підвищеної надійності попередніх оцінок вихідної інформації і прогнозу розвитку обставин /ситуації/.

МИСЛЕННЯ – активний психічний процес опосередкованого й узагальненого відображення в свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях. Основними формами мислення є: аналіз, синтез, порівняння, умовивід, класифікація, судження, аналогія, узагальнення. М., залежно від змісту тих завдань, на розв’язання яких воно спрямоване, поділяють на практичне і теоретичне.

МИСЛЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНЕ – здатність людини вибирати найбільш правильне в даному випадку рішення із всіх можливих.

МИСЛЕННЯ ДИВЕРГЕНТНЕ – вид мислення, що орієнтоване на пошук щонайбільшого числа рішень /за одних і тих самих умов/.

МИСЛЕННЯ ДИСКУРСИВНЕ - мислення, що здійснюється шляхом послідовного перебирання різних варіантів вирішення завдання, найчастіше за допомогою логічних міркувань, суджень та опосередкувань, де кожний наступний крок обумовлюється результатами попередні.

МИСЛЕННЯ ДОЛОГІЧНЕ – природне, емоційне, непідготовлене мислення, яке без контролю розуму намагається оволодіти своїм предметом. М.д. підготовляє основа для логічного мислення.

МИСЛЕННЯ ІНТУЇТИВНЕ – вид мислення, що здійснюється шляхом безпосереднього, чуттєвого пізнання предметів, явищ і характеризується швидкістю протікання, відсутністю чітко виражених етапів, мінімальною усвідомленістю. Часто М.і. протиставляється мисленню дискурсивному.

МИСЛЕННЯ КОНВЕРГЕНТНЕ - мислення, що спрямоване на пошук єдиного найкращого вирішення проблеми.

МИСЛЕННЯ КРЕАТИВНЕ – здатність людини продукувати різноманітні, незвичайні, оригінальні ідеї, нетрадиційно мислити, швидко вирішувати проблеми в нерегламентованих умовах діяльності.

МИСЛЕННЯ НАОЧНО-ДІЙОВЕ – вид мислення, в процесі якого вирішення завдань здійснюється шляхом реального, фізичного перетворення ситуації, випробування властивостей об’єктів; форма мислення, вплетена в реальне маніпулювання предметами. М.н-.д. обслуговує, в першу чергу, практичні завдання. Воно є відображенням у

свідомості людини зв'язків і відношень предметів та явищ, які безпосередньо включені в практичні дії.

МИСЛЕННЯ НАОЧНО-ОБРАЗНЕ - вид мислення людини, яке при моделюванні й вирішенні завдань спирається на сприйняття або уявлення. За допомогою М.н-.о.. особливо повно відтворюється вся багатообразність різних фактичних характеристик предмета, бо в образі може одночасно фіксуватися його бачення з декількох точок зору. Н.-о.м. дає можливість перцептивно розкрити не тільки очевидні зв'язки об'єктів, але й більш глибокі, приховані суттєві властивості, що не представлені у наочній ситуації. Важливою особливістю М.н-.о. є встановлення незвичних, неймовірних поєднань предметів та їх властивостей.

МИСЛЕННЯ ОБРАЗНЕ - вид мислення, пов'язаний з оперуванням образами і поєднує в собі чуттєві та логічні компоненти. М.о. нерідко буває пов'язане з інтуїцією, уявою.

МИСЛЕННЯ ПРАКТИЧНЕ – вид мислення, що характеризується поставленням цілей, виробленням планів, проектів. М.п. часто розгортається в умовах дефіциту часу, що інколи робить його більш складним, ніж мислення теоретичне.

МИСЛЕННЯ ПРАЛОГІЧНЕ - вид мислення, що здійснюється без суворого дотримання норм і правил логіки, вироблених людьми і які використовуються в науковому мисленні. Наприклад, при визначенні понять, в умовиводах і в доведенні правильності тих чи інших положень.

МИСЛЕННЯ ПРИСКОРЕНЕ – мислення, що характеризується легко і швидко виникаючими асоціаціями, які найбільш яскраво виражаються у швидкості мови. Мислення стає поверхневим.

МИСЛЕННЯ ПРОСТОРОВЕ - здатність людини мислено моделювати об'єкти в просторі і динаміці.

МИСЛЕННЯ РЕПРОДУКТИВНЕ – мислення людини, яке за умов постійних подразників зводиться до відтворення раніше сформованих думок.

МИСЛЕННЯ СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНЕ - мислення людини, що здійснюється за допомогою операцій з поняттями без безпосередньої опори на матеріальні дії або дані чуттєвого досвіду.

МИСЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНЕ – вид мислення, що характеризується спрямованістю на відкриття законів, властивостей об'єктів тощо. МИСЛЕННЯ ТВОРЧЕ – мислення людини, що характеризується оригінальністю і винахідливістю рішень.

МИСЛЕННЯ ТЕХНІЧНЕ - розумова діяльність людини, спрямована на розв'язання різноманітних технічних завдань.

МИСЛЕННЯ УПОВІЛЬНЕНЕ - мислення людини, що проявляється в уповільнених, лаконічних відповідях, пов'язаних з загальмованістю асоціативного процесу.

МИСЛИТЕЛЬСЬКИЙ ТИП ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - один із «спеціальних людських» /за термінологією І.П.Павлова/ типів ВНД. У представників цього типу в

процесі діяльності і поведінки переважає друга сигнальна система. Для М.т.в.н.д. характерні старанність, осмисленість своїх дій, нахил до сумнівів, аналізу, міркувань. Люди М.т.в.н.д. більш передбачливі, схильні до абстрактних наук, краще запам'ятовують суть подій, ніж конкретні факти, самокритичні. Як правило, вони швидше «радіослухачі», ніж «телеглядачі» /вчені – теоретики/.

МІЖОСОБИСТІСНИЙ ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК - отримання людиною від оточуючих інформації про себе і свою поведінку, про те, як вона сприймається в діяльності і спілкуванні.

МІЖОСОБИСТІСНИЙ ПРОСТІР – дистанція, що неусвідомлено встановлюється в процесі безпосереднього спілкування між людьми. М.п. залежить від соціального статусу, віку, психологічних особливостей людей. Чим тісніші стосунки між людьми, тим менший М.п. між ними в процесі спілкування.

МІЗАНТРОП – людиноненависник, відлюдкувата, уникаючи товариства людина, бо бачить в інших лише погане.

МІКРОГРУПА – мала група людей, які об'єднані постійним, відносно стійким за своєю структурою міжособистісним спілкуванням, емоційним контактом, що виникає в процесі певної діяльності, взаємодії.

МІКРОПСІЯ – бачення предметів зменшеними і більш віддаленими в порівнянні з їх звичними розмірами.

МІКРОСЕРЕДОВИЩЕ - сфера безпосереднього існування та життєдіяльності людини, включена в середовище її життєвого досвіду, вражень, сприйнять і відношень; сукупність людей, які знаходяться у безпосередньому контакті один з одним, об'єднані схожими формами трудової діяльності, соціально-побутовими умовами, а також інтересами і духовними потребами.

МІКРОСТРУКТУРА ГРУПИ – внутрішній психологічний зв'язок між членами групи, оснований на почуттях симпатії чи антипатії.

МІКРОСОЦІУМ – найближче оточення людини – її сім'я, друзі, близькі, товариші, приятелі, сусіди, колеги по роботі.

МІРА – закономірний взаємозв'язок якісної і кількісної визначеності предметів і явищ об'єктивного світу.

МІРА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТЕНДЕНЦІЇ - характеристика сукупності змінних /ознак/, які вказують на найбільш типовий репрезентативний для вибірки, що вивчається, результат.

МІРКУВАННЯ – низка взаємопов'язаних суджень, спрямованих на те, щоб з'ясувати істинність якоїсь думки, довести її до логічного кінця або заперечити. Прикладом М. є доведення теореми.

МІСНИЦТВО – дії органів регіонального управління, спрямовані на здійснення вузько місцевих інтересів на шкоду державним.

МІСТИФІКАЦІЯ - обман, навмисне введення когось в оману, як правило, зі злісним наміром, за допомогою імітації дій, пропаганди тощо. М. ґрунтується на містиці, вірі у надприродне, божественне, надчуттєве.

МІЩАНСТВО - це особлива соціальна група людей зі своєю психологією. Для цих людей характерні егоїстичні інтереси, обмежений світогляд, культ речей, споживацький підхід до життя, пристосовництво, гонитва за матеріальними благами, замкнутість в колі сім'ї або однодумців.

МНЕМІЧНІ ПРОЦЕСИ - сукупність процесів, що забезпечують функціонування пам'яті: запам'ятовування, відтворення, забування та ін.

МНЕМОНІКА - сукупність методів, способів, прийомів, що полегшують запам'ятовування якомога більшої кількості інформації, фактів за допомогою спеціальних схем, знаків тощо.

МНЕМОСХЕМА - умовне зображення будь-якого явища, процесу, поняття, виконане у вигляді креслення, що зображає взаємовідношення, зв'язки частин, що має ціле, допомагає сприйняттю, осмисленню цих явищ, забезпечуючи їх запам'ятовування і збільшення обсягу пам'яті шляхом утворення штучних асоціацій.

МНЕМОТЕХНІКА - система різних заходів, що полегшують запам'ятовування та збільшують об'єм пам'яті шляхом створення штучних асоціацій.

МОБІЛЬНІСТЬ – рухливість, готовність особистості до швидкої реакції, швидкого включення в діяльність.

МОВА – система словесних знаків, що служить засобом спілкування між людьми, засобом розумової діяльності, вираження самосвідомості особистості, передачі з покоління в покоління і збереження інформації. Основою виникнення М. є праця, спільна діяльність людей. М. розвивається, вдосконалюється у процесі спілкування й існує як жива тільки за умови активного використання її людьми.

МОВА ВНУТРІШНЯ - мова, що позбавлена звукового оформлення і протікає з використанням мовних значень, але поза комунікативною функцією; внутрішнє проговорювання, мовлення про себе. М.в. виникає на основі усної мови як вторинна похідна форма, супроводжується мікроартикуляцією і є важливою формою розвиненого мовного мислення людини. Вона є матеріальною оболонкою думки в усіх випадках, коли людина мислить, міркує, вирішує будь - яку словесно-логічну задачу.

МОВЛЕННЯ – процес використання людиною мови для спілкування. М. не існує і не може існувати поза будь-якою мовою.

МОВЛЕННЯ ЕКСПРЕСИВНЕ - енергійне, емоційно насичене, нервово збуджене мовлення.

МОДЕРНІЗАЦІЯ – приведення чогось у відповідність до вимог сучасності.

МОДЕЛЬ - мислено уявна чи матеріально реалізована система, яка відображаючи або відтворюючи об”єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об”єкт.

МОЛОДІ СПЕЦІАЛІСТИ - особи, які закінчили вищі, середні або спеціальні професійні учбові заклади й направлені на роботу відповідно до плану розподілу або самостійного працевлаштування.

МОЛОДЬ - соціально-демографічна група, виділена на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення, обумовлених тими чи іншими соціально-психологічними властивостями, що визначаються суспільним ладом, культурою, закономірностями соціалізації, виховання даного суспільства. Зазвичай, до молоді відносять людей віком від 16 до 30 років.

МОНЕТАРИЗМ - обмеження втручання держави в господарську систему, скорочення бюрократичних бар’єрів, регулювання економічної кон'юнктури тільки фінансовими засобами, через підтримання необхідного обсягу грошової маси в обігу.

МОНІТОРИНГ - систематичне відстежування, вивчення стану соціальних явищ і процесів, навколишнього середовища, співставлення результатів постійних спостережень для отримання обґрунтованих уявлень про їх дійсне становище, тенденції розвитку. М. проводиться з метою одержання необхідної інформації для прогнозування ситуації, розроблення програм та прийняття рішень.

МОНІТОРИНГ РИНКУ ПРАЦІ - комплекс спостережень та досліджень, оцінка та прогноз стану ринку праці з метою отримання необхідної інформації для розробляння програм та прийняття рішень відносно зайнятості населення.

МОНОТОНІЯ - психічний стан людини, що викликається одноманітним, як правило слабким, довготривалим подразником і проявляється у зниженні її дієздатності, падінні психічної активності, притупленні волі, зниженні уваги, в появі стійкої втоми. М. – важливий показник при професійному відборі на професії, де діяльність пов'язана з прийманням інформації, довготривалим спостереженням за показниками приладів в умовах дії одноманітних подразників. М. є небезпечним синдромом в діяльності операторів.

МОНОФОБІЯ - психічний стан людини, що проявляється у її боязні залишатися наодинці. Це слід враховувати при працевлаштуванні на професії, де спеціалісту доводиться працювати наодинці.

МОРАЛЬ – форма громадянської свідомості, система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють моральну поведінку людей у суспільстві. М. визначає життєву позицію певної соціальної спільноти, особистості, орієнтує їх у світі цінностей. Вона базується на силі переконання, громадської думки, традицій, моральних авторитетів. Моральні вимоги до поведінки та діяльності людини відповідають загальноприйнятим нормам і принципам, прийнятим у суспільстві.

МОРАЛЬ АВТОНОМНА - правила і норми поведінки та діяльності, які встановлюються самою людиною і які можуть бути нею ж змінені.

МОРАЛЬ ГЕТЕРОНОМНА - правила і норми поведінки та діяльності, які виробляються іншими людьми і які даний індивід вважає обов'язковими і недоторканими.

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА - система цінностей, яка створена людьми в сфері моралі. М.к - це не просто сума етичних знань і сукупність окремих моральних цінностей, а рівень морального розвитку людини і суспільства, системна властивість суспільства, групи, особистості, що виражає міру засвоєння ними моральних норм, цінностей.

МОРАЛЬНІ НОРМИ – необхідний елемент моральних відносин і свідомості. Дотримання М.н. – одна з умов ефективної взаємодії особистості у процесі спільної діяльності і спілкування. М.н. дозволяють людині оцінювати свої і чужі вчинки, співвідносити їх з еталоном, спрямовувати і регулювати стосунки з іншими людьми.

МОРАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ – здібності до діяльності і міжособистісних стосунків, що відповідають моральним нормам, прийнятим у суспільстві. М.з. формуються в процесі виховання особистості.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЯКОСТІ – соціально-психологічні особливості людини, що характеризують її особистість. До М.-е.я. людини відносять загальний рівень культури, чесність, справедливість, обов'язковість, уміння дотримуватися слова, сумлінність тощо.

МОТИВ - спонукальна причина дій та вчинків людини, зумовлених об'єктивними потребами. Основою М. діяльності й поведінки людини виступають потреби, інтереси, емоції, установки. Загальним механізмом виникнення М є реалізація потреб в процесі пошукової активності і, тим самим, перетворення її об'єктів у мотиви – предмети потреб. Розвиток М. відбувається через зміну й розширення кола діяльності, що перетворює предметну дійсність. Джерелом розвитку мотивів людини є безмежний процес суспільного виробництва матеріальних та духовних цінностей. Такими потенційними мотивами в онтогенезі виступають притаманні суспільству цінності, інтереси, які у випадку їх інтериорізації особистістю можуть набувати спонукальної сили і стати реальними мотивами. Ці мотиви виконують функцію смислотворення, надають дійсності, що відображається в свідомості, особистісного смислу. М. виникає в акті, коли потреба стає предметною і конкретною. Предметом потреби не обов'язково є конкретна річ, він може бути й ідеальним.

МОТИВ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ - потреба добиватися успіху в різних видах діяльності, особливо у ситуаціях змагання з іншими людьми. М.д.у. є стійкою мотиваційною рисою особистості.

МОТИВ УНИКНЕННЯ НЕВДАЧІ - прагнення особистості у будь-якій ситуації діяти таким чином, щоб уникнути невдачі, особливо, якщо результат діяльності сприймається й оцінюється іншими людьми. М.у.н. є стійкою мотиваційною рисою особистості.

МОТИВАТОРИ – чинники, що впливають на прийняття рішення і формування намірів особистості.

МОТИВАЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ – кількість і сила спонук, що діють в одному напрямку, в певний часовий період.

МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ - система всіх мотивів особистості, її потреб, установок, інтересів, які виконують функцію спонукання, спрямування і регулювання діяльності та поведінки особистості.

МОТИВАЦІЙНЕ НАСТАНОВЛЕННЯ – намір, виконання якого відстрочено за якихось причин.

МОТИВАЦІЙНЕ ПОЛЕ – об'єм чинників, що враховуються в процесі мотивації.

МОТИВАЦІЙНЕ УТВОРЕННЯ – психологічне утворення, що виконує функцію мотиву /власне мотив, мотиваційна установка, потяг, бажання, інтерес тощо/.

МОТИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЯЛЬНОСТІ – сукупність емоційних, раціональних, інтелектуальних можливостей і здібностей людини, соціальна система, що визначає рівень її готовності до здійснення мотивованих дій /поведінки/ у відповідності зі своїми цільовими установками, ціннісними орієнтаціями, інтересами, бажаннями, очікуваннями. Від ступеня розвитку й використання М.п.д. у значній мірі залежить результативність й ефективність практичних дій, позитивне відношення до діяльності.

МОТИВАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС - процес взаємодії основних елементів мотивації, в результаті якого формуються задум, мета, рішення і технології вибору майбутніх дій з задоволення потреб. М.п. включає: а/ сприйняття і трансформацію суб'єктом зовнішніх /стимулюючих/ і внутрішніх /мотивуючих/ впливів; б/ проектування вибору мети, рішень, типу поведінки; в/ очікування значущості наступних дій та їх результатів; г/ корекцію зусиль, що прикладаються в залежності віл ступеня досягнення мети, результатів і рівня винагородження, що очікуються. У змістовному відношенні схема М.п. виглядає таким чином. Суб'єкт отримує інформаційний імпульс у вигляді впливу внутрішньої чи зовнішньої потреби. В міру сприйняття й усвідомлення потреба стає інтересом, який конкретизує потребу і вимагає концентрації уваги, інтелектуально-духовних сил суб'єкта для її задоволення. Інтерес завжди цілеспрямований, він формується у вигляді образу наступних зусиль, спрямованих на його задоволення, тобто у вигляді усвідомленої мети дій. Спроектована суб'єктом чи поставлена йому мета спонукає його до прийняття рішення щодо вибору того чи іншого способу діяльності. спрямованої на досягнення мети. Іншими словами, потребу продукують інтереси, замкнені на меті наступних дій і на рішенні відносно способів їх досягнення. Рішення, що приймаються суб'єктом, завершують базову частину М.п. або так звану переддіяльність. За нею йдуть власне предметні дії /зусилля/, що призводять до фактичних результатів. Але на цьому М.п. не закінчується. Ступінь наступних дій залежить від очікуваних суб'єктом результатів і винагородження.

МОТИВАЦІЯ - сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності людини, її поведінку.

МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ – потреба особистості запобігти невдачі всіма доступними засобами і досягти бажаного результату.

МОТИВАЦІЯ ІНТРИСИВНА – мотиви, що формуються з опорою на внутрішні фактори /потреби, потяги, бажання тощо/.

МОТИВАЦІЯ МІЖОСОБИСТІСНОГО ВИБОРУ - система мотивів, що утворює психологічну основу індивідуальної переваги. Аналіз М.м.в. дозволяє визначати психологічні причини, за якими індивід готовий здійснити емоційний і діловий контакт з одними членами групи і нехтувати іншими. Виявлення мотивів соціометричних і референтометричних виборів дозволяє розкрити змістовний бік групових процесів диференціації й інтеграції.

МОТИВИ ПРОСОЦІАЛЬНІ – мотиви соціальної поведінки людини, розрахованої на принесенні користі, блага іншим людям. До М.п. відносяться, зокрема, мотиви, що лежать в основі альтруїзму, співчуття, співпереживання, підтримки, бажання надати допомогу людям.

МОТИВУВАННЯ – процес спонукання людини до діяльності та спілкування для досягнення особистої мети або мети організації. Мотивувати – це означає створити потяг або потребу, що спонукають особистість діяти з певною метою. Потреба у даному випадку виступає як внутрішній аспект М., а мета – як зовнішній.

МРІЯ - продукт уяви, в якій виражаються потаємні, нерідко нереальні, нездійсненні бажання. Активна М. відіграє позитивну роль у підготовці до діяльності, створює своєрідний творчий "тонус", служить могутнім стимулом до діяльності, якщо вона ґрунтується на програмі дій, яку можна втілити в життя.

МУДРІСТЬ – найвищий прояв розуму, що спирається на здібності, узагальнення досвіду і здоровий глузд; інтелектуальна і моральна характеристика особистості, що дають їй змогу оптимальним способом розв’язувати пізнавальні, трудові і морально-побутові завдання. Дії і вчинки мудрої людини глибоко осмислені, поведінка відповідає обставинам, об’єктивним потребам, конкретній ситуації і власним можливостям. М. є величезним здобутком людства і набувається протягом життя.

МУЗИКОТЕРАПІЯ - вплив на психіку людей через музику з метою зняття психічної напруги, надмірного збудження, хворобливого стану психіки. Відмічається позитивний вплив музики при депресивних станах – покращується настрій, відбувається тонізуючий вплив. Музика при цьому не повинна бути занадто веселою, мажорною, бо контраст може погіршити психічний стан людини. Музика впливає на стан клієнта тільки тоді, коли вона відповідає його емоційному стану. Наприклад, при депресивному стані показана тільки мінорна, елегічна музика і лише через декілька сеансів можливий перехід до музики мажорної тональності.

МУЛЬТИМЕДІА – інформаційна технологія, що поєднує в одному програмному продукті різноманітні види інформації: тексти, ілюстрації, аудіо – й відеоінформацію тощо.

Н

НАБУТЕ В ЛЮДИНІ - все те, що виникає і розвивається в людині після її народження як наслідок зовнішніх впливів. До набутого відносяться усі психічні явища, їх властивості й особливості, яких не було у новонародженої дитини.

НАВИЧКИ - дії, які внаслідок багаторазового повторення стали автоматизованими і виконуються без зайвих витрат фізичної і нервовопсихічної енергії. Н. необхідні в усіх видах діяльності людини /навчання, праця, спорт та ін./. Завдяки своїй автоматичності сформовані Н. не потребують свідомого керування кожним елементом, що входить до їхньої структури. Фізіологічною основою Н. є утворений у корі головного мозку людини динамічний стереотип.

НАВИЧКИ СЕНСОРНІ – навички, в структурі яких переважає сенсорний компонент /наприклад, окомір тощо/.

НАВІЖЕНІСТЬ – характеристика особистості, якій притаманні неврівноваженість, нестриманість. Синонімом Н. є шаленість.

НАВІЮВАННЯ /сугестія/ - будь-який психічний вплив однієї людини на іншу, що має за мету актуалізацію або зміну певних установок, ціннісних орієнтацій чи вчинків людини, яка виступає об'єктом. Механізм Н. базується на зниженні свідомості, критичного ставлення особистості до змісту навіювання.

НАВІЮВАНІСТЬ /сугестивність/ - властивість особистості піддаватися навіюванню. Ступінь Н. залежить як від якостей, властивостей особистості, так і від умов, в яких проводиться навіювання. За експериментальними даними біля 20% людей схильні до навіювання.

НАВЧАННЯ - цілеспрямовано організований процес планомірного і систематичного засвоєння особистістю в результаті власної пізнавальної активності знань, умінь та навичок, розвиток інтелектуальних можливостей, оволодіння методами пізнання, формування наукового світогляду, професійних якостей для освоєння різних видів діяльності. Н. здійснюється під керівництвом педагогічно підготовленої людини /вихователя, викладача/ в освітніх закладах. Зміст Н. зумовлюється рівнем розвитку наук і соціального досвіду людства, а методи і форми - віковими та індивідуальнопсихологічними відмінностями учнів, потребами передавати їм максимум знань і умінь за мінімальних затрат і короткий термін. Н., як особливий вид групової діяльності, включає навчальну і учбову діяльності, які мають принципову відмінність. Навчальна діяльність – це діяльність практична /діяльність вчителя/, а учбова, теоретична /пізнавальна/ - це діяльність учнів. Суб’єкти цих діяльностей вирішують різні завдання: вчителі – дидактичні, а учні – учбові. Н. слід розглядати як управління учбовою діяльністю учнів.

НАВЧАННЯ ВІКАРНЕ - навчання, що здійснюється шляхом спостереження і наслідування інших людей.

НАВЧАННЯ РОЗВИВАЮЧЕ - навчання, спрямоване на орієнтацію учбового процесу на потенційні можливості людини і їх реалізацію. Теорія Н.р. розроблена Д.Б.Ельконіним і В.В.Давидовим. Опорними пунктами цієї теорії є: введення в навчання вищих форм

мислення, включаючи і теоретичне; реалізація діяльнісного підходу з метою саморозвитку, реалізації творчого потенціалу учнів, а також їх розумового, естетичного, морального і фізичного виховання; рефлексія – самопізнання учнями внутрішніх психічних процесів і станів, уявне відтворення особливостей один одного. Теорія Р.н. знайшла широке застосування в школах України.

НАВ'ЯЗЛИВІСТЬ - внутрішнє прагнення людини, що не піддається свідомому контролю, якщо навіть його марність чи шкідливість усвідомлена.

НАВ'ЯЗЛИВІ СТАНИ - хворобливі порушення психіки, що проявляються у виникненні постійно повторюваних думок, спогадів, сумнівів, уявлень, страхів, потягів або дій незалежно від волі і бажань людини. Н.с. є основним симптомом деяких неврозів, зустрічаються також при шизофренії і психопатії. Іноді вони виникають і у здорових людей при значній втомі, тривозі.

“НАД – ЕГО” /за Фрейдом/ - це інстанція соціальних заборон і норм, неусвідомлені дії якої заставляють “Его” уникати інстинктивних потягів, що виходять від “Воно”. Н.-Е. - це шар особистості, обумовлений впливом культури, що протистоїть біологічним потягам “Воно”.

НАДІЙНІСТЬ МЕТОДИКИ - фундаментальна характеристика методики, що показує, наскільки стабільні результати дослідження за багаторазового обслідування одних і тих самих досліджуваних. Н.м. може визначатися шляхом повторного дослідження /через точно визначений відрізок часу/ і вирахування коефіцієнту кореляції між результатами першого та повторного дослідження. Н.м. може визначатися і шляхом дослідження за допомогою декількох варіантів однієї і тієї ж методики, розподілу її на дві половини тощо. Надійність результатів дослідження залежить не тільки від якості самої методики, але й від процедури проведення дослідження /вона повинна бути абсолютно ідентичною в першому та повторному випадках/, від соціальнопсихологічної однорідності вибірки.

НАДІЙНІСТЬ ТЕСТУ - постійність, стійкість результатів, отриманих за допомогою тесту, незалежно від впливу різних випадкових факторів. Н.т. визначається шляхом установлення кореляцій між результатами першого та повторного використання тесту чи співставлення даних, отриманих при проведенні тестування, з результатами застосування еквівалентного тесту.

НАДІЯ – сприйняття майбутнього в духовному житті людини, де бажане, потрібне чи необхідне сприймається й очікується як реальність, що повинна здійснитися. В Н. майбутнє сприймається не тільки як можливе, але й як належне і необхідне.

НАДКОМПЕТЕНТНІСТЬ - знання способів виконувати роботу краще, ніж це прийнято.

НАДСВІДОМІСТЬ - рівень психічної активності особистості, що не піддається свідомо-вольовому контролю при вирішенні творчих завдань. Відомий психофізіолог П.В. Симонов інтерпретує Н. як механізм творчої інтуїції, завдяки якому відбувається рекомбінація минулих вражень, відповідність яких дійсності встановлюється вдруге /повторно/. Поняття Н. дозволяє розрізняти дві сторони неусвідомленої психічної активності: а/ Н. – детермінована минулим і залежна від вже збереженої у головному

мозку інформації; б/ Н. - детермінована потрібним майбутнім того, чого ще не було в особистому і колективному досвіді. Таке творення відбувається в процесі взаємодії особистості зі світом культурних цінностей, які вона не тільки засвоює, але й творить – згідно тенденціям розвитку світу, що вже назріли. Результатом цієї взаємодії є художні образи, наукові відкриття та інші продукти творчості, в яких є і неявне в рефлексії, що породило її суб'єкт, і неусвідомлений об'єктивно значущий зміст, обумовлений роботою думки на рівні Н.

НАДСИТУАТИВНА АКТИВНІСТЬ – здатність особистості підніматися над рівнем вимог ситуації, ставити цілі, надмірні з точки зору вихідної задачі.

НАДУМАНІСТЬ - схильність людини до різних страхів, побоювань і переживань з приводу свого і близьких людей стану здоров'я, благополуччя .

НАДЦІННА ІДЕЯ - ідея, що стала домінантною і тому не підлягає критиці; некритичність мислення. Необхідно відрізняти Н.і. від ідеї нав'язливої.

"НАД – Я" - своєрідна моральна цензура, змістом якої є норми, заборони, що прийняті особистістю – це її совість. У понятті "Над – Я" об'єднується свідоме і несвідоме.

НАМІР - свідоме прагнення завершити дію у відповідності з наміченою програмою, направленою на досягнення бажаного результату.

НАПОЛЕГЛИВІСТЬ - вольова риса людини, що проявляється у здатності тривало, не знижуючи активності, незважаючи на труднощі та перешкоди, домагатися свідомо поставленої мети.

НАПРУЖЕНІСТЬ - психічний стан людини, що викликається складними, екстремальними для даної особистості умовами. Н. може бути ситуативною або обумовленою індивідуальними властивостями, якостями особистості. В психологічному плані Н. проявляється у звуженні поля уваги, інертності, стереотипності мислення. Одним із засобів зняття Н. є релаксація, розслаблення, самонавіювання.

НАПРУЖЕНІСТЬ ПСИХІЧНА - психічний стан підвищеної активності, неадаптованості, викликаний екстремальними для даної особистості факторами і очікуванням пов'язаних з ними несприятливих ситуацій.

НАПРУЖЕНІСТЬ СЕНСОРНА – стресовий стан людини, що викликається неоптимальними умовами діяльності сенсорних та перцептивних систем і виникає у випадку великих труднощів у сприйнятті необхідної інформації.

НАПРУЖЕНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – особливий стан суспільного життя, що виникає внаслідок дії дестабілізуючих факторів і проявляється у зростанні негативних соціальних настроїв та деструктивної поведінки, за якими криється небезпека соціального "вибуху", руйнування певних соціальних структур чи всього суспільства. Н.с. свідчить про наявність кризових ситуацій у суспільстві, загострення суперечностей між соціальними верствами населення і владними структурами. Причиною Н.с., як правило, є об'єктивні суперечності, а також розрив між ціннісними орієнтаціями, соціальними установками людей та дійсністю, очікуваним і реалізованим, теперішнім і бажаним майбутнім.

НАПРУЖЕННЯ - психічний стан людини, що виникає внаслідок складних, екстремальних ситуацій чи очікування їх, які ставлять до людини підвищені, граничні вимоги. Н. може призвести до неадекватності реакцій в поведінці чи діяльності людини, звуження поля уваги, стереотипності мислення, інертності тощо. Зняти Н. можна за допомогою аутотренінгу, релаксації, самонавіювання тощо.

НАПРУЖЕННЯ ФІЗИЧНЕ – напруження організму, що викликається підвищеним навантаженням на руховий апарат людини.

НАРКОМАНІЯ – хворобливий, непереборний потяг людини до вживання наркотичних речовин.

НАРОДОНАСЕЛЕННЯ - сукупність людей, що безперервно відновлюється в процесі відтворення і проживає на певній території /в країні, місті тощо/.

НАРЦИСИЗМ – прояв людиною уваги виключно до власної персони, самозамилування.

НАСИЛЛЯ - примушування, яке здійснює суб'єкт чи група осіб для досягнення поставленої мети. Виділяються такі форми прояву Н. – фізичне, психологічне, зокрема емоційне, сексуальне. Н., зазвичай , має соціальний контекст. Використання Н. відбувається при деструктивних формах розвитку конфліктів і характеризується ворожістю, агресивністю у стосунках між суб'єктами, нанесенням навмисної або ненавмисної шкоди, збитків. Виділяють суб'єкт, який здійснює Н., і жертву. Н. – є інтерактивним процесом. Для пояснення Н. необхідно враховувати поведінку обох сторін. Згода з Н. і готовність до Н. є результатом соціалізації, хоч і може мати деяке вроджене підґрунтя. Н. виступає однією з форм прояву агресії.

НАСЛІДУВАННЯ - свідома чи несвідома поведінка людини, спрямована на відтворення вчинків, манер, рухів, досвіду інших людей. Н. є одним із шляхів засвоєння людиною суспільного досвіду, оволодіння нормами поведінки, професійними уміннями і навичками тощо.

НАСОЛОДА ЕСТЕТИЧНА – специфічне переживання людиною духовного задоволення, захоплення, радості при сприйнятті естетичних і художніх цінностей.

НАСТРІЙ - відносно тривалий емоційний стан /радісний, бадьорий, сумний тощо/, що надає певного забарвлення діяльності та поведінці людини.

НАТОВП – спеціально неорганізоване /або таке, що втратило організованість/, неструктуризоване скупчення людей, які не мають загально усвідомленої мети /або втратили її/ і, як правило, знаходяться в стані емоційного збудження, що поширюється за механізмом психічного зараження. Розрізняють такі основні види Н: а/ оказіальний – формальна цікавість до емоційних подій, що несподівано виникли, б/ конвенціональний – цікавість до заздалегідь очікуваних значимих подій, в/ експресивний – діючий з інтенсивно вираженим відношенням до шокуючої натовп обставини, в якому розрізняють підвиди: агресивний, панікерський, користолюбний, повстанський тощо.

НАТХНЕННЯ – своєрідний психічний стан особистості, що пов'язаний з її підвищеною дієздатністю, продуктивністю діяльності, високим рівнем піднесення духовних і творчих

сил, емоційним збудженням, душевними переживаннями. Н призводить до активізації психічних процесів, виникнення нового задуму, творчого результату в матеріальній чи духовній сфері життя. За всієї позірної спонтанності, Н., як правило, викликається результатами попередньої напруженої праці.

НАХИЛ - вибіркова спрямованість індивіда на визначену діяльність, що спонукує займатися нею.

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ - сукупність поглядів, оцінок, ставлень, установок, що виражають уявлення етнічної спільності про свою історичну значимість, сучасний стан і перспективи розвитку, про своє місце серед аналогічних спільностей. Н.с. індивідуалізована, має раціональні й емоційні компоненти і є основою духовного життя індивіда. Н.с. проявляється в психологічній настанові спрямованості індивіда до діяльності на благо свого народу.

НАЦІЯ - історична спільність людей, яка характеризується стійкою спільністю мови, економічного життя, території та національного характеру і загального психологічного складу, що проявляється в особливостях культури і побуту народу.

НЕВРАСТЕНІЯ – один із видів неврозу; хворобливий психічний стан, що проявляється в підвищеній збудливості і вразливості, стомлюваності, у втраті людиною здатності до тривалої розумової і фізичної напруги. НЕВРОЗ - функціональний нервово-психічний /як правило, зворотний/ розлад, що виникає в результаті дії на психіку людини довготривалих психотравмуючих факторів, емоційних або інтелектуальних перенапружень, порушення особливо значущих для неї відношень. Розрізняють такі види Н.: неврастенія, істерія, психастенія.

НЕВРОЗ НАВ’ЯЗЛИВОСТІ - один з видів неврозів, який, окрім загальних невротичних симптомів /дратівливість, підвищена стомлюваність, порушення сну тощо/, проявляється ще і наявністю у людини різноманітних за змістом нав’язливих думок і дій /найчастіше у вигляді фобій, які відчуваються як чужі і повторюються примусово/, а також підвищеної тривожності і підвищеного настрою.

НЕВРОЗ НООГЕННИЙ /за В.Франклом/ - невроз людини, що породжується втратою сенсу життя.

“НЕВРОЗИ ВЕЛИКІ” /за К.Хорні/ - найбільш поширені і значущі форми сучасних неврозів, до яких відносяться: а/ невроз прихильності - пошук кохання і схвалення за будь-яку ціну; б/ невроз влади - гонитва за владою, престижем, володіння чимось чи кимось; в/ невроз покірливості - автоматичний конформізм; г/ невроізоляція - втеча від суспільства. Ці неврози, як способи вирішення конфліктів, лише збільшують самовідчуження людей.

НЕВРОТИЗМ - психічний стан людини, що характеризується емоційною нестійкістю, хвилюванням, низьким рівнем самоповаги.

НЕВРОТИК - людина, яка страждає на невротичні розлади.

НЕВСИПУЩИЙ – характеристика особистості, що проявляється в пильності, старанності і ретельності, уважності. Невсипуща людина не знає втоми і виявляє наполегливість у роботі.

НЕГАТИВІЗМ – психічний розлад, немотивована опозиційна манера поведінки особистості, що проявляється в діях, навмисно протилежних вимогам і сподіванням інших, опорі будь-якому зовнішньому впливу. Виділяють Н. пасивний – відмова виконувати будь-які вимоги, і Н. активний – здійснення вчинків, прямо протилежних тим, що вимагаються, боротьба проти діючих правил, норм, звичаїв та ін. Н. можна розглядати як захисну реакцію особистості від будь-якого впливу інших осіб.

“НЕГАТИВНИЙ МОТИВ” – самозаборона, що гальмує спонукання /наприклад, пов’язані з порушенням законодавства, моральних норм поведінки чи з загрозою для життя, здоров’я/.

НЕДБАЛІСТЬ - ослаблення волі і довільної уваги, що проявляється в зниженні дисциплінованості, сумлінності людини.

НЕЗАЙНЯТЕ НАСЕЛЕННЯ – частина працездатного населення, що, за різних причин не бере участі в трудовій діяльності. Незайнятість населення створюється за рахунок добровільно незайнятих людей /живуть на кошти подружніх збережень, родичів і є утриманцями/, добровільно звільнених з роботи, бо не бажають працювати, вимушено незайнятих, вивільнених за різних причин, випускників навчальних закладів та інших категорій населення, які мають бажання працювати й шукають відповідну роботу. Н.н. поділяється на тих, які зареєстровані в службі зайнятості і отримали статус безробітного, і тих, які не зареєстровані в службу зайнятості..

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ /НЛП/ - метод психотерапевтичної коригуючої роботи, метою якої є зміна напрацьованих особистістю стереотипів /спілкування, навчання, прийняття, емоційне реагування/ на більш ефективні. НЛП дає можливість: а) детально описати будь-яку людську діяльність і на основі цього зробити в ній досить глибокі і стійки корективи; б/ за порівняно короткий час допомогти особистості подолати наявні психологічні бар’єри; в/ розвинути уміння швидко і ефективно установлювати взаємовідносини між людьми, спрямовувати розмову в потрібне русло, а також виходити із складних ситуацій, г/ здійснювати необхідні зміни у стосунках між людьми, які страждають від відсутності взаєморозуміння; д/ за декілька сеансів усувати небажані звички і багато іншого.

НЕЙРОН - нервова клітина центральної нервової системи, основна структурна і функціональна одиниця нервової системи. Н. виконує функції проведення збудження від рецепторів, переробки їх у нервові імпульси, передачі до нервових закінчень, що контролюють діяльність виконавчих органів. В корі головного мозку людини налічується біля 10 мільярдів нейронів.

НЕЙРОПСИХОЛОГІЯ - галузь психологічної науки, що вивчає нервові механізми вищих психічних функцій, їх зв’язки з окремими структурами головного мозку у нормі й патології, при локальних ураженнях центральної нервової системи.

НЕКОНГРУЕНТНІСТЬ /за К.Роджерсом/ - невідповідність один одному досвіду людини та її уявлень про саму себе. На рівні проявів означає тривогу, уразливість, нецілісність особистості.

НЕНАВИСТЬ – почуття людини, що проявляється в інтенсивному довготривалому негативному ставленні до чогось або когось, бажанні знешкодити чи знищити ненависний об'єкт. Н. може бути інстинктивною /як складова реакції агресії / або набутою, усвідомленою.

НЕНАВ'ЯЗЛИВІСТЬ – уміння дотримуватися почуття міри, пропонуючи свої послуги іншим, ненастирливість у спілкуванні з людьми.

НЕОБАЧНІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється в нерозсудливості і необережності у діях, у надто поспішних рішеннях, вчинках.

НЕОСУДНІСТЬ – психічний стан людини, що полягає в її нездатності відповідати за свої дії і вчинки внаслідок тимчасового душевного розладу, недоумства.

НЕОФІТ - новий прихильник якого-небудь вчення.

НЕОФОБІЯ - хворобливий страх перед усім новим, незвичним, перед будь-якими змінами. Працівникам служб, що працюють з людьми, слід пам'ятати, що Н. є протипоказанням в роботі з високорозвинутим почуттям нового, що часто зустрічається в науці, педагогіці, управлінні тощо.

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА - система освіти, що відкрита для будь-якого віку і покоління, супроводжує людину протягом всього життя, сприяє постійному її розвитку, залучає до неперервного процесу оволодіння знаннями, уміннями, навичками, а в разі необхідності, дає нову підготовку до умов, що змінюються, стимулює постійну самоосвіту.

НЕРВОВА СИСТЕМА - сукупність нервових утворень у тварин і людини, за допомогою яких здійснюється сприйняття подразників, що діють на організм; обробка імпульсів збудження, що виникають при цьому, та формування відповідних реакцій. Завдяки Н.с. забезпечується функціонування організму як єдиного цілого. Н.с. включає в себе центральну, периферичну і вегетативну.

НЕРВОВИЙ ІМПУЛЬС - збудження, яке розповсюджується нервовими волокнами і забезпечує передавання інформації: а/ від периферійних рецепторів /чуттєвих закінчень/ до нервових центрів; б/ всередині центральної нервової системи між різними відділами головного мозку; в/ від центральної нервової системи до виконавчих апаратів – мускулатури, залоз внутрішньої і зовнішньої секреції та ін. Біоелектрична одиниця Н.і. – потенціал дії, швидкість складає від 0,5 м/сек. до 120 м/сек.

НЕРВОВО-ПСИХІЧНА НЕСТІЙКІСТЬ - схильність людини до нервових зривів при значній психічній чи фізичній напрузі.

НЕРЕФЛЕКСИВНЕ СЛУХАННЯ – невтручання в мову співрозмовника /умовно – пасивне слухання/. Під час Н.с., в залежності від ситуації, можуть виявлятися підтримка, схвалення, розуміння за допомогою мінімальних відповідей, що допомагають продовжити

бесіду. Такі нейтральні слова, як «так», «розумію», «це цікаво» сприяють підтримці розмови і знімають напруження.

НЕСАМОВИТІСТЬ – якість особистості, що проявляється у її нездатності відповідати за свої вчинки, дії і керувати ними, нести відповідальність за здійснення антисоціальних вчинків через хворобливий стан психіки. Н. є прямим виходом підсвідомого, поза свідомістю, в поведінку, в діяльність; спалах неусвідомленого, що змітає будь-яку розумність.

НЕСВІДОМЕ - те, що в психіці, в поведінці людини не усвідомлюється нею взагалі або в даний момент часу знаходиться поза сферою її актуальної свідомості. Н. може бути описане у психологічних термінах, реально бере участь в регуляції поведінки людини, охоплює значну частину пізнавальних процесів, особистісних властивостей людини, її міжособистісних стосунків. Факт участі Н. в регуляції своєї поведінки людина не тільки не усвідомлює, а часто навіть активно заперечує, бо нічого певного про це сказати не може. Н. розглядається як більш низький рівень психічного регулювання поведінки людини, ніж свідомий контроль. Роль Н. в регуляції психіки полягає в тому, що на рівні несвідомого звичайно вирішуються порівняно прості, звичні завдання, що не вимагають від людини особливих зусиль. Слід зауважити, що сьогодні неможливо однозначно відповісти на запитання, яка відносна доля свідомості й Н. в реальному управлінні психікою і поведінкою людини, особливо тоді, коли мова йде про управління конкретними психічними процесами і формами поведінки.

НЕСВІДОМІСТЬ - сукупність активних душевних утворень, психічних процесів, станів, механізмів, операцій і дій людини, які неусвідомлюються нею без застосування спеціальних методів. Н. є формою психічного відображення, утворення, зміст і функціонування якої є предметом спеціальної ненавчаючої рефлексії і характеризується мимовільністю виникнення і протікання, відсутністю свідомого контролю й регулювання. В сучасній психології, зазвичай, виділяють такі прояви Н.: а/ неусвідомлене спонукання діяльності /неусвідомлені мотиви, настанови /; б/ неусвідомлення механізмів і регуляції діяльності, що забезпечують її активний характер /операціональні установки і стереотипи автоматизованої поведінки/; в/ неусвідомлені процеси і механізми /сприйняття та ін./; г/ неусвідомлені соціальні програми /цінності, настанови, норми та ін./.

НЕСТАНДАРТНІ ЛЮДИ - люди, які психологічно і за своєю поведінкою суттєво відрізняються від більшості інших людей і вимагають до себе особливого підходу.

НЕСУМІСНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНА - нездатність людей в критичній ситуації зрозуміти один одного, асинхронність психомоторних реакцій, відмінність в увазі, мисленні, характері та інших природжених і набутих властивостях особистостей, що перешкоджають їх сумісній діяльності.

НЕУВАЖНІСТЬ – порушення процесу уваги, що може бути наслідком органічного враження, захворювання, або несформованості дій контролю і самоконтролю, зниження мотивації /відсутність інтересу/, односторонньої зосередженості людини на якійсь роботі, ідеї / так звана ”професорська неуважність”/.

НЕУЦТВО – особливий вид незнання. Н. не межує зі знаннями і не має меж. Часто зміст Н. – апріорно помилкове всезнайство. Йому притаманні: претензії на абсолютне всезнайство, безапеляційність суджень, здатність ускладнювати елементарне і спрощувати складне, повна відсутність самокритики, снобістська пристрасть до сумнівних новацій, що ховається під тунікою наукоподібності.

НЕФОРМАЛЬНИЙ - неофіційний, той, хто не дотримується якихось жорстких, чітких, раз і назавжди установлених, обов'язкових до виконання правил.

НЕФОРМАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ - групи людей, що виникли спонтанно і регулярно вступають у взаємодію для досягнення певної мети. Н.о. дестабілізуючого типу розбалансовують соціальний простір, порушують соціалізацію, знищують рівень національної та індивідуальної безпеки. Творчі Н.о. поліпшують соціальне поле, стимулюють творче зростання особистості. Стосунки між членами Н.о. будуються на основі переважно суб'єктивних оцінок і переваг /як правило, за шкалою симпатія-антипатія/.

НИЖНІЙ ПОРІГ ЧУТЛИВОСТІ – мінімальна сила подразника, що здатна викликати у людини відчуття.

НІГІЛІЗМ – соціальний і психологічний феномен, що характеризується запереченням загальноприйнятих цінностей: традицій, ідеалів, моральних норм, існуючого способу життя, законів.

НІКТОФОБІЯ - ірраціональний, непоясненний страх людини перед темрявою. Працівники служб, що працюють з людьми, повинні брати це до уваги.

НІРВАНА – у буддистів стан вищого блаженства, спокою, злиття душі зі Всесвітом.

НОМЕНКЛАТУРА - коло посадових осіб, призначення чи затвердження яких відноситься до компетенції вищестоящого органу.

НОМОЛОГІЗАЦІЯ - надання факту, події статусу невипадкового закономірного явища.

НОНКОНФОРМІЗМ - риса особистості, що полягає у відкиданні чужих порад, незгоді з думкою інших, протидії будь-якому втручанню, діяння протилежним чином, незважаючи ні на що.

НОРМА ТЕСТУ - середній /усереднений/ показник рівня розвитку якоїсь психологічної властивості, що оцінюється за допомогою цього тесту. Н.т. відображає ступінь розвитку властивості, що оцінюється за допомогою тесту, у значній сукупності людей, з якою порівнюється ця властивість у досліджуваного. Н.т. бувають вікові, спеціальні, медичні та інші.

НОРМАТИВНА ШКАЛА ЦІННОСТЕЙ - соціально прийнята і суспільно схвалена шкала цінностей.

НОРМАТИВНИЙ АКТ – письмовий документ, що встановлює або змінює чи відміняє норми права /обов'язкові правила поведінки/. Н.а. є засобом правового регулювання системи суспільних відносин і може видаватися тільки певними законодавчими органами

управління. Нормативні акти формують правовий стиль управління, правову культуру і законослухняність у суспільстві.

НОРМИ - сукупність найбільш типових способів поведінки, дій, мислення, які склалися історично. Вони стандартизують психологію людей як на рівні внутрішньої суб'єктивності, так і зовнішньої форми і способів поведінки і мислення.

НОРМИ СОЦІАЛЬНІ - сукупність неформальних вимог, що пред'являються тією чи іншою соціальною групою /чи всім суспільством/ до своїх членів. В широкому розумінні до Н.с. можна віднести звичаї, ритуали та інші традиційні форми регуляції поведінки людей.

НОРМИ ТЕСТОВІ - усереднена оцінка за даним тестом великої групи здорових людей певного віку й культури – показники, з якими можна порівнювати показники досліджуваного, оцінюючи його рівень та роблячи висновок про те, чи знаходяться вони вище або нижче норми. Н.т. – це середній рівень розвитку великої групи людей, схожих з досліджуваним за родом соціально-демографічних характеристик. Зазвичай, Н.т. визначаються шляхом тестування великої вибірки досліджуваних певного віку, статі й усереднення отриманих оцінок – з наступною диференціацією за віком, статтю та ін. В опису тесту обов'язково вказується, де, як, на кому і коли були встановлені його норми. З часом Н.т. змінюються – разом зі зміною психологічного розвитку людей. Тому є емпірично встановлене правило, згідно якого Н.т. повинні, як мінімум, один раз на п'ять років переглядатися. Процедура перегляду Н.т. типова: а/ визначається група людей, на яких передбачається перевіряти даний тест; б/ ця група поділяється на підгрупи, відмінні за соціально-демографічними характеристиками; в\ в кожній підгрупі підбирається й за допомогою даного тесту вивчається досить представницька вибірка людей; г/ шляхом усереднення отриманих показників визначається тестова норма для даної сукупності людей.

НОРОВЛИВІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється в упертості, примхливості. Норовлива людина поступає так, як їй заманеться.

НОСТАЛЬГІЯ - психічний стан людини, що характеризується тужінням за своєю батьківщиною. Н. викликається, в більшості випадків, утрудненнями в адаптації до нового соціального середовища.

НОСТРИФІКАЦІЯ - визнання вітчизняного диплома про вищу освіту нарівні з дипломом, виданим аналогічним зарубіжним вищим навчальним закладом.

НОУ-ХАУ - система різних знань науково-технічного, виробничого, організаційного, економічного, правового характеру, даних досліджень, вкрай необхідних при впровадженні певної технології або форм діяльності виробництва, що не стала загальновідомою. Ноу-хау - це також технічні рішення, винаходи, що не були запатентовані і тому не захищені правами інтелектуальної власності та відносяться до категорії комерційної таємниці. Передача, обмін, розповсюдження ноу-хау здійснюється на комерційній основі - через укладання ліцензійних угод.

НУВОРИШ - особа, яка спритно і швидко розбагатіла на різноманітних фінансових операціях , новоявлений багатій - вискочка.

НУДЬГА – пасивний стан людини, що характеризується зниженням трудової активності, інтересу та уваги до навколишньої дійсності; емоційна млявість.

НЮАНС – відтінок, ледве помітний перехід /у судженнях, мисленні, поведінці тощо/.

О

ОБГРУНТУВАННЯ – якість мислення, що свідчить про те, що в міркуванні всі думки спираються на інші, істинність яких доказана.

ОБДАРОВАНІСТЬ - природно високий рівень розвитку здібностей людини, від якого залежить можливість досягнення великого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності.

ОБЕРЕЖНІСТЬ - психологічна риса людини, що проявляється в її вибірковому втручанні в хід подій.

ОБ'ЄКТ – все те, що існує поза нами і незалежно від нашої свідомості, зовнішній світ, дійсність; те, що протиставляється суб'єкту в його предметнопрактичній і пізнавальній діяльності.

ОБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ - окремі категорії населення, які потребують соціальної допомоги: сім'ї /багатодітні і неповні/; діти, особливо діти-інваліди, сироти, випускники інтернатів; дорослі інваліди, люди похилого віку; підлітки з девіантною поведінкою; люди, хворі на алкоголізм, наркоманію; безробітні; бездомні; біженці; мігранти тощо.

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ - процес і результат перетворення чогось, що існує лише в уяві людини, в щось об'єктивно існуюче, тобто в таке, що можна безпосередньо розуміти і вивчати. Д.Н.Узнадзе під О. розумів акт усвідомлення і втілення людиною самої себе, своїх власних властивостей і станів з навколишнього світу.

ОБ'ЄКТИВНЕ - природна і соціальна дійсність, що існують поза і незалежно від свідомості суб'єкта.

ОБ'ЄКТИВНИЙ ФАКТ - будь-які, незалежні від спостерігача, події, явища, фрагменти реальності.

ОБОВ'ЯЗОК – перетворення соціальної вимоги, що відноситься до всіх людей, в особисте завдання індивіда в певній ситуації. О. - це усвідомлена необхідність діяльності, правильної поведінки, відхилення від яких означало б зло. О. відбиває відношення особистості до себе, інших людей, розкриває ставлення її до колективу, суспільства в цілому.

ОБРАЗ "Я" - відносно стійка, усвідомлена система уявлень людини про себе, про те, якими психологічними, фізичними та іншими властивостями вона володіє, як виглядає збоку, як себе поводить, як вона будує свої взаємини з іншими людьми. О."Я" створюється на основі пізнання людиною самої себе в спільній діяльності з іншими людьми, в процесі спілкування і включає три компоненти: когнітивний /уявлення про свої здібності,

зовнішній вигляд, соціальну значимість тощо/; емоційно-оцінювальний /самоповага, самокритичність, себелюбство тощо/; поведінковий чи вольовий /прагнення бути зрозумілим, завоювати повагу, підвищити свій статус, приховати свої недоліки тощо/.

ОБРЯД – ряд усталених традицією дій, що супроводжують якусь урочистість; звичний порядок, церемонія.

ОБСЕСІЯ – думки, спогади, сумніви, що мимовільно виникають в свідомості людини всупереч її волі і не дивлячись на те, що вона розуміє їх хворобливість, ненормальність того, що відбувається.

ОБСЯГ УВАГИ – кількість об'єктів, яку може охопити людина увагою за обмежений відрізок часу.

ОБСТРУКЦІЯ - спосіб вираження протесту, дії, що демонстративно спрямовані на припинення, зрив якоїсь пропозиції, заходу, на створення комусь перешкод на шляху до досягнення мети.

ОДЕРЖИМІСТЬ - риса особистості, що проявляється в її винятковій зосередженості на певному виді діяльності. О. передбачає максимальну мобілізацію фізичних і нервово-психічних зусиль людини для досягнення поставленої мети. До негативних моментів О. належать: однобічна захопленість чимось на шкоду іншому, прагнення, почуття чи імпульс, що наполегливо проникають у свідомість і не усуваються волею індивіда, навіть якщо він розуміє, що вони нерозумні чи шкідливі.

ОДИНИЦЯ АНАЛІЗУ ПСИХІЧНОГО - методологічна установка, орієнтована на виділення в психічному житті таких утворень, що не можуть бути розчленовані на дрібниці без втрати якості психічного, з одного боку, а їх видові варіації яких дають задовільний опис і прогноз перебігу психічних процесів - з іншого. На різних етапах розвитку психології, в різних психологічних школах О.а.п. виступали: рефлекс, реакція, асоціація, дія, поведінка, потреба, установка, мотив, спілкування, діяльність та інше.

ОДІОЗНИЙ – той, хто користується "лихою" славою, надто неприємний, непорядний, викликає у більшості людей негативне ставлення до себе.

ОДНООСІБНІСТЬ – стиль управління, що полягає у схильності правах суб'єкта управління віддавати розпорядження, безумовно обов'язкові для виконання. За такого стилю керівництва забезпечення їх реалізації знаходиться в одноосібній відповідальності керівника, посадової особи.

ОДУХОТВОРЕННЯ – надання життєвості чому-небудь, оживлення, збудження у кого-небудь високих почуттів, помислів тощо.

ОЗНАКА – усе те, в чому явища, предмети схожі один з одним або те, що їх відрізняє одне від одного.

ОКОМІР - здатність людини з різною точністю оцінювати та порівнювати величини об'єктів, що сприймаються на око, і відстані до них. Розрізняють статичний і динамічний О. Статичний О. - визначення розмірів нерухомих предметів, їх віддаленості і відстані між

ними. Динамічний О. - здатність визначати співвідношення між об'єктами, що рухаються. Існують значні індивідуальні відмінності О. У багатьох професіях О. є професійно значущою якістю.

ОКУЛЬТИЗМ - загальна назва вчення, що визнає існування особливих надприродних сил, недоступних для звичайного людського досвіду, але доступних для "втаємничених", обраних людей, які пройшли спеціальне психологічне тренування. Окультною наукою, наприклад, є парапсихологія.

ОЛІГОФРЕНІЯ - недорозвиненість складних форм психічної діяльності людини /процесів абстрагування, узагальнення, низький рівень пізнавальної діяльності/. Розрізняють три ступені О.: дебільність, імбецильність та ідіотію. ОМОНІМІЯ – логічна помилка, яка виникає внаслідок того, що однакові за звучанням слова вживаються для позначення різних понять /наприклад, коса - як знаряддя праці і коса, що сплетена з волосся/.

ОНЕЙРОЇД – розлад свідомості, що характеризується химерною сумішшю фрагментів відображення реального світу і великою кількістю яскравих фантастичних уявлень, які вливаються в свідомість подібно до того, як це буває уві сні /характерно для шизофренії та інших гострих психозів/.

ОНТОЛОГІЯ – наука про буття, його вивчення.

ОНТОГЕНЕЗ - індивідуальний розвиток будь-якого організму від зародження до кінця життя. В психології онтогенез - це формування основних структур психіки індивіда протягом його дитинства. Основний зміст онтогенезу складає предметна діяльність і спілкування дитини, в процесі яких вона "присвоює" соціальні, знаково-символічні структури і засоби цієї діяльності й спілкування, на основі чого й формується її свідомість і особистість.

ОПЕРАТИВНІСТЬ – якість особистості, що характеризується її здатністю швидко включатися у вирішення поставлених завдань, легко переходити від одного виду виконуваної роботи до іншого, приймати рішення і діяти в умовах, що змінюються.

ОПЕРАЦІЙНИЙ ПІДХІД – спосіб вивчення явищ, процесів, подій, за якими вони описуються у вигляді упорядкованої послідовності операцій.

ОПЕРАЦІЯ /у психології/ - одиниця діяльності; спосіб, яким виконується дія. О. визначається не самою метою, а тими умовами, в яких дана мета реалізується. Одна й та ж мета, що співвідноситься з дією, може бути досягнута у різних умовах, тому одна дія може бути реалізована різними О. Разом з тим, одна й та ж О. може входити до змісту різних дій. Формування О. відбувається в процесі перебудови дії, при її виконанні. При цьому дія, змінюючи свою спрямованість, стає умовою здійснення іншої дії, що забезпечує досягнення нової мети. Більшість О. є результатом навчання, оволодіння виробленими суспільством способами дій. Свідома О. спочатку формується як свідома цілеспрямована дія / це відноситься як до рухових, так і до розумових О./. Але не кожна О. є свідомою. Згідно поглядів Ж.Піаже, О. - це інтеріоризовані оборотні й скоординовані у зв'язні структури дії, що виступають як психологічні механізми мислення. Формування

операційних структур підпорядковується дії закону саморегуляції, а самі структури підпорядковуються при цьому закону цілісності.

ОПОСЕРЕДКОВУВАННЯ - визначення понять, явищ, речей і розкриття їх сутності через відношення до інших понять, явищ і речей.

ОПТАНТ – особа, яка вибирає громадянство, вид діяльності, спосіб життя.

ОПТИМІСТ - людина, пройнята життєрадісністю, бадьорістю, вірою в гарне майбутнє.

ОРГАНИ ВІДЧУТТІВ – єдині канали, по яких зовнішній світ проникає у свідомість людини. О. в. одержують, відбирають, накопичують інформацію і передають її в мозок.. У результаті функціонування О.в. виникає адекватне відображення навколишнього світу і стану самого організму.

ОРГАНІЗОВАНІСТЬ - здатність особистості підпорядковувати себе необхідному режиму, планувати свою діяльність, проявляти послідовність, зібраність у діяльності і поведінці.

ОРИГІНАЛЬНІСТЬ – психологічна риса особистості, що підкреслює її несхожість з іншими, неповторність, самобутність, здатність до творчості та інше.

ОРИГІНАЛЬНІСТЬ МИСЛЕННЯ – здатність людини продукувати нові ідеї, висловлювати свої погляди, що відрізняються від загальноприйнятих.

ОРІЄНТАЦІЯ /в психології/ – система установок, в світлі яких людина сприймає обставини і вибирає відповідний спосіб дій.

ОРІЄНТУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ – система дій суб'єкта, спрямованих на обстеження оточуючого середовища, предметів, ситуації з метою отримання інформації, необхідної для вирішення завдань, що стоять перед ним та планування наступної поведінки. Різні види О.д. у своїй розвиненій формі є прижиттєво утвореними складними функціональними системами, які складаються з безумовних і умовних рефлексів. На першому етапі розвитку О.д. шляхом обстеження умов завдання і використання минулого досвіду, у суб'єкта формується образ ситуації і тих умов, які повинні бути в ній виконані для досягнення запланованих результатів. У подальшому функція О.д. полягає в орієнтації і регуляції поведінки на основі образу, що склався. Вивчення О.д. дозволило встановити суттєву залежність формування рухових навичок, сенсорних процесів, запам'ятовування матеріалу, засвоєння понять від особливостей орієнтування дітей та дорослих в умовах завдання. Були виділені різні типи орієнтування / П.Я.Гальперін/, в залежності від яких змінюється ефективність і якість знань та умінь, що засвоюються суб'єктом.

ОРІЄНТУВАЛЬНА ОСНОВА ДІЇ – сукупність уявлень індивіда про мету, план і засоби здійснення дії, що виконується або буде виконуватися, і про критерії її ефективності.

ОРІЄНТУВАЛЬНА РЕАКЦІЯ – складна, специфічна реакція організму на новизну ситуації. Проявляється в підвищенні чутливості аналізаторів і мобілізації енергетичних ресурсів організму.

ОРІЄНТУВАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ РЕФЛЕКС – реакція організму на новий подразник, сигнальна роль якого не визначена.

ОРТОБІОТИКА - наука про самозбереження здоров'я. Розглядає рекомендації з практичного оволодіння принципами особистого ортобіозу, що допомагає протягом життя зберігати фізичне і душевне здоров'я, активну діяльність і радість світовідчування. О. розглядає питання філософії і психології оптимізму, правила гігієни, формулу і тести виживання, універсальні засоби самозбереження, технологію стримування згасання життя.

ОРТОДОКС - людина, яка неухильно дотримується певних принципів якогось вчення, світогляду, переконання.

ОСВІТА – процес і результат освоєння особистістю систематизованих знань, умінь і навичок; необхідна умова підготовки людини до життя і праці.

ОСВІЧЕНІСТЬ – якість особистості, що характеризує її в тій галузі знань, в якій вона засвоїла і зробила своїм надбанням соціальний досвід, що є в суспільстві, перш за все досягнення науки і культури. Суттєві два параметри О.: а/ кількісний - об'єм знань, їх всебічність, діапазон обізнаності, б/ якісний - глибина розуміння життя, здатність самостійно аналізувати його явища і процеси.

ОСОБИСТІСНА СУВЕРЕННІСТЬ - психологічна незалежність і самостійність особистості, що передбачає глибоке пізнання дійсності, освоєння соціального середовища. Передумовою усвідомлення особистістю своєї суверенності є кристалізація "Я", зрілість емоційно-психологічного відношення до світу, розвиток самопізнання.

ОСОБИСТІСНА ТРИВОЖНІСТЬ – досить стійка індивідуальна характеристика особистості, що відображає її схильність до неспокою і передбачає наявність у неї тенденції сприймати досить багато ситуацій як загрозливих, відповідаючи на кожну з них певною реакцією. Як схильність, О.т. активізується при сприйнятті певних стимулів, що розцінюються людиною як небезпечні, пов'язані зі специфічними ситуаціями загрози її престижу, самооцінці, самоповазі.

ОСОБИСТІСНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ - суб'єктивне усвідомлення себе самостійним членом суспільства, розуміння свого місця і призначення в ньому, обумовлене певним рівнем самосвідомості, соціальної відповідальності, потреби самореалізації своїх можливостей. О.с. - це свідомий акт виявлення і ствердження людиною своєї власної позиції по відношенню до людей і предметів з певним ступенем бачення себе в інших людях і ступенем відповідальності за дії в навколишньому світі.

ОСОБИСТІСНИЙ КОНСТРУКТ - кваліфікаційно-оціночний еталон, створений суб'єктом, за допомогою якого здійснюється розуміння об'єктів у їх схожості між собою і відмінності від інших. За своїм структурним змістом О.к. відображає характер інтерпретацій людиною елементів оточуючого світу /подій, явищ, людей, предметів/ як схожих між собою і в той же час відмінних від інших. Поняття О.к. ввів в психологію Дж.Келлі.

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД - підхід до вивчення особистості як цілісності, з урахуванням всієї її складності, історії розвитку й усіх індивідуально-психологічних особливостей, іншими словами - це підхід з урахуванням всієї індивідуальної динамічної функціональної структури даної конкретної особистості. О.п., як принцип психології, полягає у розумінні

особистості як воєдино пов’язаної сукупності внутрішніх умов /структури її властивостей/, які відбивають усі зовнішні впливи, тобто як відображаюча система. У відповідності з О.п. ні одне психічне явище - чи то процес, стан чи властивість особистості, що проявляються в діяльності /а отже і сама діяльність і її елементи – дії і вчинки/, не можуть бути правильно зрозумілими без урахування особистісної їх обумовленості.

ОСОБИСТІСНИЙ СМИСЛ - усвідомлена значущість для особистості тих чи інших об’єктів і явищ дійсності, що визначається їх дійсним місцем і роллю в її життєдіяльності. О.с. може відображатися у свідомості з різним ступенем повноти і адекватності. Він є індивідуально-специфічною, особистісно-запобігальною характеристикою, в якій одні й ті ж об’єкти і явища можуть мати різний сенс для різних людей. О.с. об’єктів і явищ є підґрунтям діяльності і поведінки людини і, тим самим, виконує регулюючу функцію. Поняття О.с використовується в різних науках, що вивчають ставлення людини до оточуючого світу в залежності від його місця в суспільстві, її мотивів, установок, емоцій тощо. Ввів поняття О.с в психологію О.М.Леонтьєв.

ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНЕ ВИХОВАННЯ - процес створення необхідних психолого-педагогічних умов активізації суб’єктивної діяльності особистості, що залежать від онтогенетичних закономірностей її розвитку на різних вікових етапах. Основна мета О.о.в. - перетворення об’єкта виховання на активного суб’єкта виховання, діяльності шляхом створення такої системи виховних впливів, яка максимально враховує його психологічні закономірності розвитку й індивідуальні особливості. Основними принципами О.о.в. є: принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій; принцип особистісно-розвиваючого спілкування; принцип використання співпереживань як психологічного механізму у вихованні особистості та ін.

ОСОБИСТІСТЬ – феномен суспільного розвитку, специфічне утворення, індивід, соціокультурна форма існування психіки, носій свідомості, який належить до людського роду і є продуктом суспільного розвитку, суб'єктом праці, спілкування і пізнання, детермінований конкретно-історичними умовами існування суспільства, усвідомлює своє відношення до навколишнього середовища і має свої індивідуальні особливості. Таке розуміння О. відзеркалює такі фундаментальні її якості, як соціальність, своєрідність, автономність соціального здійснення. О. наділена таким рівнем психічного розвитку, який дає їй можливість керувати своєю поведінкою і діяльністю, активним перетворенням навколишнього світу, а в певній мірі, і своїм психічним розвитком.

ОСОБИСТІСТЬ МАРГІНАЛЬНА - особистість, яка за своїм етнічним світобаченням займає проміжне, перехідне положення між різними національними культурами, О.м. страждає роздвоєнням, внутрішньою суперечливістю, іноді розладом з собою, через неможливість поєднання нібито несумісних особливостей різних культур, що впливають на неї. Така внутрішня дисгармонія пояснюється практичною невизначеністю відмінностей культур. Людина, яка знаходиться на рубежі двох культур, тяжіє відразу до декількох національних груп, не будучи в змозі реалізувати світосприйняття жодної. Звідси у неї появляється почуття двоїстості свого положення, внутрішнього неспокою, почуття відірваності, відчуженості від людей.

ОСУД – захід педагогічного впливу на особистість або колектив, що виражає осудження, несхвалення небажаної поведінки і діяльності, здійснює емоційний вплив, змушуючи усвідомити свої помилки. О. здійснює необхідний вплив тільки в тому випадку, якщо він обґрунтований, винесений в тактовній формі з урахуванням ситуації і стану людини, її індивідуальнопсихологічних особливостей. Ці умови повинні обов'язково враховуватися при виборі форми О.: виносити його публічно чи висловити в особистій бесіді.

ОФІС-МЕНЕДЖЕР – спеціаліст, який організовує роботу офісу, приймає відвідувачів, керує роботою персоналу офісу, здійснює адміністративні і господарські функції.

ОХЛОКРАТІЯ - позначення крайньої, викривленої форми демократії, її наслідків. О. проявляється в формі екстремізму на мітингах, демонстраціях, несанкціонованих дій, пов'язаних з порушенням порядку, норм поведінки, різного роду провокаціями тощо. О. є псевдодемократією, панування „натовпу".

ОЧІКУВАННЯ – суб'єктивна орієнтація особистості на задоволення своїх потреб, інтересів, домагань і мрій.

П

ПАБЛІК-РІЛЕЙШНЗ - престижна реклама: встановлення зв'язків з громадськістю; спеціальна система управління соціальною інформацією, що включає весь процес виробництва й руху інформації, метою якої є створення позитивного ставлення до фірми тих кіл громадськості, в яких вона зацікавлена. Система паблік-рілейшнз прагне до постійного зворотного зв'язку, щоб якнайшвидше протидіяти виникненню та загостренню суперечностей між організаціями, установами, фірмами і громадськістю або уникнути їх.

ПАБЛІСИТІ – реклама, визнання, популярність; комерційно сприятливі повідомлення, презентації або матеріали про товари, послуги, фірми, що передаються за допомогою засобів масової комунікації /преса, радіо, телебачення/.

ПАЛІАТИВ - засіб, що не забезпечує повного розв'язання поставленого завдання; напівзахід.

ПАМ'ЯТЬ - психічний процес, що полягає в здатності людини закріплювати, зберігати і відтворювати образи сприймання і відчуття, думки і поняття, рухи і дії, почуття і слова, накопичувати так званий індивідуальний психічний досвід. Багатство духовного життя людини, успіх будь-якої діяльності великою мірою залежить від багатства П.. Залежно від змісту того, що ми запам'ятовуємо або відтворюємо, П. поділяють: а/ за характером психічної активності - на рухову, емоційну, образну, словесну, б/ за характерними особливостями утримуваного в пам'яті минулого досвіду - на наочно-образну, словесно-логічну, в/ за тривалістю утримання інформації - на короткочасну, довготривалу, оперативну, г/ за ступенем використання засобів запам'ятовування - на опосередковану і безпосередню.

ПАМ'ЯТЬ ДОВГОТРИВАЛА - пам'ять, в яку відкладається інформація після її аналізу і організації. Така інформація зберігається в пам'яті дуже довго.

ПАМ’ЯТЬ ДОВІЛЬНА – це запам’ятовування або відтворення інформації, образів за спеціально поставленою метою, коли виникає потреба у навмисному заучуванні.

ПАМ’ЯТЬ ЕМОЦІЙНА – пам’ять на почуття. Пережиті і збережені в пам’яті почуття виступають як сигнали, що спонукають до дії, або утримують від дій, які викликали в минулому негативні переживання.

ПАМ’ЯТЬ ІМПЛІЦИТНА – пам’ять без усвідомлення предмета запам’ятовування або несвідома пам’ять.

ПАМ’ЯТЬ КОРОТКОЧАСНА - нетривале збереження інформації після одно- дворазового відтворення.

ПАМ’ЯТЬ НАОЧНО-ОБРАЗНА - збереження та відтворення людиною раніше сприйнятих предметів чи явищ дійсності, звуків, запахів, смаків тощо.

ПАМ’ЯТЬ ОБРАЗНА – запам’ятовування людиною образів, уявлень про предмети та явища навколишнього світу, властивостей і зв’язків між ними. П.о. буває зоровою, слуховою, смаковою, тактильною. Вона особливо розвинена у людей «художніх» професій.

ПАМ’ЯТЬ ОПЕРАТИВНА - тип пам’яті, що включає в себе процес запам'ятовування, збереження і актуалізацію інформації, що перероблюється в процесі виконання певної діяльності, операцій. Тривалість П.о. обмежується часом виконання відповідної діяльності.

ПАМ’ЯТЬ РУХОВА – запам’ятовування, збереження і відтворення різноманітних рухів і їх систем. Зазвичай, ознакою хорошої пам’яті на рухи є фізична спритність людини, вправність в праці, «золоті руки».

ПАМ’ЯТЬ СЕМАНТИЧНА - пам’ять, в якій зберігається інформація про загальне пізнання об’єктивних закономірностей, а також про структури і правила, що лежать в основі різноманітних розумових операцій.

ПАМ’ЯТЬ СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНА – пам’ять людини, що базується на спільній діяльності двох сигнальних систем, у якій головна роль належить другій. Змістом П.с-.л. є наші думки, поняття, судження, що відображають предмети і явища з їх загальними властивостями, істотними зв’язками та відношеннями.

ПАМ’ЯТЬ ФЕНОМЕНАЛЬНА – здатність людини винятково швидко і точно запам’ятовувати і відтворювати великий обсяг матеріалу, навіть позбавленого смислового зв’язку /окремі слова, цифри, дати, довідкові дані тощо/.

ПАНІКА – психологічний стан, викликаний загрозливим впливом зовнішніх умов; групова реакція на певну чи реальну загрозу, пов’язану з масовим переживанням надмірної напруги, відчуття страху, розгубленості, невпевненості індивіда чи групи людей під впливом реальної загрозливої ситуації, різних хибних чуток, версій, взагалі страхітливої чи неприємної для індивіда, групи інформації. П. породжує втрату цілей

діяльності, тимчасову деформацію соціальної мотивації, характеризується занепадом морально-психологічного стану, бойового духу, зростанням емоційної заразливості.

ПАРАДИГМА - теорія; теоретична модель, що прийнята як зразок постановки, обґрунтування, вирішення проблеми в межах того чи іншого дослідження.

ПАРАДОКС - своєрідна думка, міркування, що різко розходиться зі звичним, загальноприйнятим і суперечить здоровому глузду; несподіване, неймовірне явище, що не відповідає звичайним уявленням.

ПАРАЛІНГВІСТИЧНА СИСТЕМА КОМУНІКАЦІЇ – комунікативний процес, в який включено систему вокалізації, тобто якості голосу, його тональності, діапазони.

ПАРАНОЙЯ – загальна назва психічних розладів, психічних захворювань, що характеризуються систематичними маячними ідеями без видимого порушення інтелекту, але й без критичної оцінки свого психологічного стану.

ПАРАНОЙЯЛЬНА АКЦЕНТУАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - тип акцентуації, що характеризується /без видимого порушення інтелекту/ такими рисами, як: підозрілість, хвороблива вразливість, стійкість негативних переживань, прагнення домінувати, неприйняття думки інших, висока конфліктність, схильність нав'язувати своє "Я", свою точку зору іншим.

ПАРАНОЙЯЛЬНІ ПСИХОПАТИ - люди, які схильні до висунення "надцінних ідей", вперті, егоїстичні, характеризуються відсутністю сумнівів, впевненістю в собі та завищеною самооцінкою.

ПАРАПРАКСІЯ – помилкова дія, викликана втручанням якогось несвідомого бажання, конфлікту, потоку думок. Класичним прикладом П. є застереження. ПАРАСУЇЦИД - спроба самогубства, спрямована на певний соціальний ефект. Це не бажання реального самознищення, а, частіше за все, його імітація, заклик до зміни взаємовідносин. В основі П. виділяють такі мотиви, як покликання на допомогу, протест проти ситуації, що склалася, уникнення страждань і, на кінець, як крайній випадок, відмова від життя.

ПАРИТЕТ - участь в якій-небудь акції на умовах рівності, рівних прав, рівного представництва.

ПАСІОНАРНІСТЬ - характерологічна домінанта, непоборне внутрішнє прагнення людини /усвідомлене або частіше неусвідомлене/ до діяльності, спрямованої на здійснення якоїсь мети /часто ілюзорної/. Пасіонарній особистості притаманні виняткова енергійність, честолюбність, гордість, виняткова цілеспрямованість, здатність до навіювання.

ПАТЕРН - стійкий шаблон поведінки /поведінковий П./, стійка структура у позасвідомому /П. позасвідомий/ або в м'язах /тілесні П. в тілесно орієнтованій терапії/.

ПАТЕТИКА - захоплююча, запальна, схвильована мова людини, яка має за мету впливати на почуття інших людей.

ПАТОПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає відхилення в процесі розвитку психіки людини.

ПАФОС – емоційно-інтелектуальний стан людини, що характеризується духовним піднесенням, викликаним спогляданням величних і значущих предметів і явищ, захопленням здійсненими сміливими вчинками у складних і відповідальних обставинах.

ПЕДАГОГІЧНА ЗАНЕДБАНІСТЬ - відхилення від норми у поведінці чи навчальній діяльності дитини, спричинене недостатністю виховного впливу учителів і батьків.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ - комплекс індивідуальнопсихологічних властивостей особистості педагога, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. До таких властивостей належать: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка та ін.

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА – особливий вид педагогічної діяльності, спрямований на збереження, розвиток і інтеріоризацію всього, що може дати загальна й професійна освіта людині. Як вид діяльності, П.п. передбачає ряд етапів: а/ спільне обговорення проблем, що виникли у людини; б/ виявлення актуальних чи потенційних можливостей людини для подолання проблем; в/ проектування діяльності для подолання проблем доступними засобами.

ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психології, що вивчає психологічні закономірності засвоєння учнями знань, умінь і навичок, самостійної і творчої роботи в процесі шкільного навчання, формування особистості школяра в процесі виховання; аналізує навчально-виховний процес з метою підвищення його ефективності. П.п. вивчає взаємостосунки між педагогом і учнями, а також стосунки в педагогічному колективі.

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління педагогічними системами, спрямованих на підвищення ефективності їх функціонування та розвитку.

ПЕДАНТ - людина, яка характеризується надмірною акуратністю, точністю, формалізмом.

ПЕДАНТИЗМ - сліпе дотримування встановлених норм, дріб’язкова точність.

ПЕНІТЕНЦІАРНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь юридичної психології, що досліджує психологічні закономірності та механізми ресоціалізації особистості засуджених.

ПЕРЕДБАЧЛИВІСТЬ – характерна властивість особистості, що проявляється у врахуванні нею при прийнятті рішення усіх можливих наслідків. Передбачлива людина старанно планує свої дії і вчинки, її програма дій досконала і скрупульозна.

ПЕРЕДБАЧЕННЯ – правильне припущення на основі наукових законів про напрям розвитку чогось, про можливість здійснення певних дій, подій, ситуацій, рішень тощо. Вірогідність, точність і повнота результатів П. істотно залежать від істинності і глибини пояснення фактів.

ПЕРЕДСТАРТОВИЙ СТАН - емоційний стан особистості перед початком відповідальної діяльності, в позитивному результаті якої у суб’єкта немає повної впевненості.

ПЕРЕДЧУТТЯ – інтуїтивне прогнозування розвитку тих чи інших подій, явищ. Здебільшого це неясне відчуття загрози тощо.

ПЕРЕЖИВАННЯ – емоційний стан людини, в якому проявляється її зацікавлене ставлення до іншої людини, до ситуації, в якій вона перебуває, до себе, до оточуючих. Зміст П. зумовлюється об'єктом, який переживається. Сила і тривалість П. залежать від подразників, які його викликають, а також від особливостей нервової системи людини. П. можуть бути позитивними /радість/ і негативними /смуток/.

ПЕРЕКЛЮЧЕННЯ УВАГИ - здатність людини свідомо переносити увагу з одного об'єкту на інший.

ПЕРЕКОНАНІСТЬ – особлива якість особистості, що визначає загальну спрямованість її діяльності, ціннісних орієнтацій і виступає регулятором її свідомості і поведінки.

ПЕРЕКОНАННЯ – особистісне утворення, система існуючих поглядів, які людина не просто поділяє, але й активно проводить в життя, бореться за них, відповідно впливаючи на інших людей. П. - це оцінне ставлення людини до дійсності і характеризується єдністю когнітивного /певні ідеї, принципи і їх логічне обґрунтування/ і потребнісно-особистісного /переживання істини, необхідності даних ідей і потреба у їх реалізації/ компонентів. Якість П. залежить від способів засвоєння певних знань, думок, оцінок, від досвіду особистості. Ідеї, стаючи надбанням особистості, набуваючи статус П. не тільки наповнюються особистісним смислом, але й пронизуються особистісними особливостями. Переконана людина - борець за свої погляди.

ПЕРЕНЕСЕННЯ /в психології/ - вплив раніше сформованих дій /навичок, умінь/ на оволодіння новими діями.

ПЕРЕСУДИ – висловлювання несхвалення кому- або чому-небудь, несхвально оцінювати, недоброзичливо обговорювати чиюсь поведінку; те, що приймається на віру як істинне, але в світлі роздумів на основі набутих знань визнається хибним. П. – це установка в формі забобону і упередження, що перешкоджає адекватному сприйняттю тієї чи іншої інформації, дії суб'єкта. П. можуть виступати, як захисні механізми особистості, які вона проектує на «чужака» і як особисті неусвідомлені конфлікти, негативні якості.

ПЕРЕФРАЗА - коротке, скорочене, але досить точне за смислом, повторення психологом-консультантом того, що сказав йому в процесі бесіди клієнт.

ПЕРЕШКОДОСТІЙКІСТЬ СИСТЕМИ - здатність системи виконувати свої регламентовані функції за наявності випадкових, але не катастрофічних перешкод, що заважають роботі.

ПЕРИПЕТІЯ - раптова зміна в житті, несподіване ускладнення, складні обставини.

ПЕРИФЕРИЧНА НЕРВОВА СИСТЕМА - спеціальні нервові клітини і нервові закінчення, що закладені в органах чуття /рецепторах/ м'язів, внутрішніх органів.

ПЕРСЕВЕРАЦІЯ - психічний стан людини, який характеризується багаторазовим мимовільним повторенням, появою у її свідомості одного й того самого образу, мелодії,

думки, дії, слова, часто всупереч її волі. Можна говорити про П. пам'яті, рухів, мислення. За своїм змістом П. близька до нав'язливих психічних станів.

ПЕРСОНАЛ – особовий склад підприємства, установи, організації тощо; сукупність кадрів однієї професійної категорії /наприклад, П. науковий, П. медичний, П. технічний тощо/.

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ - комплекс тенденцій до змін і розвитку особистості, що включає в себе процес її духовного збагачення, зростання самосвідомості, розгортання її духовного потенціалу і проявлення в розширенні її життєвих домагань і активності, спрямованих на їхню реалізацію.

ПЕРТУРБАЦІЯ - раптова зміна, ускладнення в звичному процесі чогось, що вносить розлад і безлад; порушення нормального ходу подій.

ПЕРФЕКАЛІЗМ – конфлікт між соціальною роллю, що виконує людина, і своїм "Я", за якого оцінка ролі значно перевищує оцінку можливостей власного "Я". В результаті цього людина стає перфекалістом, що виснажує себе непосильною працею.

ПЕРЦЕПТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ - процеси сприймання, що забезпечують предметне відображення в свідомості людини оточуючої її дійсності.

ПЕРЦЕПТИВНЕ - те, що відноситься до сфери сприйняття.

ПЕРЦЕПТИВНИЙ ЗАХИСТ – один з видів психологічного захисту, що проявляється в подавлені свідомістю сигналів, які оцінюються як загрозливі або несприятливі.

ПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБРАЗ – відображення в свідомості людини властивостей діючого об'єкта, суттєвих для вирішення завдань, що стоять перед нею.

ПЕРЦЕПТИВНІ ДІЇ – процес формування в свідомості людини образу об'єкта, що сприймається, корисної інформації щодо його властивостей і характеристики. Перцептивні дії, наприклад, застосовує геодезист, який вивчає рельєф місцевості, живописець, який художніми засобами відтворює привабливий ландшафт.

ПЕРЦЕПТИВНІ ЗДІБНОСТІ – здатність проникати у внутрішній світ людини, психологічна спостережливість, пов'язана з тонким розумінням особистості, її тимчасових психічних станів.

ПЕРЦЕПЦІЯ – сприйняття предметів і явищ реальної дійсності, що безпосередньо діють на органи чуття.

ПЕРЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНА - сприйняття, розуміння і оцінка людиною соціальних об'єктів /інших людей, саму себе, групи людей тощо/ і соціальних ситуацій. П.с. має неабияке значення у регуляції поведінки індивіда і соціальних груп.

ПЕРША СИГНАЛЬНА СИСТЕМА - система умовно-рефлекторних зв'язків, що формуються в корі головного мозку людини при дії на рецептори органів відчуття подразників, що йдуть із зовнішнього та внутрішнього середовища. П.с.с. - це те, що ми маємо в собі як враження, відчуття і уявлення від внутрішнього та зовнішнього

середовища, як природного, так і соціального. П.с.с. забезпечує діяльність головного мозку на підставі умовних і безумовних рефлексів.

ПЕСИМІСТ - людина, пройнята зневірою, безнадійністю, похмурим поглядом на життя, невірою в майбутнє.

ПІГМАЛІОНІЗМ - очікування на того, що в особистісних якостях партнера виявиться найбільш оцінюване людиною у собі. Назва від давньогрецького міфу про Пігмаліона й Галатею.

ПІДБІР КАДРІВ - визначення психологічних і професійних якостей людей з метою встановлення їх відповідності роботі, яку вони будуть виконувати. В цілому П.к. повинен забезпечувати соціальну зрілість, моральні якості, професійну компетентність і позитивні психологічні особливості майбутнього працівника.

ПІДЛІТКОВИЙ ВІК – віковий період розвитку дітей від 10 до 15 років, який відповідає початку переходу від дитинства до юності, від незрілості до зрілості. П.в. відноситься до перехідного віку, критичного періоду онтогенезу, пов'язаного з кардинальними змінами в сфері свідомості, діяльності і системи взаємостосунків. Основою формування психічних і особистісних якостей підлітків є навчальна діяльність, яка виступає для них, за своєю психологічною роллю, як одна з найважливіших форм сукупної суспільно корисної праці і спілкування в процесі різноманітних видів діяльності. Характерним для П.в. новоутворенням є "почуття дорослості". П.в. є віком інтенсивного формування моральних понять, уявлень, переконань, моральних принципів, якими підлітки починають керуватися в своїй поведінці і які формуються під впливом оточуючої дійсності, в процесі навчально-виховної роботи в школі. Одним з найважливіших новоутворень в розвитку особистості підлітка є розвиток самосвідомості і самооцінки. В підлітків виникає прагнення до інтерперсонального спілкування, інтерес до себе, до якостей своєї особистості, потреба порівнювати себе з іншими, розібратися в своїх почуттях і переживаннях. Для П.в. характерні наявність акцентованих рис характеру, розвиток почуття товариськості, потреба в приятельському спілкуванні, свідоме ставлення до дружби, як правило, глибоке її мотивування, змістовність і стійкість дружніх стосунків.

ПІДПРИЄМНИЦТВО - самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик, діяльність юридичних чи фізичних осіб в сфері виробництва продукції, надання послуг, торгівлі з метою одержання прибутку.

ПІДСВІДОМІСТЬ - сукупність актуально неусвідомлених психічних процесів і станів людини, здатних чинити помітний вплив на поведінку і зміст свідомості.

ПІДХОЖА РОБОТА - робота, що відповідає професійній кваліфікації людини, її досвіду , стану здоров'я і надається у тій же місцевості, де вона мешкає.

ПІДШКАЛА ТЕСТУ - відносно самостійна частина шкали психологічного тесту, призначена для оцінки чи вимірювання однієї чи декількох психологічних властивостей, що вивчаються за допомогою даного тесту.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ЕГОЦЕНТРИЗМ – нездатність особистості відмежувати свою точку зору від чужої; зверхність, визнавання тільки своєї думки.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ – пізнавальна спроможність людини, об'єм і якість знань та інформації, на які вона може розраховувати. П.п.о. складається зі знань про зовнішній /природний і соціальний/ світ і самосвідомості; включає в себе психологічні якості, з якими пов'язана пізнавальна діяльність особистості.

ПІЗНАВАННЯ – відтворення будь-якого об'єкта в умовах повторного сприйняття.

ПІЗНАННЯ - процес цілеспрямованого активного відображення об'єктивного світу в свідомості людини.

ПІКІРОВКА – обмін в процесі спілкування між людьми ущипливими словами, взаємними образами, неприємними висловлюваннями.

ПІЛОТАЖ – попереднє випробування, пробне дослідження, метою якого є, як правило, апробація і подальше доопрацювання впроваджуваної методики.

ПІЛОТАЖНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ - попереднє дослідження якоїсь проблеми, що передує основному дослідженню і здійснюється з метою перевірки якості його підготовки. Основна функція П.д. - перевірка правильності задуманого дослідження, уточнення його задач і висунутих на основі теоретичного аналізу гіпотез, апробація методики і програми. Нерідко в результаті П.д. формуються нові гіпотези і відкидається те, що в процесі апробування не підтвердилося.

ПІРОМАНІЯ – психічне захворювання людини, що проявляється у хворобливому потягу до підпалювання.

ПЛАНУВАННЯ – послідовність кроків, що ведуть до мети. На відміну від прогнозування, П. – це не гіпотеза, а установка, завдання.

ПЛАСТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ – підвищена здатність особистості до психічної адаптації в процесі комунікації, діяльності, до обставин, що змінюються.

ПЛЕБІСЦИТ - всенародне голосування з особливо важливих питань.

ПОВАГА – відношення до людей, в якому практично /у відповідних діях, мотивах, в також в соціальних умовах життя/ визнається гідність особистості. П. передбачає: справедливість, рівність прав, найбільш повне задоволення інтересів людей, уважне ставлення до їхніх прагнень, переконань; чуйність, делікатність, скромність, ввічливість.

ПОВЕДІНКА – зовнішній прояв діяльності, система дій індивіда, спрямована на підтримку свого існування. Це особливим чином організована психічна діяльність, що проявляється в певній послідовності вчинків, цілеспрямованих дій. Необхідними детермінантами П. людини є мотиви і цілі, що зумовлюються соціально-історичною практикою.

ПОВЕДІНКА АДЕКВАТНА - поведінка особистості /групи/, що відповідає прийнятим в групі, колективі нормам міжособистісних стосунків. ПОВЕДІНКА ВОЛЬОВА - поведінка

людини, що свідомо нею контролюється, є цілеспрямованою і пов’язаною з прийняттям відповідальних рішень, співвідноситься з боротьбою мотивів, які самі по собі не в змозі породити цілеспрямовану поведінку, передбачає прикладання внутрішніх зусиль для її здійснення, подолання перешкод, що виникають на шляху до досягнення мети. Наявність вказаних ознак є достатньою, щоб відповідну поведінку людини назвати вольовою. Відсутність цих ознак свідчить, що дана людина є безвольною. П.в. переважає там, де дії людини мають для неї особливе значення або коли на шляху до мети виникають перешкоди, які важко подолати.

ПОВЕДІНКА ДЕВІАНТНА - поведінка людини з відхиленням від прийнятих в суспільстві правових або моральних норм. Основні види Д.п. - аморальна поведінка, що кримінально не карається, злочинність.

ПОВИННІСТЬ – перетворення соціальних вимог, що відносяться до всіх людей, в особисте завдання в певній ситуації. П. - поняття багатозначне: вона може бути громадянською, військовою, професійною, службовою.

ПОГЛЯД – знання про яке-небудь явище, предмет, світ в цілому з вираженим ставленням особистості до них.

ПОДВИЖНИК - людина, яка прагне досягти моральної досконалості і спілкування з Богом шляхом подавлення в собі «світських» потреб і бажань. У переносному значенні – самовідданий діяч, учений, митець.,

ПОДРАЗЛИВІСТЬ – фізіологічна форма відображення живими організмами впливу навколишнього середовища. П. є найістотнішою ознакою, що відрізняє живу матерію від неживої.

ПОДРАЗНИК - будь-який фактор, що діє на організм і здатний викликати в ньому відповідну реакцію.

ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - складна система відношень особистості, установок і мотивів, якими вона керується в своїй діяльності, цілей і цінностей, на які спрямована ця діяльність. П.о. – психологічне утворення, що розвивається і залежить від досвіду індивіда, характеризується несуперечністю й відносною стабільністю і є однією з найбільш виразних, активних виявів свідомості. Відстоюючи або виражаючи ту чи іншу П.о. суб’єкт реалізує потребу в самовираженні.

ПОЛЕМІКА - гостра суперечка при обговоренні, виясненні якихось проблем, питань.

ПОЛЕ МОТОРНЕ - та частина робочого місця, на яку працівник в процесі виконання роботи діє своїми робочими рухами.

ПОЛЕ СЕНСОРНЕ - частина робочого місця, яка, діючи на аналізатори людини, є джерелом професійно значущої інформації.

ПОЛІАНДРІЯ – пережиточна форма групового шлюбу, за яким дружина має декілька чоловіків.

ПОЛІГІНІЯ – патріархальна форма групового шлюбу, за яким чоловік має декілька дружин.

ПОЛІМОТИВОВАНІСТЬ – одночасна наявність декількох мотивів діяльності чи поведінки.

ПОЛІПСІЯ – порушення сприйняття кількості об’єктів, що протікає у вигляді збільшення кількості образів об’єкта, який сприймається /наприклад, замість однієї ручки, що лежить на столі, людина бачить декілька зовсім однакових/. П. є одним з видів психосенсорного розладу.

ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНА - одна з головних сфер політичної діяльності держави, партій, громадських організацій, направлена на захист усіх елементів структури суспільства, а також окремих особистостей від деструктивних процесів, що мають місце в суспільстві на певних етапах його розвитку.

ПОЛІТИЧНА ЗРІЛІСТЬ – рівень розвитку особистості, що характеризує ступінь і повноту оволодіння нею досвідом політичних відносин.

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ – опосередковане відображення політичного життя, формування, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб’єктів, а також сукупність поглядів, оцінок, установок, що відображають політико-владні стосунки. В узагальненому вигляді, П.с. – це різні форми й умови усвідомлення особистістю суспільно-політичних подій і явищ у їх постійному суперечливому розвитку.

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ - галузь психологічної науки, що вивчає психологічні компоненти /настрій, думки, почуття, ціннісні орієнтації тощо/ політичного життя суспільства, які формуються і проявляються на рівні політичної свідомості націй, класів, соціальних груп, урядів, індивідів і реалізуються в їх конкретних політичних діях.

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ – процес засвоєння індивідом упродовж життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить.

ПОЛІТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ – сукупність форм, методів і технологій дослідження, проектування, регулювання та впровадження в суспільнополітичну практику певних настанов суспільної свідомості з метою завоювання та утримання контролю над ринком влади.

ПОЛІТОНІЯ - напруження, що викликається необхідністю частого переключення уваги і в несподіваних напрямках.

ПОЛЯРИЗАЦІЯ ГРУПОВА – соціально-психологічний феномен, що виникає як результат групової дискусії, в процесі якої різнорідні думки і позиції учасників не згладжуються, а оформляються у дві полярно протилежні позиції, що виключають компроміси.

ПОНЯТТЯ – форма мислення, в якій відображається суть об’єктів реального світу в їх істотних, необхідних ознаках і відношеннях. Відображаючи істотні ознаки об’єктів, П. дає можливість виділити їх у вигляді думки. У мовленні П. виражається словами.

ПОП-ПСИХОЛОГІЯ – спрощена, не академічна психологія для масового читача. В останні роки значно зріс інтерес до психологічних знань і П.-п. стає частиною культури. Рекомендації П.-п. адресуються будь-якій людині і використовуються у повсякденному житті. П.-п. не слід плутати з популяризацією наукових психологічних знань.

ПОПУЛЯЦІЯ /у психології/ - контингент досліджуваних, об'єднаних загальною, віковою, професійною чи іншою належністю, що вивчається в дослідженні.

ПОРІГ ВІДЧУТТЯ – рівень інтенсивності подразника, що здатний викликати відчуття.

ПОРІГ СЕНСОРНИЙ – величина подразника, що розділяє весь континуум подразників на два класи: ті, що викликають відповідну реакцію організму і ті, що її не викликають.

ПОСАДА – службове місце, що пов’язане з виконанням певних службових обов’язків, з певною відповідальністю людини, яка це місце займає.

ПОСАДОВА РОТАЦІЯ - процес переміщення працівників з однієї посади на іншу в межах одного підприємства, організації. Розрізняють П.р. горизонтальну /переміщення працівників на одному посадовому рівні/, вертикальну /переміщення на більш високий посадовий рівень/ і змішану /переміщення на інший посадовий рівень в інший підрозділ/. П.р. є невід’ємним елементом інновації управління персоналом, оскільки сприяє більш повному розкриттю творчого потенціалу працівників, забезпечує затребування ними в процесі підготовки і перепідготовки знань, умінь і навичок.

ПОСЕРЕДНИЦТВО - підприємницька діяльність, поширена найчастіше у сфері послуг, торгівлі, мета якої полягає у налагодженні зв'язків між виробниками і споживачами продукції.

ПОСЛІДОВІ ОБРАЗИ - образи, що зберігаються протягом короткого часу /0,25 сек./ на сітківці ока після припинення дії подразника.

ПОСЛІДОВНІСТЬ ДІЙ - складна сенсорно-моторна навичка, в якій маршрут уваги і послідовність робочих рухів в певній ситуації чітко установлені /можуть бути виражені алгоритмом/.

ПОСЛІДОВНІСТЬ МИСЛЕННЯ – уміння людини встановлювати логічний порядок думок у вирішенні різних питань.

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ СИНДРОМ - сукупність психофізіологічних симптомів і соціальних наслідків, властивих самопочуттю і поведінці людей, які пережили катастрофу, тяжке випробування, пов’язане із загрозою для життя. Вперше вивчений і описаний на прикладі американських солдат, які повернулися з війни у В’єтнамі і зіткнулися, з одного боку, з труднощами реінтеграції у мирне життя, а з другого – з негативною суспільною оцінкою цієї війни. Основними ознаками П.с.с. є нестійкість психіки, за якої незначні втрати, звичайні труднощі штовхають людину на самогубство. Особливі види агресії, боязнь нападу ззаду, вина за те, що лишився живий, ідентифікація себе з убитими, негативне відношення до соціальних інститутів – особливості синдрому, що руйнує особистість і „нашого афганця”. Час загострює ці прояви: психологічні проблеми у колишніх „афганців” посилилися через десять років після закінчення війни.

ПОСТУЛАТ - вихідне положення якої-небудь теорії, що лежить в основі доказів інших положень цієї теорії, в межах якої воно приймається без доказів.

ПОТЕНЦІАЛ АКСЕОЛОГІЧНИЙ - набута людиною в процесі соціалізації система ціннісних орієнтацій в моральній, політичній, естетичній і релігійній сферах, тобто це її ідеали, життєві цілі, переконання і спрямування, єдність психологічних й ідеологічних моментів свідомості особистості, її самосвідомості, що виробляються за допомогою емоційно-вольових і інтелектуальних механізмів. П.а. людини визначається тим, що і як вона цінить.

ПОТЕНЦІАЛ ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ - об'єм і якість інформації, що має в своєму розпорядженні людина. Ця інформація складається зі знань про зовнішній світ /природний і соціальний/ і самопізнання, включає в себе психологічні якості, з якими пов'язана пізнавальна діяльність людини. П.г. людини визначається тим, що і як вона знає.

ПОТЕНЦІАЛ КОМУНІКАТИВНИЙ - міра і форма комунікабельності людини, характер і міцність контактів, що установлюються нею з іншими людьми. П.к. людини визначається тим, з ким і як вона спілкується.

ПОТЕНЦІАЛ ПСИХІЧНОЇ НАПРУГИ - рівень і діапазон психічної напруги, якої вимагає від працівника характер його повсякденної діяльності.

ПОТЕНЦІАЛ ТВОРЧИЙ – засвоєні особистістю накопичених попередниками і самостійно набуті знання, уміння й навички, здібності до дій творчих або руйнівних, продуктивних або репродуктивних і міра їх реалізації в тій чи іншій сфері праці, соціально-організованій і скрутній діяльності.

ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНІЙ - рівень, зміст й інтенсивність художніх потреб людини і те, як вона їх задовольняє. П.х. людини визначається тим , які її художні потреби і у який спосіб вони реалізуються.

ПОТЕНЦІЯ – приховані психічні, фізичні, ділові можливості, здібності, сила людини, які можуть проявитися за певних умов.

ПОТРЕБА – стан особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність, нужду у чомусь і є рушійною силою їх активності. П. умовно поділяють на біологічні, соціальні та особистісні. Біологічні П. направляють діяльність людини на забезпечення нужд організму: це П. у їжі, теплі, безпеці, розмноженні, русі тощо. Соціальні П. направляють діяльність людини на контакти з іншими людьми: це П. у спілкуванні, належності до якоїсь групи тощо. Особистісні П. стимулюють підтримання людиною своєї психічної самостійності й відокремленості; це П. творчого самовираження і саморозвитку, досягнення і самоствердження, росту індивідуальних можливостей та інше.

ПОТРЕБИ ВИЩІ - потреби, що властиві тільки людині. П.в. поділяються на матеріальні і духовні.

ПОТРЕБИ ЕСТЕТИЧНІ – прагнення людини знаходити, сприймати і насолоджуватися прекрасним.

ПОТРЕБИ РОЗУМНІ - індивідуальні потреби, що мають позитивне і особистісне значення, раціонально і морально виправдані, соціально санкціоновані види потреб, їх рівні і способи задоволення.

ПОТЯГ – психічний стан, що характеризується недиференційованістю, неусвідомленням або недостатнім усвідомленням потреби, прагнення людини до якогось предмета чи якоїсь дії. Представлена у П. потреба, прагнення або згасають, або, усвідомлюючись, перетворюються у конкретні бажання, наміри, вольові дії, інтереси тощо.

ПОЧУТТЯ - суб'єктивне переживання людиною подій, позитивне або негативне емоційне ставлення до предметів і явищ дійсності. П. відзначаються відносною сталістю і мають велике значення в регуляції поведінки і діяльності людини.

ПОЧУТТЯ АСТЕНІЧНІ - форма негативних емоцій, в яких провідними виступають такі переживання, як подавлення, сум, нелокалізований страх. П.а. свідчать про відмову від боротьби з труднощами в ситуації підвищеного емоційного навантаження. Про переживання людиною П.а. можна судити за зовнішніми ознаками, наприклад, вона сутулиться, її дихання уповільнюється тощо.

ПОЧУТТЯ ГНІВУ - емоційний стан людини. що проявляється під час негативних емоцій, супроводжується послабленням вольового і розумового контролю над свідомістю і поведінкою. Причини П.г. можуть бути різними – фізичними, фізіологічними /наприклад. При забоях, пораненнях, опіках тощо/, моральними /образа/, соціальними. П.г. є однією з основних емоцій особистості, виявленням інстинкту самозбереження і має специфічні зовнішні прояви у різних рухах, словах, міміці, жестах. За П.г. не слід приймати рішення /особливо у відповідальні моменти/, коли знижений вольовий і розумовий контроль особистості над собою і своїми діями.

ПОЧУТТЯ ГУМОРУ - здатність людини бачити і розуміти смішне.

ПОЧУТТЯ ЕСТЕТИЧНІ – емоційна реакція людини на естетичні та художні цінності /насолода, захоплення тощо/; відчуття людиною краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм.

ПОЧУТТЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ - почуття, що виражають відношення людини до процесу пізнання /допитливість, інтерес, сумнів, радість відкриття тощо/. ПОЧУТТЯ МОРАЛЬНІ - почуття, що виражають стосунки між людьми, відношення до суспільства. Основою оцінки виступають моральні норми. До П.м. відносяться любов, співчуття, гуманність тощо.

ПОЧУТТЯ ОБОВ”ЯЗКУ - найвище соціально сформоване моральне почуття, змістовним компонентом якого є усвідомлення і прийняття особистістю визначених моральних норм, що стали мотивом діяльності й поведінки, а емоційним - задоволення досягнутою метою або незадоволення недосягнутою, що викликає докір совісті, дихання уповільнюється тощо.

ПОЧУТТЯ ПРОВИНИ - психічний стан, в якому опиняється людина, яка порушила свої обов’язки, моральні чи правові норми, здійснила проступок чи злочин. П.п. є вираженням

морального відношення, в якому знаходиться особистість до інших людей і суспільства в цілому. Оскільки людина відповідальна перед суспільством за свої вчинки, вона відчуває П.п., якщо не виконала свого морального обов'язку. За законом установлення провини людини є основою для понесення нею покарання, а з боку моралі - це тягне за собою лише моральні санкції, осуд. У тому випадку, коли людина сама визнала свою провину, жалкує про скоєний вчинок, за спричинення людям неприємностей, вона може /у залежності від того, наскільки розвинена її свідомість/ відчувати докори совісті, каяття, сором тощо. П.п. залежить від особистих можливостей людини керувати своєю поведінкою, від темпераменту, характеру, віку, психічного стану людини. П.п. є тимчасовим і конкретно обумовленим станом людини, наслідком її власних аморальних вчинків. З подібного положення людина завжди може вийти шляхом усвідомлення своєї провини, виправлення поведінки, здійснення надалі таких вчинків, які стануть спокутою провини.

ПОЧУТТЯ СВІТОГЛЯДНІ - переживання людини, які пов'язані з формуванням власної системи поглядів на об'єктивний світ, на своє місце в ньому, а також з формуванням життєвої позиції, ціннісних орієнтацій, переконань, ідеалів, принципів пізнання і діяльності.

ПОЧУТТЯ СОРОМУ - емоційний стан, що виникає у результаті усвідомлення людиною реальної чи уявної невідповідності її вчинків або дій прийнятим у суспільстві, групі, колективі нормам, вимогам моралі, які нею поділяються. П.с. може бути пов'язане з поведінкою або проявом особистісних рис інших, як правило, близьких людей. П.с. не притаманне людям від природи, воно виховується, формується, перетворюючись у мірило зрілості особистості, у яскраво виражений рефлексивний феномен. Для того, щоб воно виникло, необхідна наявність здатності змінювати свою точку зору, а оцінюючи свої наміри і вчинки, потрібно дивитися на них як на вчинки сторонньої людини, а на чужі дії – як на свої власні. П.с. є одним з проявів самосвідомості особистості: почуття, в якому людина виражає осуд своїх дій, мотивів, моральних якостей. Людина або самостійно в емоційній формі усвідомлює їх аморальність, або зізнається в цьому сама собі під впливом осудження з боку оточуючих. П.с. є невід'ємною властивістю особистості, особливим соціокультурним регулятором і, як форма каяття, входить до набору важливих цінностей християнської моралі. П.с. - перше почуття, яке, згідно Біблії, відчула людина, скуштувавши плоди дерева пізнання. Це є початком людської моральності. А формула В.Соловйова „Я соромлюсь, отже, я існую" дуже точно виражає погляд на людину як живу істоту, перш за все, моральну. Прагнення уникнення П.с. є сильним мотивом поведінки, спрямованої на удосконалення, на набуття знань та умінь, на розвиток здібностей, сприяє розвитку самосвідомості, самоконтролю, самокритичності.

ПОЧУТТЯ СТРАХУ - короткочасний чи стійкий негативний емоційний стан людини як реакція на справжню чи уявну небезпеку. Як психологічне явище П.с. проявляється у занепокоєнні, пригніченому панічному стані, у тяжких переживаннях, а також у діях /стихійних чи свідомих/, спрямованих на самозбереження. Це може призвести до втрати людиною контролю над собою, здатності свідомо керувати своїми діями, до малодушних вчинків, до суперечливих вимог. У залежності від характеру небезпеки, інтенсивність і специфіка переживання П.с. варіює у досить широкому діапазоні відтінків /побоювання, переляк, жах, і, нарешті, боягузство/. П.с. є природним явищем, тому найголовніше знайти

засоби його контролю. Якщо людина контролює П.с., значить вона усвідомлює небезпеку, яка її очікує, і, при цьому, шукаючи оптимальні виходи з цього становища, діє свідомо й сміливо. П.с. відіграє роль мовби „внутрішнього" сигналізатора або інформатора, що мобілізує резервні сили людини на боротьбу з небезпекою. З точки зору нормального функціонування психіки, П.с. не відчуває лише людина з психічними відхиленнями. Основними способами подолання П.с. можуть бути: а/ самовиховання, розвиток високої відповідальності за наслідки своїх дій, вчинків, слів; б/ активні цілеспрямовані дії, що відволікають від небезпеки і обмежують думки про неї; в/ висока внутрішня самодисципліна, що дає змогу вміло діяти і виконувати найскладніші завдання; г/ наявність умінь та навичок самоуправління, які значно зменшують переживання П.с.; д/ добре самопочуття, оптимізм, почуття гумору; е/ гарний фізичний стан, впевненість у собі, у своїх силах, можливостях; э/ знання небезпек; ж/ знання суті П.с. і способів боротьби з ним; з/ оволодіння методами саморегуляції емоційних станів /аутогенні тренування, психогігієнічна гімнастика, релаксація тощо/. П.с. пригнічує настрій, психічну діяльність й інтелектуальні здібності, погіршує життєдіяльність людини.

ПОЧУТТЯ УЗАГАЛЬНЕНІ - переживання, які відображають більш чи менш стійкі ставлення людини до оточуючої її дійсності і до самої себе, не опосередковані конкретним предметом або явищем.

ПРАВОЗДАТНІСТЬ - спроможність фізичної чи юридичної особи /громадянина, організації/ мати право укладати угоди, інші юридичні акти, пов'язані з придбанням та відчуженням майна, здійснювати кредитні або інвестиційні операції, виступати позивачем або відповідачем у суді.

ПРАГМАТИЧНИЙ СТИЛЬ МИСЛЕННЯ – стиль мислення, що спирається на безпосередній особистий досвід, на використання легко доступних матеріалів та інформації, прагнучи якнайшвидше отримати конкретний результат /нехай і обмежений, практичний виграш/. Девіз людей з П.с.м. /прагматиків/ "Щось та спрацює," "Придатне все, що працює." Прагматики добре відчувають кон'юнктуру, попит і пропозиції, успішно визначають тактику поведінки, використовуючи на свою користь обставини, що склалися, проявляючи гнучкість і адаптивність.

ПРАГНЕННЯ – наполегливе, пристрасне хотіння, бажання чогось, потяг до чого-небудь; мотиви поведінки людини, в яких виражена потреба в таких умовах існування і розвитку, які безпосередньо не представлені в даній ситуації, але можуть бути створені як результат спеціально організованої діяльності особистості. П. добре усвідомлені за своєю метою і пов'язані зі стійко вираженими вольовими зусиллями для їх досягнення. Вони можуть бути короткочасним процесом, психічним станом і властивістю особистості, що визначають її спрямованість.

ПРАКСИЧНІ ПОЧУТТЯ – переживання людиною свого ставлення до діяльності. П.п. проявляються в захопленні, у задоволенні діяльністю, творчому підході, радості від успіхів або у незадоволенні, байдужому ставленні до діяльності.

ПРАКСЕОЛОГІЯ – галузь науки, що вивчає загальні умови й методи правильної, ефективної та раціональної людської діяльності.

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ – інтеграція психологічних знань і методів з метою вирішення проблем людини, що виникають у різних сферах її життєдіяльності. П.п. реалізується в системі спеціальних психологічних служб, діяльність яких спрямована на надання безпосередньої допомоги людям у вирішенні їхніх психологічних проблем. У структурі П.п. виділяють такі напрямки: психологічна служба сім'ї, молоді, системи освіти, охорони здоров'я, економіки та бізнесу, політичної діяльності тощо.

ПРАКТИЧНІСТЬ РОЗУМУ – здатність людини використовувати теоретичні знання в практичній діяльності, враховувати особливості ситуації.

ПРАЦЯ – свідома, доцільна діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей для задоволення своїх потреб. П. є необхідною умовою існування і розвитку людини і суспільства.

ПРАЦЯ РОЗУМОВА - діяльність людини, що спрямована на створення матеріальних і культурних цінностей з переважанням витрат розумової енергії.

ПРАЦЯ СІЗІФОВА - тяжка, марна праця /цар Сізіф був засуджений богами на вічне викочування на гору каменя, який, досягнувши вершини, скочувався назад униз, після чого Сізіф починав усе спочатку/.

ПРАЦЯ СУТУЖНА – праця, що вимагає від людини багато зусиль, дуже стомлююча, виснажлива.

ПРАЦЯ ФІЗИЧНА - діяльність, що спрямована на створення матеріальних і культурних цінностей з переважанням витрат фізичної енергії.

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ - потенційна можливість людини виконувати доцільну роботу на заданому рівні ефективності протягом визначеного часу. П. залежить від зовнішніх та внутрішніх умов діяльності, психофізіологічних ресурсів людини.

ПРАЦЬОВИТІСТЬ – любов, звичка до праці, потреба у праці.

ПРЕВЕНТИВНА ПСИХОЛОГІЯ - галузь психологічної науки, що вивчає природу і генезис відхилень у поведінці з позиції міждисциплінарного системного підходу, включаючи особистісні, соціальні, а також соціальнопсихологічні, психолого-педагогічні і психологічні чинники, що обумовлюють соціопатогенез. П.п. забезпечує попередження, діагностику і корекцію відхилень у поведінці, які можуть носити різні форми агресивного, корисного і соціально-пасивного характеру. Оскільки П.п. розглядає, перш за все, генезис відхилень у поведінці на докриміногенному рівні, то основними об'єктами її дослідження є дезадаптовані діти і підлітки, а також чинники, що деформують їх психічний розвиток.

ПРЕВЕНТИВНИЙ - запобіжний, попереджувальний.

ПРЕВЕНЦІЯ - дії психолога з метою профілактики, пом'якшення, коригування тих умов, що сприяють психічним порушенням людини. ПРЕДМЕТ ПРАЦІ - предмет або комплекс предметів, на які людина впливає знаряддям і методами праці в процесі діяльності з метою виробництва матеріальних чи духовних благ.

ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ – закономірності, тенденції, особливості розвитку і функціонування психіки людини.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ - публічне представлення твору, підприємства, фірми тощо, їх рекламування.

ПРЕЗУМПЦІЯ – припущення, що основане на ймовірності. Визнання факту достовірним, поки не буде доказане зворотне.

ПРЕНАТАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ПСИХІКИ - дородовий розвиток психіки, що визначається як спадковими задатками, так і впливом внутріутробного середовища.

ПРЕРОГАТИВА – виняткове право, що надається якійсь особі, організації відповідно до їх положення.

ПРЕПРИНТ - відбиток тексту повідомлення для ознайомлення з ним вузького кола спеціалістів.

ПРЕСИНГ - надмірне опікування окремої людини або групи людей, гальмування їхньої діяльності.

ПРЕСТИЖ - громадська оцінка суспільної вагомості, значущості, привабливості, що приписуються в суспільстві різним сторонам діяльності людей, їх соціальному становищу і професії, особистісним якостям. П. тісно переплітається з авторитетом, повагою, впливом.

ПРЕСТИЖ СОЦІАЛЬНИЙ – громадська оцінка суспільної вагомості особистості, соціальної групи, професійної діяльності в соціальному середовищі.

ПРЕЦЕДЕНТ – випадковий факт, що стався в минулому і є прикладом, зразком для обґрунтування або виправдання для наступних подібних випадків.

ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМСТВО - підприємство, засноване на власності окремого громадянина, який має право використовувати найману працю громадян на договірній основі. Приватні підприємства виступають рівноправними суб'єктами господарської діяльності, як і підприємства інших форм власності.

ПРИГАДУВАННЯ – розумова дія, пов’язана з пошуком, відновленням і викликанням із довгочасної пам’яті необхідної інформації. П. виступає як довільна форма спогаду.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ – вольовий акт формування послідовності дій, що ведуть до досягнення мети на основі перетворення вихідної інформації в ситуації невизначеності. Процес П.р. є центральним на всіх рівнях перероблення інформації і психічної регуляції в системі цілеспрямованої діяльності. Структуру П.р. створюють мета, результат, способи досягнення результату, критерії оцінки і правила вибору.

ПРИМАТ – першість чогось, главенство, переважне значення, зверхність. ПРИМІТИВІЗМ - спрощений підхід до складних питань.

ПРИМІТИВНИЙ - простий, нескладний за будовою, недосконалий за технікою виконання, грубо зроблений.

ПРИМУШУВАННЯ - підпорядкування людини /групи, класу, народу/ суб'єкту управління проти її волі з метою використання її сил для досягнення тих чи інших суспільних чи особистих цілей. П. пов'язане з насильством над особистістю і переслідується законом, моральними нормами.

ПРИНЦИП - першооснова, те, що лежить в основі певної теорії, вчення, науки, світогляду тощо; внутрішні переконання людини, практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті і діяльності. П. виникають внаслідок узагальнення досвіду пізнання.

ПРИНЦИП АКТИВНОСТІ СВІДОМОСТІ – принцип психології, що вимагає розглядати особистість не тільки як об'єкт впливу соціального середовища, зовнішніх факторів, але й як суб'єкт пізнання і зміни навколишнього світу, здатний редукувати внутрішні причини розвитку, саморозвиватися.

ПРИНЦИП ДЕТЕРМІНІЗМУ – принцип психології, що вимагає врахування різноякісних впливів реальних факторів, причин на розвиток психіки людини.

ПРИНЦИП ДЕФЛЕКСІЇ /за В.Франклом/ - зняття людиною надлишку самоконтролю над роздумами про власні складності – „самокопання".

ПРИНЦИП ЄДНОСТІ ПСИХІКИ І ДІЯЛЬНОСТІ - принцип, що вимагає розглядати всі психічні зміни людини через призму діяльності особистості, колективу, спільності.

ПРИНЦИП ОСОБИСТІСНОГО ПІДХОДУ - принцип психології, що вимагає розгляду окремих психічних функцій, явищ не ізольовано від їх суб'єкта, а під кутом впливу на них особистості як такої, її соціальних якостей.

ПРИНЦИП ПРОЕКЦІЇ - принцип, згідно якому в різноманітних проявах індивіда втілюється його особистість, у тому числі приховані, неусвідомлені спонукання, прагнення, переживання й конфлікти, що проекціюються на його поведінку, діяльність, тлумачення подій, висловлювання та ін. П.п. використовується в розробці проективних психодіагностичних методик.

ПРИНЦИП РОДЕНА – відсікання в дослідженні всього лишнього. Цим принципом керувався в своїй творчості відомий французький скульптор О.Роден.

ПРИНЦИП "ТУТ І ТЕПЕР" - правило проведення психологічної консультації, відповідно якому свідомість /увага, пам'ять, мислення уява та ін./ клієнта під час проведення консультації повинна бути зосереджена на тому, що відбувається в даний момент, а не на тому, що вже відбулося чи ще може відбутися в майбутньому.

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ - науково обґрунтовані принципи, які обумовлюють ефективність профорієнтаційної роботи. Основними П.п.о. є: принцип неперервності, що передбачає забезпечення єдності загальної середньої, допрофесійної і професійної освіти учнів у взаємозв'язку з їх загальними й особистісними запитами;

принцип інтеграції, що передбачає поєднання зусиль суб'єктів освітнього процесу в певному комплексі, в якому кожний реалізує свої функції з урахуванням завдань, що стоять перед ними; принцип індивідуалізації і диференціації, що передбачає таку організацію проведення форм і методів профорієнтації та їх змісту, які б у повній мірі відповідали індивідуальним особливостям, інтересам, нахилам і потребам молоді; принцип особистісно-орієнтованого підходу, що передбачає розвиток у кожного, хто обирає професію позитивної мотивації до трудової й професійної діяльності; принцип гнучкості системи професійної орієнтації, що передбачає врахування потреб, інтересів, нахилів особистості і запитів ринку праці; принцип зацікавленості підприємств, установ і організацій у формуванні готовності молоді до професійного самовизначення.

ПРИРОДНЕ В ЛЮДИНІ - все те, що існує і розвивається в людині незалежно від безпосереднього і опосередкованого впливу на неї інших людей.

ПРИРОДЖЕНЕ В ЛЮДИНІ - все властиве людині уже в момент народження, дозріваюче і старіюче як розвиток пренатальних властивостей. Не все П. спадкове, бо розвиток плоду в цілому, а отже і його задатків, значною мірою залежить від внутріутробного середовища.

ПРИСТРАСТЬ – емоційна властивість людини, мотиви, в яких виражаються потреби, яким притаманна нездолана сила, яка відсуває в діяльності на задній план все, що не пов'язане зі значущим об'єктом і на протязі тривалого часу незмінно визначає напрямок думок і поведінки людини. Розрізняють П. позитивні /захоплення працею, навчанням, подорожуванням тощо/ і негативні /пристрасть до алкоголю, наркотиків, паління тощо/. П. характеризується зосередженням, скерованістю сил людини на досягненні певної мети і проявляється по-різному, в залежності від наявності чи відсутності перешкод для її задоволення. Людина може і повинна /як свідома, розумна і вольова істота/ керувати своїми П., дотримуватися міри, такту, розсудливості і разом з тим, оберігати емоційність свого життя.

ПРОБЛЕМА – складне теоретичне або практичне питання, яке потребує вивчення, вирішення, відповіді, але наявних засобів, знань і досвіду для цього бракує.

ПРОБЛЕМНА СИТУАЦІЯ - ситуація, що виникає у людини, коли вона не знає, як пояснити те чи інше явище, факт, процес дійсності, не може досягти мети відомими їй способами дії, що заставляє її шукати нові способи пояснення чи дії.

ПРОВИНА – емоційні почуття людини, які виникають після порушення моральних прописів, розпоряджень, традицій, принципів тощо.

ПРОВІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ – діяльність, виконання якої визначає виникнення і формування основних психологічних новоутворень людини на даному ступені розвитку її особистості. В розвитку людини виділяють наступні види П.д.: а/ безпосереднє спілкування дитини з дорослими; б/ предметно-маніпулятивна діяльність, характерна для раннього дитинства; в/ сюжетно-рольова гра, характерна для дошкільного віку; г/ учбова діяльність у молодших школярів; д/ суспільно корисна діяльність у підлітків; е/ професійно-навчальна діяльність, характерна для періоду раннього юнацтва /в її процесі проходить підготовка до майбутньої професії/; є/ трудова діяльність в період дорослості. П.д. не виникає враз, а

проходить певний шлях становлення і визначає виникнення основних змін в психічному розвитку на кожному окремому етапі.

ПРОГНОЗ – науково обґрунтоване й аргументоване ймовірне судження про стан, розвиток певних явищ, процесів в найближчому або віддаленому майбутньому на основі спеціальних наукових досліджень.

ПРОГНОЗУВАННЯ В ПСИХОЛОГІЇ – процес наукового передбачення стану предмета чи явища, ходу подій, побудова гіпотези, сценарію, моделі процесів, що можуть мати місце в майбутньому.

ПРОГНОЗУВАННЯ ІМОВІРНІСНЕ - судження про очікувані події з оцінкою ступеню їх імовірності, що може бути як результатом, так і передумовою імовірнісного мислення.

ПРОГРАМУВАННЯ НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ - один з напрямків у сучасній практичній психології. П.н. відводить особливу роль прямому впливу на мову людини і через неї на її психологію і поведінку. Науковою основою П.н. є ідея про те, що у мовленні людини представлена її психологія і що вона слугує основним засобом контролю поведінки.

ПРОДУКТИВНІ СИЛИ - знаряддя і засоби виробництва та самі люди, які приводять їх в рух і завдяки своїм знанням, досвіду і трудовим навичкам здійснюють сам процес виробництва.

ПРОЕКТИВНІ МЕТОДИКИ – психодіагностичні методики цілісного вивчення особистості, основаного на тому, що спосіб сприйняття та інтерпретації індивідом тестового матеріалу або «структур» ситуації відображає фундаментальні аспекти функціонування його психіки. Іншими словами, в П.м. тестовий матеріал спрацьовує деякою мірою як екран, на який обслідуваний «проектує» характерні для нього розумові процеси, потреби, конфлікти та інші якості. П.м. дають можливість виявити приховані, завуальовані чи неусвідомлені сторони особистості. Розрізняють такі групи П.м.: а/ конститутивні /наприклад, тест Роршаха/; б/ інтерпретаційні /наприклад, ТАТ/; в/ катартичні /наприклад, Психодрама/; г/ експресивні /наприклад, тест „Будинок-дерево-людина”/; д/ імпресивні /наприклад, тест Люшера/; е/ адітивні /наприклад, методика „Завершення речення”/; є/ конструктивні.

ПРОЕКЦІЯ - психотерапевтичний захисний механізм, суть якого полягає в тому, що неприйнятні для індивіда його власні риси, переживання і стан він приписує іншим і таким чином захищає себе від їх усвідомлення, прийняття та перероблення.

ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ - мінімум коштів, необхідних для підтримування життєдіяльності людини і відновлення її робочої сили.

ПРОНИКЛИВІСТЬ - психологічна здатність до швидкого пізнання людей і стосунків, які склалися між ними в певній ситуації, до прогнозування поведінки партнера зі спілкування. П. – це цілісне структурне утворення, функціональна система, що складається з різних рівнів психологічного відображення. На рівні сенсорно-перцептивного відображення характерними для П. є: вибірковість сприйняття, розвиненого до глибокої спостережливості за людьми; здатність правильно розуміти думки й почуття інших людей,

що передаються голосом, виразними рухами; емоційна чутливість та ін. На рівні уявлень – образна пам'ять, володіння знаками і знаковими системами /мова, жести, міміка та ін./ На рівні вербально-логічного, понятійного мислення – активність мислення з розвиненим аналізом і синтезом, гнучкість, узагальнення, досвід спілкування з різними людьми. На рівні особистісних характеристик П. передбачає наявність гуманістичної спрямованості людини, ціннісних орієнтацій, вольових рис характеру та ін. П. стає якістю особистості, якщо всі її складові компоненти створюють цілісну функціональну систему.

ПРОПЕДЕВТИКА – вступ до курсу будь-якої науки, що викладається в стислій і елементарній формі; подання попередніх знань про щось.

ПРОСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА - поведінка людини, в основі якої лежать просоціальні мотиви, тобто поведінка, орієнтована на те, щоб робити для людей добро, до того ж безкорисно.

ПРОСТРАЦІЯ - пригнічений стан людини, що характеризується занепадом сил, байдужим ставленням до оточуючого і надзвичайно низькою фізичною і нервово-психічною дієздатністю. Причиною П. можуть бути нервові потрясіння типу стресу, афекту, тривала депресія, депрівація, сильна втома тощо.

ПРОТЕКЦІОНІЗМ – впливова підтримка кого-небудь при прийнятті на роботу, до учбового закладу, просуванні по службі. П. грунтується на особистому знайомстві, спорідненості, особистій відданості, симпатії, а також відбувається під неофіційним тиском груп, впливових адміністративних і громадських осіб.

ПРОТИПОКАЗАННЯ ПСИХОЛОГІЧНІ – індивідуально-психологічні властивості особистості, які не піддаються або погано піддаються компенсації і визначають її непридатність до певної професійної діяльності.

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ - комплексна система заходів, покликана сприяти процесу пристосування особистості до психологічних та організаційно-технічних особливостей професійної діяльності, успішному професійному становленню працівника, відповідності між його професійними намірами, інтересами, якостями і вимогами діяльності. П.а. здійснюється поступово, підпорядковується певній логіці і має певну послідовність. У структурі П.а. виділяють такі етапи: допрофесійна підготовка, професійне самовизначення, професійне навчання і самостійна професійна діяльність. П.а. виступає джерелом інформації, необхідної для вдосконалення форм і методів професійної орієнтації.

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - зміна психічної структури, якостей особистості під впливом виконання професійних обов'язків.

ПРОФЕСІЙНА ДІАГНОСТИКА - оцінка потенційних професійних здібностей, конкретних індивідуально-психологічних властивостей особистості, необхідних для виконання певних видів професійної діяльності.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА - норми поведінки, професійний кодекс моралі, характерні для людей конкретної професії. Особливого значення в суспільстві набули кодекси тих

професій, об'єктом діяльності яких є безпосередньо людина чи стосунки між людьми. До представників таких професій, до яких відноситься і професія психолога, ставляться підвищені ділові і моральні вимоги. Психологи несуть особисту відповідальність за свою роботу, постійно підвищують компетентність, щоб якісно виконувати свої обов'язки, працюють завжди в інтересах клієнта і зобов'язані поважати конфіденціальність всього, що стосується факту стосунків з клієнтом. Психологи зберігають професійну таємницю і не передають її особам, які не мають повноважень на її отримання.

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ - ототожнення, злиття працівника на певному етапі оволодіння професією з його діяльністю, коли набуті ним типові риси починають проявлятися в усіх інших сферах його життєдіяльності і визначають відношення до дійсності. Все життя починає підпорядковуватися інтересам професії, вони виходять на перший план. Підсумком П.і. особистості стає формування професійного типу особистості.

ПРОФЕСІЙНА ІНФОРМАЦІЯ - система організації і проведення роботи, спрямованої на засвоєння особистістю інформації про професії, їх вимоги, що пред'являються до працівника, про соціально-економічні, психолого-педагогічні умови правильного вибору професії.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ - досконале володіння людиною інструментарієм, засобами і продуктивними технологіями реалізації функціональних обов'язків.

ПРОФЕСІЙНА КОНСУЛЬТАЦІЯ - цілеспрямований процес вивчення особистості з метою надання їй кваліфікованої допомоги у виборі чи зміні професії у відповідності з її інтересами, можливостями і потребами ринку праці в кадрах. На практиці, в залежності від конкретних умов, використовуються такі основні форми профконсультації: інформаційнодовідкова; первинна діагностична консультація; заключна діагностична консультація; корекційна консультація.

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА – найвищий рівень професіоналізму, що досягається через усвідомлення і саморефлексію професії. П.к. - це міра і спосіб творчої самореалізації спеціаліста в різноманітних видах професійної діяльності й спілкуванні, спрямовані на освоєння, передачу і створення професійних цінностей, нових технологій. В професійній культурі працівника особливе значення мають: а/ уміння виділити професійну ситуацію з різноманітності інших; б/ розуміння й усвідомлення отриманих знань; в/ уміння застосовувати комплекс засобів і методів професійної діяльності; г/ готовність до саморозвитку і самовдосконалення.

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ - здатність людини змінювати вид праці, переключатися на інші види діяльності у зв'язку з прогресивними змінами техніки і технології виробництва. П.м. проявляється у володінні системою узагальнених прийомів професійної діяльності та застосування їх для успішного виконання будь-якого завдання на основних та суміжних за технологією ділянках виробництва. П.м. передбачає високий рівень розвитку узагальнених професійних знань. У змісті П.м. можна виділити такі моменти, як вибір професії, підвищення кваліфікації, визначення умов зміни місця роботи чи професії, плинність кадрів тощо.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ - комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування її індивідуальнопсихологічних характеристик та потреб ринку праці в кадрах. П.о. включає такі структурні елементи: професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір /добір/ та професійна адаптація.

ПРОФЕСІЙНА ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ - тривалий і надзвичайно складний та суперечливий процес вибору особистістю нової професії на основі набутих професійних якостей, сформованої системи ціннісних орієнтацій, поглядів та стану ринку праці. В процесі П.п. можна виділити три основних етапи: а/ завершення роботи на попередньому місці праці; б/ період безробіття і вибір нової професії; в/ освоєння нової професії і процесу діяльності. На кожному з названих етапів людині доводиться долати кризові моменти. Кожен етап викликає певні психологічні стани, вимагає специфічної активності особистості та специфічних видів допомоги їй ззовні.

ПРОФЕСІЙНА ПРИДАТНІСТЬ – сукупність психологічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних та достатніх для досягнення нею /за наявності спеціальних знань, умінь та навичок/ суспільно прийнятої ефективності праці, що виступає об’єктивним критерієм сформованості професійної придатності. Суб’єктивним критерієм сформованості П.п. виступає почуття задоволення, яке відчуває людина від виконуваної нею діяльності. Тобто П.п. є відповідність індивідуальнопсихологічних особливостей людини вимогам, які висуває певна професійна діяльність до спеціаліста. П.п є властивістю особистості, яка формується в процесі діяльності на основі фізіологічних, психологічних й соціальних чинників.

ПРОФЕСІЙНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ - процес самостійного співставлення людиною своїх здібностей, професійних можливостей з професійно-кваліфікаційними вимогами професії, посади.

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ - вибіркова спрямованість діяльності свідомості на вирішення задач професійного самовизначення, тобто, усвідомлення особистістю себе суб'єктом майбутньої професійної діяльності.

ПРОФЕСІЙНА СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ – уміння людини помічати в професійній діяльності, явищах, предметах те, чого не бачать інші.

ПРОФЕСІЙНА СПРОБА - засіб актуалізації професійного самовизначення й активізації творчого потенціалу школярів, що виступає системотворним чинником технології підготовки їх до свідомого, самостійного вибору професії. П.с. інтегрує знання школярів про світ професій, психологічні особливості діяльності професіонала і служить засобом практичної перевірки власних індивідуально-психологічних якостей.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ – довготривалий динамічний процес прийняття особистістю рішення щодо вибору майбутньої професійної діяльності, виходячи з її індивідуально-психологічних можливостей і потреб ринку праці, становлення людини в професійній діяльності. У П.с. виділяють певні фази чи стадії: формування готовності до вибору тієї чи іншої професії, здійснення цього вибору, професійне навчання, оволодіння професійною майстерністю. Указані фази П.с. не є строго розведеними у часі, в значній

мірі вони залежать від змісту професії, індивідуально-психологічних й особистісних якостей людини /задатків, інтересів, мотивації, здібностей та ін./, зовнішніх сприятливих або несприятливих обставин, у тому числі й соціально-психологічних.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИХОВАННЯ – прагнення людини сформувати у собі професійно важливі якості, а також оволодіти необхідними для успішної професійної діяльності знаннями і навичками.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОСТВЕРДЖЕННЯ - потреба і прагнення відповідати професійним вимогам і суб'єктивному професійному ідеалу, реалізувати свої можливості, досягти певних результатів у навчальній і трудовій діяльності, спілкуванні, отримати визнання оточуючих, ствердити свій професійний образ „Я" і себе у своїй думці. Динаміка П.с. відображає його зміни, перехід від диференційованого усвідомлення в собі окремих професійно значущих якостей до інтегрованого, цілісного усвідомлення себе у ролі суб'єкта професійної діяльності. Психологічними умовами П.с. є: посилення професійної мотивації; наявність у свідомості сучасної моделі професії; внутрішнє сприйняття вимог професії; адекватна самооцінка своїх індивідуально-психологічних особливостей, можливостей, здібностей; відношення до себе як до майбутнього професіонала; оволодіння вербальними і невербальними засобами спілкування.

ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР - система психодіагностичного обстеження особистості, спрямована на визначення ступеню її придатності до окремих видів професій згідно нормативним вимогам. В процесі П.в. виділяють декілька взаємозв'язаних етапів: а/ психологічне вивчення професії з метою виявлення вимог до людини; б/ вибір психодіагностичних методів обстеження претендентів на оволодіння професійною діяльністю; в/ проведення психодіагностичного обстеження претендентів, оцінка їх загального розвитку, спрямованості, рівня розвитку у них якостей, найбільш важливих для успішного оволодіння професією; г/ психологічний прогноз успішності навчання і подальшої діяльності на основі співставлення вимог професії і отриманих психодіагностичних даних.

ПРОФЕСІЙНИЙ ІНТЕРЕС - вибіркова спрямованість особистості на професійну діяльність як на певний комплекс трудових функцій. П.і. є специфічною формою відношення особистості до праці і пізнавальної спрямованості на її зміст, засобом вираження її соціально-психологічних якостей /нахилів, здібностей і соціальних якостей/. Слід відрізняти інтерес до професії, як вибіркову спрямованість на професію, абстраговану від подробиць змісту самого процесу праці, від П.і., як вибіркової спрямованості на сам процес праці. П.і. виступає як прагнення особистості до оволодіння професійними знаннями, уміннями, навичками, до реалізації своїх нахилів, здібностей. При цьому професія виступає для особистості як цінність, як перша життєва потреба. Активна пізнавальна спрямованість особистості на професійну діяльність, її зміст і сутність є умовою формування П.і.

ПРОФЕСІЙНИЙ МАРГІНАЛІЗМ - особистісна позиція непричетності і ментальна неналежність до суспільно-прийнятої для даної професії професійної моралі і, навпаки, внутрішнє віднесення себе до моралі іншого середовища, професійного чи непрофесійного. П.м. особливу значимість набуває в соціально орієнтованих професіях

(лікаря, педагога, психолога, політика тощо). За критерієм включеності в трудовий процес розрізняють маргіналів дійсних /на робочому місці/ і відкинутих /безробітний/. За критерієм неадекватності професійної динаміки розрізняють: професійноригідні маргінали /нездатні до професійної динаміки в умовах, що вимагають змін/ і професійно-нестабільні /не готові до довготривалого перебування в професії/. За мотиваційно-реалізаційним критерієм розрізняють функціональні і ментальні маргінали. Серед останніх, за ціннісно-мотиваційною орієнтацією виділяються: ментально-внутрішні маргінали /цінності лежать всередині професії, вони люблять не саму справу, а себе в справі/ і ментально-зовнішні маргінали / не приймають професійну мораль, професію, в будь-який момент готові її змінити, коли з'явиться щось вигідніше, легше/.

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК – процес наповнення структурних компонентів професійного досвіду людини, набуття нових компетенцій, знань, умінь та навичок, які вона використовує або буде використовувати в своїй професійній діяльності. Основними методами П.р. є професійне навчання, підвищення кваліфікації, побудова кар'єри, освіта та самоосвіта.

ПРОФЕСІЙНІ ЗДІБНОСТІ - визначена структура досить стійких, але змінюваних під впливом виховання та навчання індивідуально-психологічних якостей особистості, які визначають успішність навчання і конкретної трудової діяльності. П.з. формуються на основі задатків, загальних та спеціальних здібностей і включають їх елементи в свою структуру в перетвореному вигляді. П.з. визначаються тими вимогами, які професія пред'являє до особи спеціаліста.

ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ - комплекс найважливіших індивідуально-психологічних особливостей людини, які визначають успішність освоєння професії та виконання професійної діяльності.

ПРОФЕСІОГРАМА - документ, в якому подано комплексно систематизований і всебічний опис об'єктивних характеристик професії і сукупність її вимог до індивідуально-психологічних особливостей людини. Схема професіографічного аналізу професій має таку структуру: а/ загальна характеристика професії; б/ санітарно-гігієнічні умови та безпека праці; в/ вимоги професії до працівника; г/ професійне навчання, д/ протипоказання до навчання та професійної діяльності; е/ заробітна плата та перспективи зайнятості; ж/ підвищення кваліфікації і можливості професійного росту. Найважливішою частиною П. є психограма, що являє собою характеристику вимог, які пред'являє професія до психіки людини. Зміст та обсяг П. залежить від мети, з якою проводиться вивчення професії. Такою можуть виступати: профорієнтація і профконсультація, профвідбір, професійне навчання, раціоналізація режиму і умов праці. Психологічним вивченням професій займається один з підрозділів психології праці - професіографія. Відомий психолог К.К.Платонов вважав, що професіографічне вивчення професій є предметом нової науки - професіології.

ПРОФЕСІОГРАФІЯ - розділ психології праці, предметом вивчення якого є професії та їх класифікація. Результатом професіографічного вивчення професій є професіограма. П. виявляє психологічні особливості професійної діяльності, її вимоги до особистісних якостей працівника, розподіл його робочого часу, інженерно-психолгічну своєрідність

робочого об’єкта, вимоги до психічних процесів, умов праці на робочому місці, психологічні причини виникнення помилок в процесі роботи, характер напружених ситуацій, особливості професійно важливих якостей і властивостей спеціаліста. П. сприяє проведенню професійної орієнтації і відбору, формуванню психологічної готовності до професійного навчання і праці, розробленню рекомендацій з раціональної організації праці та професійної підготовки фахівців.

ПРОФЕСІОНАЛ – особа, яка зробила якесь заняття предметом своєї професійної діяльності /на відміну від аматора/. В широкому розумінні професіонал - це спеціаліст, який здійснює на високому рівні професійну діяльність, свідомо змінює і розвиває себе в процесі праці, вносить свій індивідуальний творчий внесок в професію, знайшов своє індивідуальне призначення, стимулює в суспільстві інтерес до результатів своєї діяльності і підвищує престиж своєї професії.

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ОСОБИСТОСТІ – якісна характеристика суб’єкта діяльності /представника певної професії/, що виражається мірою володіння ним професійною майстерністю, сучасним змістом і засобами якісного вирішення професійних завдань. П.о. є своєрідною соціально-фаховою нормою регуляції поведінки і діяльності, що накладає на її суб’єкта, спеціаліста певні зобов’язання щодо продуктивності діяльності, її якості й ефективності виконання, ставлення до своїх обов’язків і партнерів. При цьому слід відзначити стабільність високих показників, відсутність зривів і грубих промахів. Досягнення П.о. пов’язане з володінням сучасними алгоритмами і способами розв’язання складних професійних завдань, з розвитком особистості і носить, в цілому, не вузькопрофесійний, а широкий суспільний і соціальний характер.

ПРОФЕСІЯ - це визначений, відносно самостійний вид трудової діяльності, що виник в результаті суспільного розподілу праці і вимагає для її виконання певних здібностей, теоретичних знань і практичних навичок. П. відрізняється від посади. П. характеризує вид трудової діяльності, що вимагає визначених професійних знань і навичок, які набуваються в процесі спеціального навчання чи досвіду роботи. Посада ж визначає коло обов’язків, прав і відповідальність працівника.

ПРОФІЛЬ – сукупність основних рис, що характеризують господарство, професію, спеціальність /лікар широкого профілю/.

ПРОЦЕС – протікання, хід якого-небудь явища, сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату.

ПРОЯВ - дія, процес, що робить явним, помітним чий-небудь стан, чиїсь почуття, наміри тощо.

ПСИХІКА - властивість високоорганізованої матерії відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об’єктивного світу і на цій основі саморегулювати свою поведінку та управляти всією життєдіяльністю людини. За допомогою П. людина пізнає оточуюче середовище і свій внутрішній стан, свої актуалізовані потреби і на цьому підґрунті виробляє, ставить перед собою завдання, намічає мету, розробляє план виконання завдання і здійснення мети, організовує та керує процесом діяльності, контролює її хід, оцінює результат, а потім розробляє наступне

завдання, намічає нову мету і так без кінця. П. забезпечує життєдіяльність і розвиток особистості. П. є похідною діяльності і її невід'ємною частиною. П. не може існувати поза діяльністю, а діяльність - поза П. Органом П. у людини є вищий відділ центральної нервової системи - головний мозок, особливо кора великих півкуль.

«ПСИХІЧНА АТАКА» – образна, художня назва демаршу, розрахованого на залякування, подавлення волі, морально-психічного стану тих, хто обороняється, шляхом тотального впливу на їх психіку.

ПСИХІЧНА ДЕПРИВАЦІЯ - відсутність необхідного мінімуму спілкування дорослого з дитиною.

ПСИХІЧНА ЕНЕРГЕТИКА - кількісна міра активності поведінки людини. Поняття П.е. вживається разом з оціночним прикметником типу „сильна енергетика", "слабка енергетика", „висока енергетика" тощо і означає як реальний рівень активності людини, так і потенціал активної поведінки, здатність мобілізувати себе й інших, активізувати їх поведінку. Високий рівень П.е. властивий, перш за все, харизматичним лідерам. Рівень П.е. підвищується в екстремальних ситуаціях, відображаючи стрес, як особливу реакцію організму, і, навпаки, знижується в стабільних рутинних ситуаціях. В енергетичному плані люди поділяються на енергетично мобільних і стабільних, позитивно- і негативно-енергетичних /"притягуючих" і „відштовхуючих"/, на тих, хто швидко або повільно заряджається і розряджаться енергією. П.е є центральним нервовим субстратом емоцій, в інтенсивності і динамічності яких, зазвичай, і проявляється її рівень.

ПСИХІЧНА ЗАХИЩЕНІСТЬ – психічний стан, що характеризується впевненістю особистості в можливості задоволення своїх основних потреб в будь-яких, навіть несприятливих ситуаціях, в соціально-психологічних, соціальних гарантіях цього. Психологічними гарантіями П.з. є адекватна самооцінка, реальний рівень домагань, схильність до надситуативної активності, адекватна відповідальність тощо.

ПСИХІЧНА КРИЗА - стан душевного розладу людини, що не має патологічного характеру /не пов'язаний з якимось захворюванням/ і супроводжується загальною незадоволеністю станом справ, життям і собою. П.к. нерідко виникає внаслідок частих життєвих невдач, стійкої нездатності людини справитися зі своїми життєвими проблемами. Однією з типових проявів П.к.є вікова криза.

ПСИХІЧНА НАПРУЖЕНІСТЬ - психічний стан людини, обумовлений передбаченням несприятливого розвитку подій і супроводжується відчуттям загального дискомфорту, тривоги, іноді страху. На відміну від тривоги, включає в себе готовність оволодіти ситуацією, діяти в ній певним чином. Ступінь П.н. визначається багатьма чинниками, найважливішими з яких є: сила мотивації, значущість ситуації, наявність досвіду подібних переживань, ригідність психічних функціональних структур. Серед чинників, що породжують П.н., найбільше значення мають фрустрація і конфлікти у сфері значущих стосунків особистості й соціального оточення. За характером впливу на ефективність поведінки та діяльності виділяють: стан П.н. операційний, в основі якої лежить переважання процесуальних мотивів діяльності /впливає на індивіда мобілізуюче і сприяє збереженню працездатності/; стан П.н. емоційний, розвиток якої характеризується

вираженим негативним забарвленням, ламанням мотиваційної структури діяльності, призводить до зниження її ефективності та до дезорганізації.

ПСИХІЧНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ - система свідомих актів, дій людини, спрямованих на досягнення та підтримку необхідного психічного стану, управління своєю психікою. П.с. може досягатися самопереконанням, самонаказом, самонавіюванням, а також шляхом систематичного аутогенного тренування тощо.

ПСИХІЧНА СТІЙКІСТЬ - цілісна, інтегральна якість особистості, що проявляється в її здатності оптимально відображати дійсність в складних, в тому числі і стресових ситуаціях.

ПСИХІЧНА СУМІСНІСТЬ - відповідність особистісних якостей, психічних особливостей людей, що необхідні для найбільш ефективного досягнення мети їх спільної діяльності.

ПСИХІЧНЕ „ВИГОРАННЯ" - стан фізичного, емоційного і розумового виснаження, що проявляється в професійній діяльності людини. Даний синдром найбільш характерний для професійної діяльності працівників соціальної сфери, де відмічаються найбільш часті й тривалі емоційно насичені контакти з людьми у процесі діяльності. Основним підґрунтям синдрому, що виникає, вважають емоційне виснаження людини, деперсоналізацію, редукцію професійних досягнень.

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я – стан душевного благополуччя людини, який характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує їй в адекватних умовам дійсності регуляцію поведінки і діяльності.

ПСИХІЧНЕ ПЕРЕНАСИЧЕННЯ - емоційний, психологічний стан особистості, який викликається надмірним впливом психічного стимулу, суб'єктивно переживається як втома, втрата інтересу до роботи, аж до повної відмови від неї, бажання змінити обставини. П.п. супроводжується афективними зривами. У виробничих умовах П.п. може виникати як наслідок монотонної роботи, що у значній мірі обумовлено індивідуально психологічними особливостями працюючого. Профілактика П.п. у практичних умовах проводиться за допомогою збагачення змісту праці, раціонального чергування робочих навантажень, врахування індивідуально психологічних особливостей при підборі й розставленні кадрів.

ПСИХІЧНИЙ ЗАХИСТ - несвідомий, спонтанний регулятивний механізм усунення занепокоєння, неприємних психотравмуючих переживань, емоцій, будь-якого психічного дискомфорту, пов'язаного з усвідомленням конфлікту. Функцією П.з. є "захист" сфери свідомості від негативних, травмуючих особистість переживань.

ПСИХІЧНИЙ КОНФЛІКТ – несумісні внутрішні вимоги, бажання і уявлення, антагоністичні потяги.

ПСИХІЧНИЙ МОРАТОРІЙ /за Е.Еріксоном/ - кризовий період між юністю і дорослістю, протягом якого відбуваються багатомірні складні процеси набуття особистістю дорослої ідентичності й нового відношення до оточуючого світу. П.м може, за певних умов, приймати затяжний характер і тривати роками /іноді більше десяти років/, що особливо

характерно для самих обдарованих людей. Неподолана криза спричиняє стан „дифузії ідентичності" – основу специфічної патології юнацького віку. У крайніх випадках П.м. і „дифузія", самі по собі, вимагають відповідних психотерапевтичних заходів.

ПСИХІЧНИЙ СТАН - визначений тимчасовий рівень цілісного функціонування психіки, що безпосередньо впливає на характер і ефективність діяльності особистості і, як стійкий прояв психіки індивіда, закріплюється і повторюється в її структурі. П.с. є відносно стійкою інтеграцією усіх психічних проявів людини при певній її взаємодії з дійсністю; загальний функціональний рівень психічної активності в залежності від спрямованості діяльності людини в даний момент і її особистісних особливостей. Психічні стани підрозділяються на: а/ емоційні, основані на потребах, установках, інтересах, прагненнях, потягах; б/ стани організації свідомості /проявляються в різних рівнях уважності, працездатності/; в/ емоційні /стрес, афект, фрустрація, настрій/; г/ вольові /ініціативність, рішучість, наполегливість, цілеспрямованість/. П.с. бувають довго- та короткотривалими, менш та більш усвідомленими /наприклад, стан афекту або усвідомлені прагнення/.

ПСИХІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ - найбільш істотні, типові і стійкі для даної людини особливості її психіки, реалізації психічних процесів. П.в. формуються в процесі розвитку людини, виховання, зумовлюють її поведінку і результативність діяльності, характеризують її відмінності від інших людей. До П.в. особистості відносяться здібності, темперамент, характер тощо.

ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ – різні за складністю і адекватністю рівні динамічного, цілісного відображення об'єктивної реальності, активна взаємодія суб'єкта з об'єктом відображення, система спеціальних дій, спрямованих на пізнання об'єктивної реальності і взаємодію з нею. Кожний П.п. має свій об'єкт, регуляторну специфіку і свої закономірності. Усі П.п. взаємопов'язані між собою, відображають різні сторони єдиної психічної діяльності людини і підрозділяються на: пізнавальні /відчуття, сприйняття, мислення, пам'ять, увага/, що обумовлюють пізнавальну діяльність людини; емоційні, завдяки яким проявляється ставлення людини до оточуючого середовища і до самої себе; вольові, якими обумовлюється діяльність людини, її поведінка.

ПСИХІЧНІ РЕАКЦІЇ - безпосереднє відображення психікою людини подразників, що діють на неї. Для П.р. характерні: латентний період, тобто час між початком подразнення і початком психічної реакції; тривалість – час від початку реакції до її кінця; точність – адекватність ступеня подразнення силі подразника. П.р. можна умовно розділити на емоційні, мовні, психомоторні, розумові тощо

ПСИХІЧНІ СТАНИ - цілісні, тимчасові і динамічні характеристики психічної діяльності. П.с., закріпляючись, можуть перейти у стійкі риси особистості. За домінуючим впливом на діяльність і поведінку П.с. можна розділити на дві групи: позитивні /готовність до активних дій, зібраність та ін./ і негативні /боязнь, сумніви, поганий настрій та ін./. П.с. викликаються значущими для особистості або ж слабкими, але довго діючими впливами. П.с. впливають на процес і досягнення результатів навчальної та професійної діяльности, на формування особистості.

ПСИХОАНАЛІЗ - вчення, що досліджує несвідоме і його взаємозв'язки зі свідомим в психіці людини. П. - це сукупність способів виявлення особливостей переживань і дій людини, обумовлених несвідомими мотивами. Основні засоби П.: а/ аналіз вільних асоціацій; б/ аналіз снів і тлумачення сновидінь; в/ аналіз і тлумачення різних помилкових і ненавмисних /випадкових/ симптоматичних дій повсякденного життя. Головна мета П. - допомогти людині відрізнити істину від неправди, зрозуміти, шо тільки істина робить людину вільною. Головне завдання П. - допомогти стражденній людині зрозуміти істинну причину страждань, приховану у несвідомому, згадати травмуючі переживання, зробити їх свідомими і немовби пережити їх заново. Це все призводить до внутрішнього очищення людини.

ПСИХОБІОГРАФІЯ - психологічний аналіз особистості конкретних осіб, перш за все, політичних діячів. Першою роботою в галузі психобіографії було психоаналітичне описання особистості американського президента В.Вільсона, виконане З.Фрейдом.

ПСИХОГЕНЕЗ – походження і розвиток психічних процесів.

ПСИХОГЕНЕТИКА – міжнаукова галузь знань, предметом вивчення якої є спадкові і середовищні детермінанти варіативності психологічних і психофізіологічних функцій людини.

ПСИХОГЕННІСТЬ СЕРЕДОВИЩА - здатність зовнішнього і внутрішнього середовища актуалізувати психічні дії та стани людини, викликати їх до життя. П.с. враховується в практиці морально-психологічного впливу на окремих осіб, рекламування, прогнозування моди тощо.

ПСИХОГІГІЄНА - комплекс заходів, націлений на збереження і зміцнення психічного здоров'я людини, забезпечення найкращих умов для її психічної діяльності.

ПСИХОГРАМА - систематизований опис власне психологічних характеристик професійної діяльності, сукупності психофізіологічних і особистісних якостей, які є для неї професійно важливими.

ПСИХОДІАГНОСТИКА – галузь психологічної науки, що розробляє методи розпізнання, вимірювання та інтерпретації індивідуально психологічних особливостей особистості. Основним інструментарієм П. є стандартизовані психодіагностичні методики, що мають такі основні психометричні характеристики: надійність, валідність, стандартні статистичні норми.

ПСИХОДІАГНОСТИКА ПРОЛОНГОВАНА – вид психодіагностики, що спирається на вивчення особистості в процесі навчання і виховання і враховує динаміку її розвитку.

ПСИХОДІАГНОСТИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ – обстеження, що проводиться психологом /групою психологів/ з використанням методів і засобів психодіагностики і спрямоване на отримання, переробку та інтерпретацію даних про конкретну людину для поставлення діагнозу і прогнозу її психологічного розвитку.

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ПРОФІЛЬ – графічне зображення результатів психодіагностичного обстеження особистості у вигляді ламаної кривої, підйоми і спади

якої вказують на рівень вираженості у даного обстежуваного певних психологічних властивостей і якостей.

ПСИХОДРАМА - метод групової психотерапії, в процесі якого клієнти за допомогою ведучого і групи відтворюють у драматичній дії значущі події свого життя, розігрують сцени, які мають відношення до їх проблем. Сцени розігруються таким чином, ніби вони відбуваються в даний момент. Дії структуруються так, щоб сприяти проясненню і конкретизації проблеми. Аналізуються нові ролі, альтернативні, афективні і поведінкові стилі, здійснюється пошук і апробація більш конструктивних моделей вирішення і подолання складних ситуацій, в яких опинилися клієнти. П. застосовується при неврозах, загостренні психопатій і відхилень у поведінці, для усунення неадекватних емоційних реакцій.

ПСИХОЗИ - розлади психічної діяльності, що проявляються в порушеннях відображення реальної дійсності, зміні звичайної, типової для більшості людей поведінки і відношення до того, що відбувається.

ПСИХОКОРЕКЦІЯ – метод активного цілеспрямованого впливу на психіку людини, суть якого полягає в послабленні або усуненні тих чи інших відхилень від норми в розвитку й функціонуванні її поведінкових, емоційних, когнітивних та інших проявів, що створюють їй психологічні проблеми. Головними засобами П. є навчання та психологічні тренінги, засвоєння нових навичок поведінки, спілкування тощо. Психологічна практика доказала можливість активного формування, а не просто компенсацію відсутніх від народження, не сформованих у певному віці або втрачених функціональних можливостей людської психіки. Запити на П. формулюються, зокрема, як „подолання" / тривожності, депривації тощо/, „попередження" /неуспішності, конфліктності та ін./, „усунення" /труднощів, наслідків тощо/, „формування" /здібностей, стосунків, навичок тощо/ та ін. П., як процес, включає певні стадії. На першій стадії психолог здійснює аналіз і, як правило, переформулювання запиту, що поступив до нього. На другій стадії психолог формулює мету і завдання П., проводить оцінку і вибір методів, прийомів, умов і засобів впливу на клієнта. На третій стадії психолог здійснює намічений ним вплив, який може відбуватися у різних формах: бесіда, консультація, гра, тренінг та ін. На четвертій стадії – в ході і по закінченні впливу – психолог здійснює контроль і оцінку отриманого результату.

ПСИХОЛОГІЧНА АТМОСФЕРА - масове психологічне явище, що короткочасно проявляється в груповому настроюванні і групових судженнях. Повторний прояв однакової П.а. робить її психологічним кліматом. Їх відмінність полягає не тільки в короткочасності, але й в тому, що, на відміну від психологічного клімату, пов'язаного з груповими почуттями, П.а більше пов'язана з груповими емоціями.

ПСИХОЛОГІЧНА ДИСТАНЦІЯ – ступінь емоційно-ціннісної близькості і взаємної зацікавленості, яку переживають учасники спілкування. Етап установлення контакту у будь-кому психологічному експерименті, а особливо з використанням діалогових психодіагностичних методик, передбачає певне скорочення П.д. між дослідником і досліджуваним. Але, на відміну від консультування, психодіагност повинен дотримуватись не дуже близької П.д., бо надмірне скорочення її підвищує ймовірність артефактів.

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА - галузь досліджень, пов'язана з кількісною оцінкою і точним якісним аналізом психологічних властивостей і станів людини за допомогою науково перевірених методів, що дають достовірну інформацію про досліджуваного.

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА - вид допомоги, яку надає кваліфікований психолог-консультант особистості або групі людей, що опинилися в складній ситуації, пов'язаній з втратою або зміною місця роботи, професії тощо.

ПСИХОЛОГІЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ - характерна риса людини, що проявляється в її нездатності приймати самостійні рішення, протистояти сильному впливові оточуючих людей на її психологію і поведінку. Таким людям необхідна психологічна консультація.

ПСИХОЛОГІЧНА ЗАХИЩЕНІСТЬ - відносно стійкий емоційнопозитивний стан, що ґрунтується на усвідомленні особистістю стабільної можливості задоволення своїх базових потреб. П.з. забезпечується почуттям приналежності до стійкої соціальної групи, особистісними можливостями, реалістичним рівнем домагань.

ПСИХОЛОГІЧНА КОНСУЛЬТАЦІЯ - один із видів консультації, спрямований на надання особистості допомоги в її самопізнанні, адекватній самооцінці і адаптації в реальних життєвих умовах, формуванні ціннісномотиваційної сфери, подоланні кризових ситуацій і досягненні емоційної стійкості. П.к. сприяє неперервному особистісному росту та саморозвитку людини.

ПСИХОЛОГІЧНА КОНСУЛЬТАЦІЯ БАГАТОКАНАЛЬНА - вид психологічної консультації, в процесі якої узгоджені, спрямовані вирішення однієї і тієї ж проблеми, практичні рекомендації отримує не тільки клієнт, який звернувся за консультацією, а також і ті люди, у стосунках з якими у нього виникають проблеми.

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ - активний психолого-педагогічний вплив, спрямований на усунення відхилень в психічному й особистісному розвитку людини, на гармонізацію її особистості та міжособистісних стосунків.

ПСИХОЛОГІЧНА КРИЗА - складний, критичний психологічний стан людини, що наступає в результаті накопичення проблем, конфліктів, які важко або неможливо на даний момент розв’язати.

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА – невід’ємна частина загальної культури людини, що включає такі необхідні елементи: пізнання себе, пізнання іншої людини, уміння спілкуватися з людьми і регулювати свою поведінку.

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ – система знань і навичок тактовної поведінки в різних ситуаціях спілкування. П.к.с. передбачає обов’язкове володіння зовнішніми манерами поведінки, комунікативними уміннями, виразністю і нестандартністю засобів спілкування. Виражається П.к.с. в оптимальному стилі спілкування, що дозволяє зберігати власну гідність і поважати індивідуальність партнера.

ПСИХОЛОГІЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ – вид психологічної підготовки, мета якої полягає в тимчасовій активізації можливостей людини /насамперед, інтелектуальних, вольових, моральних/ та спрямуванні їх на ефективне виконання певного виду діяльності.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА - система соціально-психологічних способів і методів, що сприяють соціально-професійному самовизначенню особистості в процесі формування її здібностей, ціннісних орієнтацій і самосвідомості, підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці і адаптованості до умов реалізації власної професійної кар'єри. П.п. здійснюється шляхом оптимізації психологічного стану людини як наслідок повного вирішення чи зниження гостроти психологічних проблем, що перешкоджають трудовій, професійній і соціальній самореалізації. Основними методами П.п.є: психологічна і психотерапевтична консультація, психологічна діагностика, психологічний тренінг, психологічна корекція та інші індивідуальні чи групові методи психологічної роботи.

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА - стан невизначеності, що виникає у процесі життєдіяльності індивіда між його намірами, уявленнями, мотивами й цілями поведінки та об'єктивними і суб'єктивними умовами її реалізації, як протиріччя між очікуваними та реальними результатами дій людини.

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОНИКЛИВІСТЬ - уміння людини розбиратися в характері і прогнозуванні розвитку особистості. П.п - це пізнавальна здатність до швидкого і адекватного пізнання сутнісних характеристик особистості в процесі спілкування. П.п. є професійно важливою якістю будьякого працівника, який попрацює в системі "людина - людина".

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА - заходи, спрямовані на сприяння повноцінному психічному розвитку особистості, малих груп і колективів, попередження можливих особистісних і міжособистісних проблем неблагополуччя та соціально-психологічних конфліктів, включаючи рекомендації з покращення соціально-психологічних умов їх самореалізації, з урахуванням соціально-економічних відносин, що формуються.

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ - система заходів психологічного, педагогічного та соціального спрямування, направлена на відновлення, корекцію чи компенсацію порушених психічних функцій, станів особистісного і соціального статусу.

ПСИХОЛОГІЧНА СУМІСНІСТЬ - це максимальне поєднання психологічних параметрів взаємодії людей, що характеризується високою задоволеністю їх один одним. Основою П.с. є узгодженість їхніх дій, вчинків, рухів, емоційності, спрямованості поглядів, потреб тощо. П.с. має винятково важливе значення для групової, колективної діяльності.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРАЦІ - психологічні процеси та психологічні фактори, що спонукують, програмують і регулюють активність і продуктивність діяльності працівника та виконання ним завдань згідно з метою праці.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІК - якісно визначений період розвитку людини як індивіда та особистості, а саме: період життя до року, раннє дитинство, дошкільний, шкільний, молодший шкільний вік, молодший підлітковий та старший підлітковий, юнацький вік тощо.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ - вплив на людей /окремих індивідів і на групи/, здійснюваний з метою зміни психологічної структури їх свідомості або підсвідомості,

трансформації емоційних станів, стимулювання певних типів поведінки. Виділяють три етапи П.в.: а/ операційний, коли здійснюється діяльність його суб'єкта; б/ процесуальний, коли має місце прийняття /схвалення/ або неприйняття /несхвалення/ даного впливу його об'єктом; в/ заключний, коли проявляються реакції у відповідь, як наслідок перебудови психіки об'єкта впливу. П.в чиниться на конкретні сфери психіки окремої людини і суспільну свідомість в цілому: потребнісно-мотиваційну / знання, переконання, ціннісні орієнтації, бажання, потяги/; інтелектуально пізнавальну /відчуття, сприйняття, уява, мислення, пам'ять/; емоційно-вольову /емоції, почуття, настрій, вольові процеси/; комунікативно-поведінкову /характер і особливості спілкування, взаємодія, взаємостосунки, міжособистісне сприймання/.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДІАГНОЗ - висновок, що ґрунтується на результатах психодіагностичного обстеження про наявний стан або тенденцію розвитку того чи іншого психічного процесу, властивості конкретного індивіда. Критерієм завершення П.д. виступає модель психологічних механізмів, що обумовлюють ті чи інші індивідуально-психологічні прояви. На основі П.д. прогнозується подальший розвиток даного індивіда і пропонуються рекомендації щодо його оптимізації. Для встановлення повноцінного П.д. вимагається поєднання як стандартизованих методів, що дозволяють порівнювати дані індивіда з даними інших людей, так і якісних методів, що показують місце тих чи інших проявів індивіда в контексті цілісної його життєдіяльності.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ОСОБИСТОСТІ - це особлива регулятивна система стабілізації особистості, яка використовується нею для усунення або зведення до мінімуму психологічного дискомфорту, що загрожує "Я-образу" і збереження його на рівні, бажаному і можливому для даних конкретних обставин. Головними функціями П.з.о. є: а/ зниження емоційних навантажень; б/ зменшення деструктивних імпульсів; в/ трансформація енергії; г/ підвищення самооцінки; д/ адаптація до навколишнього середовища і діяльності; е/ досягнення інтегрованої поведінки. П.з.о. може бути базовим /спрямований на ствердження цінностей ідеалізованого „Я"/ та ситуативним /включається в залежності від тих чи інших умов ситуації/. Механізмами П.з.о. є: проекція, інтроекція, заміщення, сублімація, ритуал тощо.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ОСОБИСТОСТІ – всебічна індивідуально-психологічна характеристика рівня розвитку особистості, що включає професійні інтереси і схильності. Графічне вираження П.п.о. називають ще психограмою особистості.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТИП ОСОБИСТОСТІ - особливе в особистості, виділене за певним психологічним критерієм, що дозволяє розділити визначену кількість особистостей на необхідне і достатнє число їх психологічних умовних груп. Наприклад, П.т.о. за темпераментом, колективізмом – індивідуалізмом, екстраверсією – інтраверсією тощо.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАС – відображена у психіці людини система часових відношень фізичних, соціальних і психічних процесів, подій її життєвого шляху. П.ч. включає в себе: оцінку послідовності та швидкості протікання подій життя; переживання стиснення і розтягнення, обмеженості і безмежності часу; належність подій життя до теперішнього і віддаленість в минуле або майбутнє; усвідомлення віку, уявлення про ймовірність довготривалості життя.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ШОК – реакція на зовсім несподіване переживання, стрес, до якого індивід не був підготовлений і що заставляє його переорієнтуватися /швидко адаптуватися/.

ПСИХОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ – стійкі індивідуально-психологічні особливості людини, які суттєво визначають якісний рівень її діяльності та поведінки і характеризують як особистість. До П.в., зокрема, відносяться здібності, властивості темпераменту, риси характеру, соціальні установки, інтереси тощо.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОТИПОКАЗАННЯ - обґрунтовані ті чи інші психічні показники /рівень розвитку якостей особистості, її психофізіологічних функцій тощо/, що є перешкодою для успішної професійної чи іншої /учбової, спортивної тощо/ діяльності. В П.п. особливо враховуються якості, властивості, функції особистості, які погано компенсуються іншими якостями і психофізіологічними функціями.

ПСИХОЛОГІЯ - наука про закономірності виникнення, розвитку і функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності взагалі, і свідомості людини як конкретно-історичної особистості зокрема. П. вивчає психічні процеси, психічні властивості і психічні стани особистості. Перший системний виклад психологічних явищ і фактів було зроблено старогрецьким філософом Арістотелем в знаменитому трактаті “Про душу”, тому його вважають засновником психологічної науки. Сучасна П. - розгалужена система знань, що налічує близько 40 психологічних дисциплін (праці, космічна, педагогічна, загальна, соціальна, юридична, політична, управління, спорту тощо).

ПСИХОЛОГІЯ АЛЬТЕРНАТИВНА - загальне поняття ряду нетрадиційних психологічних вчень, що виникають, існують і розвиваються поза науковими школами і напрямками, навчальними і науково-дослідними інститутами, що сформувалися там, де психологія представлена як офіційно визнана система наукових знань. До П.а. відносяться, зокрема, психологічні вчення, які, не рахуючись з офіційно визнаною наукою, а часто і просто свідомо ігноруючи її, по-своєму описують психологію та поведінку людини, користуючись при цьому своєю власною термінологією і своїми власними закономірностями /наприклад, Астрологія, Діанетика, Парапсихологія, Психосинтез, Трансперсональна психологія тощо/.

ПСИХОЛОГІЯ МИСТЕЦТВА – галузь психології, що вивчає закономірності процесу сприйняття і розуміння людиною мистецьких творів, особливості психічної діяльності діячів мистецтва, літератури, питання художнього виховання.

ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНА - галузь психологічної науки, що вивчає психологічні проблеми навчання та виховання людини на всіх етапах її вікового розвитку, а також питання психології особистості педагога.

ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ – галузь психології, що вивчає психологічні закономірності трудової діяльності людини, психологічні основи організації праці, особливості формування загальнотрудових та професійних умінь і навичок, вплив факторів виробничого середовища і технічних засобів праці на працівника, на підвищення ефективності трудової діяльності людини.

ПСИХОЛОГІЯ СПОЖИВАЦЬКА - особливий різновид індивідуальної психології, коли діяльність людини обмежується сферою особистого споживання, а суспільно корисна праця втрачає свій соціальний престиж.

ПСИХОЛОГІЯ СПОРТУ – галузь психологічної науки, що вивчає психологічні особливості особистості і діяльності спортсменів, умови і засоби їх психологічної підготовки, мобілізаційної готовності до змагань.

ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ – галузь психологічної науки, що вивчає психологічні закономірності управлінської діяльності, взаємодію суб'єктів і об'єктів управління. Основним завданням П.у. є психологічний аналіз умов і особливостей управлінської діяльності з метою підвищення її ефективності і якості роботи в системі управління.

ПСИХОМЕТРІЯ - вимірювання психічних явищ як безпосередньо /час протікання і збереження, інтенсивність, кількість сприйнятих, запам"ятованих, виконаних дій тощо/, так і з використанням різноманітних оцінок /балів, стенів тощо/.

ПСИХОМОТОРИКА - зв'язок психічних процесів з рухами і діяльністю людини; сукупність характерних для людини особливостей рухових реакцій /сила, координація, швидкість, точність/.

ПСИХОПАТІЇ - група психічних аномалій, що проявляються в дисгармонійному складі особистості, її характері, що перешкоджають їй адекватно адаптуватися в середовищі. П. стабільні і властиві людині взагалі на протязі всього її життя. П. в значній мірі обумовлені спадковими факторами, внутріутробним ураженням плоду чи захворюваннями. Для П. властива тріада ознак: стабільність прояву даних властивостей характеру в часі, тотальність їх прояву у всіх ситуаціях і соціальна дезадаптація. Виділяють такі типи П.: циклоїди, шизоїди, епілептоїди, астеніки, психастеніки тощо. При П. працювати не бажано на таких видах робіт, де необхідна стійка концентрація уваги /водії, оператори, авіадиспетчери/. Небажаною для таких людей є також робота, пов'язана з постійним міжособистісним спілкуванням /вихователь, педагог, психолог, майстер ПТУ тощо/. Рекомендуються професії: архіваріус, кресляр, садівник, пасічник тощо.

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА – спеціальний вид діяльності психолога, спрямований на збереження, зміцнення та розвиток психічного здоров'я людини на всіх етапах її розвитку.

ПСИХОСЕКСУАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ - спрямованість статевого потягу і надання переваг способам його реалізації.

ПСИХОСЕМАНТИКА – галузь психології, що вивчає генезис, будову та функціонування індивідуальної системи значень, що опосередковує процеси сприйняття, пам'яті, прийняття рішень та інше. П. досліджує різні форми існування значень в індивідуальній свідомості /образи, символи, а також знакові, вербальні форми/, аналізує вплив мотиваційних чинників і емоційних станів суб'єкта на систему значень, що формується у нього.

ПСИХОСОМАТИКА - розділ медичної психології, що вивчає вплив психологічних факторів на виникнення, перебіг і лікування соматичних захворювань, а також вплив

органічних чинників на психічний тонус. У виникненні ряду захворювань певну роль відіграють особливості афективної сфери, психологічні конфлікти особистості, труднощі соціальної адаптації.

ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК - розвиток природних можливостей людської психіки у суспільних умовах її життя за допомогою засобів, створених суспільством; розвиток свідомості й самосвідомості людини в процесі взаємодії з оточуючим соціальним середовищем, в процесі навчання і виховання, оволодіння соціальними способами взаємодії /вербальні та невербальні засоби спілкування/ і засвоєння соціального досвіду.

ПСИХАСТЕНІК - психопатичний тип особистості, для якого характерні тривожність, невпевненість у собі, схильність до постійних роздумів, патологічних сумнівів тощо.

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИЙ ВПЛИВ ПСИХОАНАЛІЗУ – це такий вплив, суть якого полягає в тому, що при наближенні несвідомого до свідомого ліквідується витіснення, усуваються умови для утворення симптомів, а патогенний конфлікт перетворюється в нормальний, що якимось чином повинен знайти вирішення.

ПСИХОТЕРАПІЯ - комплексна система психічних вербальних і невербальних впливів на психіку людини з метою усунення хворобливих явищ, сприяння у зміні її ставлення до оточуючого середовища і до власного “Я”, свого стану.

ПСИХОТЕРАПІЯ ІМАЖИНАТИВНА - метод психотерапії, що ґрунтується на прийомах проникання в різні шари психічного за рахунок цілеспрямованого викликання образів уявлення і подальшої роботи з виявленими, таким чином, внутрішніми конфліктами. Головними в П.і. виступають не стосунки клієнт - психотерапевт, як в класичній психотерапії, а клієнт - його образи.

ПСИХОТЕРАПІЯ ІНТЕРАКТИВНА - метод психотерапії, що ґрунтується на моделі психіки, в якій виділяються дві основні інстанції: свідоме “Я” і структура несвідомого, які повинні вступити у взаємодію для повної інтеграції, що призводить до нового інтерактивного мислення і сприйняття внутрішньої реальності. Для занурення в змінені стани свідомості в П.і. використовуються: інтенсивне дихання /наприклад, вайвейши/, медитація, вплив навіювання та інше.

ПСИХОТЕРАПІЯ КОГНІТИВНА - метод психотерапії, що ґрунтується на відпрацюванні оптимальних прийомів оцінювання і самооцінювання. В основі даного методу лежить твердження, що пізнання - головна детермінанта виникнення тих чи інших емоцій, які, в свою чергу, визначають сутність цілісної поведінки. При цьому, виникнення психічних порушень пояснюється, перш за все, невірно побудованим самопізнанням. Відповіді на запитання “Яким я бачу себе ?”, “Яке майбутнє чекає на мене ?” даються клієнтом неадекватно. Але клієнт старанно уникає своїх побоювань. У зв’язку з цим, перед клієнтом ставиться мета: зрозуміти, що саме використання ним звичних суджень визначає його хворобливий стан а також навчитися правильним способам пізнання, відпрацювавши їх на практиці. Метод П.к. отримав широке розповсюдження і застосування, особливо у випадках, коли мова йде про досить низьку самооцінку.

ПСИХОТЕРАПІЯ МЕДИЧНА - комплексний лікувальний вплив лікаря-психотерапевта за допомогою психологічних засобів на психіку хворого, а через неї на весь організм людини з метою усунення хворобливих симптомів і змінення ставлення до себе, свого стану і навколишнього середовища.

ПСИХОТЕРАПІЯ ТРАНСПЕРСОНАЛЬНА - метод психотерапії, що ґрунтується на можливостях зцілення, оздоровлення особистості від психічних розладів і невротичних станів через переживання холотропної терапії /глибоке дихання в поєднанні з медіативною музикою/ досвіду перинатального розвитку і народження, і досвіду минулих перевтілень. Найбільш яскравим представником П.т. є С.Гроф.

ПСИХОТЕХНІКА – первинна назва прикладної галузі науки, що займалась застосуванням психологічних знань у виробництві, економіці і культурі. П. виникла на початку XX століття. Вперше поняття П. запропонував німецький психолог В.Штерн /1903 р./. Вона характеризувалась широким діапазоном завдань, які намагалася вирішити. Це проблеми профвідбору і профконсультації, професіографічного вивчення професій, професійного навчання, розробка психологічних обґрунтувань конструкцій машин та інструментів тощо. П. набула широкого розвитку, було розроблено ряд важливих проблем, які можуть бути використані і в наш час. Поряд з надбаннями П. був притаманний цілий ряд недоліків. Так, основними її помилками були: відрив від загального розвитку психології, захоплення тестуванням, зневажання теорії, гонитва за цифровими даними без спроби їх аналізу і проникнення в ті закономірності, що за ними стоять.

ПСИХОТЕХНОЛОГІЯ – способи і методи впливу на психіку людини з метою підвищення ефективності її діяльності.

ПСИХОТИК – людина, яка має схильність до психозів, коли підсвідоме повністю владарює над індивідом.

ПСИХОТОКСИКОЛОГІЯ – розділ медичної психології, що вивчає нейрохімічні механізми виявлення і способи лікування психічних порушень, викликаних хімічними речовинами.

ПСИХОТРЕНІНГ - комплекси вправ, спрямованих на розвиток психічних процесів і індивідуально-психологічних якостей особистості.

ПСИХОТРОПНІ ЗАСОБИ – хімічні речовини і продукти природного походження, що діють переважно на психічні функції людини. П.з. поділяються на психолептики – речовини, що подавляють і заспокоюють центральну нервову систему, психоаналептики, що стимулюють активність, настрій і працездатність, і психодизлептики – речовини, що дезорганізують діяльність мозку.

ПСИХОФАРМАКОЛОГІЯ – галузь психології, що вивчає вплив на психіку людини фармакологічних засобів, серед яких особливе місце займають психотропні.

ПСИХОФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ - властивості, що характеризують діяльність сенсорних і перцептивних систем людини.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ ПАРАЛЕЛІЗМ - хибна концепція, згідно якої психічне і фізіологічне тісно корелюють, але не пов'язані між собою причинно-наслідковими відношеннями.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ - наука, що вивчає фізіологічні механізми психічних явищ і станів. Головним завданням П. є пояснення психічних явищ шляхом розкриття нейрофізіологічних механізмів, що лежать в їх основі. Особливим напрямком є диференційна П., що вивчає основи індивідуальнопсихологічних відмінностей, обумовлених властивостями нервової системи.

ПУБЛІЦИСТИКА – розділ літератури, що висвітлює актуальні соціально-політичні, психологічні та інші проблеми сучасності в періодичній пресі та окремих виданнях.

ПУНКТУАЛЬНІСТЬ – характерна риса людини, що проявляється у високій організованості, акуратності, суворому дотриманні певних правил, дисциплінованості.

ПУРИТАНИ - люди надзвичайно суворого, аскетичного укладу життя.

П'ЯТИДЕСЯТНИКИ - релігійна секта, яка в своєму віровченні виходить з євангельського міфу про зішестя «святого духу» на апостолів п'ятидесятий день після Пасхи - в день п'ятидесятниці. За віровченням П. кожна людина є грішною, спасіння її досягається через «святого духа», необхідними умовами чого є особиста відданість, віра, відданість богові, цілковите зречення земних інтересів.

Р

РАДИКАЛІЗМ - стратегія обстоювання, основана на різкому, негативному відношенні до існуючого і спрямована на застосування крайніх, рішучих дій, поглядів у розв'язанні будь-яких питань.

РАКУРС - особлива точка зору з якогось питання, індивідуальне /нове, інше/ бачення чогось.

РАНДОМІЗАЦІЯ - метод відбору та розподілу досліджуваних, що гарантує рівну можливість кожному члену популяції стати учасником експерименту. Кожному представнику вибірки присвоюється порядковий номер, а відбір досліджуваних в експериментальну і контрольну групи проводиться за допомогою таблиці "випадкових чисел". Р. дозволяє виключити вплив індивідуально-психологічних особливостей досліджуваних на результати експерименту.

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ - захисний психічний механізм, що проявляється в приховуванні особистістю від своєї свідомості /шляхом виправдання, придумування удаваних виправдовуючих причин/ істинних мотивів, причин своїх дій, вчинків з метою забезпечення стану психічного комфорту, релаксації, збереження почуття власної гідності, цілісності свого "Я", запобігання появі небажаних психічних станів /почуття вини, сорому тощо/. При цьому ділове конструктивне обговорення проблеми усувається.

РЕАКТИВНІСТЬ - психічний стан особистості, який викликається емоційним реагуванням навіть на незначні зовнішні чи внутрішні впливи.

РЕАКЦІЇ ПСИХІЧНІ - психічні явища як результат психічного реагування. Розрізняють такі Р.п.: мнемічні, мислительні, мовні, емоційні, психомоторні тощо. Будь-яка Р.п. має три властивості: латентний період, тривалість /час реагування/ і точність /адекватність подразнику/.

РЕАКЦІЯ МОТОРНА - реакція людини, за якої її основна увага зосереджена на рухах.

РЕАКЦІЯ СЕНСОМОТОРНА - реакція людини на дію, в якій здійснений зв'язок сприйняття і відповідного руху.

РЕАКЦІЯ СЕНСОРНА - реакція, за якої увага людини спрямована, в основному, на сприйнятті сигналу.

РЕАЛІСТ - людина, яка здатна тверезо, правильно оцінювати дійсність, враховувати у своїй діяльності реальну обстановку, життєві умови та інше.

РЕАЛЬНА ГРУПА – обмежена за кількістю членів спільність людей, яка існує в спільному просторі й часі та поєднується реальними стосунками взаємодії й спілкування.

РЕАЛЬНІСТЬ - об’єктивно існуюча дійсність; явища, факти, предмети об’єктивної дійсності.

РЕАЛЬНІСТЬ ВІРТУАЛЬНА – різновид суб’єктивного сприйняття і бачення дійсності, що на відміну від об’єктивного її начала, представляє світ як плід уявлення, розрахунку і очікувань. Р.в. - є особливою сферою просторово-часових уявлень, сформована на базі досягнень комп’ютерної техніки, яка дозволяє необмежено змінювати просторово-часові характеристики, маніпулювати ними на основі фантазії, бажання людини, що, в підсумку, призводить до створення нового світу, нової реальності - віртуальної. Виділяють такі властивості Р.в.: а/ породженність / продукується активністю якоїсь іншої реальності, зовнішньою по відношенні до неї й тому її називають штучною, створеною психікою людини); б/ автономність / має свій час, простір і закони існування, тому для людини, яка в ній знаходиться, немає позаустановленого минулого і майбутнього); в/ інтерактивність /може взаємодіяти з усіма іншими реальностями як онтологічно незалежна від них/.

РЕАЛЬНІСТЬ ОБ’ЄКТИВНА – дійсно існуючий поза свідомістю людини і незалежно від неї світ матеріальних явищ, процесів, об’єктів.

РЕАЛЬНІСТЬ СУБ’ЄКТИВНА – дійсно існуюче психічне, суб’єктивне відображення, явища психіки, свідомості.

РЕБЕФІНГ – метод досягнення зміненого стану свідомості через інтенсивне дихання і «відключення» свідомості під дією спеціальної музики.

РЕГРЕС – занепад у розвитку, перехід від більш високих форм розвитку до нижчих, рух назад.

РЕГРЕСІЯ ПОВЕДІНКИ - форма психологічного захисту, один з універсальних захисних механізмів, що обумовлює специфічну форму відходу від діяльності – тимчасовий перехід, повернення на більш ранню стадію розвитку, до більш примітивних форм поведінки або мислення, на примітивний рівень психічного розвитку – немовбито відступ

від того психічного періоду, коли людина почувла себе особливо захищеною. Повернення до ранніх, пов'язаних з дитинством типів поведінки, перехід на неперервні рівні психічного розвитку й активізація успішних тоді способів реагування. У когнітивних теоріях під Р.п. розуміється повернення при взаємодії з новою. складною ситуацією до більш примітивних схем пізнання та дій, що слугує джерелом подальшого прогресивного розвитку особистості. У теоріях творчості також відмічається позитивна роль здатності до цілеспрямованої Р.п. при вирішенні творчих завдань, що дозволяє досягати оригінальних, нестандартних результатів за рахунок зняття соціальних бар"єрів на стадії генерування ідей.

РЕЗИСТЕНТНІСТЬ – здатність людини протистояти негативним або несприятливим обставинам, недугам.

РЕЗОНЕРСТВО - пусте, безплідне мудрування, що не приводить до пізнання.

РЕІНТЕГРАЦІЯ - відтворення, повторне формування та об'єднання втрачених функцій, що уможливлює подальшу діяльність.

РЕКАТЕГОРИЗАЦІЯ ГРУП - дії, за яких „своя" і „чужа" групи у свідомості особистості зливаються в одну велику „свою" групу і тоді „чужі" природно стають „своїми".

РЕКЕТ - вимагання, залякування за допомогою насильства або погрози його застосування. Мета рекету - отримання "на відкуп" значних грошових сум.

РЕКЛАМА ПОСЛУГ - цілеспрямована інформація про позитивну якість конкретних послуг з метою ознайомлення потенційних споживачів та створення попиту на ці послуги; процес розповсюдження інформації з метою створення популярності послугам та діловій репутації фірми, що їх надає.

РЕКРЕАЦІЯ - система заходів, спрямована на відпочинок, відновлення сил людини, витрачених в процесі праці. В багатьох країнах рекреаційне обслуговування - важлива галузь економіки.

РЕЛАКСАЦІЯ - приведення людини в стан спокою, розслаблення після сильних переживань чи фізичних навантажень шляхом зняття нервово-психологічної напруги /аутогенне тренування/, психогігієнічного очищення.

РЕЛЕВАНТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИТУАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТЕСТУВАННЯ - характеристики ситуації тестування, від яких безпосередньо залежать його результати. Р.х.с.п.т. включають в себе сприйняття досліджуваним ситуації тестування, цілей і задач тестування, особистості експериментатора та його поведінки тощо.

РЕЛІГІЯ - форма суспільної свідомості, що стосується розвитку, мети існування людини, її залежності від віри в бога чи надприродних сил і закладає джерела моральних принципів.

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ – прояв неусвідомленої і мимовільної пам'яті, більш повне і точне відтворення запам'ятованого матеріалу в порівнянні з первинно завченим. Особливо часто

Р. проявляється при роботі з великим об’ємом логічно і предметно пов’язаного матеріалу, що емоційно впливає на людину. Явище Р. частіше трапляється у дитячому віці.

РЕМІСІЯ - тимчасове покращення стану, послаблення симптоматики чи зменшення ознак психологічної дисгармонії людини.

РЕНЕГАТ - людина, яка зрадила свої переконання та перейшла у табір супротивників; відступник, запроданець.

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ - ступінь відображення цілого його частиною, що дає можливість поширювати уявлення про частину на ціле. Р. використовується в дослідженнях в рамках так званого вибіркового методу, як властивість вибіркової сукупності представляти /репрезентувати/ генеральну сукупність /ціле/ за деякими ознаками чи характеристиками. Р. означає, що вибірка здійснена правильно, відповідно до наявних статистичних процедур.

РЕПРОДУКТИВНА УЯВА – уява людини, коли образ створюється на основі особистого досвіду.

РЕПУТАЦІЯ - сформована громадська думка про гідність чи недоліки людини, групи людей, організації.

РЕСЕНТИМЕНТ - нове переживання попереднього почуття і, завдяки цьому, його посилення.

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ - процес відновлення соціального статусу людини, засвоєння нею нових цінностей, ролей, навичок замість втрачених або застарілих, шляхом включення її в нові, позитивно орієнтовані стосунки та види діяльності.

РЕСПОНДЕНТ - учасник дослідження в ролі опитуваного. У залежності від характеру дослідження Р. виступає в різних ролях, а саме: досліджуваного, клієнта, пацієнта, співбесідника тощо.

РЕСТАНДАРТИЗАЦІЯ ТЕСТУ - експериментально-статистичне дослідження, що спрямоване на перегляд тестових норм, а в деяких випадках й інших компонентів тесту /набору завдань, ключів тощо/.

РЕСТРИКЦІЯ /ОБМЕЖЕННЯ/ - один із захисних механізмів психіки, суть якого полягає в обмеженні діяльності особистістю, коли вона усвідомлює, що її досягнення менш значущі у порівняні з досягненнями інших.

РЕТАРДАЦІЯ - незавершеність окремих періодів розвитку людини, збереження більш ранніх форм. Р. характерна для олігофренії та затримки психічного розвитку.

РЕТЕСТОВА НАДІЙНІСТЬ - надійність тесту, що встановлюється шляхом проведення повторного тестування на тій же вибірці досліджуваних, які проходили перше тестування, з наступним розрахунком коефіцієнта кореляції між двома показниками.

РЕТРОГРАД - ворог прогресу, людина з відсталими поглядами.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ - звернений до минулого, присвячений розгляду минулого.

РЕТРОСПЕКЦІЯ - погляд у минуле, спосіб розгляду, осмислення подій сучасності під кутом зору минулого, звернення до минулого для виявлення в ньому зародків тенденцій, властивих сучасності.

РЕТРОФЛЕКСІЯ - механізм невротичного розвитку особистості /пов'язаний з порушенням межі між особистістю та зовнішнім середовищем/, що проявляється в надлишку самоконтролю, самодисципліни та самообмеження.

РЕФЕРЕНТНА ГРУПА - реально існуюча чи уявна група людей, погляди, норми якої служать зразком для особистості чи колективу.

РЕФЕРЕНТНІСТЬ - характеристика члена референтної групи, якому притаманні особливі суб'єктивно важливі якості, що є постійно діючим орієнтиром для співставлення своєї поведінки з діяльністю інших членів групи. Р. проявляється в ситуації, коли визначається відношення члена групи до значущих для нього об'єктів /мети й задач діяльності, а також об'єктивних труднощів їх здійснення, конфліктних ситуацій, особистісних якостей, в тому числі і його самого тощо/. Р. виступає як "значущий інший", стає свого роду дзеркалом, в якому відображається індивід і все, що його оточує. Індивід отримує можливість не тільки сприймати оточуючий світ через призму ціннісних орієнтацій /переконання, погляди, думки/ його товаришів, але й відкоригувати завдяки цьому, своє ставлення до оточуючого, краще оцінити й зрозуміти себе.

РЕФЛЕКС - реакція організму у відповідь на подразнення рецепторів агентами внутрішнього чи зовнішнього середовища, що здійснюється через центральну нервову систему.

РЕФЛЕКС БЕЗУМОВНИЙ - природжена, генетично запрограмована, спадково закріплена реакція організму на дію специфічного подразника, що називається безумовним /наприклад. ссання у новонароджених/.

РЕФЛЕКС ОРІЄНТУВАЛЬНИЙ - комплекс реакцій організму у відповідь на новизну подразника – складна реакція людини на новизну стимулу. І.П.Павлов назвав Р.о. рефлексом „що таке?"

РЕФЛЕКСИВНЕ СЛУХАННЯ – налагодження зворотного зв'язку зі співрозмовником з метою проконтролювати точність сприйняття інформації. Р.с. передбачає активне використання вербальної комунікації для підтвердження розуміння інформації і допомагає з'ясувати наше розуміння почутого для критики та уточнення.

РЕФЛЕКСІЯ - спрямованість пізнання людини на саму себе, на свою діяльність та поведінку, свій внутрішній світ, психічні якості і стани; вміння представляти себе на місці іншої людини, мислено /в думці/ програвати ситуацію за неї.

РЕФЛЕКТОРНА ДУГА - сукупність нервових утворень, що беруть участь у здійсненні рефлексу. Р.д. складається з рецептора, аферентних волокон, нервового центра, еферентних волокон і ефектора /м'язи залози та інш./.

РЕЦЕПТОРИ – нервово-фізіологічний апарат, спеціальні чуттєві утворення, що сприймають подразнення із зовнішнього чи внутрішнього середовища і передають інформацію про діючий подразник до центральної нервової системи. Р. поділяються на зовнішні /екстероцептори/, внутрішні /інтероцептори/ і Р., що сприймають положення тіла в просторі, напругу, зв'язок м'язів /пропріоцептори/.

РЕЦЕПЦІЯ - сприйняття і перетворення /трансформація/ енергії різноманітних подразників /механічних, термічних, хімічних тощо/ зовнішнього світу у нервові сигнали. Р. здійснюється сприймаючими чутливими нервовими утвореннями - рецепторами.

РЕЦИПІЄНТ - суб'єкт, який сприймає адресовані йому повідомлення.

РИГІДНІСТЬ - нездатність особистості до швидкої зміни наміченої програми діяльності в умовах, коли об'єктивно вимагається її перебудова. Ригідна людина завжди відчуває труднощі при переключенні з одного виду діяльності на інший, при виникненні перешкод в програмі її діяльності чи поведінки. Для таких людей характерна нетерпимість до невизначеності, стереотипність мислення і діяльності, абсолютизація авторитетів і опір будь-яким змінам. Виділяється Р. афективна, когнітивна і мотиваційна.

РИГІДНІСТЬ АФЕКТИВНА - нездатність особистості змінити структуру афективних проявів; фіксація на одноманітних об'єктах, незмінність емоційної значимості об'єктів.

РИГІДНІСТЬ КОГНІТИВНА - нездатність особистості змінювати уявлення про оточуюче середовище відповідно з дійсними змінами цього середовища.

РИГІДНІСТЬ МОТИВАЦІЙНА - неготовність людини відмовитися від уже сформованих потреб і від звичних способів їх задоволення або прийняття нових мотивів.

РИГІДНІСТЬ ПЕРЦЕПТИВНА - порушення здатності особистості сприймати об'єкт в ситуації, що змінюється.

РИГОРИЗМ - суворе, непохитне дотримання людиною якихось принципів, правил, вимог, норм в сфері моральності, що виключає поступки та компроміси. Р. є різновидом формалізму в моралі.

РИЗИК - ситуативна характеристика діяльності, що полягає в невизначеності її результатів та можливості негативних наслідків у випадку невдачі. В психології Р. - активне надання суб'єктом переваги небезпечному варіантові дій перед безпечним.

РИЗИК ГЕДОНІЧНИЙ - відчуття людиною задоволення від ризику, почуття небезпеки, яким вона піддає себе за власним бажанням.

РИНКОВА ЕКОНОМІКА - тип господарства, головним регулятором і рушійною силою якого є ринок. Характеризується повною самостійністю і незалежністю господарських агентів, їх повною відповідальністю за результатами своєї фінансової діяльності; вільним ціноутворенням на переважну більшість товарів; відсутністю дефіциту на товарному ринку та конкуренцією виробників; стабільною фінансовою і грошовою системою, відкритістю економіки щодо світового ринку; державним впливом на ринок передусім

економічними методами; підтриманням умов для нормальної конкуренції виробників; забезпеченням функціонування систем соціальних гарантій.

РИНОК ПРАЦІ - ринок вільних /незайнятих/ трудових ресурсів. Р.п. породжується ринковою економікою, перехід до якої супроводжується вивільненням робочої сили. Держава створює відповідну систему служб зайнятості, які отримують інформацію від підприємств і організацій про вивільнення робочої сили і здійснюють працевлаштування. Особам, що втратили роботу і які офіційно зареєстровані в центрі зайнятості і не можуть працевлаштуватися, виплачується грошова допомога.

РИСИ ОСОБИСТОСТІ - досить стійкі психологічні особливості людини, що проявляються в різних ситуаціях поведінки і діяльності. Характерними властивостями Р.о. є ступінь їх вираженості у різних людей, трансситуативність /проявлення Р.о. в будь-яких ситуаціях/ і потенційна вимірюваність /Р.о. доступні для вимірювання за допомогою спеціально розроблених опитувальників і тестів/. В психології найбільш дослідженими є такі Р.о. як екстраверсія-інтроверсія, тривожність, ригідність, імпульсивність тощо.

РИТМ - рівномірний, злагоджений рух, протікання процесів, явищ; рівномірне чергування яких-небудь елементів /звукових, мовних, зображувальних/.

РИТУАЛ - система дій психічного захисту, покликана допомогти людині подолати страх чи інші негативні переживання. Ритуальні дії, що мають надмірний та ірраціональний характер, призначені відмінити, виправити небажані дії. Уся система релігії побудована на таких компенсаторних, замінюючих, символічних ритуальних діях, призначених для морального виправдання чи спокутування того, що визнано небажаним.

РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ - оцінка людиною своїх можливостей в діяльності та поведінці. Р.д. може бути адекватний до можливостей і неадекватний /завищений чи занижений/.

РІВЕНЬ ЖИТТЯ - ступінь задоволення матеріальних, соціальних та духовних потреб людей, забезпечення їх споживчими благами.

РІВЕНЬ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ - сукупність знань людини, інтелектульних умінь і розумових дій, вільне оперування ними при вирішенні розумових завдань; стан пізнавальних і творчих можливостей індивіда. Р.р.р. визначається шляхом критеріально-орієнтовного тестування за допомогою інтелектуальних і креативних методик.

РІВЕНЬ СУБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ - здатність людини контролювати себе і свою поведінку, керувати всім цим, брати на себе відповідальність за те, що діється з нею і навколо неї.

РІЕЛТЕР – підприємець, який займається нерухомістю.

РІШУЧІСТЬ – психологічний стан мобілізованості особистості на швидкий і обґрунтований вибір мети і способів її досягнення. Стан Р. пов’язаний з підвищенням емоційної та інтелектуальної активності психіки, подавленням різних емоцій, активною розумовою діяльністю, урахуванням взаємозв’язків між обставинами і передбаченням наслідків майбутніх дій. Р. особистості проявляється в здатності не боятися труднощів,

перешкод в роботі, приймати самостійні рішення і відстоювати їх. Р. має індивідуальнотипологічні особливості.

РОБОЧА ПОЗА - розташування кінематичних частин тіла в просторі робочого місця в процесі професійної діяльності.

РОБОЧА СИЛА - здатність людей до праці, сукупність фізичних і розумових здібностей людей, які використовуються для виробництва матеріальних і духовних благ. Р.с. характеризується рівнем професійної підготовки працюючих. Суспільство організовує професійну підготовку Р.с., визначає потребу в ній і розподіляє за сферами зайнятості.

РОБОЧИЙ ПОСТ - сукупність робочих місць, на яких даний спеціаліст може і зобов'язаний в різний час займатися трудовою діяльністю за своєю спеціальністю.

РОБОЧИЙ РИТМ - закономірне чергування в процесі діяльності робочих рухів і дій у часі, та пауз між ними.

РОБОЧИЙ ТЕМП - кількість робочих рухів у процесі діяльності за одиницю часу.

РОЗВИТОК /в психології/ - процес незворотних, спрямованих і закономірних змін, що призводить до виникнення кількісних, якісних і структурних перетворень психіки й поведінки людини.

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНО–ПРОФЕСІЙНИЙ - процес розвитку особистості /у широкому розумінні/, орієнтований на високий рівень професіоналізму та професійних досягнень, що здійснюється за допомогою навчання і саморозвитку, професійної діяльності і професійних взаємодій.

РОЗГУБЛЕНІСТЬ - почуття, стан особистості, що проявляються у втраті спокою, холоднокровності, у незнанні від хвилювання що і як діяти, як поступити в ситуації, що склалася.

РОЗМОВНІ „БУЗ" ГРУПИ - один з інтерактивних методів навчання, в процесі якого група розподіляється на підгрупи по дві або три особи, виходячи з того, як вони сидять в аудиторії. Тим, хто навчається, роздають питання, які пропонується обсудити і дати на них відповідь. На формулювання відповіді відводиться до п'яти хвилин. Після того, як кожна з підгруп підготувала відповідь на поставлені запитання, ці відповіді оприлюднюються. обговорюються всією групою, і група під керівництвом викладача знаходить правильну відповідь. Цей метод дає можливість кожному взяти участь у формулюванні відповіді, її обґрунтуванні і при цьому залишатися анонімом у групі, бо відповідь на поставлене запитання є продуктом роботи всієї групи. Але кожен, якщо бажає, може висловити власну думку під час дискусії. Метод є дуже ефективний тоді, коли за короткий час необхідно зібрати щонайбільше ідей з усієї групи. Група називається „буз" – дзижчащою" бо з початком роботи в аудиторії відчувається „дзижчання" /невеликий гомін/, яке через 5 – 6 хвилин стихає.

РОЗПАЧ - стан сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності.

РОЗПОДІЛ УВАГИ - здатність людини концентрувати увагу не на одному, а на двох чи декількох об'єктах. Р.у. дозволяє людині одночасно виконувати декілька дій чи слідкувати за декількома процесами, не втрачаючи при цьому жодного з них з поля зору. Р.у. має велике значення для професій операторського профілю.

РОЗСІЯНІСТЬ – функціональне чи органічне порушення здатності до зосередженої, цілеспрямованої діяльності, концентрації уваги на конкретному виді діяльності на протязі тривалого часу.

РОЗСУДЛИВІСТЬ - обдуманість у вчинках, діях, старанне зважження всіх “за” і “проти”.

РОЗУМ – здатність людини мислити, пізнавати, осмислювати оточуючу дійсність, встановлювати зв’язки між явищами, формулювати судження про пізнані зв’язки і залежності.

РОЗУМ АБСТРАКТНИЙ - загальний тип пізнавальної активності людини, що проявляється в довільній зміні напрямку мислення від ситуації до ситуації, від конкретного до абстрактного в залежності від обставин, в попереміннй зосередженості на всій проблемі чи на її окремих частинах.

РОЗУМІННЯ – активний процес, складна аналітико-синтетична діяльність мозку, спрямована на розкриття суттєвих властивостей, внутрішньої сутності взаємозв’язків між предметами і явищами реального світу. Р. досягається тільки на базі знань, умінь та навичок, набутих у попередньому досвіді людини. Разом з тим. предметом Р. є не тільки уже відображене у досвіді людини, але й ще непізнане, нове.

РОЗУМОВІ ДІЇ - дії, що виконуються людиною мислено, без опори на реальні матеріальні предмети або їх замінники.

РОЗЧАРУВАННЯ - неприємний психологічний стан, емоційне переживання людини, пов’язане з якоюсь серйозною життєвою невдачею, незбутністю сподівань.

РОЛЬ КОНВЕНЦІЙНА - уява про приписаний зразок поведінки, яка очікується і вимагається від людини в даній ситуації, якщо відома соціальна позиція, яку вона займає у спільній діяльності.

РОЛЬОВІ ІГРИ - один з інтерактивних методів навчання, що дозволяє тим, хто навчається, розігрувати та відтворювати такі ситуації, з якими вони зустрінуться під час практичної діяльності. Р.і. є проміжною ланкою між теоретичними висновками та реальністю. Можуть бути успішно використані для відпрацювання навичок ділового спілкування.

РУТИНА - побоювання змін, відсутність відчуття нового, консерватизм, слідування шаблону, віджилим правилам і навичкам.

РУХЛИВІСТЬ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - типологічна властивість нервової системи, що характеризує швидкість переходу нервових клітин зі стану збудження до стану гальмування і навпаки у відповідності з вимогами середовища, що змінюються. І.П.Павлов поняття Р.н.с. розглядав дещо ширше: у загадьнобіологічному смислі – як

швидкість переходу одного процесу в інший, а в загальнофізіологічному – як швидкість виникнення, протікання і припинення основних нервових процесів. В.Д.Небиліцин розділив поняття рухливості нервової системи на дві самостійні властивості; власне рухливість, що проявляється в швидкості зміни протилежних процесів, і лабільність, що характеризує функцію відтворення частоти слідуючих одне за одним подразнень. На поведінковому рівні Р.н.с. визначає легкість переходу від однієї діяльності до іншої, швидкість зміни дій, легкість адаптації до нових обставин, до нових вимог, гнучкість мислення, вільність від шаблонних рішень завдань.

С

САДИЗМ – агресивна дія людини по відношенню до інших людей, тварин, що набуває форму патологічного прагнення наносити їм шкоду. Прагнення до зруйнування, знищення всього, що знаходиться навколо.

САДИЗМ ОРАЛЬНИЙ – задоволення від заподіяння комусь болю кусанням.

САКРАЛІЗАЦІЯ – наділення предметів, явищ, речей, людей “священним” змістом.

САМІСТЬ – загальне значення поняття «Я», що відображає цілісність - служить критерієм особистої визначеності, тотожності індивіда самому собі в даному просторово-часовому інтервалі.

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ – прагнення людини до найбільш повного виявлення, реалізації і розвитку своїх особистісних можливостей. С. багато в чому обумовлює прагнення людини до творчості, спілкування, активного саморозвитку. Потреба у С. за А.Маслоу і К.Роджерсом - це природжене прагнення людини до удосконалення, вищий і головний чинник, що спонукує людину розвиватися на різних стадіях - від опанування моторними навичками до найвищих творчих злетів. Людина, яка вийшла на рівень С., не обтяжена заздрістю, злістю, не схильна до егоїзму, депресії та песимізму.

САМОВДОВОЛЕННЯ – зупинка в розвитку розуму і його інертність, лінощі. С., зазвичай, поєднується з негативним відношенням людини до розумових можливостей інших. Обмежена і С. людина часто схильна до поверхневого скепсису, а то й лихослів’я.

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ – процес свідомого розвитку особистості у всій багатогранності свого “Я”, спрямований на подолання почуття невдоволеності собою /своїми фізичними, інтелектуальними, професійними та іншими можливостями/. С. спирається на особисту рефлексію, активний і свідомий пошук власних резервів.

САМОВИЗНАЧЕННЯ – процес і результат вибору особистістю своєї позиції, мети і засобів самоіснування в конкретних обставинах життя; основний механізм набуття і прояву людиною свободи. Сучасна актуалізація проблеми С. обумовлюється тим, що наростання глобальних змін в суспільстві породжують необхідність вироблення кожною людиною власного відношення до того, що відбувається, тобто С. стає важливою складовою частиною життєво важливих рішень /від пошуку нової роботи або сфери ділової активності до вибору кандидатів до органів влади/. Сутність процесу С. полягає в активному виявленні і ствердженні індивідуальної позиції в проблемних ситуаціях, коли

людина опиняється перед необхідністю альтернативного вибору і повинна приймати прагматичне рішення. Результат С. - вихід людини на мету, напрямки і способи активності, адекватні її індивідуальним особливостям, і на формування духовної самоцінності, здатності через цілеспрямованість самобутньо і самостійно реалізувати своє природнє призначення.

САМОВИЗНАЧЕННЯ МОРАЛЬНЕ - вибір людиною для себе системи моральних норм і відповідних форм моральної поведінки.

САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ - свідомий вибір і утвердження особистістю своєї позиції в різноманітних проблемних ситуаціях. Самовизначитися - це значить співставити свої власні норми, потреби, здібності, привести їх у відповідність з існуючими. Особливими формами С.о. є колективне, соціальне, професійне

САМОВИРАЖЕННЯ /САМОВИРАЗ/ - прагнення індивіда проявити в діяльності, творчості чи іншій формі соціально корисної поведінки, закладений в ньому психологічний потенціал індивідуальної неповторності.

САМОВИХОВАННЯ - цілеспрямована, усвідомлена діяльність людини, спрямована на удосконалення самої себе, на вироблення позитивних якостей, звичок і подолання негативних.

САМОВІДДАНІСТЬ – якість особистості, що проявляється в її готовності жертвувати особистими інтересами заради досягнення спільної мети, заради інших людей.

САМОВЛАДАННЯ - якість особистості, що проявляється в її здатності зберігати внутрішній спокій, контролювати свої почуття, діяти розумно та виважено в складних життєвих ситуаціях.

САМОЗАЙНЯТІСТЬ - різновид зайнятості населення. Самозайнятими працівниками вважаються ті, хто, на основі приватної власності на засоби виробництва, самостійно організовують працю, відповідають за виробництво і реалізацію товарів, послуг.

САМОІДЕНТИЧНІСТЬ ДИФУЗНА - комплекс переживань особистості, пов’язаний з почуттям її неповноцінності і втратою власного „Я”.

САМОКОНТРОЛЬ - здатність людини до усвідомленої регуляції власної поведінки і діяльності з метою забезпечення відповідності їх результатів поставленим цілям, пред'явленим вимогам, нормам, правилам. У результаті С. здійснюється вибір допустимих і найбільш прийнятих форм реагування на обставини оточуючої дійсності. Важливим моментом С. виступає самообмеження: здатність людини відмовитися від непродуктивних і несхвалюваних суспільством, колективом дій, вчинків.

САМОКРИТИЧНІСТЬ - риса характеру людини, що проявляється в її здатності бачити і визнавати власні недоліки, помилки.

САМОЛЮБСТВО - почуття власної гідності, поєднане з особливою чутливістю до думки про себе оточуючих людей.

САМОМОНІТОРИНГ - постійна увага людини до образу власного „Я” та його адаптування до потреб повсякденних соціальних взаємодій.

САМООРГАНІЗАЦІЯ - діяльність і здатність особистості, пов’язані з умінням організувати себе. С. проявляється у цілеспрямованості, плануванні особистістю своєї діяльності й поведінки, активності, самостійності, швидкості прийняття рішень і відповідальності за них, критичності оцінки результатів своїх дій, почутті обов’язку тощо. С. є вершиною в розвитку людини, досягнення нею соціально-психологічної і професійно-творчої самостійності.

САМООЦІНКА - судження людини про свої можливості, властивості, поведінку у порівнянні з певним еталоном, зразком. С. - основний структурний компонент самосвідомості, вияв оцінного ставлення людини до себе /самокритичність/. С. може бути адекватною і неадекватною /завищеною чи заниженою/.

САМОПЕРЕКОНАННЯ - процес свідомого впливу людини на власні особистісні установки, на ядро особистісних мотивів. Основою процесу С. є розумові дії, які здійснюються, щоб логічно обґрунтувати раціональність або користь тієї чи іншої позиції. С. залежить від здатності людини вести довгий внутрішній діалог, обмірковуючи всі доводи і контрдоводи мотивів.

САМОПОВАГА - важлива складова Я – концепції, що виявляється в тому, наскільки індивід впевнений у собі й наскільки він відчуває свою цінність.

САМОПОЧУТТЯ - комплекс суб’єктивних відчуттів, що відображає ступінь фізіологічної та психологічної комфортності наявного стану людини. С. може бути представлене як однією узагальненою характеристикою /добре, погане, хворобливе, бадьоре тощо/, так і переживаннями, відображають стан окремих систем і процесів: відчуттями дискомфорту у різних частинах тіла, утрудненнями виконання певних дій, змінами у протіканні тих чи інших когнітивних функцій. Характерні симптоми зміни С. виразно проявляються в різних функціональних станах людини. Саме цим обумовлюється використання симптоматики С. як однієї з основних груп ознак в методиках самооцінки стану.

САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ – вміння людини подати з найкращого боку себе, свої знання та уміння таким чином, щоб сконцентрувати увагу оточуючих, партнерів по спілкуванню на тих своїх рисах, які найбільше їм імпонують. Займаючись С., людина повинна в умовах конкуренції виділитися серед тих людей, яких вона оцінює як рівних собі, представити себе людиною рівною за статусом тим, хто досяг якогось успіху і є законодавцем якоїсь моди, подати себе в найбільш вигідному світлі, створити гідний образ, який сподобався б оточуючим / іноді дещо перебільшуючи свої можливості і досягнення/. С. особливо важлива для людей публічних професій, таких як політик, менеджер, учитель, журналіст психолог, підприємець та інші.

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - суб’єктивне прагнення особистості здійснити, створити себе, своє смислове життєве призначення, дати собі через себе саму і діяльність об’єктивність в об’єктивному світі.

САМОРЕГУЛЯЦІЯ – системна характеристика особистості, що відображає її здатність до стійкого функціонування в різних умовах життєдіяльності, спрямованість на досягнення максимальної ефективності своєї власної діяльності, уміння і досвід контролю за своїм станом і діяльністю. За всієї різноманітності проявів С. має таку структурну організацію: а/ прийняття суб'єктом мети, відповідної потребі, що виникла /мотивація/; б/ формування моделі сукупності значущих умов діяльності чи поведінки; в/ формування і прийняття програми власне виконавчих дій; г/ формування і прийняття системи критеріїв успішної діяльності чи поведінки; д/ отримання інформації і критичний аналіз реально досягнутих результатів; е/ оцінка відповідності реальних результатів критеріям успіху; є/ прийняття рішення про необхідність і характер корекції діяльності чи поведінки.

САМОРОЗКРИТТЯ – передача достатньої інформації про власну особистість іншим людям.

САМОСВІДОМІСТЬ – система психічних механізмів, що пов'язана з усвідомленням людиною себе самої як особистості, своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, здібностей, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, моральних, фізичних властивостей тощо.

САМОСВІДОМІСТЬ РОЗКОЛОТА - самосвідомість людини, що включає в себе дві протилежні Я – концепції: зовнішню, захисну й ідеалізовану, і внутрішню – глибинну, що складається з несформованого Я – реального. При цьому зовнішнє Я домінує, а Я реальне - подавлене і проявляє себе неефективно.

САМОСТАВЛЕННЯ - специфіка ставлення особистості до самої себе, до власного „Я". Структура С. може включати: самоповагу, симпатії, самосприйняття, любов до себе, почуття прихильності, самооцінку, самовпевненіть, самоприниження, самообвинувачення, незадоволеність собою та ін. С. володіє захисними можливостями. Людина може захистити своє „Я" від негативних емоцій і підтримувати самоповагу на відносно постійному рівні. Так, у ряді випадків, схильність пояснити власні невдачі і прорахунки посиланнями на обставини, відіграє адаптивну захисну роль, знижуючи рівень тривоги і полегшуючи подальшу діяльність.

САМОСТВЕРДЖЕННЯ – активний і багатоплановий механізм взаємодії і взаємовідношення, що складається з прагнення людини до високої оцінки і самооцінки своєї особистості і викликаної цим прагненням поведінку, а тому і завжди дійовий стимулятор її розвитку. В процесі С. проявляється не скільки і не стільки прагнення зайняти певне службове або професійне становище, скільки турбота людини про свою реально-психологічну позицію в системі міжособистісних стосунків, про положення в ній, що забезпечувало б особистості повагу, визнання, довір'я, підтримку, захист, допомогу і тим самим сприяло б задоволенню потреб у спілкуванні і взаємодії, стосунках з іншими людьми, прояву індивідуальності, її найбільш сильних сторін.Тобто, С. є прагненням людини бути собою, знайти своє місце в житті, зайняти свою професійну, ділову і соціокультурну нішу. Роль посилюючого механізму С. виконують вищі почуття – моральні, інтелектуальні, естетичні, а також інстинкт сомозбереження.

САМОСТІЙНІСТЬ – одна з провідних якостей людини, її незалежність у прийнятті рішень, уміння ставити перед собою певні завдання і самій знаходити шляхи їх виконання, брати на себе відповідальність.

САМОСТІЙНІСТЬ МИСЛЕННЯ - уміння людини самостійно, без сторонньої допомоги висувати нові ідеї, проблеми й знаходити шляхи їх вирішення. С.м. не піддається сторонньому повчальному впливу. Ц якість необхідна спеціалістам різних сфер діяльності /вченим, робітникам для розробки раціоналізаторських пропозицій, новаторських ідей тощо/.

САНГВІНІК – один з типів темпераменту. Людина цього типу темпераменту врівноважена, комунікабельна, жвава, рухлива, незлоблива, в будь-якій ситуації почуває себе "як дома", має багато друзів. С. характеризується високою психічною активністю, працездатністю, енергійністю, багатою мімікою, швидким темпом рухів і мови. С. прагне до частої зміни вражень, швидко відкликається на навколишні події, легко пристосовується до нових умов життя, здатний до діяльності при подразниках, що швидко змінюються. Це продуктивний працівник, але лише тоді, коли в нього багато цікавих справ, тобто є постійне збудження. Крім того С. притаманні вразливість, легка збудливість почуттів, але почуття його не дуже стійкі. Вони швидко виникають і швидко зникають, змінюються протилежними, безпосередньо і яскраво виражені в зовнішній поведінці.До негативних характеристик С. можна віднести певну непослідовність в діяльності, нестійкість настрою та інтересів. Психологічним принципом підходу до С. є принцип “Довіряй, але перевіряй.” С. завжди дає обіцянки, щоб не образити людину, але далеко не завжди їх виконує.

САРКАЗМ – в’їдливе, викривальне, іноді гірке глузування.

СВАВІЛЬНІСТЬ – властивість особистості, що проявляється в прийнятті рішення за власною примхливістю. Свавільна людина зневажає законність, норми співжиття тощо.

СВІДОМІСТЬ - найвищий рівень розвитку психіки і відображення об'єктивної дійсності, властивостей предметів і явищ навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому. С. властива тільки людині. Як форма психічного відображення С. проявляється в усвідомленні людиною навколишнього світу і самої себе. С. характеризується: а/ активністю; б/ інтенціональністю /спрямованість на предмет: свідомість завжди є свідомістю чогось/; в/ здатністю до рефлексії, самоспостережень, усвідомлення самої свідомості; г/ мотиваційно-цінним характером; д/ різним ступенем ясності. С. будь-якого індивіда унікальна, але не довільна – вона обумовлена зовнішніми, по відношенню до неї, факторами, перш за все структурами соціальної системи, де живе індивід, і завжди носить суспільно-історичний характер.

СВІДОМІСТЬ БУДЕННА – сукупність уявлень, знань, установок, стереотипів, основаних на безпосередньому, повсякденному досвіді людей, домінуючому в соціальній спільності, до якої вони належать.

СВІДОМІСТЬ ЕСТЕТИЧНА - форма суспільної свідомості, що являє собою художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, норми тощо.

СВІДОМІСТЬ МОРАЛЬНА - форма суспільної свідомості, яка керується певною системою моральних норм, оцінок і принципів у життєдіяльності, фіксує моральні відношення в суспільстві. С.м. розглядає явища і вчинки людей з погляду їх моральної цінності, схвалюючи їх чи засуджуючи.

СВІДОМІСТЬ ПОВСЯКДЕННА – сукупність емпіричних знань і уявлень, що домінують в даній соціальній спільності.

СВІДОМІСТЬ ПОЛІТИЧНА – соціально-психологічні феномени, пов'язані з поглядами людини, її осмислення політичної реальності, відношення до суспільних інститутів, насамперед до інститутів влади.

СВІТОГЛЯД - форма суспільної свідомості людини, система її поглядів на природу і суспільство через які вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття та діяльності, визначає своє місце і призначення в ньому. В С. людини входять політичні, моральні, естетичні, економічні, природничі та інші погляди, які в своїй сукупності свідчать про той чи інший ступінь усвідомлення, осмислення особистістю реальної дійсності, про глибоке чи поверхневе її розуміння. С. є надбанням особистості і становить основу її спрямованості.

СВОБОДА – можливість людини робити вибір в кожний момент свого життя (а ми завжди стоїмо перед вибором) у відповідності зі своїми бажаннями, переконаннями, поглядами і нести особисту відповідальність за наслідки цього вибору. Саме відповідальність за наслідки зробленого вибору є важливим компонентом свободи. С., перш за все, є пізнана необхідність.

СЕГРЕГАЦІЯ – розподіл людей у суспільстві за ознакою відмінності соціальних статусів, що вимагає обмеження життєдіяльності, при якому контакти між групами частково або повністю заборонені.

СЕЛЕКТИВНІСТЬ - здатність особистості відбирати з великої кількості подразнень та інформації необхідне, що відповідає її спрямованості, потребам, установкам, настрою.

СЕМАНТИКА – дослідження розуміння змісту слів.

СЕНС ЖИТТЯ – значення життя для конкретної людини, усвідомлення свого життя як суцільного процесу, що має спадкоємність і зміст, усвідомлення того, заради чого людина живе. Проблема С.ж. виникає перед людиною не раз протягом життя. Найчастіше це відбувається в критичні періоди її життя.

СЕНСИБІЛІЗАЦІЯ – підвищення чутливості органів чуття під впливом дії подразника.

СЕНСИТИВНІСТЬ - характеристика органів чуття людини, що проявляється в їх здатності тонко і точно сприймати, розрізняти і вибірково реагувати на слабкі стимули, що мало відрізняються один від одного.

СЕНСИТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ - характерологічна особливість, що проявляється в підвищеній чутливості до найменшого за силою подразника. Сенситивним людям властиві боязкість, соромливість, боязливість нового, схильність до довготривалого переживання

подій, почуття власної неповноцінності, тенденція до розвитку підвищеної моральної вимогливості до себе й заниженого рівня домагань. С.о. відіграє важливу роль у формуванні професійних здібностей, сприйманні іншої людини, в соціальних стосунках.

СЕНСИТИЗАЦІЯ – підвищена аперцептивна сприйнятливість до об’єктів і подій, що відповідають актуальним потребам і конфліктам.

СЕНСОМОТОРИКА – взаємокоординація сенсорних і моторних компонентів психічної діяльності: отримання сенсорної інформації призводить до запуску якихось рухів, вони ж, у свою чергу слугують регуляції, контролю або корекції інформації сенсорної.

СЕНСОРИКА - чуттєве пізнання об'єктивної дійсності за допомогою відчуттів і сприймань.

СЕНСОРНА ДЕПРІВАЦІЯ - недостатність подразників для органів чуття. Депрівація материнської турботи - недостатність почуттєвих зв’язків між дитиною й матір’ю.

СЕНСОРНА ІЗОЛЯЦІЯ - ситуація, в якій особистість позбавляється більшості зовнішніх стимулів.

СЕНСОРНЕ ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ - максимальне, тобто таке навантаження людини інформацією з боку середовища, яке тільки вона може витримати .

СЕНСОРНИЙ - чуттєвий, пов'язаний з відображенням дійсності за допомогою відчуття та сприйняття.

СЕНТИМЕНТАЛЬНІСТЬ – характеристика особистості, пов’язана з надмірною чуттєвістю, емоційністю.

СЕРЕДНІЙ ТИП ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - це один зі «спеціальних людських» (за І.П.Павловим) типів ВНД. У представників С.т.в.н.д. в процесі діяльності поєднуються особливості і «художників», і «мислителів».

СЕРЕДОВИЩЕ ЗОВНІШНЄ - сукупність соціальних і фізичних умов, в яких розвивається особистість, соціальна спільність.

СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНЕ – конкретне проявлення суспільних відношень, в яких розвивається конкретна особистість, соціальна спільність; соціальні умови їх розвитку. С.с. розрізняють за: а/ видом спільності – соціальна формація, клас, група, б/ видом групи – сімейне, навчальне, суспільне, трудове, спортивне тощо, в/ формуючим впливом – детерміноване, тренуюче, навчаюче, виховуюче, г/ способом впливу на свідомість – правове, моральне, наукове, естетичне, д/ віком – молодіжне, змішане тощо, е/ соціальною спрямованістю – соціальне, асоціальне, є/ ступенем контактів – безпосереднє, опосередковане.

СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІОКУЛЬТУРНЕ – культура і стан розвитку суспільства, в якому відбувається життєдіяльність людини.

СЕРІАЦІЯ - поняття, яке вперше використав Ж.Піаже для позначення здатності дитини розташовувати набір елементів у відповідності зі зв’язками, що існують між ними.

СЕКСУАЛЬНА ПОВЕДІНКА - форма взаємодії індивідів, особин, мотивована статевою потребою. С.п. людини виконує три функції: репродуктивну, гедонічну /спрямовану на отримання насолоди/ і комунікативну. У залежності від переважання конкретної функції виділяються різні види ставлення до сексуальності. Чим вищий рівень розвитку особистості, тим різноманітніші індивідуальні прояви С.п.. Інтимна близькість може бути засобом: а/ релаксації, зняття статевої напруги; б/ дітонародження; в/ рекреації, насолоди як самоцілі; г/ пізнання й комунікації; д/ самоутвердження; е/ досягнення позасексуальних цілей; є/ компенсації. С.п. проявляється у засвоєнні сексуальних і суспільних норм, в соціальній культурі і залежить від сексуального виховання.

СИЛА ВОЛІ – ступінь вольового зусилля, необхідного для досягнення людиною поставленої мети.

СИЛА ЛЮДИНИ – здатність людини долати зовнішній опір чи протидіяти йому за рахунок м’язових зусиль.

СИЛА НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - властивість нервової системи людини витримувати великі і довготривалі навантаження.

СИЛЬНИЙ ТИП ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - тип нервової системи, що характеризується сильними процесами збудження і гальмування.

СИМБІОЗ – співіснування двох організмів різних видів. Часто С. взаємовигідний для обох симбіантів.

СИМПАТІЯ – стійке, позитивне, емоційне сприйняття людини людиною, схвальне відношення людини до інших людей, що проявляється в приязні, привітності, доброзичливості, захопленні, прагненні допомогти, виявленні уваги, підвищеного інтересу.

СИМПТОМ - характерний вияв, ознака певного захворювання, явища.

СИНДРОМ - сукупність, поєднання ознак, симптомів, характерних для якого-небудь явища, процесу, захворювання тощо.

СИНДРОМ „ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ” - характеристика психологічного стану здорових людей, які знаходяться в інтенсивному й тісному спілкуванні з клієнтами, учнями, пацієнтами в емоційно напруженій атмосфері професійної діяльності. Така робота супроводжується надмірною втратою психічної енергії, призводить до психосоматичної втоми /виснаження/ й емоційного спустошення. У результаті цього з’являються тривожність, роздратування, гнів, занижена самооцінка, а також прискорене серцебиття, задишка, головний біль, порушення сну; виникають сімейні проблеми, негативне відношення до самої роботи, зловживання тютюном, кофе, алкоголем, агресивні почуття, негативна Я-концепція, занепадницький настрій і пов’язані з ним емоції /цинізм, песимізм, почуття безнадійності, апатія, депресія/, переживання почуття провини. Професійна допомога при „емоційному вигоранні” може полягати у таких видах впливу: робота з особами, яким притаманний С.е.в., і пом’якшенні дії організаційного фактора, а також застосування різних видів психотерапії.

СИНДРОМ НЕУСПІШНОСТІ - сукупність стійких помилкових дій в процесі навчання, що визначається недостатністю здібностей до даного виду діяльності.

СИНЕРГЕТИКА – сучасна теорія самоорганізації, нове світобачення, пов'язане з дослідженням феноменів самоорганізації, нелінійності, глобальності еволюції, незворотності часу, нестійкості, як основоположних характеристик еволюції.

СИНЕРГЕТИЧНА ДИДАКТИКА – дидактика, що ґрунтується на законах синергетики – науки, спрямованої на вивчення самоорганізації й саморозвитку систем.

СИНЕСТЕЗІЯ – явище сприйняття, коли під впливом подразнення одного аналізатора, поряд з характерними для нього відчуттями виникають відчуття, що характерні для іншого аналізатора /наприклад, під дією звукових подразників у суб'єкта виникають зорові образи, кольоровий слух тощо/.

СИНІСТРОЗ - психічні напруження у людей, які потерпіли від нещасних випадків.

СИНТЕЗ - об'єднання частин, ознак, властивостей предметів, явищ в єдине ціле.

СИНТЕТИЧНИЙ СТИЛЬ МИСЛЕННЯ – здатність людини створювати щось нове, оригінальне, комбінувати несхожі, часто протилежні положення, ідеї, погляди, здійснювати мислені експерименти. Це теоретичний стиль мислення. Люди з С.с.м. люблять будувати теорії і свої висновки роблять на основі теорій, люблять помічати протиріччя в чужих міркуваннях і звертати на це увагу інших людей, люблять загострити протиріччя і спробувати знайти принципово нове рішення, в якому інтегруються протилежні погляди. Людей з С.с.м. називають "синтезаторами."

«СИРІ» ОЦІНКИ – оцінки, отримані обстежуваним на початковому етапі обробки результатів тестової методики. Зазвичай, це дані про кількість правильно вирішених завдань, число спроб при їх вирішенні, рідше – про час виконання завдань.

СИСТЕМА – комплекс взаємопов'язаних один з одним елементів, що разом з їх властивостями і відношеннями створюють деяку якісно своєрідну цілісність, єдність. Системою може бути кожний предмет або явище реальної дійсності, мислення і пізнання, що складаються з реально виділених частин, об'єднаних у єдине ціле. Найважливішими рисами С. є розчленованість і цілісність. Сукупність якісно визначених елементів становить зміст С., а сукупність закономірних зв'язків між елементами – внутрішню форму або структуру.

СИСТЕМА ЕРГАТИЧНА – складна цілеспрямована система /наприклад, система управління літаком, диспечерська служба залізничного вокзалу, аеропорту/, що включає: а/ людину або групу людей; б/ технічне обладнання – засоби діяльності; в/ об'єкт діяльності; г/ середовище, в якому знаходиться людина.

СИСТЕМА КОМУНІКАЦІЇ ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНА – включення в комунікативний процес пауз, сміху, покашлювань, темпу мови. Щоб правильно зрозуміти, про що говорить людина, необхідно оцінити і те, як вона це каже. Пантоміміка, експресія, нюансування голосу під час спілкування можуть бути красномовнішими від слів.

СИСТЕМА МОНТЕССОРІ – система навчання і виховання дітей, розроблена видатним італійським педагогом Марією Монтессорі. Спираючись на теорію спонтанного розвитку дитини, М. Монтессорі прийшла до заперечення активної ролі педагога у вихованні дітей: дорослі нав'язують дітям власні установки і цим гальмують їх природний розвиток. Головна форма навчання за С. М. – самостійні індивідуальні заняття дітей або індивідуальний урок, основа якого – простота, об'єктивність, відсутність зайвих слів, що передбачає максимальну зосередженість дитини на предметі. С.М. вимагає індивідуального підходу до кожної дитини, надання їй свободи вибору занять, введення в практику виховання систематичних планомірних занять, що передбачають тренування моторних навичок і активність дитини. Важливим в С. М. є заняття з обслуговуючої праці.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД (в психології) - спосіб теоретичного та практичного дослідження, при якому кожний суб'єкт розглядається як система.

СИСТЕМОГЕНЕЗ – процес формування системи, під час якого визначається компонентний склад системи, встановлюються функціональні взаємозв'язки між компонентами, відбувається розвиток окремих компонентів, що сприяє забезпеченню досягнення мети.

СИСТЕМОТВІРНИЙ ФАКТОР - домінуючий компонент, який є фактором, що визначає об'єднання окремих компонентів у систему.

СИТУАТИВНА ТРИВОЖНІСТЬ – стан людини, що виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію, характеризується суб'єктивними переживаннями, емоціями /напруга, хвилювання, нервозність, заклопотаність/ і може бути різним за інтенсивністю і динамічним у часі.

СИТУАЦІЯ - система зовнішніх відносно індивіда умов, що спонукують та опосередковують його активність.

СИТУАЦІЯ АКСІДЕНТНА - вид психологічної ситуації, в якій один з компонентів чітко домінує за психологічною цінністю, визначаючи її змістовну сторону.

СИТУАЦІЯ РОЗВИТКУ - специфічна для кожного вікового періоду система відношень суб'єкта в соціальній дійсності, відображена в його переживаннях і реалізується ним в спільній діяльності з іншими. С.р. обумовлює сенс життя суб'єкта, його соціальне буття, в умовах якого ним набуваються нові особистісні властивості і психічні новоутворення. Поняття С.р. було введено в психологію Л.С.Виготським.

СКЕПТИК - недовірлива людина, яка в усьому сумнівається, не вірить у досягнення будь-якої мети чи в істинність чого-небудь.

СКОПОФІЛІЯ – задоволення від розглядання.

СКОРБОТА – психічні процеси, які вступають в дію після втрати людиною улюбленого суб'єкта чи об'єкта.

СКОТОМІЗАЦІЯ – захисний механізм, за допомогою якого суб'єкт не сприймає /свідомо/ певні сторони оточуючих його обставин, чи самого себе.

СКРОМНІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у відношенні до оточуючих і самої себе. Суть С. полягає в тому, що людина не визнає за собою ніяких виняткових достойностей або особливих прав, добровільно підпорядковує себе вимогам громадської дисципліни, обмежує свої власні потреби рамками існуючих в даній спільності матеріальних умов життя, ставиться до всіх людей з повагою, критично відноситься до своїх заслуг і недоліків.

СКРУПУЛЬОЗНІСТЬ – точність у всьому до дрібниць, особлива старанність.

СЛАБКІСТЬ ВОЛІ - нездатність людини прикладати значні вольові зусилля і досягати успіху у тих випадках, коли необхідно подолати перешкоди, приймати і цілеспрямовано реалізовувати свідоме рішення.

СЛАБКІСТЬ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - нездатність нервової системи людини витримувати довготривалі і значні за величиною фізичні й психологічні навантаження.

СЛАБОХАРАКТЕРНІСТЬ – характеристика людини, позбавленої сильної волі, твердого характеру, слабкої духом.

СЛЕНГ – варіант розмовної мови, що не збігається з нормами класичної, літературної мови.

СЛІПЕР – ЕФЕКТ - формування і зміна соціальних установок у людей шляхом цілеспрямованого впливу на них. С.-е. проявляється в тому, що переконлива інформація, яка орієнтує людину на зміну соціальних установок, викликає потрібний ефект далеко не відразу.

СМАК ЕСТЕТИЧНИЙ – здатність індивіда до емоційної оцінки природних і культурних явищ за мірою їх досконалості.

СМИСЛ ОСОБИСТІСНИЙ - елемент свідомості людини, який являє собою суб'єктивно сприймаючу значимість для індивіда тих чи інших предметів, Міра усвідомлення істинного смислу може бути різною. Вона визначається виявленням зв'язків даного предмета з мотивами, потребами і цінностями індивіда. При цьому можливі зміни конкретного змісту С.о. за рахунок його включення в інший мотиваційний контекст. В теорії О.М.Леонтьєва вважається, що породження С.о. відбувається на основі поставлення мети по відношенню до мотиву.

СМИСЛОВИЙ БАР'ЄР – відсутність взаєморозуміння між людьми через надання одним і тим же явищам та поняттям різного смислу.

СНОБ – особистість, яка претендує на вишуканий смак, манери, інтелектуальність та з презирством ставиться до людей з іншими смаками, манерами тощо.

СНОБІЗМ - тип мислення і поведінки, що проявляється у сліпому схилянні перед модою, смаками, манерами, зневазі до людей, які перебувають на нижчих щаблях соціального становища.

СОВІСТЬ – здатність особистості здійснювати моральний контроль, самостійно визначати зміст морального обов'язку, вимагати від себе його дотримання і давати самооцінку

власним вчинкам. С. є компонентом моральної самосвідомості людини, емоційно-оціночного відношення її до своїх вчинків; моральне почуття, в якому виявляється самооцінка особистістю відповідності її дій прийнятим у суспільстві і перетвореним у внутрішні переконання нормам моральності. С. - це найважливіший особистісний моральний регулятор суспільної поведінки людини.

СОДОМІЯ – статеве збочення, що проявляється в безладних статевих стосунках з ким завгодно і в будь-яких формах.

СОЛІДАРНІСТЬ – єдність переконань і дій, спільна відповідальність, взаємодопомога й підтримка, що ґрунтуються на спільності інтересів і необхідності досягнення спільної мети.

СОЛІПСИЗМ – доведена до крайності форма егоїзму, визнання єдиною реальністю тільки себе, своє “Я”; заперечення існування зовнішнього світу, оточуючих людей, як особистостей.

СОЛОР – глибоке затьмарення свідомості людини.

СОМАТОГРАМА - схематичне зображення людського тіла сумісне із засобами і знаряддям праці у вигляді проекцій робочого простору на ортогональній площині /вид зверху, збоку, ззаду/. С. може відображати окрему робочу позу у статиці або декілька робочих поз в їх динаміці.

СОМАТОГРАФІЯ - техніко-антропологічний аналіз статики і динаміки робочих поз працівника, що полягає у сумісному зображенні людського тіла і елементів технічного обладнання в ортогональних /вид зверху, збоку, ззаду/ площинах методами технічного креслення.

СОМНАБУЛІЗМ – хворобливий стан людини, що проявляється у несвідомих, зовнішньо упорядкованих, іноді безглуздих, небезпечних для суб’єкта діях, здійснюваних в сонливому, сноподібному стані. В народі С. називають лунатизмом.

СОРОМ – емоційний стан, що виникає в результаті усвідомлення людиною реальної чи уявної невідповідності її вчинків або дій прийнятим у суспільстві нормам, вимогам моралі, які нею поділяються. С. переживається як незадоволеність собою, осудження чи звинувачення себе.

СОРОМЛИВІСТЬ - якість особистості, що проявляється в тривожності, нерішучості, надмірній обережності в спілкуванні з оточуючими, наявності вираженого психологічного бар'єра, що знижує її комунікабельність.

СОФІСТИКА - навмисне вживання неправильних, обманливих доводів, тобто С. - це словесні хитрощі, що вводять в оману.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ - процес входження особистості в соціальне середовище, пристосування до нього, його освоєння, в тому числі і творче. В процесі С. відбувається перетворення соціального досвіду у власні установки, цінності, орієнтації, засвоєння соціальних норм, ролей, навичок. С. продовжується все життя, проходить ряд етапів, включаючи і навчання.

Суспільство через соціальні інститути планує і здійснює С. різних вікових і професійних груп суспільства, перш за все молоді. Процес С. включає формування соціальних зв'язків, знайомство з культурою, розвиток самосвідомості, уявлення про себе, соціальне пізнання, засвоєння і програвання ролей, реалізація навичок діяльності і систем соціальної орієнтації. С. – практика, де індивід має поле для власної творчості, - це відрізняє С. від виховання. Джерелом С. індивіда виступають: а/ передача культури через сімейний та інші соціальні інститути, і, перш за все, через систему освіти, навчання і виховання; б/ взаємний вплив людей в процесі спілкування і спільної діяльності; в/ первинний досвід, пов'язаний з періодом раннього дитинства, з формуванням основних психічних функцій і елементарних форм суспільної поведінки; г/ процеси саморегуляції, які співвідносяться з поступовою заміною зовнішнього контролю індивідуальної поведінки на внутрішній самоконтроль. Процес С. можна охарактеризувати як поступове розширення по мірі набуття індивідом соціального досвіду сфери його спілкування і діяльності, як процес розвитку саморегуляції і становлення самосвідомості й активної життєвої позиції.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНА - процес становлення політичної поведінки особистості, проявлення політичної активності. В процесі С.п. відбувається ідентифікація людиною себе з певною політичною спільністю /державою, нацією, партією/, засвоєння її символіки, отримання специфічних знань про політичні інститути, їх призначення і діяльність, практичне виконання ролей в політичному світі, розширення політичного досвіду.

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ – двосторонній процес, що включає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого боку - процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище. С.а. має дві форми: активну, коли індивід прагне впливати на середовище для того, щоб змінити його, і пасивну, коли він не прагне до такого впливу і зміни. Показниками успішної С.а. є високий статус індивіда в даному середовищі, а також його психологічна задоволеність цим середовищем в цілому і його найбільш важливими для нього елементами.

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ – свідома, цілеспрямована діяльність людини, орієнтована як на перетворення зовнішнього середовища /соціальних умов/, так і на формування необхідних соціальних якостей власної особистості /активна життєва позиція, здатність до самоорганізації тощо/; характер діяльності, що відображає ступінь реалізації і розвитку соціальних потенцій, можливостей людини /її здібностей, знань, навичок, умінь, прагнень, потреб/. С.а. проявляється в різних формах діяльності, але приорітетними є соціально-політична і трудова діяльності.

СОЦІАЛЬНА ДЕПРІВАЦІЯ – переживання людиною ізоляції від середовища, людського суспільства, групи, сім'ї, родичів, друзів.

СОЦІАЛЬНА ДИСТАНЦІЯ - характеристика соціального простору, умовна відстань між соціальними позиціями, які займають в просторі соціальні групи. С.д. визначає ступінь соціальної нерівності, міру "закритості" й недосяжності однієї групи по відношенню до іншої, розташованої на нижчих щаблях соціальної драбини.

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА - система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, що надаються окремим особам чи групам населення соціальною службою для подолання чи пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві.

СОЦІАЛЬНА ЕРОЗІЯ - процес розхитування і розмивання організаційних систем, соціальних відносин і зв'язків, норм поведінки, цінностей, форм життєдіяльності. С.е. є початковим етапом соціальних відхилень і руйнувань, одним з показників наявності в соціальній сфері протиріч, дисфункцій, деформацій.

СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ – досягнення людиною такого рівня інтелектуального, емоційного і вольового розвитку, коли вона усвідомлює своє місце в житті, суспільстві та відповідальність не лише за свої дії, але й за дії та вчинки інших. Критеріями соціальної зрілості особистості є: а/ стійкість і широта життєвих цінностей; б/ соціальна активність і відповідальність за свої дії і вчинки; в/ висока рефлексія себе і оточуючого світу.

СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ СУСПІЛЬСТВА - розвиток соціально-економічного потенціалу держави, її здатність задовольняти потреби населення, розвиток демократії, ступінь забезпечення прав і свобод громадян, рівень культури.

СОЦІАЛЬНА ІНГІБІЦІЯ - соціально-психологічне явище, що проявляється у негативному впливі оточуючих на психологічні процеси, стани і поведінку людей. С.і. проявляється, наприклад, в тому, що людина в присутності інших людей, які оточують її або взаємодіють з нею в груповій діяльності, не повністю реалізує свої можливості, не проявляє всіх наявних в неї здібностей.

СОЦІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ – процес спонукання людини до певної діяльності для досягнення поставленої мети і задоволення соціальних потреб. С.м. включає в себе самовираження, моральні та матеріальні заохочення, примушування.

СОЦІАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ - суспільне явище, що виникає внаслідок неузгодженості потреб та інтересів, ціннісних орієнтацій і установок, норм і традицій суб'єктів соціальної взаємодії /індивідів, інститутів, організацій/. С.н. проявляється в різних формах /мітинги протесту, страйки тощо/.

СОЦІАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ – комплекс знань, систематизованих відносно усвідомлених потреб і умов їх задоволення. Процес формування С.о. складається з усвідомлення особистістю потреб, їх порівняння з предметами і явищами оточуючого світу і вироблення відношення-позиції до світу. У процесі формування С.о. можна виокремити три етапи: а/ усвідомлення потреб; б/ порівняння потреб з предметами і явищами оточуючого світу і вироблення відношення-позиції до світу; в/ формування усвідомленого прагнення до речей, умов і форм задоволення потреб.

СОЦІАЛЬНА ПЕРЦЕПЦІЯ – формування в свідомості людини образу іншої людини; процес міжособистісного розуміння.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА - система заходів з надання допомоги деяким категоріям населення, які тимчасово опинилися в тяжкому економічному становищі /частково чи

повністю безробітні, молодь, що навчається, тощо/, шляхом надання їм необхідної інформації, фінансової допомоги, кредитів, можливостей навчання та введення певних пільг.

СОЦІАЛЬНА ПОЗИЦІЯ – це інтегральна, найбільш узагальнена характеристика людини, що показує її становище в статутно-рольовій структурі групи.

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, що вивчає психічні стани, процеси й особистісні властивості індивідів у зв'язку з їх належністю до певних соціальних систем, психологічні явища, що виникають в процесі взаємодії між людьми в групах та колективах, а також психологічні характеристики цих самих груп.

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ - нормативний зразок поведінки особистості, яка займає певну соціальну позицію в суспільстві, групі, колективі і виконує відповідні їй функції. Більш конкретніше можна сказати, що С.р. - це суспільно необхідний вид соціальної діяльності і спосіб поведінки особистості.

СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ РОЗВИТКУ - особливе поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов, які є типовими для кожного вікового етапу і обумовлюють динаміку психічного розвитку протягом відповідного вікового періоду, і нові якісно своєрідні психологічні утворення, що виникають в його кінці. С.с.р - це специфічна для кожного вікового періоду система відношень суб'єкта в соціальній дійсності, відображена в його переживаннях і яка реалізується ним в спільній діяльності з іншими людьми. Поняття С.с.р. було введено Л.С.Виготським як одиниця аналізу динаміки розвитку дитини – сукупність законів, що визначають появу й зміну структури особистості дитини на кожному віковому етапі. Уявлення про С.с.р. у вивченні дитинства дозволяє органічно вписати онтогенез особистості дитини в соціально-історичний контекст. С.с.р. обумовлює образ життя дитини, її соціальне буття, в умовах якого набуваються нові властивості й психічні новоутворення. Поява новоутворень – особливий знак розпаду старої соціальної ситуації і створення нової, що супроводжується віковими кризами.

СОЦІАЛЬНА СЛУЖБА - сукупність державних та недержавних органів управління, структур та спеціалізованих установ, що здійснюють соціальну роботу з обслуговування населення, надання людям соціальної допомоги і послуг, що дозволяє їм подолати складні життєві ситуації. С.с. включає державну, муніципальну та недержавну служби.

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ - це соціальна захищеність людини, соціальна рівність її прав і можливостей у користуванні соціальними благами: реалізація принципу рівності всіх перед законом, рівна оплата за рівну працю, рівність можливостей у загальній та професійній освіті, відсутність національних обмежень і обмежень за ознакою статі, правова гарантія вільної життєдіяльності.

СОЦІАЛЬНЕ НАСТАНОВЛЕННЯ – компонент системи стійких ціннісних орієнтацій особистості, сфокусованих в конкретному напрямку на певні соціально значущі об'єкти, а також готовність до певних дій, орієнтованих на ці об'єкти. С.у. можна уявити у вигляді стабільної фіксації трьох змінних: актуальної потреби, що є основою для ініціації діяльності; ціннісних орієнтацій суб'єкта і умов соціального середовища.

СОЦІАЛЬНА ФАСИЛІТАЦІЯ – .стимулюючий вплив на ефективність діяльності людини актуалізації в її свідомості образу іншої людини /чи групи людей/, яка виступає як суперник чи спостерігач за її діями. Установлено, що присутність спостерігача /суперника/ позитивно впливає на кількісні характеристики діяльності і негативно - на якісні, відповідно підвищуючи результативність відносно простих видів діяльності і утруднюючи виконання складних дій і рішення складних завдань.

СОЦІАЛЬНЕ В ЛЮДИНІ - все те, що відрізняє людину від тварини і виникає у неї як члена суспільства в антропогенезі, історії людства і онтогенезі в результаті спілкування з іншими людьми.

СОЦІАЛЬНЕ ДИСТАНЦІЮВАННЯ - сприйняття індивідом, членами групи відмінностей між ними в соціальному статусі. Реальну основу С.д. складають об'єктивні /соціальні, економічні, політичні тощо/ відмінності між різними соціальними групами.

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ - система заходів, пов'язаних із задоволенням специфічних потреб людей похилого віку, інвалідів та інших верств населення і спрямованих на відновлення та збереження їх соціальних зв'язків, активне сприяння у здійсненні, захисті і охороні прав цих категорій населення.

СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ - соціально-психологічний феномен, що відображає в інтегрованому вигляді особливості соціальної позиції людини як суспільної істоти, її місце в структурі суспільства, характер включеності в соціальні процеси, а також активність, спрямовану на забезпечення оптимальної самореалізації й існування в соціумі. Зазвичай, в структурі С.с. виділяють такі компоненти: когнітивний /знання й оцінка людиною соціальної ситуації і свого місця в ній/; емоційний /переживання і почуття людини, пов’язані з її взаємодією з соціальною дійсністю/; поведінковий /готовність людини до певних дій, спрямованих на підтримку і створення соціально-психологічних умов й існуючого суб’єктивно-особистісного стану, що забезпечує їй оптимальне життя і діяльність в суспільстві/. При цьому, характер поведінкового компоненту С.с. може варіювати від пасивного переживання і прийняття людиною свого соціального статусу до активного прагнення привести його у відповідність з власними уявленнями про своє місце в соціумі.

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ - сукупність всіх тих суспільних умов діяльності і відносин, які оточують особистість і активно /прямо чи опосередковано, стихійно чи свідомо/ впливають на її свідомість і поведінку. Це визначення відноситься як до соціального мікро- так і до макросередовища.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ - система пріоритетів і механізмів з реалізації законодавчо закріплених соціальних, правових та економічних прав та свобод, соціальних гарантій громадян і органів управління всіх рівнів, інститутів, а також соціальних служб, що забезпечують певний рівень соціального захисту від дестабілізуючих чинників життя /інфляція, безробіття, падіння виробництва тощо/, досягнення соціально-допустимого рівня життя населення.

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ – здатність людини бачити і відчувати складні відношення і залежності в соціальній сфері, уміння вирішувати проблеми міжособистісних стосунків,

знаходити раціональний вихід з різних соціальних ситуацій. С.і., як особлива здатність людини, формується в процесі її діяльності в соціальній сфері, сфері спілкування і соціальної взаємодії.

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ – система засобів впливу суспільства та соціальних груп на людину з метою регуляції її поведінки відповідно до прийнятих норм. С.к. вирішує два завдання – підтримує стабільність соціальної структури та забезпечує її позитивний розвиток.

СОЦІАЛЬНИЙ МОНІТОРИНГ - необхідний захід оцінки якості технологізації соціального простору, дієвості соціальних технологій. С.м. дозволяє своєчасно вносити корекцію в соціальні технології - знімати застарілі та вводити найновіші, що дає змогу розширювати межі технологізації і забезпечувати її ефективність.

СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ - працівник соціальної сфери, який покликаний забезпечити соціально-психологічну підтримку процесу соціалізації дітей та молоді, надавати психологічну допомогу сім'ї, різним виховательським установам, виконувати роль посередника між дітьми і дорослим населенням, школою і сім'єю, особистістю і державою, надавати допомогу підліткам в період їх соціального та професійного становлення, захищати їх права.

СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК - працівник, який відповідно до своїх посадових і професійних обов'язків надає всі види соціальної допомоги в подоланні людиною, сім'єю чи групою людей проблем, що у них виникли.

СОЦІАЛЬНИЙ СТЕРЕОТИП - вид соціальної установки, ціннісної /значущої/ для даної особистості, чітко і стійко вираженої, суб’єктивно існуючої як стійкий образ.

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС - інтегративний показник положення соціальної групи та її представників в суспільстві, в системі соціальної ієрархії і соціальних відносин.

СОЦІАЛЬНИЙ ЧАС - вираження відношень між тривалістю і послідовністю соціальних подій та процесів. Необхідність введення поняття С.ч. обумовлена специфікою соціальної реальності: в ній діє людина, яка дбає про свої інтереси. В суспільстві існує тісний зв’язок між сприйняттям часу і життєдіяльністю людини. Виділяють три аспекти С.ч.: а/ цінність часу /час ні в якому разі не слід марнувати, час - гроші /; б/ стратегія планування в організації часу /сучасне суспільство орієнтоване у часі на розвиток і довготривале планування); в/ С.ч. характеризується середнім і тривалим часовим горизонтом /прогрес і проекти майбутнього - головні в цьому аспекті/. С.ч. відрізняється від біологічного. “Біологічний годинник” контролює наші фізичні біографії, С.ч. регулює наше соціальне життя.

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ - система соціально-економічних і правових засобів, що забезпечують життєдіяльність членів суспільства, соціальних груп, окремих громадян, реалізацію їх інтересів, різноманітних зв'язків і відносин. До основних С.г. відносяться право на: вибір професії та працю, отримання загальної і професійної освіти, медичну допомогу, відпочинок тощо.

СОЦІАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ – уміння людини використовувати в усіх сферах своєї діяльності накоплений людством інформаційний та інтелектуальний потенціал.

СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ - стійкі форми організації спільної діяльності людей, що сформувалися історично. Суспільство являє собою систему соціальних інститутів як складну сукупність економічних, політичних, правових та інших відносин. Найбільш фундаментальні С.і. - держава, сім'я, партії, суд, армія, банки, громадські організації, освіта, наука тощо.

СОЦІАЛЬНІ НОРМИ - засоби соціальної регуляції поведінки індивіда і груп. Відповідно до С.н. суспільство і соціальні групи пред'являють своїм представникам вимоги, яким повинна відповідати їхня поведінка, направляють, контролюють, регулюють і оцінюють цю поведінку.

СОЦІАЛЬНІ ПОТРЕБИ – сукупність потреб особистості, соціальної групи, суспільства в цілому, що в ієрархії потреб займають місце після біологічних і відрізняють людину, як суб’єкта соціальних відносин, від тварини. В структурі С.п. можна виділити рівні, що характеризують ступінь самореалізації, самоактуалізації особистості в процесі її соціалізації. Перший рівень – потреби безпеки, стабільності, впевненості у майбутньому. Другий рівень – потреби в освіті, праці, спілкуванні, пізнанні. Третій рівень – потреби у визнанні, повазі, престижі. Четвертий, найвищий рівень С.п. – потреби в самореалізації, самоактуалізації, тобто реалізації творчих здібностей особистості.

СОЦІАЛЬНІ САНКЦІЇ - види заохочень і покарань, за допомогою яких члени соціальної групи виражають повагу тим, чия поведінка відповідає їх нормам, і проявляють незадоволення тими, хто їх порушує. В групах і колективах найбільш поширене використання неформальних С.с. у спілкуванні /зневажливе ставлення, переоцінка особистості “порушника”, ізоляція в групі, вигнання з групи - як види покарань; різноманітні види позитивних оцінок - як види заохочень/.

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ - спеціально організована галузь знань про способи і процедуру оптимізації життєдіяльності людини в умовах наростаючої взаємозалежності, динаміки і оновлення суспільних процесів; спосіб здійснення діяльності на основі її розділення на процедури і операції з подальшою координацією, синхронізацією і вибором оптимальних засобів та методів їх виконання; метод управління соціальними процесами, що забезпечує системність їх відтворення за певними параметрами, а саме: якості, властивості, об'єму, цілісності діяльності тощо. С.т. виступають як проект, що містить процедури і операції, і, як сама діяльність, побудовані у відповідності до цього проекту.

СОЦІАЛЬНІСТЬ - здатність людини поступатися власними інтересами заради інтересів групи, суспільства; альтруїстична спрямованість особистості, благородство, турбота про інших.

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ТЕСТУ - відповідність тестових завдань та оцінок, отриманих за ними, особливостям культури, що склалася у суспільстві, в якому використовується тест. С.-к.а.т. включає в себе як зміну самих завдань. так і уточнення тестових норм. Особливо це стосується опитувальників, запозичених з іншої культури і написаних на їх мові.

СОЦІАЛЬНО–ПСИХОЛОГІЧН КОМПЕТЕНТНІСТЬ - здатність особистості ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків, орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати індивідуальні особливості та емоційні стани інших людей, вибирати адекватні засоби в процесі взаємодії з ними.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕІНТЕГРАЦІЯ - відтворення, повторне формування та об'єднання втрачених людиною соціально-психологічних функцій, що уможливлює подальшу її діяльність. С.-п. р. важлива в роботі з соціально дезадаптованими людьми, наприклад, з безробітними.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ – цілісний і безперервний процес вивчення й аналізу всіх суб'єктів праці та життя, які попадають в об'єктивне поле діяльності конкретного практичного психолога або психологічної служби.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ОСОБИСТОСТІ - характеристика становища, яке займає особистість як у функціонально-рольових, так і в міжособистісних стосунках. Зазвичай, С.-п.с.о. визначається тими ролями, які відіграє особистість в групі або суспільстві, а також її соціально-психологічними якостями. Переходячи до іншої групи, людина продовжує грати звичні ролі або, в крайньому випадку, її типову соціальну роль демонструють несвідомі елементи поведінки. З точки зору розвитку, людині доцільно періодично змінювати свій С.-п.с.о., що дозволяє набути великої соціальної гнучкості, тим самим виробити більш пристосовані до реальності міжособистісні стосунки і більш різноманітні форми соціальної поведінки, які забезпечують меншу ступінь її конфліктності.

СОЦІОАНАЛІЗ - дослідження особливостей входження індивіда в групу, соціум.

СОЦІОМАТРИЦЯ – таблиця міжособистісних групових стосунків, в якій в горизонтальних строчках показується, хто вибирає, а у вертикальних стовпчиках - кого вибирають. Підсумок результатів за строчками показує, скільки разів кожний член групи вибрав або відхилив при опитуванні інших членів, а також скільки разів кожний із членів групи вибраний або відхилений іншими. С. є одним із засобів обробки результатів соціометричного опитування.

СОЦІОМЕТРІЯ - метод оцінки міжособових взаємостосунків в групі, колективі. За допомогою методу С. можна встановити популярність /непопулярність/ членів групи, вивчити типологію поведінки людей в умовах колективної діяльності, розкрити неформальну структуру групи, виявити соціально-психологічну сумісність /несумісність/ її членів. Графічним відображенням результатів С. є соціограма.

СОЦІОПСИХОТЕРАПІЯ - поняття, обсяг та зміст якого містить у собі широкий комплекс послуг, допомоги, спрямованої на особистісну адаптацію індивіда в соціумі.

СОЦІОТЕХНІКА – сукупність форм, методів і засобів, що використовуються суб'єктами управління для досягнення поставленої мети; стиль управління, який є суб"єктивно-особистісною формою реалізації певних методів.

СОЦІУМ - це велика стійка соціальна спільність, яка характеризується єдністю умов життєдіяльності людей в якихось суттєвих відносинах і, внаслідок цього, спільністю культури. Найвища форма С. - суспільство як цілісна соціальна система. Інші різновидності С. - соціальнокласові, національно-етнічні, сімейно-родинні спільності тощо.

СПАДКОВЕ В ЛЮДИНІ - все існуюче і те, що розвивається в людині на основі генного фонду її батьків. Спадкове - це передане через гени. Все спадкове - природжене, але не все природжене спадкове, бо розвиток плоду в цілому, а отже і його задатків, в більшій мірі залежать від його внутріутробного середовища.

СПАДКОВІСТЬ - сукупність природних властивостей організму, перейнятих від своїх предків. С. можна розуміти і як здатність організму передавати інформацію наступному поколінню через спадковий матеріал /хромосоми і гени/ в статевих клітинах. С. формує генотип людини.

СПЕЦІАЛІСТ - людина, яка досконало володіє певною спеціальністю, глибокими знаннями і професійними уміннями в окремій галузі науки, техніки, в соціальній сфері тощо.

СПЕЦІАЛІСТ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – це спеціаліст, який володіє високим загальнокультурним, інтелектуальним і моральним потенціалом, професійною підготовкою та необхідними особистісними якостями, що дозволяють ефективно виконувати професійні функції. С. з с.р. вивчає соціально-економічні та соціально-психологічні умови життя соціальних груп та окремої людини з метою застосування адекватних методів соціального захисту, підтримки, реабілітації та інших видів соціальної роботи, різноманітних соціальних технологій.

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ - конкретний, історично усталений вид трудової діяльності, що систематично виконується спеціалістом в межах певної професії.

СПІВЧУТТЯ - емоційний стан людини, прояв доброзичливого, з розумінням ставлення до інших людей, турботливого відношення до їх негативних переживань. С. є однією з форм людинолюбності і проявляється в розумінні почуттів і думок інших людей, в прихильному ставленні до їх горя, переживань, поблажливості до слабкостей, в готовності надати їм допомогу в тяжкі години життя. Здатність до співчуття є однією з фундаментальних властивостей людини як суспільної істоти. Зародившись одночасно з особистими інтересами і в противагу їм, це соціально-психологічне почуття певним чином обмежувало приватний егоїзм людей, дозволяючи кожному поставити себе на місце іншої людини і побачити в ній подібну собі. Розвиток С. у різних людей проявляється по різному. Деякі люди емоційно поділяють людей на друзів і ворогів, співчувають першим, а не другим. Дехто відчуває задоволення від того, що заподіяв страждання, інші вважають, що вони не можуть бути щасливими до тих пір, поки хтось страждає. Тому С. не принижує особистість, а утверджує її.

СПІЛКУВАННЯ - зв'язок між людьми, в процесі якого виникає психічний контакт, що проявляється в обміні інформацією, взаємопереживанні, взаєморозумінні, взаємному впливі. За змістом С. може бути матеріальним /обмін предметами, продуктами діяльності/,

когнітивним /обмін знаннями/, мотиваційним /обмін інтересами, потребами, спонуканнями/, діяльнісним /обмін діями, операціями, уміннями, навичками/. С. виконує такі основні функції: а/ інформаційно-комунікативну /охоплює процеси прийняття-передавання інформації/; б/ регулятивно-комунікативну /регулює взаємне коригування дій у здійсненні спільної діяльності/; в/ афективно-комунікативну /збуджує у партнера емоційну сферу і за її допомогою змінює його емоційний стан/; г/ спонукальну /стимулює активність партнера на виконання певних дій при організації спільної діяльності/ та ін.

СПІЛКУВАННЯ ЕМОЦІЙНЕ - спілкування, що супроводжується виразними, чіткими емоціями та почуттями, які надають йому великої сили впливу на інших людей.

СПІЛКУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНЕ - спілкування, що спирається не на слова, а на міміку, пантоміміку, інтонації, паузи – все, що складає несловесні комунікації.

СПІЛКУВАННЯ ОПОСЕРЕДКОВАНЕ – комунікативний процес, в який входить проміжна ланка - третя особа, технічний засіб або матеріальна річ. С.о. може бути репрезентоване телефоном, як засобом зв’язку, написаним текстом /листом/, що адресований іншій особі, чи посередником.

СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ – вид групової діяльності, в якій дії її учасників підпорядковані загальній меті. С.д. є свідомою взаємодією двох або кількох осіб в процесі досягнення загальної мети в праці, навчанні, спорті, грі тощо.

СПІЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО /СП/ - форма господарського товариства, заснованого на колективній власності юридичних осіб, громадян України або інших держав. Залежно від цього є два види СП: звичайні (національні) та СП з іноземними інвестиціями.

СПІРИТИЗМ - віра в посмертне життя і спроби спілкування з душами померлих, зокрема за допомогою медіумів. СПІЧ – короткий вітальний виступ на званому обіді, презентації, прийомі, що вимагає майстерності та досвіду.

СПОВІДЬ - передача людиною свого найособистішого на суд Бога, іншої людини, публіки.

“СПОВІДЬ” КЛІЄНТА - докладна розповідь клієнта психологу про свою проблему, включаючи його відповіді на запитання, що задаються в процесі "сповіді" психологом.

СПОГАДИ – локалізовані в часі і просторі згадування людини про своє минуле життя, переважно в яскравій образно-логічній формі з усіма обставинами.

СПОКУСА - зовнішній привід або внутрішній потяг до порушення людиною обіцянки, клятви, заповіді, норм поведінки, принципів.

СПОНСОР - юридична або фізична особа, яка бере на себе фінансове забезпечення визначних заходів (найчастіше у галузі культури, спорту). Спонсорство здійснюється, як правило, з рекламними цілями, без участі спонсора у використанні отриманих прибутків.

СПОНТАННІСТЬ (В ПСИХОЛОГІЇ) - характеристика процесів, що виникають не під впливом зовнішніх дій, причин, а внаслідок саморуху, довільно; самодіяльність, здатність до активних дій, зумовлена внутрішніми імпульсами.

СПОСІБ ЖИТТЯ - це форми людської /індивідуальної чи групової/ життєдіяльності, типові для історично конкретних відносин.

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ – якість особистості, що полягає в здатності людини швидко схоплювати об’єкти, помічати і сприймати деталі, що самі не впадають в очі. С. є професійно важливою якістю майже в усіх видах професійної діяльності.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ - об'єктивність у вчинках, ставленнях до людей, у стосунках з ними.

СПРАЦЬОВАНІСТЬ – процес і результат взаємодії людей, що характеризується максимально можливим успіхом спільної діяльності при незначних емоційно-енергетичних витратах.

СПРИЙНЯТЛИВІСТЬ - здатність людини помітити, усвідомити, відчути і пережити чуже, як своє особисте, і своє власне через - чуже.

СПРИЙНЯТТЯ – психічний процес пізнання предметів і явищ, що існують в реальній дійсності, їх уявлення в свідомості людини у вигляді образів. До основних властивостей образів С. відносяться: предметність, константність, цілісність і категоріальність. Предметність образу проявляється в тому, що він має цілком визначений. конкретний обрис, тобто образ без предмета, до якого він відноситься, не існує. Константність образу визначається його постійністю при порівняно невеликих змінах умов С.. Якби образи існуючих у дійсності предметів і явищ не володіли константністю /форма, величина, колір/, то вони постійно змінювалися б за найменших змін умов С.. Завдяки константності людина здатна зберігати образи предметів і явищ, добре орієнтуватися в тих предметах і явищах, до яких ці образи відносяться. Цілісність – це здатність створення цілісного образу предмета чи явища, що сприймається, на основі обмеженої інформації про них. Наприклад, за фрагментами геометричних фігур ми можемо точно визначити і відновити у пам’яті відповідну фігуру в цілому. Категоріальність образу проявляється в тому, що він майже завжди позначається певним словом і відноситься до тієї категорії предметів і явищ, що відповідає даному слову як поняттю. Названі образи С. набуваються людиною у процесі життєвого досвіду.

СПРИЙНЯТТЯ СИМУЛЬТАНТНЕ – одночасне сприйняття об’єкта в цілому або декілька об’єктів при відсутності руху очей.

СПРИЙНЯТТЯ СУКЦЕСИВНЕ - сприйняття людиною об”єктів, їх частин і груп, пов’язане з рухом очей.

СПРИТНІСТЬ – характерна риса людини, яка вправна в руках та фізично легко вміє знайти вихід з важкого, складного становища, вміло користується обставинами для влаштування своїх справ.

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ - сукупність емоційно-ціннісних відношень, що створюють ієрархічну структуру домінуючих, усвідомлених потреб, мотивів і спонукань особистості і визначають головні напрямки її поведінки та діяльності. С.о. є інтегральною характеристикою особистості і може бути представлена таким чином: а/ спрямованість на себе, пов’язана з потребою у самовираженні, самореалізації і самовдосконаленні в сфері

праці і поведінки; б/ спрямованість на інших людей, пов’язана з інтересом до них, довір’ям, повагою, прагненням до співробітництва; в/ спрямованість на предметну сторону професії /зміст професійної діяльності/. С.о. проявляється в світогляді особистості, її духовних потребах і практичних діях.

СТАВЛЕННЯ – це позиція особистості до всього, що її оточує і до самої себе.

СТАДІЇ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ - в прийнятті рішення виділяють такі стадії: знаходження і усвідомлення проблеми; формування робочої гіпотези; апробація робочої гіпотези та її перевірка; прийняття рішення; організація виконання рішення.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТЕСТУ - уніфікація, регламентація, приведення до єдиних норм проведення і оцінок виконання тесту. В тестовій ситуації єдиною незалежною перемінною є особистість, яка проходить тестування.

СТАНДАРТИЗОВАНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ - спостереження за поведінкою людей, що проводиться в наукових цілях і припускає наявність визначеної схеми спостереження, в якій відображено те, за чим потрібно спостерігати, яким чином вести спостереження і подавати його результати.

СТАРАННІСТЬ - риса характеру особистості, що проявляється у сумлінному, ретельному виконанні певного виду діяльності.

СТАТЕВОРОЛЬОВА ПОВЕДІНКА - поведінка, що відповідає статеворольовим стереотипам, прийнятим у даній культурі, іншими словами, це така поведінка, якої очікують від хлопця чи дівчини.

СТАТЕЧНІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у розсудливості та серйозності, знанні міри в усьому. С. людина відзначається розважливістю, гідністю поведінки.

СТАТИЧНА РОБОТА – робота, при виконанні якої напруження м’язів розвивається без зміни їх довжини і без активного переміщення в просторі рухових ланок.

СТАТУС - сукупність прав, обов'язків громадянина, юридичної особи, державного органу, що характеризує їх правове положення.

СТАТУС ОСОБИСТОСТІ - соціально-психологічна характеристика становища, яке займає індивід в структурі як функціонально-рольових, так і міжособистісних стосунків в колективі.

СТАТУС СОЦІАЛЬНИЙ - соціальне становище індивіда або групи в суспільстві, що визначається, насамперед, соціальними /економічне становище, професія, освіта, кваліфікація тощо/, а також природними /стать, вік, етнічне походження/ ознаками.

СТЕНІЧНІСТЬ – характеристика високої працездатності індивіда, стійкість до різноманітних перешкод, здатність до тривалої протягом доби діяльності, навіть за рахунок сну. С. в перекладі з грецької – сила.

СТЕРЕОТИП ДИНАМІЧНИЙ - порівняно стійка система умовнорефлекторних зв'язків в корі головного мозку. С.д. виробляється при багаторазовому повторенні одних і тих же впливів зовнішнього середовища. С.д. відображає злагоджену, врівноважену систему нервових процесів, що робить людину стійкою, є передумовою формування її як цілісної особистості і, разом з тим, суперечливого характеру її функціонування: інертність - потяг до звичних, стереотипних дій, чим полегшує здійснення реакцій на вплив середовища, і лабільність - необхідність врахування безперервних змін оточення.

СТЕРЕОТИП СОЦІАЛЬНИЙ - процес приписування схожих характеристик всім членам якоїсь соціальної групи чи спільності без достатньої усвідомленості можливих між ними відмінностей. С.с. – один з варіантів установки, але відрізняється від неї тим, що в ньому надзвичайно сильний емоційний компонент. Існують С.с. професійні, фізіогномічні /побудовані на основі взаємозв'язку рис зовнішності й особистісності/, етнічні та інші.

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ – класифікація форм поведінки та інтерпретація їх причин через співставлення зі зразками, що відповідають соціальним стереотипам. С., як прийом узагальнення типових рис, притаманних особистості як носію певних соціально та психологічно значущих характеристик, широко репрезентована в класичній літературі та повсякденному житті. Наприклад, такими є Коробочка, Плюшкін у М.Гоголя, Голохвастов з комедії "За двома зайцями, "вислів М.Старицького "У нього взимку і снігу не випросиш" /скупість/ тощо.

СТИГМАТИЗАЦІЯ - процес "навішування" ярликів, виключення з колективу, суспільства носіїв стигми /клейма/ з ігноруванням їх особистісного потенціалу. Під С. розуміється те, що носій стигми є менш цінним членом колективу, групи і має, внаслідок цього менше прав, ніж аналогічні індивіди без стигми. С. може здійснюватися за національною ментальністю, релігійними, майновими, статевими та іншими ознаками.

СТИД – емоційний стан людини, що викликається усвідомленням нею своєї невідповідності думці оточуючих або власним принципам.

СТИЛІ КЕРІВНИЦТВА - індивідуально-типові особливості цілісної, відносно стійкої системи способів, методів, прийомів впливу керівника на колектив з метою ефективного виконання керівних функцій. Виділяють такі основні стилі керівництва: авторитарний, демократичний і ліберальний.

СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА ДЕМОКРАТИЧНИЙ - стиль керівництва, що ґрунтується на врахуванні думок, а по мірі можливостей і побажань підлеглих.

СТИМУЛ - спонукання, причина, поштовх до дії, активної діяльності /наприклад, С. моральний , матеріальний, С. до трудової, організаторської, учбової діяльності/. С. може стати мотивом, але тільки в тому випадку, коли він буде «перероблений» особистістю, відображений свідомістю. Тому один і той же стимул у різних особистостей може відображати неоднакові мотиви.

СТИМУЛИ МОРАЛЬНІ – способи активізації діяльності і поведінки людей, враховуючи їх мотивації та індивідуально-психологічні особливості. С.м. підвищують ефективність діяльності шляхом використання механізмів самоствердження, спілкування, емпатії,

переконання та інших психологічних феноменів. С.м. є вручення державних нагород, пам'ятних знаків і грамот, присвоєння почесних звань тощо.

СТІЙКІСТЬ ВОЛІ - ступінь тривалості вольового зусилля людини без його послаблення, необхідна для досягнення поставленої мети.

СТІЙКІСТЬ ІНТЕРЕСІВ – тривалість збереження людиною відносно інтенсивного інтересу. Стійкими є інтереси, що найповніше відповідають основним потребам особистості, і тому стають суттєвими рисами її психологічної структури.

СТІЙКІСТЬ СИСТЕМИ – властивість системи зберігати функціональні показники і структуру протягом регламентованого часу за нормальних /характерних/ для неї умов існування і функціонування, не зважаючи на перешкоди.

СТІЙКІСТЬ УВАГИ – тривале зосередження уваги на певному об'єкті. С.у. визначається часом, протягом якого діяльність людини зберігає свою цілеспрямованість, а тому є необхідною внутрішньою умовою виконання завдання до кінця. С.у. посилюється, якщо зміст діяльності викликає зацікавленість.

СТОРОЖОВИЙ ПУНКТ - осередок оптимального збудження в загальмованій корі головного мозку.

СТРАЖДАННЯ – негативні переживання людини, що пов'язані з усвідомленням неможливості задоволення потреби; фізична чи моральна біль; стан горя, страху, тривоги, туги.

СТРАТА – соціальна верства, група людей, що виділяється за якоюсь загальною ознакою /майновою, професійною, рівнем освіти тощо/.

СТРАТИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – система ознак та критеріїв соціального розшарування, нерівності у суспільстві, соціальна структура суспільства.

СТРАХ – негативна емоційна реакція людини на справжню чи мниму небезпеку. С. позбавляє індивіда здатності свідомо керувати своїми діями. В залежності від характеру небезпеки, інтенсивність і специфіка переживання С. варіює в досить широкому діапазоні відтінків /побоювання, переляк, жах/ та ін.

СТРАХОВИЙ ПОЛІС - документ, на основі якого укладається договір про страхування. У ньому вказуються всі ризики, щодо яких здійснюється страхування. Серед них можуть бути збитки чи пошкодження, що виникають внаслідок стихійного лиха, аварії, катастрофи, крадіжки тощо.

СТРЕС - стан максимального психічного напруження, що виникає у людини в процесі діяльності або поведінки під впливом несприятливих, значних за силою і довготривалістю зовнішніх і внутрішніх неспецифічних дій, умов середовища. Розрізняють С.: емоційний /ситуація психічної напруги/, фізичний /сильна втома, переохолодження, перегрівання, підвищений шум тощо/, гострий /екстремальна ситуація/ і хронічний /затяжний конфлікт, втрата близьких тощо/.

СТРЕС ПРОФЕСІЙНИЙ - напружений стан працівника, що виникає внаслідок впливу емоційно-негативних й екстремальних факторів, пов'язаних з виконанням професійної діяльності. Розрізняють такі види професійного стресу: інформаційний, емоційний і комунікативний.

СТРЕСОВИЙ СТАН - емоційний стан напруги, що виникає при загрозі, перевантаженнях, коли необхідно приймати швидкі і відповідальні рішення.

СТРЕСОГЕННІ ФАКТОРИ - несприятливі чинники /стресори/, що викликають в організмі людини стан стресу - напруження. Розрізняють фізіологічні С.ф. – це надмірне навантаження, висока чи низька температура, больові стимули, забруднене повітря тощо; психологічні С.ф. – це фактори, що діють сигнальним значенням - погрозою, небезпекою, шантажуванням образою, інформаційним перевантаженням тощо. С.ф. можуть мати як позитивний, мобілізуючий, так і негативний, дезорганізуючий вплив.

СТРИМАНІСТЬ – уміння особистості володіти собою, не виявляти своїх почуттів, гальмувати небажані дії.

СТРОГІСТЬ – характерна риса людини, яка дуже вимоглива як до себе, так і до інших, не допускає жодних поблажок, послаблень, відхилень.

СУБ'ЄКТ - людина, конкретний носій /індивід або соціальна група/ активної предметно-практичної поведінки і діяльності, пізнання.

СУБ'ЄКТ ДІЯЛЬНОСТІ - людина з її системною організацією психіки, яка включає ряд властивостей індивіда і особистості, що відповідають соціальній ситуації розвитку людини, предмету, цілям, знаряддям і умовам її діяльності.

СУБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ - держава, громадські та суспільно-політичні об'єднання, фонди, концесії, органи місцевого самоврядування, професіонали соціальної роботи, тобто соціальні суб'єкти, що приймають участь в реалізації соціальної політики, надають соціальну підтримку та допомогу людині, яка опинилась в складній життєвій ситуації.

СУБ'ЄКТИВНЕ - те, що властиве суб'єктові, визначається його діяльністю; психічна, духовна діяльність людини як суб'єкта, за допомогою якої об'єктивна реальність відображається в свідомості людини.

СУБКУЛЬТУРА – частина загальної культури, система цінностей, притаманних певній соціальній групі. С. не протирічить домінуючій в країні культурі, а відрізняється від неї мовою, поглядами на життя, манерами поведінки, звичаями тощо. Можна говорити, наприклад, про С. молоді, пенсіонерів, "нових українців" тощо.

СУБЛІМАЦІЯ - один з механізмів психічного захисту, що знімає напругу в ситуації конфлікту шляхом трансформації цього конфлікту в форми, що більш прийнятні для індивіда. Окремим випадком є психічний процес перетворення і переключення енергії аферентних потягів, частіше сексуальних, на мету соціальної діяльності і культурної творчості.

СУБОРДИНАЦІЯ – система службового підпорядкування за службовими обов'язками молодшого працівника старшому.

СУБТЕСТ - частина психологічного тесту, що має самостійне значення і оцінює ту чи іншу властивість.

СУВЕРЕННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ - психологічна незалежність і самостійність особистості. С.о. передбачає глибоке пізнання дійсності, освоєння соціального середовища. Передумовою усвідомлення особистістю своєї суверенності є кристалізація „Я", зрілість емоційно-психологічних відношень до світу, розвиток самосвідомості.

СУВОРІСТЬ – характерна риса особистості, якій не властива поблажливість. Сувора людина ставить високі вимоги до себе і до інших, не допускає жодних відхилень, коли потрібно щось точно виконати.

СУДЖЕННЯ – це форма мислення, в якій стверджується або заперечується щось про предмет, про певні зв'язки між предметами і явищами. Матеріальною формою С. є речення.

СУІЦИД - навмисне позбавлення себе життя /самогубство/.

СУМІЖНИЙ СТАН - слабо виражені нервово-психічні розлади, стан на грані норми і психічного відхилення.

СУМІСНІСТЬ – внутрішня єдність суб'єктів спілкування, діяльності.

СУМЛІННІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється в чесному, старанному виконанні нею своїх обов'язків, відповідальності за свою поведінку і вчинки. С. тісно пов'язана з такими людськими якостями, як чесність, правдивість, працьовитість, старанність.

СУМНІВ – невпевненість особистості у правильності дій, у своїх або чиїхось можливостях ; відсутність твердої віри в когось або щось, вагання.

СУПЕР-ЕГО /над«Я»/ – структурний компонент особистості в теорії З.Фрейда – моральна інстанція особистісного «Я», що робить оцінку дій або намірів з точки зору їх припустимості, з урахуванням суспільних норм, правил, цінностей та ідеалів. С.-е. являє собою засвоєну /інтеріоризовану/ шкалу цінностей.

СУПЕРЕЧКА – збуджений, емоційний, словесний обмін між двома або кількома особами, які не мають єдиної думки в якомусь питанні. У С. кожна зі сторін, аргументуючи /відстоюючи/ і спростовуючи /опонуючи/ думку співрозмовника /противника/ претендує на монопольне встановлення істини.

СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ - відносини, що складаються між людьми в процесі економічного, соціального, політичного життя і діяльності.

СУСПІЛЬСТВО – сукупність людей, об'єднаних певними відносинами, обумовленими історично змінюваними способами виробництва матеріальних і духовних благ.

СУТИЧКА – гостра суперечка між двома або більше особами, сварка на ґрунті розбіжностей у думках, поглядах та іншому.

СУТНІСТЬ – головне, основне, визначальне в думці, предметі; таке, що зумовлене глибинними, необхідними внутрішніми зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення.

СХЕМАТИЗМ - спрощеність, трафаретність у мисленні, зображенні, написанні тощо.

СХИЛЬНІСТЬ - стійка спрямованість людини до певного роду занять чи зацікавленостей. Наприклад, на заняття певною професійною діяльністю. Наявність схильностей впливає на формування професійних здібностей.

СХОЛАСТИКА - формальні знання, відірвані від життя і практики, даремне розумування.

СЮРРЕАЛІЗМ - стан неконтрольованої інтелектуальної художньої творчості, поєднання несвідомого і дійсності.

Т

ТАВТОЛОГІЯ – думка, визначення, слово, що повторюють в іншій формі сказане раніше.

ТАЄМНИЦЯ – щось нерозгадане, ще не пізнане, приховане від інших, відоме не всім, секрет.

ТАКТ - почуття міри, що підказує людині найделікатнішу лінію поведінки у відношенні до когось або чогось; уміння особистості належним чином поводитися, виявляючи повагу до інших і зберігаючи почуття власної гідності. Тактовність має бути нормою у стосунках між людьми в їхньому повсякденному житті.

ТАКТОВНІСТЬ - характерна риса особистості, що проявляється у вмінні чемно поводитися, дотримуватися відповідних норм, у володінні почуттям міри.

ТАЛАНТ - високий рівень обдарованості, природний хист людини до певного виду діяльності.

ТВЕРДІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється в умінні наполягти на своєму, не піддаватися тиску; непохитність, стійкість.

ТВОРЧЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ - прагнення людини до створення нових, більш досконалих, оригінальних методів втілення задуму, до оволодіння новими методами роботи.

ТЕЗАУРУС – словник, в якому систематизована за певним принципом сукупність понять з певної галузі науки, що дає змогу краще орієнтуватися в ній.

ТЕЙЛОРИЗМ – одна з перших систем наукової організації праці, основою якої є отримання додаткового прибутку за рахунок раціонально продуманої системи організації та стимулювання праці, максимального підвищення її інтенсивності. Основою Т. є вузька спеціалізація і раціоналізація знарядь праці, трудових операцій та окремих рухів. Автор цієї системи – американський інженер Ф.Тейлор.

ТЕЛЕКІНЕЗ - поняття парапсихології, що означає приведення в дію різних фізичних об'єктів за допомогою психічного впливу.

ТЕЛЕПАТІЯ - мислена передача на відстані сигналів та інформації від однієї людини до іншої без участі усіх відомих сенсорних каналів. Явище Т. вимагає наукового вивчення ще невідомих /але пізнаваних/ форм чутливості живих організмів.

ТЕМПЕРАМЕНТ - індивідуально-психологічна характеристика людини, що проявляється у силі, напруженості, швидкості та врівноваженості перебігу її психічних процесів. Розрізняють встановлені ще Гіппократом чотири основні типи Т., а саме: сангвінік, флегматик, холерик та меланхолік. Визначити темперамент не так легко, як здається на перший погляд, бо «чисті» типи темпераменту зустрічаються рідко. Немає хороших і поганих темпераментів. Кожен тип Т. має позитивні та негативні риси. До представника кожного типу темпераменту можна знайти свій підхід, індивідуальний стиль діяльності.

ТЕНДЕНЦІЙНІСТЬ - прагнення людини шляхом штучного добору фактів, навіяти якусь упереджену, суб’єктивну думку викривлення дійсності.

ТЕНДЕНЦІЯ - напрямок розвитку якогось явища, що відзначається переважанням одних моментів над іншими; прагнення, схильність, властиві кому-небудь або чому-небудь.

ТЕОРІЯ - система основних ідей в тій чи іншій галузі знань; форма наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності й істотні зв’язки дійсності. Критерієм істинності й основою розвитку теорії є практика.

ТЕОРІЯ ДІЯЛЬНОСТІ - схема методологічних теоретичних принципів вивчення психічних феноменів, що ґрунтується на визнанні опосередкованості розвитку усіх психічних процесів діяльністю. Даний підхід був запропонований С.Л.Рубінштейном і О.М.Леонтьєвим.

ТЕОРІЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА - теорія психічного розвитку людини, розроблена у 20 – 30-х роках Л.С.Виготським за участю його учнів О.М.Леонтьєва і О.Р.Лурії. Згідно цієї теорії головна закономірність онтогенезу психіки полягає в інтеріоризації дитиною /спільно з дорослими/ структури її зовнішньої, соцільно-символічної й опосередкованої знаками діяльності. У підсумку попередня структура психічних функцій змінюється - опосередковується інтеріоризованими знаками, психічні функції „окультурюються”. Зовнішньо це проявляється в тому, що вони стають усвідомленими й довільними. Так інтеріоризація виступає як соціалізація. В ході інтеріоризації структура зовнішньої діяльності трансформується й „згортається” з тим, щоб знову трансформуватися й „розгорнутися” в ході екстеріоризації, коли на основі психічної функції будується зовнішня соціальна діяльність. Згідно Т.к.-і. універсальним знаряддям, яке змінює психічні функції, виступає знак – слово.

ТЕОРІЯ ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ РОЗУМОВИХ ДІЙ - одна з теорій, що ґрунтується на визнанні опосередкованості розвитку психічних процесів діяльністю і пояснює, яким чином можна у людини сформувати розумові дії із заданими властивостями, а також різноманітні уміння і навички, що включають в себе такі дії. Т.п.ф.р.д. розкриває, як формуються розумові дії з розгорнутих видів практичної

діяльності людини з реальними матеріальними предметами, виділення основних етапів формування таких дій, визначає вимоги, яким на кожному з етапів повинна відповідати дія, що формується. Виділені такі етапи формування розумових дій: формування орієнтувальної основи дії; виконання дії у зовнішньому, розгорнутому плані з реальними матеріальними предметами; виконання дії через голосну мову; виконання дії через мову про себе; виконання дії за допомогою внутрішньої мови. Т.п.ф.р.д розробив П.Я.Гальперін.

ТЕОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ СТАВЛЕНЬ М"ЯСИЩЕВА - одна з найбільш плідних теорій психології особистості. Розглядає ставлення, як характерний структурний компонент особистості, в якому реалізується багатоманітність відношень людини і дійсності. Ставлення формуються в процесі діяльності людини і розрізняються за своєю емоційною значимістю й соціальною цінністю. Вони, за В.М.Мясищевим, носять свідомий, набутий в результаті досвіду, характер. Рівень ставлень, поряд з рівнем інтелекту і здібностей, певною мірою характеризує розвиток особистості.

ТЕРПИМІСТЬ – уміння з розумінням, терпимо, поблажливо, без упередженості й ворожості ставитися до чужої думки, характеру, звичок.

ТЕСТ - стандартизоване коротке і обмежене в часі випробування, призначене для встановлення рівня розвитку тієї чи іншої психологічної якості, властивості особистості за певними параметрами. Тести можна розділити: за призначенням - на загально-діагностичні, професійної придатності, спеціальні; за комплектністю - на ізольовані і тестові батареї; за охопленням психічного - на інтелектуальні і особистісні; за характером розумових дій - на вербальні і невербальні; за формою відповіді - на усні та письмові; за кількістю обстежуваних осіб - на індивідуальні та групові тощо.

ТЕСТ АМТХАУЕРА - один з інтелектуальних тестів, призначених для виявлення та оцінки загального інтелекту людини та його структури: логіки і образно-логічного мислення, здібностей до абстрагування, оперування вербальними поняттями та числами, частково - просторової уяви, уваги і пам'яті.

ТЕСТ БЕНЕТТА - спеціальний психологічний тест, призначений для виявлення та оцінки технічного мислення.

ТЕСТ БІНЕ-СІМОНА - найбільш відома модифікація тесту Біне-Сімона, розроблена Л. Терменом в Стенфордському університеті /США/. Тест є найбільш визнаним методом діагностики інтелекту. Але практичне використання даного тесту, як і більшості подібних методик, дозволяє дати лише кількісну оцінку індивідуальних відмінностей розумових здібностей, не розкриваючи їх природу і перспективи розвитку. Це утруднює використання результатів тесту в поставленні діагнозу й прогнозуванні розвитку інтелекту.

ТЕСТ ВЕКСЛЕРА - один з інтелектуальних тестів, що дозволяє виявити та оцінити такі якості інтелекту, як загальна обізнаність, розуміння, математичні здібності, уміння логічно розмірковувати, визначати поняття, класифікувати, порівнювати, розбиратися в малюнках, схемах, кресленнях тощо.

ТЕСТ ГЕТЕРОГЕННИЙ - тест, створений для вимірювання декількох властивостей, якостей особистості.

ТЕСТ ГОМОГЕННИЙ – тест, створений для вимірювання однієї властивості, якості особистості.

ТЕСТ ЛЮШЕРА - проективна методика дослідження особистості шляхом аналізу її суб'єктивних переваг при виборі кольорових стимулів. Стимульний матеріал складається з 73-х квадратів різних кольорів і відтінків. На практиці, частіше за все, використовується неповний набір з 8-ми кольорів. Кожному кольору приписується певне значення: червоному – прагнення до домінування, влади; зеленому – упертість, наполегливість і таке інше. Індивідуальні особливості досліджуваного відображаються в позиції, яку займає кожний колір у його виборі. Крім цього, враховується порядок вибору кольору: перші два кольори виражають явні цілі діяльності і способи їх досягнення, останні – подавлення, витіснені прагнення.

ТЕСТ КЕТТЕЛА - один з найбільш відомих особистісних тестів, що дозволяє оцінити шістнадцять характерних рис особистості.

ТЕСТ РАВЕНА - один з відомих інтелектуальних тестів, призначений для визначення загальних властивостей інтелекту, таких як логічність та рівень аналітико-синтетичного мислення, узагальнення, здатність до систематизованої, планомірної інтелектуальної діяльності. Т.Р. є однією з найбільш прогностичних методик дослідження невербального інтелекту.

ТЕСТ РОЗЕНЦВЕЙГА - проективна методика дослідження особистості. Стимульний матеріал складається з 24–х малюнків, що нагадують комікс. На кожному малюнку зображені персонажі, які знаходяться в утрудненій, незручній ситуації. Зображені на малюнках ситуації досить буденні і можуть бути поділені на дві групи: 1/ ситуації – перешкоди, у яких якісь умови або діюча особа збентежують, збивають з толку персонаж; 2/ ситуації - обвинувачення, претензії, докори. Оцінки отриманих відповідей здійснюються відповідно до реакції досліджуваного – це може бути або прийняття вини на себе, або відповідна агресія.

ТЕСТ РОРШАХА - одна з найпопулярніших проективних методик, що дозволяє дослідити особистість шляхом аналізу результатів інтерпретації нею різноманітних плям, що провокують появу фантазії при створенні прихованих образів. У фантазії проявляються установки особистості, властива їй мотивація, що і слугує основою для психодіагностики. Стимульний матеріал складається з 10-ти стандартних таблиць з чорно-білими й кольоровими симетрично аморфними зображеннями /плями або клякси/. Досліджуваному пропонується відповісти, на що, на його думку, схоже кожне зображення. Завершується обстеження опитуванням – уточненням деталей зображень, за якими виникли асоціації та ін. Аналіз результатів дослідження дозволяє зробити висновки про ступінь реалістичності сприйняття дійсності, емоційне відношення до оточуючого світу, тенденції до занепокоєння, тривожності, гальмуючу чи стимулюючу життєву активність.

ТЕСТ ХЕКХАУЗЕНА - методика психодіагностики мотивації досягнень, розроблена Х.Хекхаузеном і являє собою проективний тест, де зображені люди у повсякденних або

робочих ситуаціях. Тест дозволяє виявити, перш за все, два види мотивації: до досягнення успіху і до уникнення невдачі. Діагностичними ознаками у тесті виступають: вираження потреби при поставленні мети /заради досягнення успіху чи уникнення невдачі/, інструментальне оснащення, очікування, зовнішнє ставлення /похвала чи осудження/, емоційний стан /позитивний чи негативний/.

ТЕСТИ ДОСЯГНЕНЬ – психодіагностичні тестові методики виявлення ступеню володіння обстежуваним конкретними знаннями, уміннями, навичками.

ТЕСТИ КРЕАТИВНІ – сукупність психодіагностичних тестових методик для виявлення й оцінки творчих здібностей особистості.

ТЕСТИ КРИТЕРІАЛЬНО-ОРІЄНТУВАЛЬНІ - психодіагностичні тести, що дозволяють виявити, в якій мірі обслідуваний володіє отриманими знаннями, навичками розумових дій і умінь, необхідними для вирішення різноманітних учбових або професійних завдань певних класів.

ТЕСТИ ПСИХОЛОГІЧНІ - система прийомів для виявлення і оцінки окремих психічних рис і властивостей людини.

ТЕСТУВАННЯ - процес і результати застосування тестів та інших психодіагностичних методик для вивчення й оцінки психології і поведінки людини.

ТЕХНОЛОГІЧНЕ БЕЗРОБІТТЯ - вид безробіття, що обумовлене невідповідністю професійних можливостей працівників вимогам виробництва, спричинених науково-технічним прогресом і, в зв'язку з цим, вивільненням значної кількості робітників. В умовах високотехнологічного виробництва вивільнюються, в першу чергу, працівники низької кваліфікації.

ТЕХНОЛОГІЯ – сукупність засобів, методів і прийомів, що застосовуються у різних видах діяльності і гарантують одержання передбачених результатів.

ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ - системне створення належних умов виховання, комплексу засобів, методів і прийомів впливу на особистість з урахуванням її індивідуально-психологічних особливостей, рівня вихованості, що гарантує одержання передбаченого результату. Науковий термін "технологія виховання" вперше ввів у психолого-педагогічну практику А.С.Макаренко.

ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ – системний спосіб організації навчання, спрямований на оптимальну побудову та реалізацію навчально-виховного процесу; оснований на діяльнісному підході метод викладання і засвоєння знань, умінь і навичок з урахуванням технічних та людських ресурсів і їх взаємодії.

ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - це сукупність методологічних і організаційно-методичних прийомів, що визначають підбір, конструювання і залучення керівником управлінського інструментарію. Т.у.д. включає стратегію, тактику і техніку управління.

ТЕХНОФОБІЯ – негативне сприйняття соціально-психологічних наслідків технічного прогресу: боязнь засилля техніки /особливо електронної/, подавлення нею індивідуальності людини, страх перетворення її в придаток машини.

ТИПИ АКЦЕНТУАЦІЇ - наявна підвищена чутливість особистості до певних травмуючих дій, при достатній стійкості до інших, поділяє акцентуації на типи. Кожний Т.а. має властиві тільки йому, на відміну від інших, слабкі місця. Виділяють такі основні типи акцентуаційних особистостей: а/ гіпертимний – характеризується постійно піднятим настроєм, підвищеною психічною активністю з тенденцією недоведення справ до кінця; б/ циклоїдний – характеризується почерговою зміною фаз гарного і поганого настрою; в/ лабільний – відзначається крайньою мінливістю настрою у залежності від ситуації; г/ астенічний – характеризується підвищеною втомлюваністю, дратівливістю, схильністю до депресії; д/ сенситивний – характеризується високою вразливістю та заниженою самооцінкою, загостреним почуттям власної неповноцінності; е/ шизоїдний - відзначається замкнутістю, емоційною холодністю, відсутністю емпатії; є/ психастенічний – відзначається нерішучістю, високою тривожністю, схильністю до роздумів, самоаналізу; ж/ епілептоїдний – характеризується схильністю до злостиво-тужливого настрою, конфліктністю, в'язкістю мислення, педантичністю; з/ демонстративний – відзначається авнтюристичністю, марнослів'ям, пихатістю, вираженою брехливістю, нещирістю; и/ дистимний – характеризується переважанням пониженого настрою, зосередженням на хмурих сумних сторонах життя; і/ нестійкий – відзначається легкістю до впливу оточуючих, постійним прагненням розваг, задоволень, пошуком нових компаній; ї/ конформний - характеризується надмірною підпорядкованістю, недостатньою критичністю, ініціативністю, схильністю до консерватизму та ін. З Т.а. слід рахуватися при розробці психокорекційних програм, здійсненні індивідуального підходу у вихованні, професійній орієнтації і психологічній консультації. Психодіагностика Т.а. здійснюється за допомогою спеціальних особистісних опитувальників, зокрема, таких як ПДО /О.Лічко/, СМІЛ /Л.Собчик/, Шмишека та ін.

ТИПИ ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – сукупність характерних рис основних нервових процесів /збудження і гальмування/, які визначають індивідуальні особливості вищої нервової діяльності. В основу класифікації Т.в.н.д. покладено співвідношення характерних рис основних нервових процесів, таких як сила, врівноваженість і рухливість. Виділяють чотири чітко окреслені Т.в.н.д.: сильний, врівноважений, рухливий; сильний, неврівноважений; сильний, врівноважений, інертний; слабкий. Т.в.н.д збігаються з класифікацією темпераментів людини, надають певних рис її поведінці та діяльності. У зв'язку з наявністю у людини другої сигнальної системи І.П.Павлов за співвідношенням між першою і другою сигнальними системами виділив три суто людські Т.в.н.д.: художній /перша сигнальна система переважає над другою; середній /врівноваженість систем/; розумовий /переважає друга сигнальна система/.

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - властивості основних нервових процесів, які характеризують тип вищої нервової діяльності. Теорію Т.о.н.с. розробив І.П.Павлов, який довів, що в основі Т.о.н.с. лежать властивості основних нервових процесів: сила, що характеризує межу працездатності /витривалості/ нервових клітин; рухливість – здатність основних нервових процесів змінювати один одного;

урівноваженість – ступінь переважання одного нервового процесу над іншим. Пізніше були виділеніє, як самостійні, такі властивості: лабільність – швидкість виникнення і припинення процесів /Б.М.Теплов/, динамічність – швидкість і легкість формування позитивних та негативних умовних зв”язків /В.Д. Небиліцин/. Різні полюси Т.о.н.с. /наприклад, сила – слабкість, урівноваженість – неурівноваженість/ є не різними позитивними чи негативними якостями нервової системи, а лише різними способами урівноваження організму і середовища. Вони створюють підгрунтя, на якому легше формуються одні форми поведінки і важче - інші.

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА - особливий вид зв'язків у сфері економіки, що включає в себе як протиправні, так і заборонені законом відносини між суб'єктами господарювання та управління в питаннях виробництва, розподілу, присвоєння продукту в особистих, корисних цілях.

ТІТЕСТЕР – спеціаліст з дегустації /оцінки якості за виглядом, смаком та запахом/ чаю.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у терпимості до різних поглядів, чужих думок, зовнішніх впливів, у витривалості по відношенню до несприятливих емоційних факторів, у психічній стійкості за наявності фрустраторів і стресорів.

ТОНУС - рівень активності і характеристика емоційної сторони психічного стану людини.

ТОТАЛІТАРИЗМ – форма соціального порядку, що характеризується повним контролем держави над політичним, економічним, соціальним, ідеологічним і навіть сімейно-побутовим життям суспільства.

ТОТАЛЬНІСТЬ – повнота, всезагальність, всеосяжність охоплення всього без виключень. Т - О – Т – Е - узагальнена схема рефлексу /спроба - операція - спроба - результат/, запропонована Д.Мюллером, Ю.Галантером і К.Прібрамом для аналізу психічного. Дана схема ґрунтується на постулюванні провідної ролі планування в реалізації поведінки. У відповідності зі схемою для забезпечення достатньої ефективності поведінки, той чи інший вплив повинен порівнюватися з внутрішньою активністю організму, основаною на функціонуванні центральної нервової системи. За даними такого порівняння формується операція, що впливає або на зовнішній світ, або на саму центральну нервову систему. Результати цієї операції знову сприймаються й оцінюються як вхідний вплив. Указані три етапи можуть циклічно повторюватися до того моменту, поки не буде досягнуто певного очікуваного стану. Наприклад, при забиванні цвяха спочатку перевіряється його міцність, потім здійснюється дія молотком, після цього перевіряється, чи вдалося гвіздок забити і, накінець, приймається рішення про завершення операції. На думку авторів, з подібних ланцюжків будується будь-яка, всякої складності поведінка.

ТОТЕМ – рослина, тварина чи інший об’єкт, або явище природи, що шануються певним племенем або общиною, групою людей і розглядаються як символи чи захисники роду. Пережитки тотемізму збереглися у всіх релігіях.

ТОТОЖНІСТЬ – однаковість деяких предметів, збіг усіх їхніх властивостей, що дає змогу розглядати їх як один і той самий предмет.

ТОЧНІСТЬ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ - здатність даної методики досить точно оцінювати рівень розвитку у людини тих психологічних якостей і властивостей, для діагностики яких вона призначена.

ТРАВМА ПСИХІЧНА - травма, що виникла в результаті дії на психіку людини особисто значущої інформації. Т.п. здатна через недостатність механізмів психологічного захисту і при наявності певних рис особистості призвести до розвитку психічного захворювання.

ТРАГЕДІЯ – велике нещастя, тяжкі переживання, потрясіння суспільного або особистого характеру.

ТРАДИЦІЯ - історично складений і переданий нащадкам досвід, практика в будь-якій галузі суспільного життя, норми поведінки, смаки та інше.

ТРАНКВІЛІЗАТОРИ - психофармакологічні препарати, що заспокійливо діють на психічну, емоційну і поведінкову сферу людини.

ТРАНС – стан психічного розладу людини, що проявляється в автоматичності поведінкових актів протягом декількох хвилин або більш тривалого часу без усвідомлення навколишньої ситуації й мети своїх вчинків. Зовнішніми /невербальними/ ознаками Т. можуть бути: внутрішня спрямованість уваги /зосередженість, задумливість/, загальна нерухомість, розслаблення або автоматизм рухів і дій, відчужений вираз обличчя, ”застиглий погляд”, відчуття сонливості, млявість думок, мовчання або затримка відповіді тощо. Т. є результатом екстремального психічного впливу: приголомшення, трагічного випадку, потрясіння. Він настає й закінчується раптово і є проявом інстинкту самозбереження, що захищає психіку людини від надмірних емоційних переживань, реакцією на руйнівну психічну напругу.

ТРАНСАКЦІЯ – єдність комунікації між двома або більше партнерами. Окрема Т. складається з трансакції-стимулу і трансакції-відповіді. Т. виходить з певного стану “Я” одного партнера зі спілкування і йде до певного стану “Я” іншого. Деякі Т. призводять до оптимальної взаємодії, інші, навпаки, - до конфлікту. Коли трансакція-стимул і трансакція-відповідь не перетинаються, спілкування закінчується позитивно, перехресні трансакції найчастіше призводять до негативного завершення спілкування – конфліктів.

ТРАНСФЕР – перенесення клієнтом на психолога, психотерапевта його емоційного ставлення до значимих для нього людей – батька, матері, дружини тощо. Розрізняють Т. позитивний /перенесення позитивних відношень: почуттів поваги, захоплення, довіри тощо/ та негативний /перенесення негативних відношень: почуттів страху, відрази, ненависті тощо/.

ТРАНСЦЕНДЕНТНИЙ – недоступний пізнанню, що виходить за межі людського досвіду, знаходиться поза розумом /наприклад, ідея боа душі, безсмертя/.

ТРЕНДОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ – /повторні/ дослідження, спрямовані на вивчення змін всередині якоїсь генеральної сукупності протягом певного часу. При повторному дослідженні не вимагається збереження в різних часових точках однієї і тієї ж вибірки.

ТРЕНІНГ-МЕНЕДЖЕР – спеціаліст, який проводить заняття з психологічного тренінгу /закріпляє психологічну стійкість і розвиває здібності до адаптації/, розробляє і впроваджує навчальні та тренінгові програми.

ТРЕНІНГ КРОСКУЛЬТУРНИХ УМІНЬ - сукупність прийомів, способів і методів активного навчання людей навичок пізнання і осмислення етнопсихологічних і етнокультурних особливостей представників інших національностей. В процесі Т.к.у. використовуються соціально-психологічні засоби самопізнання, моніторинг і програмування міжособистісної поведінки в іншому культурному середовищі.

ТРЕНІНГ ПЕРЦЕПТИВНИЙ - вид соціально-психологічного тренінгу, спрямований на розвиток здатності до адекватного і повного пізнання людиною себе, інших людей і стосунків, що складаються в процесі спілкування. Отримані в результаті тренінгу нові дані спонукують людину до переосмислення уявлень про себе й про інших людей і, як підсумок, - до самовдосконалення. В процесі Т.п. учасники отримують інформацію: а/ про те, як вони виглядають в очах інших людей; б/ як їх дії і вчинки сприймаються іншими. Такий обмін враженнями відбувається під час групових дискусій, що організовуються і направляються психологом, який проводить Т.п. Під час Т.п. використовуються психогімнастика і прийоми психодрами.

ТРЕНІНГ СЕНСИТИВНОСТІ – форма групової психотерапії, що вимагає від учасників повної щирості, довір’я один до одного.

ТРЕНІНГ СОЦІАЛЬНО - ПСИХОЛОГІЧНИЙ - сукупність групових методів формування умінь і навичок самопізнання, спілкування і взаємодії людей в групі.

ТРЕТЕЙСЬКИЙ СУД - суд, обраний за взаємною згодою сторін для розгляду конкретної суперечки; одна з форм залучення громадськості до участі в розв'язанні цивільних спорів.

ТРИБУН – громадський діяч, який у своїх публіцистичних або ораторських виступах палко відстоює права та інтереси певної соціальної групи.

ТРИВОГА – емоційний стан людини, що викликається почуттям неспокою, збентеження, побоюванням, передчуттям чогось несподіваного як при відстроченні, затримці приємних ситуацій, так і при очікуванні неприємностей. Т. свідчить про недостатню пристосованість і готовність людини до можливих змін навколишнього середовища, неспроможність швидко й адекватно реагувати на них.

ТРИВОГА БАЗАЛЬНА - інтенсивне і всепроникливе відчуття людиною небезпеки й самотності.

ТРИВОЖНІСТЬ – схильність індивіда до переживань тривоги – психічний стан свідомого чи несвідомого очікування дії стресора, фрустратора. Т. зазвичай передує страху.

ТРИПАРТИЗМ – форма соціального партнерства, в якому виступають три сторони: роботодавець, працівник і держава.

ТРІУМФ – великий, блискучий успіх у якійсь діяльності, перемога над ким- або над чим-небудь.

ТРУДОВІ РЕСУРСИ - сукупність населення в працездатному віці, а також тих людей, які перебувають за межами працездатного віку, але працюють.

Т'ЮТОР - педагог, який спеціалізується на відборі, "упакуванні" учбової інформації і організації освітньої діяльності тих, хто навчається у віртуальному режимі без фізичного контакту на основі використання різноманітних носіїв інформації, переважно комп'ютерних, мультимедійних і телекомунікаційних, не виключаючи і паперових.

У

УБОГИЙ – позбавлений таланту, духовно обмежений, нікчемний.

УВАГА - форма психічної діяльності, що проявляється в переважній спрямованості свідомості людини на визначений об'єкт чи явище при одночасному абстрагуванні від інших, в результаті чого вони відображаються повніше, чіткіше глибше ніж інші. До числа характеристик У. відносять ряд властивостей і якостей: об'єм, вибірковість, концентрація, розподіл, стійкість, переключення. Розрізняють мимовільну і довільну У.. Мимовільна У. пов'язана з дією орієнтувального рефлексу. Вона проявляється без зусиль волі, несвідомо. Довільна У. пов'язана з навмисним наміром сконцентруватися на якомусь явищі, об'єкті. Вона потребує вольового зусилля і передбачає досягнення поставленої мети.

УВАГА ДОВІЛЬНА - увага, що виникає внаслідок поставленої мети, свідомо спрямовується і регулюється особистістю. У.д. потребує зусиль, а тривала її підтримка веде до втоми.

УВАЖНІСТЬ – здатність людини довільно зосередити увагу на тих чи інших об'єктах.

УЗНАВАННЯ – процес порівняння ознак пред'явленого матеріалу з тим, що є в пам'яті.

УЗАГАЛЬНЕННЯ - мислений перехід від розгляду одиничного до особливого та загального чи від менш загального до більш загального. Сутність У. полягає у абстрагуванні від специфічних ознак предметів даного виду і збереження загальних ознак, властивих однаковою мірою всім видам даного роду. Узагальнене знання дає змогу глибше відобразити дійсність, проникнути в її сутність.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ПРАКТИЧНЕ - продукт розумової діяльності, що відображає загальні ознаки і якості явищ, установлені суб'єктом на основі свого суб'єктивного практичного досвіду.

УМІННЯ - дія, основу якої складає практичне застосування отриманих знань, і яка приводить до успіху в даному виді діяльності.

УМІННЯ РЕФЛЕКСИВНІ - уміння, що забезпечують особистості готовність до саморозвитку, самовдосконалення, саморегуляції своїх дій. В структуру У.р. входить: а/ усвідомлене засвоєння знань; б/ особистісне осмислення інформації, що вивчається; в/ уміння адекватно оцінювати результати діяльності; г/ здатність до самовдосконалення і самозмінювання.

УМОВИВІД - найбільш складна форма мислення, в якій з одного чи декількох вихідних суджень-посилань виводиться нове судження. У. може бути індуктивний, коли з

часткових суджень-посилань виводиться загальний висновок, і дедуктивний, коли з одного загального судження робляться часткові висновки.

УМОВНИЙ РЕФЛЕКС - індивідуально набута складна реакція пристосування організму, що виникає за певних умов на основі утворення тимчасових зв'язків. У.р. утворюється в результаті багаторазового поєднання зв'язків між умовним /сигнальним/ подразником і безумовно-рефлекторним актом, що підкріплює цей подразник. Якщо сигнальний подразник не буде час від часу супроводжуватися дією безумовного подразника, тобто "підкріплюватися", то інтенсивність дії рефлекторної реакції почне поступово зменшуватися і незабаром У.р. перестане функціонувати. У.р. є основою набуття індивідом життєвого досвіду і дає змогу досягти неперервного урівноваження з навколишнім середовищем. У.р. є важливим елементом багатьох новоутворень, які є продуктом навчання і виховання людини.

УНИКНЕННЯ - механізм невротичного розладу особистості /пов’язаний з порушенням межі між особистістю та навколишнім середовищем/, що проявляється у відході від прямого контакту з іншою людиною, недостатньому розумінні мотивів поведінки інших людей, що викликає надмірну запальність.

УНІФІКАЦІЯ – приведення чогось до одного вигляду, форми, системи; поступове вироблення стандарту.

УПЕВНЕНІСТЬ - почуття відсутності сумнівів, побудоване на набутому людиною досвіді і, передовсім, на здобутих ню раніше знаннях.

УПЕРЕДЖЕНІСТЬ – необгрунтоване, неприхильне ставлення до когось або чогось, складена заздалегідь негативна думка про когось або про щось. Як правило, людина не усвідомлює або не бажає усвідомлювати, що вона діє упереджено і розглядає своє ставлення до об’єкта як наслідок об’єктивної і самостійної оцінки якихось фактів. У. може бути наслідком поспішних і необгрунтованих висновків, що базуються на особистісному досвіді, а також некритичного засвоєння стандартизованих суджень. У. нерідко використовується для виправдання непристойних вчинків.

УПРАВЛІННЯ - процес впливу суб’єкта на ту або іншу систему, що забезпечує цілеспрямований розвиток, збереження або видозміну структури, функцій і режиму її діяльності для реалізації визначених цілей і програм.

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ - сукупність організаційних, соціально-психологічних та психологічних засобів /форм і методів/, що дозволяють вирішувати проблемні завдання, пов’язані з людськими якостями персоналу. Організаційні засоби включають такі найголовніші системи в циклі прийом на роботу - робота - зміни в роботі: а/система оцінки персоналу при прийомі на роботу; б/ посада, як система завдань, обов’язків, прав, відповідальності і вимог до знань та умінь. що пред’являються; в/ умови праці – фізичне середовище, розпорядок дня, соціально-психолічний клімат в колективі; г/ система оцінки результатів праці; д/ система посадового і професійного просування, ротації; е/ система підвищення кваліфікації персоналу, є/ система переведення, переходу на іншу роботу, звільнення, скорочення. У межах кожної з цих систем використовуються не тільки організаційні засоби, але й соціально-психологічні й психологічні. Наприклад, для

системи оцінки персоналу при прийомі на роботу характерне використання найрізноманітніших форм і методів: співбесіда, бесіда, спеціальні оціночні центри, різні психодіагностичні методики, тестування тощо.

УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ОСОБИСТОСТІ - оперативне регулювання становлення і розвитку особистості за допомогою системи заходів і методів впливу на її психіку, поведінку і діяльність. Цей вплив здійснюється з метою вироблення певних якостей, потреб, мотивів, відношень до дійсності, світогляду, самосвідомості і професіоналізму. Реальний розвиток особистості не повинен бути стихійним, некерованим процесом. Наприклад, підвищення ролі навчання і виховання в розвитку особистості вимагає такого управління, яке б забезпечило: а/ озброєння особистості системою знань, умінь і навичок; б/ вироблення певних навичок поведінки, моральних, розумових і вольових якостей, здібностей, характеру, світогляду. Психологічними умовами У.ф.о., зазвичай, є: якість і чіткість цілей формування особистості; планування формування особистості в конкретних умовах та інше.

УПРАВЛІНСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ - специфічний склад мислення керівника, в якому яскраво виражається пріоритетний профіль його діяльності як самобутнього і неповторного управлінця.

“УРОК-ШОП” – один з сучасних методів технології навчання, в процесі якого проводиться спільна розробка проектів та бізнес-планів у невеликих групах під керівництвом викладача.

УСТАНОВКА, настанова – певний погляд на предмет, людину чи ідею, що ґрунтується на досвіді, переконаннях, емоціях і поведінці; стан готовності суб’єкта до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби. В світлі теорії відображення У. - це психічне явище, яке, як короткочасний процес і стан, є проявом уваги, а як властивість особистості – її спрямованістю.

УСТАНОВКА ОСОБИСТОСТІ – зайнята особистістю позиція, що полягає у визначенні відношення до цілей і завдань, які стоять перед нею, і виражається у мобілізаційній готовності до діяльності, спрямованої на їх реалізацію. Будь-яка У.о. спрямована на певну лінію поведінки, якою вона й визначається. У.о. залежить від того, що є суб’єктивно значимим для особистості.

УТИСК – насильницьке обмеження людини в правах, діяльності та в іншому.

УЧІННЯ - цілеспрямоване особистісне присвоєння знань, умінь та навичок соціального досвіду, в процесі якого заданий їх зміст перетворюється не тільки в індивідуальний досвід учня, але й через його потреби та мотиваційну сферу спрямовується на формування особистісних якостей суб’єкта. Процес засвоєння знань, умінь та навичок відрізняється від У. тим, що останнє полягає у набутті не тільки досвіду, а й у створенні себе як особистості, у виробленні форм поведінки.

УЯВА, фантазія – пізнавальний психічний процес, в результаті якого у людини виникають образи, ідеї, викликані не прямим впливом зовнішніх стимулів, а на основі попереднього досвіду, тими процесами, що відбуваються в ньому самому, наприклад, в його мотивації,

мисленні, пам’яті тощо. У. - це також здатність людини уявляти у вигляді образів відсутні в даний момент часу або реально неіснуючі, тобто вигадані об’єкти. В образах, що народжуються в У. людини, завжди є щось таке, чого немає в реальній дійсності. У. дозволяє програмувати не тільки майбутню поведінку, але й умови, в яких ця поведінка буде здійснюватися. У. проявляється: а/ у побудові образу засобів і результатів предметної діяльності суб’єкта; б/ у створенні програми поведінки за невизначеності предметної ситуації; в/ у продукуванні образів, які не програмують, а заміняють діяльність; г/ у створенні образів, що відповідають опису предмета. Дуже важливе значення У. полягає в тому, що вона дозволяє мислено побачити результат праці до її початку.

УЯВА АКТИВНА - уява, в якій образи породжуються за участю волі; людина свідомо ставить собі за мету придумати чи уявити щось у вигляді образу, а потім послідовно контролює сам процес. У.а. вирішує певне завдання. Прикладом У.а. є процеси, що породжують образи у художників, письменників, конструкторів, інженерів, дизайнерів тощо.

УЯВА ПАСИВНА - уява, в якій образи породжуються спонтанно, без участі волі людини. Вони і з’являються, і змінюються несподівано, і цей процес людина не в змозі контролювати. Прикладами У.п. є образи сновидінь і галюцинацій.

УЯВА ПРОДУКТИВНА - уява, що, як правило, породжує зовсім нові, оригінальні образи на основі особистого досвіду, які ні в цілому, ні частково не мають аналогів, суттєво відрізняються від усього відомого.

УЯВА РЕПРОДУКТИВНА – уява, що, в основному, відтворює уже відоме, містить, зазвичай, в породжених образах і певну долю фантазії. Так, наприклад, репродукція картини художника є її більш-менш точною копією, але, разом з тим, завжди чимось відрізняється від оригіналу. Репродуктивною можна назвати також уяву, образи якої створені на основі добре відомих елементів, шляхом їх нового поєднання або нової комбінації.

УЯВА ТВОРЧА – самостійне створення в уяві образів, що вимагає відбору матеріалів, необхідних для їх побудови у відповідності з власним задумом. У.т. відіграє важливу роль у будь-якій творчій діяльності.

УЯВЛЕННЯ - наочний образ предметів чи явищ /подій/, що виникає на основі минулого досвіду людини шляхом його відтворення в пам'яті або в уяві. На відміну від сприйняття, У. носить узагальнений характер. Якщо сприйняття відноситься тільки до теперішнього, то У. – до минулого і можливого майбутнього. Основою У. є минулий досвід людини, її попередні сприймання і відчуття, які вона зберігає у своїй свідомості. Фізіологічною основою У. є механізм збудження в корі головного мозку раніше утворених тимчасових нервових зв’язків попередніх відчуттів та сприймань. У. відіграють важливу роль у вирішенні розумових завдань, особливо тих, що вимагають нового бачення ситуації.

Ф

ФАБУЛА - ланцюг подій, викладених в їх логічній причинночасовій послідовності.

ФАКТ – дійсна подія, явище, випадок; те, що є підтвердженням будьякого положення або висновку.

ФАКТОР – умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу або явища, що визначає його характер або одну з характерних рис.

ФАКТОР РИЗИКУ – один з факторів /різноманітні незвичайні умови зовнішнього і внутрішнього середовища/, що може викликати або спровокувати загрозу здоров'ю і навіть життю людини або розвиток стресових станів.

ФАКТОРИ АБОЛІТИЧНІ - сукупність умов зовнішнього середовища, що впливають на стан людини, її працездатність, поведінку і психіку. Розрізняють фізичні і хімічні Ф.а. Урахування Ф.а. необхідне в тих професіях, що висувають підвищені вимоги до людини, її працездатності

ФАКТОРИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ - те об'єктивно існуюче, що визначає життєдіяльність особистості в найширшому розумінні цього слова.. Ф.п.р.о. можуть бути зовнішніми і внутрішніми. До зовнішніх факторів відносяться оточуюче середовище і суспільство, в якому розвивається людина, а до внутрішніх - біогенетичні і фізіологічні особливості людини і її психіки.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ - навмисне викривлення або неправильне тлумачення подій, фактів, явищ дійсності з корисливих міркувань.

ФАМІЛЬЯРНІСТЬ - безцеремонне, розв'язне поводження людини з іншою людиною.

ФАНАТИЗМ – крайній ступінь прихильності індивіда до певної ідеї, діяльності, образу , думки чи практичних дій, основаної на "сліпій" вірі. Ф. супроводжується нетерпимістю до будь-яких інших поглядів, різко заниженою самокритичністю. Релігійний Ф. - безрозсудна відданість людини певним релігійним віруванням і нетерпимість до інакомислячих; пристрасна відданість кому або чому-небудь /наприклад. Ф. футбольний тощо/.

ФАНТАЗІЯ, уява - процес створення людиною нових образів та ідей на основі переробки минулих вражень, досвіду.

ФАРИСЕЙ - лицемір, ханжа /від назви представників релігійного напрямку в стародавній Іудеї, які прагнули привести тлумачення Біблії у відповідність до нових соціально-економічних умов; в євангеліях Ф. називали лицемірами/.

ФАТАЛІЗМ - погляди, що ґрунтуються на визнанні панування над людиною і суспільством "сліпих" невідворотних сил, які начебто наперед визначають їхню долю.

ФАХ – вид трудової діяльності, заняття, що вимагають певної підготовки та здібностей; професія, основна кваліфікація, спеціальність.

ФЕНОМЕН - незвичайне, виняткове, єдине в своєму роді явище, взяте в цілісності, в єдності з його сутністю.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ – напрямок в психології, що фокусує увагу на тому, як людина сприймає і переживає навколишній світ та власне "Я".

ФЕНОТИП - сукупність усіх ознак і властивостей організму, що сформувалися в процесі його індивідуального розвитку.

ФЕТИШИЗМ - викривлене свідомістю людини відображення дійсності, в якому об'єктивні речі, притаманні суспільним відносинам, наділяються надприродними властивостями, можливостями.

ФІЗІОГНОМІКА - вчення про зв’язок між зовнішністю людини і її належністю до певного типу особистості, завдяки чому за зовнішніми ознаками можуть бути установлені психологічні характеристики цього типу. Протягом століть Ф. була передумовою типологій характерів.

ФІКЦІЯ - вигадка, неіснуюче, хибне, вигадане з метою прийняття його за дійсне.

ФІЛАНТРОПІЯ - благодійність, допомога і заступництво, що надаються заможними людьми нужденним.

ФІЛОГЕНЕЗ - процес виникнення та еволюції психіки і поведінки живих істот; виникнення й еволюція форм свідомості в процесі розвитку історії людства.

ФІСКАЛ - ябедник, донощик /від назви державних службовців Росії початку XVIII століття, які наглядали за діяльністю установ та посадових осіб/.

ФІТОДІЗАЙНЕР – спеціаліст, який здійснює роботи з художнього оформлення парків, газонів, скверів. Ф. здійснює прооблення і створення інтер’єрів приміщень з використанням декоративних рослин, квітів.

ФЛАГЕЛЯЦІЯ – спосіб статевого збудження і отримання сексуального задоволення за допомогою бичування.

ФЛЕГМАТИК – один з типів темпераменту. Люди цього типу характеризуються низьким рівнем активності поведінки, нові форми якої виробляються повільно, але є стійкими. Ф. характерні повільність і спокійність в діях, міміці, мові; рівність і постійність почуттів, настрою. Наполегливий і завзятий "трудівник життя", Ф. рідко виходить з себе, не схильний до афектів, розрахувавши свої сили, доводить справу до кінця, рівний у стосунках, в міру комунікабельний, не любить даремно базікати .Ф., в залежності від умов, може характеризуватися позитивними рисами - витримка, глибина думок, постійність, обґрунтованість тощо, в інших - в'ялість, бідність і слабкість емоцій, схильність до виконання лише звичних дій. Психологічним принципом підходу до Ф. є принцип “Не квап.” Ф. не може швидко працювати, тому його не потрібно підганяти навіть за дефіциту часу.

ФЛЮКТУАЦІЯ УВАГИ - неможливість довготривалої концентрації уваги на якомусь одному об’єкті, перехід уваги з одного предмета на інший, її нестійкість.

ФОБІЇ - нав'язливі, неадекватні переживання людиною страхів конкретного змісту. Розрізняють такі Ф: нозофобія /боязнь захворіти/, соціофобія /страх публічного виступу/, агарофобія /страх відкритого простору/, клаустрофобія /боязнь закритих приміщень/ тощо.

ФОН – середовище, оточення, в якому має місце певне явище або відбувається якась подія.

ФРАЗЕР – особа, схильна до базікання, багато і красиво говорити, а не конкретно діяти.

ФРАНЧАЙЗИНГ – форма передачі іншій особі прав на використання своєї технології виробництва або обслуговування.

ФРЕНОЛОГІЯ – вчення про локалізацію окремих здібностей людини в різних ділянках головного мозку, які нібито можна розрізнити, діагностувати безпосереднім обмацуванням черепа. Сучасна психологія не використовує Ф. як методичний засіб вивчення особистості.

ФРУСТРАЦІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ – межа допустимого рівня психічної напруги, перевищення якого викликає деструктивні зміни у психіці і поведінці людини.

ФРУСТРАЦІЯ - психічний стан людини, що виникає при її зіткненні з непереборними перешкодами /наявними чи вигаданими/ на шляху до досягнення значущої мети. Ф. може виражатися в агресивності, грубості, заздрісності, самобичуванні, байдужості до оточуючих або "зганянні зла" на інших.

ФУГА – психіатричний термін для позначення процесу, коли індивід блукає, не усвідомлюючи, хто він і де знаходиться. Ф. часто виникає у людей, які почувають себе “загнаними” в ситуацію, при якій у них більше немає свободи дій, /у солдатів – новобранців, дітей в школах-інтернатах тощо/.

ФУНКЦІОНАЛЬНА НАДМІРНІСТЬ – перевантаженість працівника функціями, внаслідок чого він не спроможний забезпечити якість їх реалізації.

ФУНКЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА - нейродинамічне прижиттєве новоутворення, що являє собою матеріальний субстрат вищих психічних функцій і здібностей людини.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ЛЮДИНИ - інтегральний комплекс тих наявних психофізіологічних функцій і якостей людини, який прямо або опосередковано забезпечує успішне виконання діяльності при певному рівні енергозатрат організму.

ФУНКЦІЯ – завдання, права й обов’язки, пов’язані з діяльністю, посадою людини.

ФУТУРОЛОГІЯ – царина, галузь наукових теоретико-практичних знань, спрямованого на аналіз перспектив життя окремої людини і всього людства. Ф. можна вважати синонімом прогнозування і прогностики.

Х

ХАБІТУЛІЗАЦІЯ – перетворення в результаті багаторазових повторень тих чи інших дій у звичку, що сприймається індивідом як дія, краща за іншу.

ХАРАКТЕРНІСТЬ – чітко виражені своєрідні, типові риси людини, які відрізняються від інших.

ХАРАКТЕР - сукупність стійких стрижневих психологічних властивостей людини, що накладають відбиток на всі її дії та поведінку і виражають індивідуальну своєрідність особистості. Проявляючись у поведінці й діяльності, Х. людини формується в них, виявляючи залежність і від їх змісту й особистісного смислу для індивіда, і від їх успішності, і від ставлення її до своїх успіхів та невдач. Х. проявляється в системі ставлень: а/ до дійсності; б/ до інших людей /комунікативність, замкнутість/; в/ до справи /відповідальність, несумлінність тощо/; г/ до себе /скромність, самокритичність, самозакоханість, самовпевненість тощо/; д/ до власності /щедрість, бережливість, жадібність тощо/. Х. формується під впливом середовища, діяльності й виховання, крім того, з віком велику роль відіграє самовиховання. Але Х. не тільки формується в діяльності, але й сам впливає, обумовлює здійснення різних видів діяльності й спілкування.

ХАРИЗМА – виняткова особистісна обдарованість; харизматична особистість /найчастіше державний чи громадський діяч/ - це людина, наділена в очах її оточення і послідовників найвищим авторитетом, що ґрунтується на виняткових її якостях - мудрості, непогрішності, героїзмі, "святості", завдяки яким ця людина різко виділяється серед інших.

ХВИЛЮВАННЯ - психічний стан людини, що виникає в ситуаціях небезпеки, неповної інформованості, у відповідальних ситуаціях з невизначеними наслідками. Х. інформує про можливу небезпеку, спонукує людину до активного пошуку й конкретизації цієї небезпеки. Воно проявляється як відчуття безпорадності, невпевненості в собі, безсилля перед зовнішніми факторами, перебільшення їх значущості й загрозливого характеру. Проявами Х. є зниження працездатності, загальна дезорганізація діяльності і поведінки.

ХИМЕРА – пуста мрія, гра фантазії, плід уяви.

ХИСТ – здібності до чого-небудь, обдарування.

ХІПІ - групи молоді, які відкидають встановлені моральні підвалини загальноприйнятих норм поведінки і проводять бродяжницький спосіб життя. Як правило, Х. властиві навмисна недбалість, претензійність в одязі, екстравагантність поведінки, розбещеність.

ХОЛЕРИК - один з типів темпераменту. Люди цього типу характеризуються підвищеною збудливістю, активністю, їх дії переривчасті. Їм властиві різкість і нестримність рухів, сила, імпульсивність, яскрава вираженість емоційних переживань. Внаслідок неврівноваженості, захопившись справою, Х. схильний діяти з усіх сил, надміру. Темперамент проявляє в ініціативності, енергійності, принциповості. Х. характерні дратівливість, ефектність, нестриманість, запальність, нездатність до самоконтролю при емоційному навантаженні. Психологічним принципом підходу до Х. є принцип “Ні хвилини спокою.” Х. постійно повинен бути зайнятий якоюсь справою, інакше всю свою активність він буде спрямовувати на колектив і може негативно впливати на мікроклімат в ньому. Його дратує одноманітна робота. До нових обставин Х. адаптується швидко.

ХОЛОДНОКРОВНІСТЬ – характеристика людини, що проявляється в здатності володіти собою, бути стриманою, спокійною в напружених ситуаціях діяльності і поведінки.

ХОЛОТРОПНА СВІДОМІСТЬ - сукупність незвичних станів людської психіки: переживання процесів біологічного народження і смерті, космічної єдності, контакти з надлюдськими істотами, трансперсональний і містичний досвід. Поняття Х.с. дозволяє уявити психіку людини як багатомірний, цілісний феномен. Вперше термін Х.с. ввів американський психоаналітик С.Гроф.

ХОСПІС – багатопрофільна програма допомоги смертельно хворим людям протягом останніх місяців їх життя.

ХОТІННЯ - вольова мобілізованість людини на вибір шляхів і засобів для досягнення мети.

ХОТОРНСЬКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ - соціально-психологічний експеримент, який ввійшов в історію соціальної психології довівши, що оптимізація міжособистісних стосунків в колективі забезпечує підвищення продуктивності праці в більшій мірі, ніж всі раніше відомі заходи наукової організації праці.

ХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРИ – кольори спектру, в якому вони розміщені в певній послідовності: червоний, оранжевий, голубий, жовтий, синій, фіолетовий.

ХРОНОПСИХОЛОГІЯ – дослідження періодичних змін в психологічних процесах і поведінці людини.

ХУДОЖНІЙ ТИП ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - один із «спеціальних людських типів» вищої нервової діяльності /за І.П.Павловим/, у представників якого в процесі діяльності переважає перша сигнальна система. Для людей цього типу характерні практичність в конкретних справах, яскравість сприйняття, образність уявлень і мислення. Вони віддають перевагу в усьому наочності, образності, конкретності /художники, практичні працівники/.

Ц

ЦЕНТРАЛЬНА НЕРВОВА СИСТЕМА - основна частина нервової системи людини, що складається з накопичення нервових клітин /нейронів/ та їх відростків. До Ц.н.с. входить спинний та головний мозок, які регулюють діяльність окремих органів та систем, забезпечують взаємозв'язок між ними, єдність і цілісність функціонування високорозвинутого організму, взаємодію цілісного організму з навколишнім середовищем.

ЦИВІЛІЗАЦІЯ – рівень суспільного розвитку, духовної і матеріальної культури, якого досягла та чи інша суспільно-економічна формація, а також ступінь і характер розвитку культури, науки, освіти.

ЦИКЛ – сукупність взаємопов'язаних явищ, процесів, що створюють закінчене коло розвитку протягом якогось проміжку часу.

ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ - характерна риса людини, що проявляється в її здатності регулювати свою поведінку для досягнення заздалегідь поставленої мети.

ЦІЛЬ - ідеальний, бажаний результат діяльності і поведінки людини, що породжується свідомістю і детермінує сам процес його досягнення.

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ - система ціннісних орієнтацій в соціальній, трудовій, моральній, політичній, естетичній і релігійній сферах, тобто це ідеали , життєві цілі, переконання і спрямування. Ц.п.о. проявляється в єдності особистості і її самосвідомості, що виробляються за допомогою емоційно-вольових й інтелектуальних механізмів, розкриваються в її світогляді та світорозумінні.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ - суб'єктивно ідеалізоване і мотивоване відображення в психіці людини, соціальної групи цінностей на конкретному етапі історичного розвитку. Ц.о. дозволяють групі, особистості ранжувати об'єкти соціальної дійсності і мотиви поведінки за їх значущістю для неї і виступають як певні збуджуючі стимули для досягнення поставлених цілей, набуваючи функцію регуляторів соціальної поведінки. Ц.о. - це ієрархічна система установок особистості на соціально-політичні, економічні та моральні норми суспільства. Система Ц.о. формується в процесі соціалізації особистості /засвоєння соціального досвіду/ і відображається в намірах, мотивах, переконаннях, потребах, інтересах та інших проявах особистості. Ц.о є однією з найбільш стабільних характеристик особистості, "програмують" всю її діяльність на тривалий термін і визначають генеральну лінію поведінки.

ЦІННОСТІ - продукти матеріальної і духовної діяльності людини, що можуть стати предметом її потреб. Ц. - це суспільно значущі елементи середовища. Вони складають органічну частину культури.

ЦІННОСТІ СОЦІАЛЬНІ - фундаментальні соціальні блага, що забезпечують функціонування і розвиток соціуму / мир, соціальна справедливість, демократія, дотримання прав людини, людська гідність, створення достатніх умов життя і духовного розвитку та інше/.

ЦИНІЗМ - безсоромність, нахабність, груба відвертість в поведінці людини; зухвало-презирливе відношення до загальноприйнятих норм моральності та пристойності.

Ч

ЧАРІВНІСТЬ - характеристика людини, що проявляється в умінні викликати симпатії оточуючих.

ЧАС РЕАГУВАННЯ - час від появи сигналу, як стимулу реакції, до закінчення рухового, емоційного або будь-якого іншого реагування.

ЧВАНСТВО - якість особистості, що виражається у зарозумілому ставленні до людей, їх знань та досвіду, у зневажанні культурних цінностей минулого, у завищеній оцінці свого громадського положення, у зазнайстві, перебільшенні своїх здібностей, можливостей, у звеличенні своїх успіхів, основаних на уявленні особистої винятковості.

ЧЕРСТВІСТЬ - характеристика особистості, що проявляється в її нездатності до переживання, хвилювання; неспроможність зрозуміти, розділити радощі чи болі інших. Черстві люди замкнуті, некомунікабельні, потенційно здатні на жорстокі дії та вчинки.

ЧЕСТОЛЮБНІСТЬ - характеристика особистості, що проявляється в підвищеній чутливості до того, що зачіпає її чесність; прагнення людини до визнання, поваги, пошани.

ЧЕСТЬ - усвідомлення особистістю свого суспільного значення і визнання цього з боку суспільства. Ч. – це особиста гідність людини, порядність, пов'язані з вимогою певної поведінки і способу дій для підтримання її репутації або престижу тієї спільності, до якої вона належить.

ЧУЙНІСТЬ - характеристика людини, яка проявляється у її здатності розуміти інших, виявляти турботу про них, співчутливо і уважно ставитись до оточуючих.

ЧУТКИ - специфічний вид міжособової комунікації, в процесі якої передається емоційно значуща для аудиторії інформація, повідомлення, що відображають реальні чи вигадані події. Основною причиною Ч. є незадоволеність людей конкретною інформацією, що замінюється чутками спонтанно або зусиллями певних людей, інтерес аудиторії до теми і дефіцит надійної інформації. Основою для характеристики чуток є експресивний та інформаційний параметри. В першому випадку мова йде про емоційний зміст сюжету Ч., а в другому - про ступінь їх достовірності. За експресивним параметром розрізняють три типи Ч.: чутки-бажання, чутки-пострахи і агресивні чутки. За інформаційним параметром Ч. розрізняються від повністю недостовірних до майже достовірних.

ЧУТЛИВІСТЬ - здатність організму реагувати на подразнення як із зовнішнього середовища, так і від власних органів. За допомогою цих сигналів організм може уникати загрози для свого існування або скористатися сприятливими умовами.

Ш

ШАРЛАТАН - це людина, яка видає себе за знавця чого-небудь; дурисвіт, ошуканець.

ШВИДКІСТЬ МИСЛЕННЯ - уміння швидко оцінювати ситуацію, обдумувати і приймати правильне рішення у короткий термін в непередбачуваних ситуаціях, легко переключатися на вирішення різних завдань. Ш.м. конче необхідна льотчикам, водіям, операторам тощо.

ШИЗОЇД - психопатичний тип особистості, для якого характерні відлюдькуватість, замкнутість, скритність, легка ранимість, відсутність емпатії, незвичність мислення тощо.

ШИЗОЇДНА АКЦЕНТУАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - тип акцентуації, що пов'язаний з такими рисами людини, як емоційна холодність, замкнутість, інтроверсія, нерозвинутість емпатії, незвичність мислення тощо.

ШИРОКА НАТУРА - характеристика людини, що проявляється у великому розмаху діяльності, у широкій уяві, не пов'язаній з виявом почуттів.

ШИРОТА ІНТЕРЕСІВ - кількість об'єктів, сфер діяльності, що мають для особистості стійку значущість. Розкиданість інтересів у поєднанні з поверховістю виступає як негативна риса особистості. Ш.і. є необхідною, але недостатньою умовою гармонійного розвитку особистості.

ШИРОТА МИСЛЕННЯ - здатність людини бачити проблему широко, у взаємозв'язку з іншими явищами.

ШКАЛА "ЖАЙВОРОНКИ - СОВИ" - характерні індивідуальні варіації добової діяльності людини.

ШКАЛА ОЦІНОК - числова система, що дозволяє розподіляти сукупність об'єктів, що вивчаються за рівнем вираженості загальної для них властивості. Такий розподіл ґрунтується на суб'єктивних оцінках даної властивості.

ШЛЯХЕТНІСТЬ - психологічна якість, що притаманна особистості, дозволяє їй належним чином поводити себе в складних ситуаціях, підніматися над збігом обставин, здійснювати безкорисливі вчинки. Ш. ґрунтується на гуманістичних орієнтаціях і установках людини, її доброзичливості, чесності, відкритості. Шляхетна людина з великою повагою ставиться до тих, кому допомагає, вирізняється високою моральністю і самовідданістю.

ШОК - загрозливий життю людини загальний стан, що виникає внаслідок реакції організму на психічні, фізичні чи інші травми /травматичний, опіковий, операційний та ін./. При Ш. стані необхідна екстрена медична допомога. У переносному значенні – стан душевного заціпеніння.

Щ

ЩАСТЯ - почуття або емоційний стан найвищого повного вдоволення життям, відчуття задоволення і безмежної радості, яких зазнає людина.

ЩЕДРІСТЬ - риса, властивість, що характеризують людину, яка з радістю надає матеріальну допомогу іншим, нічого не шкодуючи.

ЩИРІСТЬ - характеристика особистості, що виражається в тому, що і як людина робить і говорить: це те, у правильності і відповідності чого ні людина, ні її оточуючі не сумніваються, діє заради тих міркувань, в яких вона готова чесно признатися сама собі. Щирій людині притаманні відвертість, чесність, сердечність, прихильність, відданість якійсь справі або ідеї.

Ю

ЮНІСТЬ - період у розвитку людини, відповідний перехід від підліткового віку до самостійного дорослого життя. Деякі психологи виділяють ранню Ю. /від 15 до 18 років/ і пізню /від 18 до 23 років/. Під кінець періоду Ю. завершується процес фізичного дозрівання людини. Психічний зміст цього етапу пов'язаний з розвитком самосвідомості, з різкою зміною внутрішньої позиції, коли зверненість в майбутнє стає головною спрямованістю особистості, а проблеми професійного самовизначення, подальшого життєвого шляху, набуття своєї ідентичності перетворюються в "афективний центр" життєвої ситуації, якому починають підпорядковуватися вся діяльність, психічний розвиток, інтереси, вростання в культуру. Провідним типом діяльності в Ю. є професійно-навчальна діяльність. В ранній Ю. формуються пізнавальні і професійні інтереси, потреби в праці, здатність будувати життєві плани, суспільна активність. В Ю. остаточно долається залежність від дорослих і утверджується самостійність особистості. У

стосунках з однолітками наростає значущість індивідуальних контактів і прихильностей. Ю. - це напружений період розвитку моральної свідомості, формування ціннісних орієнтацій, стійкого світогляду, громадянських якостей особистості. Відповідальні і складні завдання, що стоять перед індивідом в цьому віці, за несприятливих умов можуть призвести до гострих психологічних конфліктів і глибоких переживань, до кризового протікання процесів розвитку, характерних для цього періоду, до різних відхилень в поведінці від прийнятих в суспільстві норм.

ЮРИДИЧНА ОСОБА - суб'єкт цивільного права, що відповідає певним вимогам законодавства, є правоздатним; державні або приватні підприємства, установи, фірми, які мають визначену Статутом /Положенням/ організаційну структуру, власний розрахунковий та інші рахунки в банку, свою печатку, товарний знак. Будь-яке підприємство або організація /фірма/ набувають права юридичної особи з моменту державної реєстрації.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ - галузь психологічної науки, що вивчає проблеми реалізації правової поведінки людини психологічними засобами. Ю.п. поділяється на правову, судову, кримінальну і виправно-трудову. Особливим напрямком Ю.п. є судово-психологічна експертиза.

Я

"Я" - поняття, що використовується в багатьох психологічних теоріях як позначення особистості, її свідомої оцінки при взаємодії з зовнішньою і внутрішньою реальністю. Це свідома система індивіда, що регулює процес його взаємодії з зовнішнім світом. Частина "Я" йде в глибину несвідомого, завдяки чому здійснюється синтез глибинних несвідомих спонукань і вимог. "Я" - це здоровий розум і розсудливість, що виступають посередником між індивідом і реальністю, є ядром, в якому зосереджена сутність людини, своєрідний центр управління поведінкою, діяльністю і спілкуванням, тобто це „внутрішній господар" людини. Я /Его/ - сфера особистості, що, за Фрейдом, характеризується внутрішнім усвідомленням самої себе і пристосуванням до реальності.

ЯВИЩА АНТИСОЦІАЛЬНІ - явища соціального життя, що вступають в протиріччя з загальноприйнятими нормами. До найбільш небезпечних Я.а. відносяться тероризм, алкоголізм, наркоманія, злочинність, дармоїдство та інші форми соціального паразитизму.

ЯВИЩА ПАРАНОРМАЛЬНІ - явища, що допускаються як існуючі, але, насправді, досить сумнівні з точки зору їх дійсного існування.

ЯВИЩЕ - зовнішня вираженість того чи іншого предмету, процесу в природі або суспільному житті; виявлення того, що відбувається в оточуючій людину дійсності і має місце як подія, факт.

ЯВИЩЕ ПСИХІЧНЕ - суб'єктивне переживання або елемент внутрішнього досвіду суб'єкта.

"Я" ІДЕАЛЬНЕ - сукупність уявлень, що відображають те, ким людина хотіла б бути, або те, ким, на її погляд, вона може бути, зважаючи на притаманні їй якості.

ЯКІСТЬ - суттєва визначеність об’єкта, завдяки якій він є саме тим, а не іншим об’єктом. Я. відображає стійке взаємовідношення складових елементів об’єкта, які характеризують його специфіку, істотні ознаки, що дає можливість відрізняти один об’єкт від інших.

Я-КОНЦЕПЦІЯ - відносно стійка, більш-менш усвідомлена неповторна система уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе. Я - к. як цілісний, хоч і не позбавлений внутрішніх суперечностей образ власного “Я,” включає такі компоненти: а/ когнітивний - образ своїх якостей, здібностей та інше; б/ емоційний - самоповага, самозакоханість, самооцінка, самовираження та інше; в/ ціннісний – вольове прагнення підвищити свою самооцінку за рахунок вольових зусиль. Складовими Я - к. є: Я- реальне / сучасне уявлення про себе/, Я – ідеальне /яким індивід повинен бути/, Я – динамічне /яким індивід має намір стати/ і Я – фантастичне /яким індивід бажав би стати, якби це було можливо/. Розбіжність між Я-ідеальним і Я-реальним є основою для самооціночних почуттів, слугує важливим джерелом розвитку особистості, але суттєві суперечності між ними можуть стати джерелом внутріособистісних конфліктів і негативних переживань. Важливою функцією Я-к. є забезпечення внутрішньої узгодженості особистості, відносної стійкості її поведінки. Сама Я-к. формується під впливом життєвого досвіду людини, перш за все, дитячобатьківських стосунків, проте досить рано вона набуває активної ролі, впливаючи на інтерпретацію цього досвіду, на ті цілі, які індивід ставить перед собою, на відповідну систему очікувань, прогнозів відносно майбутнього, оцінку їх досягнень і тим самим на власне становлення, розвиток, діяльність і поведінку. В цілому, Я - к. є важливим усвідомленим структурним елементом особистості, ідеальна представленість індивіда в собі, що формується в спілкуванні та діяльності.

ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ - складні соціально та біологічно обумовлені структурні компоненти особистості, які вбирають в себе психічні процеси, властивості, утворення, стійкі стани і обумовлюють стійку поведінку особистості в соціальному і природному середовищах.

ЯНТРА - зображення, здатні, згідно індійським трактатам, керувати енергією і гармонізувати навколо себе простір. Я. використовується для виконання магічних впливів на простір, а також для медитацій. “Я” РЕАЛЬНЕ - уявлення людини про саму себе, що складається на основі особистого досвіду.

ЯРИЙ - завзятий, шалений; невгамовний, непогамовний.

ЯСНОВИДІННЯ - здатність людини отримувати інформацію про матеріальні об’єкти, “вгадувати” факти, не використовуючи традиційні способи сприйняття. Явище Я. ще до кінця наукою не вивчено.

“Я” ФАНТАСТИЧНЕ - бажане уявлення людини про себе за умов можливого його здійснення.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна (базова) література

1. Данильян, О. Г. & Дзьобань, О.П. (2023). Методологія наукових досліджень : підручник. Київ: КНУ імені Тараса Шавченка. 488 с.
2. Психологія і технологія наукової творчості та апробація результатів наукових досліджень (2025). https://elib.tsatu.edu.ua/dep/mtf/ophv_16/page9.html
3. Кирилюк, Ф.М., Конверський, А.Є. & Білик, В.Ф. (2025). Підготовка наукової статті. http://politics.ellib.org.ua/pages-2303.html
4. Ключові етапи підготовки наукової статті: від вибору теми до публікації (2023). https://soer-publ.com.ua/uk/blog/klyuchovi-etapi-pidgotovki-naukovoyi-statti-vid-viboru-temi-do-publikatsiyi/
5. Деякі правила написання і видання монографій та наукових посібників (2023). https://www.inter-nauka.com/ua/magazine/monograph-submit/rules/
6. Підготовка наукових презентацій (2024). https://ppt-online.org/224471

Додаткова література

1. Данильян, О. Г. (2019). Методологія наукових досліджень : підручник. Харків: Право. 368 с.
2. Михальчук, Н.О. (2018). Професійна рефлексія майбутніх психологів як передумова їх особистісного зростання. *Колективна монографія*. В монографії: Життєдіяльність та життєтворчість особистості в особливих умовах. Упорядник: О.А. Кривопишина, Н.О. Терентьєва; за наук. ред. М.М. Козяра. Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. 527 с. С. 28–60.
3. Михальчук, Н.О. & Івашкевич, Е.Е. (2019). Психологічні механізми здійснення перекладацької діяльності в парадигмі професійного становлення майбутнього перекладача. Особистість у контексті морального та професійного зростання: *колективна монографія*. За редакцією Р.В.Павелківа, Н.В.Корчакової. Київ: «Центр учбової літератури». С. 156–171.
4. Михальчук, Н., Коваль, І. & Яцюрик, А. (2020). Розвиток особистості старшокласників у аксіологічно наповненій читацькій діяльності. Актуальні проблеми психології розвитку і самоствердження особистості у навчальному середовищі. *Колективна монографія*. За редакцією Н.Михальчук, Л.Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута». 212 с. С. 60–143.
5. Михальчук, Н.О. & Набочук, О.Ю. (2021). Психологія літературної творчості старшокласників. Філософія освітнього простору: психологічний вимір. *Колективна монографія*. За редакцією Р.В.Павелківа, Н.В.Корчакової. Київ: Видавництво «Центр учбової літератури». 400 с. С. 216–341.
6. Михальчук Н., Харченко Є. & Главінська Е. (2022). Психологічні механізми використання діалогічних моделей у навчанні студентів говорінню іноземною мовою. Філософія освітнього простору вищої школи: психологічний та психолінгвістичний дискурс. *Колективна монографія*. За ред. Н.В.Корчакової. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури». С. 286–362.
7. Mykhalchuk Nataliia, Kharchenko Yevhen, Ivashkevych Eduard, Ivashkevych Ernest & Nabochuk Alexander (2023). Types of military stress of combatants in the situation of war in

Ukraine. *Actual problems of education and science in the conditions of war: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks California: GS Publishing Services, 2023. 236 p.* Pp.104–121.
8. Mykhalchuk Nataliia, Kharchenko Yevhen, Ivashkevych Eduard, Ivashkevych Ernest & Nabochuk Alexander (2023). On-line teaching in the process of studying at secondary schools according to contemporary realities and war situation in Ukraine. *Education and science in the period of global crises and conflicts in the 21st century: collective monograph. Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov*. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services. C. 174–195. 331 p. Available at: DOI: 10.51587/9798-9895-14601-2023-016. https://drive.google.com/file/d/1Ok5IRXIrsO4lNGOQ6_WKlxr7SRLnpVte/view
9. Михальчук Наталія, Івашкевич Ернест, Бігунова Світозара, Бігунов Дмитро, Білоус Тамара, Ніколайчук Галина & Яцюрик Алла (2023). Особливості відтворення розмовної та побутової лексики в перекладах роману Джерома Девіда Селінджера «Над прірвою у житі». *Колективна монографія.* За загальною ред. Михальчук Н.О. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет. 302 с.
10. Mykhalchuk N., Kharchenko Ye., Ivashkevych Ed., Ivashkevych Er. (2024). Theoretical foundations of Learner's Sovereignty in contemporary system of Education in Ukraine. *Education and science in Ukraine in the period of today's global challenges: collective monograph* / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, 2024. 295 p. P. 173–192. http://nanvou.org.ua/zbirnyky/2mono_Akademy_2024.pdf
11. Mykhalchuk, Nataliia, Kharchenko, Yevhen, Ivashkevych, Eduard & Ivashkevych, Ernest (2025). Philosophical and psychological mechanisms of socio-economic rehabilitation of the affected territories of Kyiv region as the result of the accident at the Chernobyl nuclear power plant. *Modern aspects of science and education: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, 2025. 428 p.* C. 324–343. DOI: 10.51587/9798-9917-51926-2025-023
12. Verovkina, O. Ye., Ivashkevych, E.E. & Mykchalchuk, N. O. (2025). The verbalization of the "Time" and "Space" concepts in the political war discourses of Great Britain and the USA. *Scientific monograph "Innovations in education and science in the context of European integration". Volume 1.* Riga, Latvia : "Baltija Publishing". 562 p. P. 27–54. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-557-0-2
http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/604
13. Mykhalchuk, N.O. & Ivashkevych, E.Z. (2018). Psycholinguistic features of the development of social intelligence of the teacher. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика, 23(1),* 242–257. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.1211618 (ISSN 2415-3397, Index Copernicus, Web of Science)
14. Mykhalchuk, N.O. & Ivashkevych, E.E. (2019). Psycholinguistic Characteristics of Secondary Predication in Determining the Construction of a Peculiar Picture of the World of a Reader. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика: зб. наук. праць. Серія: Психологія, 25(1),* 215–231. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 444 с. DOI: 10.31470/2309-1797-2019-25-1-215-231 (ISSN 2415-3397, Web of Science, SCOPUS)
15. Mykhalchuk, N. & Bihunova, S. (2019). The verbalization of the concept of "fear" in English and Ukrainian phraseological units. *Cognitive Studies | Études cognitives, 19,* 20–43. *Warsaw.* https://doi.org/10.11649/cs.2043. https://doi.org/10.11649/cs.2043 (ISSN: 2392-2397, SCOPUS)
16. Mykhalchuk, H.O. & Kryshevych, O. (2019). The peculiarities of the perception and understanding of Sonnets written by W.Shakespeare by the students of the Faculty of Foreign Languages. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика: зб. наук. праць. Серія: Психологія, 26(1),* 265–285. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 402 с. DOI: 10.31470/2309-1797-2019-26-1-265-285 (ISSN 2415-3397, Web of Science, SCOPUS)

17. Dubovyk, Svitlana H., Mytnyk, Alexander Ya., Mykhalchuk, Nataliia O., Ivashkevych, Ernest, E. & Hupavtseva, Nataliia O. (2020). Preparing Future Teachers for the Development of Students' Emotional Intelligence. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment, 8(3),* 430–436. URL : https://www.lifescienceglobal.com/journals/journal-of-intellectual-disability-diagnosis-and-treatment/volume-8-number-3/82-abstract/jiddt/4038-abstract-preparing-future-teachers-for-the-development-of-students-emotional-intelligence. DOI: https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.03.20. Published: 14 September 2020. SCOPUS
18. Mykhalchuk, Nataliia & Khupavsheva, Natalia (2020). Facilitation of the Understanding of Novels by Senior Pupils as a Problem of Psycholinguistics. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика: зб. наук. праць. Серія: Психологія, 28(1),* 214–238. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 444 с. DOI: https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-28-1-214-238 (Web of Science, SCOPUS)
19. Mykhalchuk, Nataliia, Pelekh, Yurii, Kharchenko, Yevhen, Ivashkevych, Eduard, Ivashkevych, Ernest, Prymachok, Lyudmyla, Hupavtseva, Nataliia & Zukow, Walery (2020). The empirical research of the professional reliability of 550 doctors during the COVID-19 pandemic in Ukraine (March-June, 2020). *Balneo Research Journal.2020.368, 11(3), September 2020,* 393–404. DOI: http://dx.doi.org/10.12680/balne. (Web of Science).
20. Mytnyk, Alexandr, Matvienko, Olena, Guraliuk, Andrii, Mykhalchuk, Nataliia & Ivashkevych, Ernest (2021). The development of constructive interaction skill as a component of social success of junior pupil. *Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. Proceedings of the International Scientific Conference, II,* 387–401. Vilnius (Lithuania). https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6406. (Web of Science).
21. Tabachnikov, S., Mishyiev, V., Kharchenko, Ye., Osukhovskaya, E., Mykhalchuk, N., Zdoryk, I., Komplienko, I. & Salden, V. (2021). Early diagnostics of mental and behavioral disorders of children and adolescents who use psychoactive substances. *Психіатрія, психотерапія і клінічна психологія, 12*(1), 64–76. DOI: 10.34883/PI.2021.12.1.006 SCOPUS
22. Tabachnikov, S., Mishyiev, V., Drevitskaya, O., Kharchenko, Ye., Osukhovskaya, E., Mykhalchuk, N., Salden, V. & Aymedov, C. (2021). Characteristics of Clinical Symptoms in Psychotic Disorders of Combatants. *Психіатрія, психотерапія і клінічна психологія, 12*(2), 220–230. DOI: 10.34883/PI.2021.12.2.003 SCOPUS
23. Mykhalchuk, Nataliia, Levchuk, Pavlo, Ivashkevych, Ernest, Yasnohurska, Liudmyla & Cherniakova, Olena (2021). Psycholinguistic specifics of understanding by Ukrainian students the principles of nomination of linguocultural models “clothing” in English and Ukrainian. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика, 29(2),* 195–237. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. DOI: https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-29-2-195-237 (Web of Science, SCOPUS) 240 с.
24. Mykhalchuk, Natalia, Bihunova, Svitozara, Fridrikh, Alla, & Vietrova, Iryna (2021). The cross-cultural understanding of metaphors in the information technology sphere. *Cognitive Studies | Études cognitives, 2021(21),* 24–75. https://doi.org/10.11649/cs.2475 (SCOPUS).
25. Mykhalchuk, Nataliia, Ivashkevych, Ernest, Nohachevska, Inna, Nabochuk, Alexander & Voitenko, Oksana (2021). Psycholinguistic Mechanisms of Understanding Contemporary Poetry by Future Philologists. *PSYCHOLINGUISTICS, 30(1),* 139–179. https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-30-1-139-179. Retrieved from https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/1205 (Web of Science, SCOPUS).
26. Mykhalchuk, Nataliia, Zlyvkov, Valeriy, Lukomska, Svitlana, Nabochuk, Alexander & Khrystych, Nina (2022). Psycholinguistic paradigm of the Medical staff – Patients communicative interaction in the conditions of COVID-19 in Ukraine and Scotland. *PSYCHOLINGUISTICS, 31(1),* 92–117. https://doi.org/10.31470/2309-1797-2022-31-1-92-117. Retrieved from https://psycholing-journal.com/index.php/journal/issue/view/43 (Web of Science, SCOPUS).
27. Dubovyk, Svitlana H., Mytnyk, Alexander Ya., Mykhalchuk, Nataliia O, Rashkovska, Ilona V. & Nabochuk, Alexander Yu. (2022). Training teachers to teach social competence to

younger pupils. *Astra Salvensis*, *22*(1), 457 – 470. https://astrasalvensis.eu/?mdocs-file=2481 (SCOPUS).
28. Mykhalchuk Nataliia, Pelekh Yurii, Kharchenko Yevhen, Ivashkevych Eduard, Zukow Walery, Ivashkevych Ernest, Yatsjuryk Alla (2023). Suicidal behavior as a result of maladjustment of servicemen to the conditions of military service in Ukraine. *European Journal of Clinical and Experimental Medicine*, *21*(1), 90–107. doi: 10.15584/ejcem.2023.1.12 (SCOPUS).
29. Mykhalchuk Nataliia, Levchuk Pavlo, Ivashkevych Ernest & Nabochuk Alexander (2023). Dynamic models of multilingualism on the territory of Western Ukraine. *PSYCHOLINGUISTICS, 33(2),* 114–144. https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-33-2-114-144. (Web of Science, SCOPUS).
30. Mykhalchuk, Natalia, Bihunova, Svitozara, Bihunov, Dmytro & Ivashkevych, Ernest (2023). The Semantic Space of Concepts in Modern British Political Discourse. *Cognitive Studies | Études cognitives*, Warsaw, 2023(23), Article 2850, 28–50. DOI: https://doi.org/10.11649/cs.2850. https://journals.ispan.edu.pl/index.php/cs-ec/article/view/cs.2850 (Web of Science, SCOPUS, Emerging Sources Citation Index (Clarivate Analytics) and European Reference Index for the Humanities Plus (ERIH Plus)).
31. Mykhalchuk Nataliia, Plakhtii Anastasiia, Panchenko Olena, Ivashkevych Eduard, Hupavtseva Nataliia & Chebykin Oleksiy (2023). Concept «ENGLAND» and its Subconcepts in the Consciousness of Ukrainian Students. *PSYCHOLINGUISTICS, 34(2),* 6–47. DOI: https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-34-2-6-47. (Web of Science, SCOPUS).
32. Mykhalchuk Nataliia, Kharchenko Nataliia, Kalmykov Heorhii, Ivashkevych Ernest, Ivashkevych Eduard, Hupavtseva Nataliia, Mysan Inna (2024). Concept «EDUCATION» and its Subconcepts in the Consciousness of Ukrainian managers. *PSYCHOLINGUISTICS, 36(1),* 154–188. DOI: https://doi.org/10.31470/2309-1797-2024-36-1-154-188. (Web of Science, SCOPUS).
33. Drozd, O., Onufriieva, L., Mykhalchuk, N., Ivashkevych, Ed., Kharchenko, Ye. & Ivanova, T. (2025). The Role of Supervision for Psychologists and Psychotherapists in Wartime: Social and Clinical Challenges. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. Vol. 16, No. 3*(2025). http://dx.doi.org/10.70594/brain/16.3/27 https://brain.edusoft.ro/index.php/brain/article/view/1885 (Web of Science).
34. Mykhalchuk, Nataliia & Koval, Iryna (2021). Psychological ways of understanding textual reality of the novel. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 54,* 93–115. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2021-54.93-115 (Index Copernicus)
35. Mykhalchuk, Nataliia & Onufriieva, Liana (2022). Psychological characteristics of communicative behavior of a teacher. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 55*, 72–91. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2022-55.72-91
36. Mykhalchuk, Nataliia & Koval, Iryna (2022). Psychological Characteristics of Using Video-Phonograms in Teaching Teenagers Foreign Languages at Secondary Schools. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 56*, 108–128. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2022-56.108-128
37. Mykhalchuk, Nataliia & Khupavtseva, Nataliia (2022). Psychological approaches to the organization of facilitative interaction at the lessons of English. Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. – Вип. 18. – Рівне: РДГУ, 2022. – С. 108–118. https://doi.org/10.35619/praprv.v1i18.295
38. Mykhalchuk, Nataliia & Ivashkevych, Ernest (2022). Innovative pedagogical aspects of use of authenticity of materials in teaching English. *Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 16.* Рівне: РДГУ. С. 82–94. https://doi.org/10.35619/iiu.v1i16.492
39. Mykhalchuk, Nataliia & Rudzevych, Iryna (2022). Psychological components of pedagogical communication. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 57*, 70–89. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2022-57.70-89

40. Mykhalchuk, Nataliia & Kurytsia, Denys (2022). Psychological principles of organizing classroom management at secondary schools. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 58,* 115–135. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2022-58.115-135
41. Mykhalchuk, Nataliia & Koval, Iryna (2023). Psychodiagnostic research of a dialogue in culturally oriented surrounding in the process of school studying. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 59,* 96–117. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2023-59.96-117
42. Михальчук, Н. Івашкевич, Ернест (2023). Особливості експлікації вторинної номінації в парадигмі моделі «одяг». *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Вип. 60. Том 5. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика». С. 53–60. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-5-11 http://aphn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_5/60-5_2023.pdf
43. Mykhalchuk, N.O. & Ivashkevych, E.E. (2023). Associative signs in the process of secondary nomination. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Вип. 17(85).* Острог: Вид-во НаУОА. С. 112–117. DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-112-117
44. Mykhalchuk, N., Ivashkevych, Er., Kvasnetska, N. & Gron, L. (2023). Innovative ways of solving a problem of using mnemonics strategies to improve primary stage pupils' EFL vocabulary learning. *Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 17.* Ред. Колегія: О.Б. Петренко, Н.Б. Грицай, Т.С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ. С. 79–90. DOI: *10.35619/iiu.v1i17.548*
45. Mykhalchuk, Nataliia & Onufriieva, Liana (2023). The development of students' reflection in the paradigm of Socio-cultural approach. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 60,* 119–140. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2023-60.119-140
46. Mykhalchuk, Nataliia & Ivashkevych, Ernest (2023). Psycholinguistic aspects of comprehension of a novel as a definite component of reading. *Психологія: реальність і перспективи: зб. наук. пр. Вип. 20.* Рівне: РДГУ. С. 116–126. DOI: https://doi.org/10.35619/prap_rv.v1i20.345
47. Mykhalchuk, Nataliia & Komarnitska, Liudmyla (2023). The Ways of Development of Students' Creative Thinking by Actualizing their Auditory Differential Sensation. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 61,* 74–95. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2023-61.74-95
48. Mykhalchuk, N., Ivashkevych, Er., Gron, L. & Kvasnetska, N. (2023). Challenges of online studying: the theory and the practice. *Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 18.* Ред. Колегія: О.Б. Петренко, Н.Б. Грицай, Т.С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ. С. 96–106. https://doi.org/10.35619/iiu.v1i18.561
49. Mykhalchuk, Nataliia & Onufriieva, Liana (2023). Communicative Tolerance as a Psychological Phenomenon. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 62,* 126–147. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2023-62.126-147
50. Mykhalchuk, Nataliia, Kharchenko, Yevhen, Ivashkevych, Eduard, Ivashkevych, Ernest & Khupavtseva, Nataliia (2023). The influence of post-traumatic stress disorders in combat conditions for combatants in the conditions of war in Ukraine. *Науковий журнал «Health & Education». Вип. 4.* Рівне: Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради. «Видавничий дім «Гельветика». С. 200–209. DOI https://doi.org/10.32782/health-2023.4.28
51. Mykhalchuk, Nataliia & Koval, Iryna (2024). Psychological Functions of Socio-Cultural Competence. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 63,* 219–241. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2024-63.219-241
52. Михальчук, Н.О. & Івашкевич, Е.Е. (2024). Лінгвокультуреми англійської мови на позначення одягу, вмотивовані дієсловами. *Актуальні питання гуманітарних наук:*

міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 72. Том 4. С. 86–92. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-4-15**.** http://www.aphn-journal.in.ua/72-4-2024

53. Mykhalchuk, Nataliia, Ivashkevych, Eduard & Chala, Yuliia (2024). The problem of professionally significant experience in Contemporary Psychology. *Психологія: реальність і перспективи: зб. наук. праць, 22,* 69–77. Рівне: РДГУ. https://doi.org/10.35619/prap_rv.v1i22.368 *(Index Copernicus).*

54. Михальчук, Н.О. & Івашкевич, Е.Е. (2024). Комплімент як екзистенція мовленнєвого етикету: лінгвокраїнознавчий аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія» / КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА. Вип. 21(89).* Острог: Вид-во НаУОА. С. 25–30. DOI: 10.25264/2519-2558-2024-21(89)-25-30

55. Mykhalchuk, Nataliia, Ivashkevych, Ernest & Liashenko, Larysa (2024). Main linguistic characteristics of the concept PREDICANIVENESS. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки». Вип. 1*. Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради: Видавничий дім «Гельветика». С. 100–108. DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.1.16

56. Mykhalchuk, N., Ivashkevych, Er., Gron, L. & Nikolaichuk, H. (2024). Innovative ways of using video resources in developing students' creative thinking during online education in the conditions of war in Ukraine. *Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 19. Т. 1.* Ред. Колегія: О.Б. Петренко, Н.Б. Грицай, Т.С. Ціпан та ін. Рівне: РДГУ. С. 59–69. https://doi.org/10.35619/iiu.v1i19.598 *(Index Copernicus).*

57. Mykhalchuk Nataliia, Kharchenko Yevhen & Ivashkevych Eduard (2024). Rehabilitation of combatants with constant physiological stress. *Scientific journal "PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE". Вип. 2(9).* С. 58–65. http://doi.org/10.31891/pcs.2024.2.9 *(Index Copernicus)*

58. Mykhalchuk, Nataliia, Ivashkevych, Ernest & Ivashkevych, Eduard (2024). Psychological principles of formation of linguistic thinking of future translators. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та Психологія. №2/2024.* Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені Степана Дем'янчука». Видавничий дім «Гельветика». С. 30–36. DOI https://doi.org/10.32782/3041-2021/2024-2-5 https://journals.megu.rovno.ua/index.php/ped-psyh/issue/view/2

59. Mykhalchuk, Nataliia & Koval, Iryna (2024). Psychological Peculiarities of Use of Dialogical Forms of Control of Knowledge, Skills and Abilities of Students at the Lessons of the English language. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", 64,* 201–224. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2024-64.201-224

60. Mykhalchuk, Nataliia, Kharchenko, Yevhen, Ivashkevych, Eduard & Ivashkevych, Ernest (2025). Psychological and Physiological rehabilitation of post-traumatic stress disorders of combatants in the situation of war in Ukraine. *Науковий журнал «Health & Education». Вип. 5.* Рівне: Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради. «Видавничий дім «Гельветика». С. 140–148. https://doi.org/10.32782/health-2025.1.21

61. Михальчук Н.О., Івашкевич Е.Е., Бігунов, Д.О. & Бігунова, С.А. (2025). Мікропрагматичний аналіз концепту БЕЗПЕКА у свідомості американців. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки». Вип. 2 (2025)*. Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради: Видавничий дім «Гельветика». С. 63–71. DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.2.9 http://academstudies.volyn.ua/index.php/humanities/article/view/730

62. Mykhalchuk, Nataliia, Ivashkevych, Ernest, Karlova, Tetyana & Bihunov, Dmytro (2025). Argumentative and scientific discourse and their innovative implementation into studying English in high school. *Інноватика у вихованні, 1(21)*, 42-53. https://doi.org/10.35619/iiu.v1i21.667
63. Mykhalchuk, Nataliia, Slavina, Nataliia & Rudzevych, Iryna (2025). Procrastination as the Important Problem in Modern Psychology. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, *65*, 129–151. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2025-65.129-151

Інформаційні ресурси

1. Методологія наукових досліджень (2021). https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/50667/1/Metodolohiia_PhD.pdf
2. Швець, Ф.Д. (2013). Основи наукових досліджень. https://ep3.nuwm.edu.ua/4673/1/v44.pdf
3. Основи наукових досліджень (2018). https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/24897/1/OND_Metodychka-praktychni-zanjattja.pdf
4. Методологія наукових досліджень (2013). https://core.ac.uk/download/pdf/81587746.pdf
5. Основи наукових досліджень (2015). http://eprints.kname.edu.ua/41422/1/2015%20350М%20печ%20МУ%20СР%2С%20ПЗ.pdf
6. Стадніченко, О.О. & Мацегора, І.Л. Основи наукових досліджень та інформаційна культура студентів (2009). http://194.44.152.155/elib/local/r/r84.pdf.
7. Психологічний словник. URL : http://surl.li/pvya
8. Психологія в схемах, таблицях, коментарях. URL : http://surl.li/nhocw
9. Психологія. Підручники онлайн. URL : https://pidru4niki.com/psihologiya/
10. Словник термінів. Психологія. URL : http://surl.li/qdflw
11. Prometheus – Найбільша платформа онлайн-курсів в Україні. URL: https://prometheus.org.ua/
12. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua